

ДОСТОНҲОИ ШОҲНОМА

Китоби аввал

**Душанбе
Маориф
2016**

ББК – 84 тоҷик 7-5
Д-78

Нигориши Сотим Улуғзода

Таҳияи Алии Мухаммадии Хуросонӣ

Д-78. Достонҳои «Шоҳнома». Китоби аввал. Душанбе, Маориф,
2016. 232 саҳ.

Нависанда ва филмноганигори маъруфи тоҷик, барандаи ҷоизаи давлатии ба номи Абӯабдуллоҳи Рӯдакӣ Сотим Улуғзода бо осори гаронмояи худ «**Ёрони боҳиммат**», «**Субҳи ҷавонии мо**», «**Навобод**», «**Ибни Сино**», «**Қисмати шоир**», «**Восеъ**», «**Ривояти сугдӣ**», «**Фирдавсӣ**» ва ғайра на танҳо дар кишварамон, балки берун аз он хонандаи сершумор дорад. Соли 1997 романи «**Фирдавсӣ**» мавсуф ба сифати «**Романи сол**»-и Ҷумҳурии Ислонии Эрон пазируфта ва нависандаи он ба баҳои 40 сиккаи тилло (4000 \$) сазовор гардид.

«**Достонҳои «Шоҳнома»** аз нигориши пурқимати устод Сотим Улуғзода буда, мардумамонро ба тариқи мансур мухтасаран бо «**Шоҳнома**»-и бузурги Абӯлқосими Фирдавсӣ шинос менамояд ва инак, пешкаши шумо, хонандагони нукта-санҷ мегардад.

ISBN 978-99947-1-377-6

© Маориф, 2016

Китоби аввал

КАЮМАРС ВА АВЛОДИ Ё

Дар қадимтарин ривоятҳои аҷдодони мо – қавму қабилаҳои Бохтария, Суғд, Эронзамини бостонӣ чунин омадааст, ки инсонҳо нахуст дар ҷангалҳо мезистанд, хӯрокашон меваҳои ёбӣ, пӯшокашон барги дарахтон будааст, на кишту корро медонистаанд ва на шикорро.

Як вақт аз байнашон Каюмарс ном марди доное баромада, ба онҳо шикори ҷонваронро ёд додааст.

Каюмарс ойини подшоҳиро ба ҷаҳон овард ва нахустин подшоҳ ӯ шуд. Бохирад марде буд, ақли ҷўяндаву офарандае дошт. Аз санг ва ҷўб олатҳои бурандаву шикофанда тарошида, ба воситаи онҳо ба шикори ҷонварон пардохт, дар ҷангалзору кўхсорон даррандаю ҷаранда фаровон буд.

Каюмарс мақомгоҳашро аз ҷангалзор ба кўхсор кўчонида, пойтахти худро дар вай устувор кард.

Мардумон чун шикорро ёд гирифтанд, ба хўроквориашон гўшт зам шуд, машаққати пайдо кардани хўрок осонтар гардид. Аз ин гузашта, онҳо метавонистанд акнун дар хунукиҳо тани бараҳнаашонро бо пўсти ҳайвонот пўшонанд.

Нахуст худи Каюмарс пўшоки баргинашро ба палангина табдил дод.

Одамиён ром кардани ҷонваронро ҳам ёд гирифтанд.

Каюмарс дар бошишгоҳи кўҳии худ аз ҳар ҷинси ҷонвар ҷуфт-ҷуфт нару мода нигоҳ дошта парвариш кард. Мардумон аз вай дўшидани шири буз ва модаговро омўхтанд.

Саги ёбӣ ба одамон унс гирифт ва боқадр шуд, зеро онҳоро аз ҳучуми душманон ва ҳайвоноти дарранда огоҳ мекард.

Мардумон хурўсро ҳам азиз медоштанд, зеро ақида доштанд, ки бонги хурўс торикиро мепароканад ва мардумонро ба ибодати саҳаргоҳӣ, ба қору меҳнат даъват менамояд.

Донишу қудрати Каюмарсшоҳ ҷандон боло гирифт, ки рафта-рафта ҳукмаш ба даррандагон ҳам раво гардид, шеру бабру палангон гала-гала ба даргоҳи вай омада, фармонбардораш мешуданд.

Каюмарс ба адлу дод подшоҳӣ кард. Дар даврони вай киш-
вараш чун баҳор шукуфт.

Аммо давлати ўро душмани бадкине дар камин буд. Аҳриман – деви бадӣ, зулмат ва аҷал, ки бо Хурмузд – Худои некӣ, рӯшноӣ ва ҳаёт доим ба ҷангу ҷидол аст, аз тахту бахти Каюмарс рашк бурд ва роҳи душманӣ пеш гирифт. Аҳриман бачаи гургсурате дошт, ки аз сипоҳиёни Каюмарс буд. Вай бо таълими Аҳримани калон дар хуфия аз ҳамчинсонаш лашкаре сохт ва фитна сар кард.

Чун ў беш аз ҳама аз писари шоҳ – Сиёмаки далер ҳаросон буд, аввал вайро аз миён бардоштанӣ шуд. Шоҳ аз душмании ў беҳабар буд. Рӯзе фариштаи некукор Суруш бо қиёфаи марди палангинапӯше назди шоҳ омада, ўро аз қасди девбача хабардор кард ва шоҳ ба писараш Сиёмак огоҳӣ дод, шоҳзода дар ғазаб шуда лашкар гирд овард ва ба болои девон тохт. Ҷанги шадида ба амал пайваст. Сиёмак тани барахнаашро танҳо бо як сипари ҷармипалангӣ панаҳ карда, дар размгоҳ ҷавлон мезад. Гурзи вай ҷандин девро ҳалок кард.

Аммо ҷавонпахлавони ҷангнодида ва аз макри девон беҳабар дар ҷанги тан ба тан бо аҳриманбачаи гургсурат мағлуб гардид; даме ки Сиёмак гурзро ба сари ҳарифаш фуру меовард, дев як ҷаҳида ба китфи ў савор шуд ва зер карда миёнашро шикаст, ғалтонд ва бо ҷанголи сиёҳаш синаи ўро ҷок карда партофт.

ҲУШАНГ

Соле бар ин баромад, лекин Каюмарси пир ҳамоно ба доғи фарзандаш месӯхт, мегиристу менолид.

Суруши накукор бори дуюм аз ҷониби Хурмузд ба наздаш омад, салом кард ва гуфт:

– Эй шоҳ, беш аз ин манол, лашкар бисоз ва бар девони палид битоз, гардашонро ба осмон барор. Хурмузди бузург мададгори туст.

Каюмарс шуқри Худовандашро бачо овард ва ашки ҷашмонашро пок кард:

Ва з-он пас ба кини Сиёмак шитофт,
Шабу рӯз орому хуфтан наёфт.

Аз Сиёмак писаре монда буд, Ҳушанг ном; ӯ хушу хирадро аз бобояш, зӯру тавоноиро аз падараш мерос гирифта буд, Каюмарс ба ҷон дӯсташ медошт, ҳама корро бо машварати ӯ мекард. Набераи ба умр ҷавон ва ба ақл пир гӯё вазири бобояш буд. Каюмарс рози худро бо ӯ дар миён гузошт ва гуфт:

– Ман лашкар месозам ва ба кини падарат бо девон мечангам. Солори лашкар ту мешавӣ, зеро ман пирам ва рафтаниам.

Ӯ лашкаре аз парӣён ва шеру палангон гирд овард:

Паси пушти лашкар Каюмарсшоҳ,
Набера ба пеш-андарун бо сипоҳ

равона шуданд. Чун ба наздики қароргоҳи девон расиданд, Ҳушанг ба тале баромада нигоҳ кард, дид девон фазои даштро аз гарду хок тира сохта пеш меоянд, онҳо пешакӣ аз тараддуди Каюмарсу Ҳушанг огоҳӣ ёфта, омодаи ҷанг шуда буданд.

Сипаҳсолори зирак ба дарозӣ ва паҳноӣ гард мулоҳиза карда, аз тал фуруд омад ва ба шоҳ гуфт:

– Сипоҳи девон аз мо ду-се қарат зиёд ва ба илова мастии зафаре, ки бар падарам ёфта буданд, ҳанӯз аз димоғашон нарафтааст. Онҳоро мағлуб наметавон кард, магар бо тадбир.

– Чӣ гуна тадбир? – пурсид Каюмарс.

– Ту ҳоло инро хоҳӣ дид, бобо, – ҷавоб дод Ҳушанг.

Вай нисфи сипоҳашро ба муқобили девон равона кард ва фармуд, ки ба ҷанг дароянду бардурӯғ гурезон шаванд, ҳудаш бо ними дигари сипоҳ дар паси кӯҳ шинак гирифт.

Девҳо лашкари «гурезон»-ро таъқибкунон аз наздики камингоҳи Ҳушанг гузаштанд. Ҳушанг бо сипоҳи шинакгирифтааш якбора аз паси кӯҳ ҷуста худро ба онҳо зад. Девҳо саросема шуданд, сафҳояшон дарҳам шикаст, он гоҳ гурезаҳои дурӯғӣ ҳам қафо гашта ҳуҷум оварданд. Ӯрдуи девон аз пеш ва ақиб дучори ҳамла шуд ва торумор гардид.

Ҳушанг яке ҷанголи ёзонду деви гургсурат – кушандаи падарашро пӯст дарид ва ба хок афканда сарашро бурид.

Ҳамин тавр, ба туфайли фаросату тадбири диловари
Ҳушанг ҷанги пурхатари одамиён бо девон ба ғолибияти
одамиён анҷомид.

Дар поёни ин фатҳи бошараф Каюмарс аз олам гузашт.

Набера бар тахти бобояш нишаст.

Ҳушанг аз бобояш на танҳо тахту тоҷ, балки ақли кунҷков,
фикри ихтироёкорро ҳам ба мерос гирифта буд. Вай усули аз
конҳо оҳан истехсол карданро ёфт ва нахустин ҳудаш оҳангарӣ
оғоз кард. Одамон дар замони вай оҳангудозӣ, сохтани табар,
теша, каланду арраро ёд гирифтанд. Ба замин тухм пошида
ҳосил рӯёнданро омӯхтанд. Аммо оҳангарӣ бе оташ намешавад,
ҳол он ки одамон то замони Ҳушанг чӣ тавр даргирондани
оташро наметонистанд. Инро аввал ӯ ёфт.

Як рӯз Ҳушанг бо чанде аз ёрони худ пайи шикор ба кӯҳсор
рафт. Дар шикоргоҳ ногаҳон аз дур як чизи дарозу сиёҳи
ҳазанда падидор гашт, ки ду чашми сурхаш гӯё ду чашмаи хун
буду аз даҳонаш дуд ғавғора мезад. Он чиз мори калони
ҳавлангезе буд. Ҳушанг санги калонеро бардошта ба тарафи
мор ҳаво дод, мор ғавғора ба як сӯ ҳаҳида ҷонашро халос кард,
санги калон ба санги хурде бархӯрд ва ҳар ду шикастанд, аз
сангҳо шарораҳо ба атроф ҷаст ва шуоъ падида омад.

Мор кушта нашуд, лекин сирри оташ кушода шуд. Ҳушанг
ва ёронаш дар ҳайрат монданд. Ӯ гуфт: – «Ин шуоъ фуруғи
худовандист, ки ба мо ато шуд, онро бояд табаррук дошт ва
парастид».

Ин маросим, ки ҳар сол дар рӯзи муайян такрор мешуд, ба
ҷашн табдил ёфт ва Сада номида шуд. Дар қадим халқҳои эро-
нинаҷод ҷашни Садаро гиромӣ дошта, гулханҳо меафрӯхтанд,
ки ин аз ҳамон шаби оташафрӯзии Ҳушанг ба ёдгор монда буд.

ТАҲМУРАС

Баъд аз Ҳушанг писараш Таҳмураш подшоҳ шуд. Дар
замони вай одамон паҳми гӯсфанд тарошидан, аз паҳм
либосворӣ ва намад бофтаниро ёд гирифтанд. Аз даррандагон

юз¹ ва сиёхгӯшро², аз парандагон боз ва шоҳинро барои шикор дастомӯз карданд.

Тахмурас девҳоро дар банд андохт, девҳо гуфтанд, ки агар подшоҳ онҳоро накушад, онҳо ба вай як ҳунари нав ёд медиҳанд. Сипас ба ӯ навиштанро ёд доданд. Девҳо хати румӣ, порсӣ, тозӣ, сугдӣ, чинӣ, паҳлавӣ ва ғайраро медонистанд, ҳамаро ба Тахмурас ёд доданд ва Тахмурас ба дигарон ёд дод. Бо ин тариқ, аз рӯйи ривояти қадима, дар подшоҳии Тахмурас ҳатту савод падида омадааст.

ЧАМШЕД

Баъд аз Тахмурас подшоҳӣ ба писараш Чамшед расид. Ӯ ҳукмдори ғаюр ва тавоное буд, ихтироъкории василаҳои беҳбудии ҳаёти мардумонро давом дод; ба онҳо риштатобӣ, матоъбофӣ, либосдӯзӣ омӯзонд. Иморат андохтан, ҳаммом сохтанро ҳам Чамшед бунёд кард. Нахуст ӯ аз оҳан зирех, ҷавшан, хӯд³ ва дигар олатҳои ҷанг сохт. Киштирониро ҳам аввал ӯ сар кард.

Вақте ки ин ҳама корҳои нек анҷом ёфта, кишвар ба ободию ороштагӣ расид, Чамшед ба бузургӣ ва тавоноӣ дар ҷаҳон овоза шуд. Он гоҳ вай худро дар ҷаҳон ягона ва беҳамто донист ва мағрур шуд, бори шуҳраташро бардошта натавонист. Бузургони мамлакатро гирд оварда гуфт: – «Дар ҷаҳон ғайр аз ман подшоҳе нест. Ин ҳама ҳунархоро кӣ эҷод кард? Ман! Хӯроку пӯшок ва осудагии шумоён аз кучост? Аз ман, аз қудрати ман! Пас шумо бояд маро Худо хонед ва ҷаҳнофарин гӯед».

Ин навъ мағрурӣ ва худхоҳии Чамшед сабаб шуд, ки мардумон кам-кам аз вай рӯ гардонданд.

Заҳҳок чун шунид, ки мардумон аз Чамшед рӯй гардониданд, ба қасди гирифтани мамлакати ӯ ба Эронзамин лашкар кашид.

¹. Юз – ҳайвонест аз паланг хурдтар.

². Сиёхгӯш – ҳайвонест аз чинси гурбаи ёбой.

³. Хӯд – кулоҳи ҷанговарон аз мис.

ЗАҲҲОК

Дар ҳамсоияи давлати Ҷамшед мамлакате буд бузург ва пахновар, ки биёбонҳои бекарон дошт; подшоҳи он мамлакат, ба ном Мардос, дар саховату некукорӣ машҳур буд.

Писари ӯ Заҳҳок ҷавони сабук, бодӣ, сангдил ва бедодгаре буд.

Аҳримани фитнаангез, ки барои корҳои зишт ҳамин гуна одамони камхирад ва худкомро меҷӯяд, як пагоҳ худро ба сурати марди некандеш дароварда, назди Заҳҳок омад ва бо забони нарму овози форам ба гӯши вай афсун хондан гирифт:

Фаровон сухан гуфт зебову нағз,
Ҷавонро зи дониш тихӣ буд мағз.

– Розе ҳаст, ба ту дахл дорад, онро ғайр аз ман ҳеҷ кас намедонад, – афсуни худро оғоз кард Аҳриман.

– Бигӯ, чист он роз? – пурсид Заҳҳок.

– Аввал савганд бихӯр, ки ба касе намегӯӣ, – талаб кард Аҳриман.

Заҳҳок савганд хӯрд, Аҳриман гуфт:

– Падари пире, ки ҳамчун ту писаре дорад, чаро бояд дар тахт нишинад? То кай менишинад? Подшоҳи ба ту мезебад. Чаро ту сустӣ мекунӣ? Агар хоҳӣ, метавонӣ падаратро ба осонӣ аз миён бардорӣ ва ба ҷояш худат биншинӣ.

Ба дили Заҳҳок алав афтод, ҳирси ҷоҳталабиаш ҷӯшид, лекин ҳар чӣ ҳам бошад, аз падаркушӣ андеша кард ва гуфт:

– Ин кор шоиста нест.

– Ту савганд хӯрдӣ, – тарсонд ӯро Аҳриман, – агар гуфтаи маро накунӣ, савгандзада мешавӣ, ба балое гирифтор мешавӣ.

Ҷавон ба доми Аҳриман ғалтида, пурсид:

– Подшоҳро чӣ тавр аз миён мебардорам?

– Ҷораи инро ман месозам, – гуфт Аҳриман, – сари туро ба авҷи хуршед мерасонам, лекин ту ҳоли ҳозир хомӯш бош, то ман ин корро ба анҷом расонам.

Мардос боғи дилкушое дошт, ҳар бомдод ҳудаи танҳо ба он боғ даромада таҳорат ва намоз мекард. Деви бадсиришт шабона дар боғ бар сари роҳи подшоҳ ҷоҳе канда, даҳони онро

хаспӯш кард. Саҳар Мардоси бахтбаргашта чун ба боғ даромад, ногаҳон ба он чоҳ ғалтида ҳалок шуд.

Заҳҳоки падаркуш бар тахти подшоҳӣ нишаст.

МАКРИ ДИГАРИ АҲРИМАН

Аҳриман бори дигар худро ба сурати ҷавони донои суҳанваре дароварда, назди Заҳҳок омад, ўро ситоиш кард ва гуфт:

– Ман пазандаи моҳирам, таомҳои шоҳона мепазам.

Заҳҳок вайро ошпази хоси худ таъин кард.

Аҳриман:

Зи ҳар гуна аз мурғу аз чорпой
Хуриш карда овард як-як ба ҷой,
Ба хунаш бипарвард бар сони шер,
Бад-он то кунад подшоро далер.

Рӯзи дигар ба ноштои шоҳ хӯрише аз кабку тазарв тайёр карда овард. Заҳҳоки шикампарвар хушнуд гашт. Рӯзи сеюм дастархони шоҳро бо ҷўчакабобу барракабоб орошта кард. Ҳар рӯз хӯроке беҳтару лазизтар аз дирӯз мебуд. Меҳри Заҳҳок бар вай афзуд. Рӯзи чаҳорум ҷавон аз гӯшти гӯсола хӯроки дилкаше, омехта бо заъфарону гулобу шароби солхӯрдаву мушки ноб, тайёр карда овард. Заҳҳок чунон таъаш болид, ки ба пазанда гуфт:

– Аз ман ҳар чӣ хоҳӣ, бихоҳ!

Аҳриман, ки мунтазири ҳамин фурсат буд, гуфт:

– Эй, подшоҳ, ҳамеша шод ва фармонраво бӣӣ:

Маро дил саросар пур аз меҳри туст,
Ҳама тӯшаи ҷонам аз чеҳри туст.

Ягона орзуи ман ин аст, ки иҷозатам диҳӣ, то ба тариқи бандагӣ ду китфи туро бибўсам.

Заҳҳок иҷозат дод. Аҳриман ҳар ду китфи ўро бўсид ва ҳамон дам нопадид гашт. Аз ду китфи шоҳ ду мори сиёҳ рӯид. Заҳҳок тарсид, ваҳмид, фармон дод, ки морҳоро аз беҳ бурида партоянд.

Буриданд, лекин ҳамон дам боз ду мори дигар мисли шохи дарахт қад кашид.

Табибони донишманд чӣ қадарҳо кӯшиданд, ки моронро нест кунанд, лекин натавонистанд.

Он гоҳ Аҳриман худро ба сурати табиби пурдонише дароварда назди Заҳҳок омад ва гуфт:

– Буридани морон суд надорад. Онҳоро хӯрок дода ором кардан лозим аст. Хӯриши ин махлуқҳо мағзи сари одам аст. Барои он ки ором шаванду ба ту осебе нарасонанд, бифармой – ҳар рӯз аз мағзи сари ду кас хӯрок пухта ба онҳо хӯронанд. Шояд морон оқибат аз ин навъ парвариш бимиранд.

Душмани одамиён Аҳриман бо ин чӣ меҳост? Ё меҳост, ки ҳамаи одамиён кушта шаванд ва насли инсон несту нобуд гардад.

ТОХТАНИ ЗАҲҲОК БА ЭРОН

Дар ҳамон вақт буд, ки ғурури Чамшед боло гирифт. Бисёрии саркардагон, ҳокимони вилоятҳо аз вай рӯ гардонда буданд; аз ҳар ғушаи мамлакат сардоре сар бардошта даъвои истиқлол мекард, давлати Чамшедро шӯро ошӯб фаро гирифта буд. Раият ва сипоҳ чӯёи подшоҳи дигаре шуда буданд, ки тавонад осудагии мамлакат ва халқро барқарор намояд.

Заҳҳокро ба подшоҳӣ даъват карданд. Онҳо аз золимиву хунхориҳои Заҳҳок беҳабар буданд.

Заҳҳок лашкари гароне бар зидди Чамшед равона кард. Чамшед тоб наёвард ва гурехт, лекин пас аз чанде ба даст афтод. Заҳҳок фармон дод – ўро бо арра бурида ду ним карданд. Фотеҳи бегона қасрҳо ва тахту тоҷу ганҷи ўро ба даст даровард:

Саросар замона бад-ӯ гашт боз,
Баромад бар ин рӯзгори дароз.
Ниҳон гашт ойини фарзонагон,
Пароканда шуд номи девонагон.
Хунар хор шуд, ҷодуй арчманд,
Ниҳон ростӣ, ошкоро газанд.
Шуда бар бадӣ дасти девон дароз,
Зи неқӣ набудӣ сухан ҷуз ба роз.

Оху нолаи чафокашон чун абри сиёҳ фазои Эронзаминро фаро гирифт. Навкарони Заҳҳок аз халқ хироҷи яғмогарона меситониданд, деҳқону косибони нофармонӣ кардаро мекуштанд, бисоташонро ғорат мекарданд, хонахошонро оташ мезаданд. Аммо аз ҳама бадтар ин буд, ки ҳар шаб ҷаллодони шоҳи аждаҳопайкар ба хонаҳои мардум шабехун зада, ду ҷавони солими навқиронро кашон-кашон ба дарбор бурда мекуштанду аз мағзи сарашон барои морони Заҳҳок хӯриш месохтанд. Морони аждаҳоваш шаб ором мешуданду сахар боз фаш-фашкунон гирди сари Заҳҳок печида, ўро ба қину азоби тоқатнофарсо меандоختанд.

Доду фарёди падару модарони мусибатзада ба ҳеҷ чо намерасид.

АРМАИЛ ВА КАРМАИЛ

Дар шаҳр Армаил ва Кармаил ном ду марди поксириште мезистанд, ки ҳам далер ва ҳам раҳмдил буданд. Дуяшон чора андешиданд.

Кармаил гуфт:

– Медонем, ки ҷавононро баста оварда ба дари ошхонаи подшоҳӣ мепартоянд, аммо баъд бо онҳо чӣ кор мекунанд, ҳеҷ кас намедонад.

Армаил гуфт:

– Моро лозим аст, ки воридаи ошхонаи подшоҳ шавем, то ин розро дарёбем.

Пас ҳар ду ба хизматгории ошхонаи подшоҳӣ дохил шуданд. Муддате хизмат карданд, лекин воқифи асрор нашуданд, зеро Аҳриман хӯриши моронро дар ғайби хизматгортон мепухт.

Шабе аз шабҳо Армаил ва Кармаил дар ошхона монданд ва дар гӯшае поида хоб рафтанд. Бомдод аз доду фарёде бедор шуда диданд, ки навкарон ду ҷавони хунолуда ва ҳаросону ларзонро кашон-кашон оварда ба фарши хона афканданд. Ҷаллоде табар ба даст ҳозир шуда сари онҳоро бурид ва сипас ошпаз сарҳои буридаро кафонда, мағзи онҳоро гирифта, бо дорувор омехта ба деги тафсон андохт... Армаил ва Кармаил бо дили пур аз ошӯбу ғазаб он амали даҳшатангезро дида, рози пинҳонии даргоҳи Заҳҳокро донистанд.

Аҳриман он «хӯрок»-и офатнишонро пухта ба табақи заррин андохт. Хушҳол буд, иблисона ришханд мекард. Армаил ба сараш фикри тозае омаду ба дил гузаронд, ки ин розро то охир бояд донист. Дӯстон худхошонро ошкор сохта чунин вонамуд карданд, ки гӯё ҳамин дам омада ба ошхона даромадаанд. Армаил бо таъзиму эҳтирому фармонбарӣ назди Аҳриман омада дастонашро дароз кард, то табақи таомро гираду барад. Аҳриман чобукию хизматгузорию ӯро хуш кард ва табакро ба дасташ дод.

Армаил бо он табак ба боргоҳи подшоҳ равон шуд. Чӣ дид? Дид дар боргоҳи калони пурнақшу нигор бар тахти зарандудӣ мурассаъ ба дурру гавҳару лаълу фирӯза як марди лоғари зишт-андоми кареҳманзаре бо ранги зарди заъфаронӣ нишастаасту ду мори сиёҳи ваҳшатангез аз ду китфи ӯ қад кашида фаш-фашкунон гирди сари тоҷдораш печу тоб меҳӯранд. Армаил аз он пеш подшоҳро надида буд, зеро Заҳҳок шамоили нафратангезашро ба халқ нишон намедод ва аз қасраш намебаромад.

Армаили ҳайратзадаи ба даҳшат афтода дар дами дари боргоҳ барҷо монду маҷоли қадам бардоштан надошт. Он гоҳ Заҳҳок бо асабияту беқарорӣ бо дасташ ба вай ишора кард, ки пеш биёяд. Армаил наздик рафта табақи зарринро ба вай дароз карда буд, ки дарҳол морҳо фаш-фашкунон ба хӯрок дарафтиданд ва онро дар як дам бо забонҳои сурху дарози теғмонандашон лесида тамом карданду ором шуда, рӯйи китфи шох дароз кашида пинак рафтанд.

Армаил ба ошхона баргашт ва он ҷӣ дида буд, ҳамаро ба Кармаил нақл кард. Кармаил аз чигар охи дарднок кашид ва гуфт:

– Ҳоло маълум шуд чаро он чавонони нагунбахт беному нишон мерафтаанд! Одамизодагони сарсабзи неруманд туъмаи морони манхус¹ мешудаанд! Дод аз дасти шоҳи аждаҳобардӯш!

– Мо ба ошхонаи Заҳҳок роҳ ёфтем, хизматгори одамкушон шудем, то ки ба мардumi бахтбаргашта мададе расонем, – гуфт Армаил, акнун магар ин бадкирдории даҳшатангезро дида дам меистем?

¹. Манхус – шум, бадбахт.

– Хӯриши морон фақат мағзи сари одамӣ будааст, чора чист? – маъюсона пурсид Кармаил.

Армаил ба андеша рафта, бо як умедворӣ чунин ҷавоб дод:

– Мағзи сари одамиро бо мағзи сари гӯсфанд омезем, чӣ шавад? Дар ин сурат ҳар рӯз аз ду ҷавони гирифтورشуда якеро начот додан мумкин мебуд.

Ин сухан писанд афтод ва ду дӯсти далер пинҳонӣ ба кор сар карданд. Бо ҳилаю найранг худҳошонро ба иблиси ошпаз хуш карда, эътимоди ӯро ноил шуданд ва он гоҳ вай рухсаташон дод, ки аз он баъд ҳамон хӯроки манхусро дуяшон пазанд.

Аҳримани бадсиришт ҳатто хушнуд шуд, ки ду шогирд – ду хизматгори чобук ва содиқе ба даст овард: акнун вай метавонист вақташро ба эҷоди бадихо ва фитнаю фасодҳои дигаре сарф кунад.

Армаил ва Кармаил мағзи сари одамиро ба мағзи сари гӯсфанд омехта мепухтанду бо ин тариқ чони яке аз ду ҷавони гирифтورشударо халос мекарданд.

Ба халқи мазлуми ҷафокаш ҷафат ҳамин қадар некӣ кардан аз дасташон омад, беш аз ин чорае наёфтанд. Бо ҷавони начот додашон видоъ карда мегуфтанд: – Бираву пинҳон шав, аз шаҳрҳо дур бош:

Нигар, то набошӣ ба ободшаҳр,
Ту ро дар ҷаҳон кӯху дашт асту баҳр.

Бо ин тариқ ҳар моҳ сӣ нафар ҷавон аз кушта шудан начот меёфтанд. Чун дусад нафар мешуданд, Армаил ва Кармаил ба онҳо пинҳонӣ аз рамаҳои подшоҳӣ чанде гӯсфанду буз дода, ҷамаашонро ба дашту кӯҳҳо равона мекарданд.

Ровиёни ахбори қадим ривоят мекунанд, ки халқи бодиянишини курд авлоди ҳамон ҷавонони гуреза аст ва курдҳо мардумони шучоъ, кӯху саҳродӯст, ба саҳтиҳои зиндагӣ тобавар мебошанд.

ХОБ ДИДАНИ ЗАХҲОК

Шабе аз шабҳо Заҳҳоки ситамгар хоб дид, ки ногаҳон се паҳлавони ҷанговар пайдо шуданд, ду нафари онҳо калонсол буданд ва як нафарашон ҷавон. Хурдашон паҳлавоне буд барно ва зебо, қоматаш чун сарв, камари шохворе ба миёнаш баста ва бар дасташ яке гурзи гарони говсар дошт. Вай хурушону дамон омада гурзро ба сари Заҳҳок зад ва ўро ғалтонда, дастҳояшро баст, ба гарданаш каманд андохт ва баъд ҳар се паҳлавон ўро дар гарду хок кашон-кашон ба сӯйи кӯҳи Дамованд бурданд.

Бипечид Заҳҳоки бедодгар,
Бидарридаш аз бим, гуфти, чигар.

Вай аз тарс ба сони даррандаи захмхӯрда:

Яке бонг барзад ба хоб андарун,
Ки ларзон шуд он хонаи садсутун.

Саҳар фармон дод, ки аз тамоми мамлакат мубадон¹ ва ситорашиносро ба дарбор даъват кунанд.

Чун ҳозир шуданд, Заҳҳок ба онҳо хоби машъумашро² гуфта, таъбир пурсид:

Бигуфто: Маро зуд огаҳ кунед,
Равонро сӯйи равшанӣ раҳ кунед,
Ки бар ман замона кай ояд ба сар?
Киро бошад ин тоҷу тахту камар?

Мубадон се рӯз муҳлат хостанд. Агарчи таъбири хоби Заҳҳок ба онҳо маълум шуда буд, лекин то се рӯз ба гуфтан чуръат накарданд, метарсиданд, ки агар ростишро гӯянд, подшоҳи золим онҳоро мекушад.

Рӯзи чаҳорум Зирак ном мубади хирадманди ростгӯй ва нотарс бо Заҳҳок рӯерӯй истода гуфт:

¹. **Мубадон** – доноён, донишмандон.

². **Машъум** – номуборақ, манҳус, бад.

– Таъбири хобат ин аст, ки подшоҳии ту дер намерояд. Фаридун ном баҳодури ҷавоне аз насли шоҳони қадимии Эрон падида меояду тӯро сарнагун мекунад. Фаридунро ҳанӯз модараш назоидааст, лекин ӯ ба дунё меояд, тӯро бо гурзи гарони говсар зада ҳалок мегардонад ва молики тахту тоҷ мешавад.

Заҳҳок чун гуфтори Зираки донишманд ва далерро шунид, беҳуш шуда аз тахт фурӯ галтид. Чун ба ҳуш омад, амр кард, ки Зиракро ғавран гирифта лабонашро буранд ва пӯст кананд, лекин мубади ҳушманди оқибатандеш нопадид гашта буд. Ёро дар саросари шаҳр ҷустанду наёфтанд, вай аз шаҳр бадар рафта пинҳон шуда буд. Аз ҳамон рӯз Заҳҳок ба воҳима афтод:

Нишони Фаридун ба гирди ҷаҳон
Ҳама бозҷуст ошқору ниҳон.
На ором будаиш, на хобу на-х(в) ард¹
Шуда рӯзи равшан бад-ӯ лочвард.

ЗОДАНИ ФАРИДУН АЗ МОДАР

Дар он кишвари зулмобод, ки подшоҳаш Заҳҳоки аждаҳо-бардӯш буд, Отибин ном марди некусириште мезист, ки наҷодаш ба шоҳони Эронзамин ва ба Таҳмураси девбанд мерасид. Аёли вай Фаронак ном зани покдил ва меҳрубоне буд.

Боре Фаронак хоб дид, ки дар марғзори сабзу шукуфоне сайр мекунад, баногоҳ ҷавони барнои хушсурате падида шуда ба вай меғӯяд:

– Эй зани покдил, ба ҳонаат биштоб ва ба шавҳарат хабари хуш бирасон; шумоён писаре меёбед, ки ситораи иқболи кишвараш ва халқаш хоҳад шуд. Ту номи писаратро Фаридун мегузорӣ; вай сарвари паҳлавонони Эронзамин, ба қомат чун сарв, ба чеҳра чун хуршед, ба шучоат чун шер хоҳад буд. Барои кишвари ҷафокаши худ вай чун борони пурфайзи баҳорон ба замини хушку ташна хоҳад буд.

¹. Х(в)ард – хӯрд (хӯрок).

Гӯянда Суруши¹ некукор буд, ки худро ба сурати ҷавони зебӯе намудор карда буд.

Фаронак бедор шуда, шавҳарашро ҳам бедор ва ба вай хоби ачиби худро нақл кард.

Отибин шодикунон гуфт:

– Ман аз наҷоди шоҳони қадими Эронзаминам, пас ҷӣ ачаб, агар фарзандам озодибарши кишвари мо гардад!

Башорати Суруши некукор ба вучуд омад, Фаронак писар зоид ва номи ӯро Фаридун гузошт.

Аммо шодии модару падари хушбахт дер накашид. Навкарони Заҳҳок, ки ба ҷустуҷӯи Фаридун дар саросари кишвар тақопӯ доштанд, пайи ӯро гирифтанд. Отибин ва Фаронак дар пайи ҳалосии ҷони фарзандашон ӯро бардошта, сар ба кӯху биёбон гирифтанд. Шаб ба ғоре ё бешазоре паноҳ мебурданд. Ҳар гоҳ, ки Отибин ба ҷустуҷӯи хӯрокворӣ мерафт, Фаронак бо кӯдакаш дар ҳамон ғор ё бешазор мемонд. Рӯзе Отибинро навкарони Заҳҳок дар саҳро дастгир карда ба дарбор бурданд.

– Писарат Фаридун кучост? – дод зад Заҳҳок.

– Писарамро одамҳо, кӯҳҳо, бешазорҳо аз ту пинҳон медоранд, то ба воя расад. Чун ба воя расид, зоҳир хоҳад шуд, тахту тоҷро аз ту хоҳад рабуд, диёрашро аз ситами ту, ки подшоҳи бегона ҳастӣ, озод хоҳад кард!

Заҳҳок ҳашмгин шуд, фармон дод, ки Отибинро сар бурида аз мағзи сараш барои морон хӯриш бипазанд.

Фаронаки шӯрбахт ҳамоно бо кӯдакаш дар кӯху бешазорҳо саргардон мегашт. Модари бечора хаставу нотавон шуда буд, бачааш аз гуруснагӣ мегирифт.

Боре Фаронак дар марғзор ба модагови аҷоибӣ дучор шуд. Модагов ниҳоят зебо, хушранг, назаррабо буд, ҳар тори мӯяш чун пари товус ранги дигаре дошт. Фаронак аз дидани он ҳайвони рангини муъҷизаосо ҷашмонаш хира гашт.

Чун хастаҳол буд, нишаста бар рӯи сабза паҳлу зад ва пинак рафт.

Шарфаи поеро шунида ҷашм боз кард, дид, ки ҷӯпоне таёк ба даст дар болои сараш истодааст. Ҳаросон шуда пурсид;

– Ту кистӣ?

¹. Суруш – фаришта, фариштаи пайғомовар.

– Ман ниғаҳбони ҳамин марғзору бешазор ҳастам ва ин модагови аҷоибро, ки номаш Бармоя аст, мепоям, – ҷавоб дод ҷўпон.

– Ман зани Отибини номдор ҳастам, ки подшоҳи аждаҳопайкар ўро кушт; номам Фаронак ва ин кўдак писари ман Фаридун аст.

– Номи Фаридуни баҳодурро кӣ нашунидааст? – гуфт ҷўпон ва ба тарафи кўдак таъзим кард. – Халқон дар интизори озодкунандаи худанд. Ту хаставу беҳол шудай, дар кўхсору бешазорон овораву саргардон гаштани ту ба ҷони худат ва ҷони писарат хатар дорад, ту бачаатро ба ман бидеҳ, ман ниғаҳбонаш мешавам, аз ҷашми навкарони Заҳҳок пинҳон ва бо шири Бармои нестдарчаҳон парваришаш мекунам.

Модари ғамзадаи парешонрӯзгор дилаш ба сидқи гуфтори пирамард гувоҳӣ дод ва бачаро ба вай супурд.

Ҷўпон Фаридунро бо меҳрубонии падарона се сол парварид.

Дар ин миён ба Заҳҳок хабар расид, ки дар фалон марғзор модагови аҷоиб меҷарад ва Фаридун бо шири вай парвариш меёбад.

Дили модар хатари ба ҷони фарзандаш омадаро ҳис кард; вай бо шитобу ҷадал дар козаи пирамарди ҷўпон ҳозир шуд ва бачаашро ба синааш паҳш карда гуфт, ки ғайр аз гурехтану пинҳон шудан чорае нест:

Бибуррам пай аз хоки ҷодуситон,
Шавам бо писар сўи Ҳиндустон.
Шавам нопадид аз миёни гурўх,
Мар инро барам то ба Албурзкўх.

Фаронак пас аз тайи дашту биёбонҳо бо Фаридун ба кўҳи Албурз расид.

Дар Албурзкўх Фаридунро ба як марди порсо, ки тарки дунё карда дар он ҷо мезист, супурд ва гуфт:

– Эй некмард, ман зани мусибатзадае ҳастам: шавҳарам – падари ин кўдак қурбони морони Заҳҳок шуд ва акнун он золими хунҳор ба қасди ҷони писарам афтадааст. Таваллуди писарам ва сарнавишти ўро Суруш ба ман хабар дода буд.

Фаридуни ман рӯзе пешвои халқ шуда, интиқоми ситамкашон ва кушташудагонро аз Заҳҳоки хунхор хоҳад гирифт. Ту Фаридуни маро ба ҷойи падар бош ва чун фарзанди худат тарбия карда ба воя расон.

Марди порсо қабул кард ва тарбияи Фаридунро ба уҳда гирифт.

Навкарони Заҳҳок ба чарогоҳи Бармоя рафта, Фаридунро дар он ҷо наёфтанд, марғзорро поймол карданд ва он модагови яктои нестдарчаҳонро куштанд, сипас ба хонаи пештараи падару модари Фаридун рафта, онро оташ заданд.

ОГОҲ ШУДАНИ ФАРИДУН АЗ НАСАБИ ХУД

Фаридун дар Албурзкӯҳ бо парвариши пирамарди порсо дар шонздаҳсолагӣ ҷавони қоматбаланд ва диловаре гардид, аммо намедонист падараш кист. Рӯзе аз кӯҳ ба дашт фаромада назди Фаронак рафт ва гуфт:

– Модар, ба ман ниҳонро ошкор кун: падарам кӣ буд? Аз насли киям ман?

Фаронак рози пинҳонро ошкор кард:

– Писари далерам, падари ту марди хирадманд ва нексириште буд, аз нажоди шоҳони қадими Эронзамин буд, насабаш баъди якчанд пушт ба шоҳ Таҳмураси девбанд мерасид. Заҳҳоки золим ўро кушта, аз мағзи сараш барои морони худ хӯрок пазонд. Баъд Заҳҳок ҳобе дидааст, мубадон ҳоби ўро чунин таъбир кардаанд, ки аз эронӣён Фаридун ном паҳлавоне падид меояд ва ўро бо гурзи гарон зада мекушад. Заҳҳок ба ҷустуҷӯи ту афтод, ман туро бардошта аз тарс ба кӯҳу даштҳо гурехтам, ниғаҳбони марғзоре ба ман раҳмаш омада гуфт: – «Бачаатро ба ман деҳ, ман вайро бо шири гови хушзоти худам мепарварам». Розӣ шудам ва туро ба вай супурдам. Заҳҳок хабардор шуда, он гови хушзотро кушт, ба хонаи мо оташ зад. Ман боз ночор аз тарси шоҳи аждаҳобардӯш ба Албурзкӯҳ паноҳ бурдам ва туро ба тарбияи марди порсо додам:

Фаридун барошуфту бикшод гӯш,
Зи гуфтори модар баромад ба чӯш.
Дилаш пур зи дарду сараш пур зи кин,
Бар абру зи хашм андаровард чин.

Ба модараш гуфт:

– Шамшер мекашам, аз Заҳҳок интиқоми зулмдидагон ва хонавайроншудагонро мегирам, рӯзгорашро табоҳ ва борго-хашро ба хок яксон мегардонам!

Фаронак аз ғаюрӣ ва диловарии писараш ҳам фаҳр мекард ва ҳам метарсид, ки мабодо вай фалокате, балое ба сари ҷавони худ оварад. Пандаш дод, ки:

– Эй фарзанд, беандеша мабош, ба ҷаҳон бо ҷашми ҷавонӣ нигоҳ наку. Заҳҳок подшоҳи зӯрмандест, сипоҳи фаровон дорад, боз агар хоҳад, аз ҳар вилоят сад ҳазор марди ҷангӣ ба хизматаш камар баста меоянд. Ҳар кас, ки шароби ҷавонӣ чашид, дар ҷаҳон танҳо ҳудахро мебинаду бас. Ту низ ҳамин тавр, аммо бидон, ки масти ҷавонӣ мумкин аст сари касро ба бод диҳад. Панди модаратро шунав, писар, аз ин ниятат баргард.

Аммо Фаридун бар азми худ устувор буд.

КОВАИ ОҲАНГАР

Дар ин миён Заҳҳок дар андешаи Фаридун рӯзу шаб ба тарсу ваҳм буд; пайваста номи Фаридунро бар забон меронд. Медонист, ки Фаридун зинда ва ташнаи хуни ӯст.

Қарор дод бузургон ва мубадони мамлакаташро даъват карда, бо ёрии онҳо пояи салтанаташро мустаҳкам гардонад.

Бузургон ва мубадон ба боргоҳи ӯ чамъ омаданд. Заҳҳок тоҷи фирӯза бар сар ниҳода бар тахти оҷ¹ нишаста ва ба мубадон рӯ оварда гуфт:

– Эй номвар хирадмандони пурхунар! Ба шумо маълум аст, ки ман як душмани ниҳонӣ дорам. Агарчи ӯ ҷавон аст, лекин ман ӯро хурд намебинам, ӯ далер ва номҷӯй аст, меҳодад маро сарнагун, давлатамро вожгун созад. Аз бади рӯзгор метарсам.

¹. Оҷ – устухони фил.

Бояд чора चुст. Шумо як гувоҳнома нависед, ки ман подшоҳи одил, раҳмдил, ростқавл ҳастам ва ҳамеша ба ростию некӣ амал кардаам, то ки душманонам баҳонаи тегкашию интиқомчӯӣ надошта бошанд.

Бузургон магар ҳад доштанд, ки амри подшоҳашонро бачо наёранд? Ночор аз тарс гувоҳнома навиштанд ва ҳамаашон дар он гувоҳнома имзо карданд.

Ҳамин вақт дар майдони пеши қаср халқи ситамдида чамъ омада, аз дасти шоҳи аждаҳобардӯш дод мегуфтанд, ғавғо мекарданд.

Як марди тануманди бокитфу бозу, ки дар чашмонаш оташи кину ғзаб шуълавар буд, ба боргоҳ зада даромад. Чӯшону хурӯшон даст бар сар зада, рӯёруӣ Заҳҳок истода фарёд кашид:

– Эй ситамгар, ман Коваи оҳангарам:

Бидех доди ман! Омадастам давон,
Ҳаменолам аз ту ба ранҷи равон.
Зи ту бар ман омад ситам бештар,
Занӣ ҳар замон бар дилам нештар.
Ситам гар надорӣ ту бар ман раво,
Ба фарзанди ман даст бурдан чаро?
Маро буд ҳаждаҳ писар дар ҷаҳон,
Аз эшон яке мондааст ин замон.
Бубахшою бар ман яке дарнигар,
Ки сӯзон шавад ҳар замонам чигар.
Шаҳо, ман чӣ кардам, яке бозгӯй,
Агар бегуноҳам, баҳона мачӯй.
Чавонӣ намондасту фарзанд нест,
Ба гетӣ чу фарзанд дилбанд нест.
Агар ҳафт кишвар ба шоҳӣ тӯроост,
Чаро ранҷу сахтӣ ҳама баҳри мост?

Заҳҳок гуфтори Коваро шунида, дар ҳайрат монд ва боз бештар тарсид. Андешид, ки бештар аст аз оҳангари додхоҳ дилчӯӣ кунад ва худро боадлу инсоф нишон диҳад. Охири фарзанди ӯ – писари ҳаждаҳумашро аз куштан барои ҳуриши морон озод карда, ба падараш баргардонд. Пас ба Кова

гувоҳномаро дароз кард ва фармуд, ки ба он имзо кунад. Кова онро гирифта хонду барошuft, ба бузургон ва мубадон рӯ оварда бонг зад:

– Эй беномусҳо, бевичдонҳо, тарсуҳо! Аз шоҳи аждаҳо-пайкари худ тарсида ҳамаатон мункири ҳақиқат шудед! Ба гуфтори ӯ дил супурдед! Бардурӯғ гувоҳӣ додед! Ман аз подшоҳи ситамгар наметарсам, бигузур маро кушад, лекин ман ба ин номаи мунофиқӣ даст наметонам, гувоҳӣ намедихад!

Инро гуфта, вай гувоҳномаро бо қаҳру ғазаб дарронда партофт ва поймол кард. Сипас писарашро пешандоз карда хурӯшону дамон аз боргоҳ бадар рафт.

Коваи оҳангар дар берун пешдомани чарминашро ба нӯги найза баст ва онро чун байрақ барафрошта бар сари бозор рафт ва нидо андохт:

– Эй халқ! Дод аз дасти ситамгар! Дод аз зулми подшоҳи аждаҳобардӯш! То ин деви одамхорро аз сари худ дафъ накунем, ба мо зиндагӣ нест. Агар туъмаи аждаҳо шудан нахоҳед, агар ҳамият доред, бо ман биёед! Меравем назди Фаридун! Он баҳодурро ба худ сардор мекунем ва бо ситамгар мечангем, аз вай интиқоми фарзандони қурбоншудаамонро мегирем!

Гуфтори пурсӯзу алами Кова шӯре дар дилҳои мардумон ангехт, издиҳоми косибон ва деҳқонони ситамдида аз дунболи Кова, ки байрақи чармини сари найза ба даст, пеш-пеш қадам мезад, равон гардиданд. Сари роҳ ба онҳо тӯда-тӯда мардумони шахро деҳоти дигар ҳамроҳ мешуданд.

ВОХҶҶҢ БО ФАРИДУН

Чун ба нишемангоҳи Фаридун расиданд, Фаридун нигоҳ кард, дид, ки халқи бисёре хурӯшону дамон аз роҳ мерасанд ва пешопеши издиҳоми халқ марде тануманди ришсиёҳ бо чармпорае, ки ба сари найза бастааст, меояд. Ба пешвози онҳо баромад. Кова истода ба ӯ хитоб кард:

– Эй Фаридуни баҳодур, мо бар зидди шоҳи бегонаи золими одамхор қиём кардем, назди ту додхоҳ омадем. Кини халқро аз ситамгар биситон, моро ба ҷанги ӯ бибар! Мо сипоҳи туюм ва ту солори мо!

Фаридун байраки чарминро ба фоли нек гирифт, шод шуд, гуфтори мардумони чафодидаро шунид. Нахуст фармон дод, то чармпораи Коваро бо порчаҳои гаронбаҳо ва бо зару гавҳар оростанд ва онро «Дирафши коваёний»¹ хонданд.

Аз он баъд ҳар касе, ки подшоҳ мешуд, он чарми оҳангари коваёниро бо дурру гавҳарҳои нав ва порчаҳои нафиси гаронбаҳо меорост, ба тавре ки дирафш дар шаби тор низ чун ситора медурахшид, аз ин рӯ онро «Ахтари коваёний» ҳам мегуфтанд.

Фаридун тоҷи подшоҳӣ бар сар ниҳода назди Фаронак омад ва гуфт:

– Модар маро дуо кун, фотиҳа бидех, ман ба корзор меравам, то Захҳокро сарнагун кунам.

Фаронак гирифта фотиҳа дод, фарзандашро ба ҷиходи² муқаддас равона кард.

Бо фармоиши Фаридун аз растаи оҳангарон беҳтарин устодони ин ҳунаро ба наздаш оварданд, вай бо паргор ба замин шакли гурзро кашида ба онҳо нишон дод ва гуфт: «Барои ман ба ҳамин шакл гурзе бирезед». Сари гурз монанди сари барзагов буд. Оҳангарон баъди чанд рӯз гурзро сохта оварданд. Фаридун онро писандид ва ба устоҳои оҳангар сарулибос, симу зар бахшид.

ЮРИШИ ФАРИДУН

Фаридун бар аспӣ кӯҳпайкаре ништаста он гурзи говсарро ба даст гирифт ва дар сари лашкаре, ки аз халқ ба ҳам омада буд, рӯ ба сӯйи пойтахти Захҳок ниҳод. Пешопеши лашкараш бо як азми ғазаболуди ҷангчӯ асп меронд:

Ҳамерафт манзил ба манзил чу бод,
Саре пур зи кину диле пур зи дод.

Шомгоҳ дар манзиле фуруд омад, лашкараш бору буна афканд. Дар шаби тор ҷавоне бас хубрӯ бар сони парӣ назди Фаридун ҳозир гашт, ба ӯ суҳанҳо гуфт, роҳи кушодани тилисмҳои Захҳок ва шикастани бандҳоро ёд дод ва ғоиб

¹. Дирафш – байрак.

². Ҷиход – корзор, ҷанг.

гардид. Фаридун донист, ки ин ёрирасони ногаҳонии ӯ боз ҳамон Суруши некукор аст, ки ин дафъа худро ба сурати ҷавони парипайкаре зоҳир кард. Донисту аз шодӣ чехрааш чун гули арғувонӣ шукуфт. Бахташро ҷавон ва давлатро ҳамъинон дид.

Хони¹ зиёфат оростанд, бода нӯшиданд. Фаридун аз бода сараш гарон шуд, майли хоб кард, дар пояи кӯхи Бурд ба хоб орамид. Ногоҳ садои ғуррише бедораш кард, чашм кушода дид, ки санги калоне паррону ғуррон аз кӯҳ ба болояш фурӯ меояд. Ҳамон лаҳза ба афсуне, ки Суруш ба ӯ ёд дода буд, сангро баргардонда ба танайи кӯҳ баст. Сипас чашмаш ба ду марде ғалтид, ки дар болои кӯҳ истода аз паси харсанге бо тарсу харос ба поин нигоҳ мекарданд. Ҳар ду ро шинохт – онҳо писарони ҳамон пирамарди албурзкӯҳӣ буданд, ки Фаридунро тарбия карда буд ва ба Фаридун нисбати бародарӣ доштанд, зеро мураббии порсо падархондаи Фаридун ҳам буд. Бародарон чун беҳунар буданд, ба ҷойи ҳунар бахилиро пешайи худ карда, аз бахти бедори Фаридун ҳасад бурда, ба қасди куштани ӯ он санги калонро аз тори кӯҳ ба болояш ғелонда буданд.

Фаридун камар баста, боз ба роҳ афтод. Аз сирри он ду бедодгар огоҳ будани худро ба онҳо нафаҳмонд.

Кова байрақи коваёниро барафрошта пеш-пеш сипоҳ мерафт. Лашкар ба сӯйи Арвандрӯд, ки арабҳо Дачла хонандаш, равона буд. Ин дафъа бар лаби рӯд дар шаҳри Бағдод манзил карданд.

Фаридун ба рӯдбонҳо фармон дод, ки зуд бо киштию заврақояшон лашкари ӯро аз об гузаронанд, рӯдбонҳо қабул накарданд, гуфтанд, ки бе фармон ва иҷозати шоҳ Заҳҳок киштӣ намеронанд.

Фаридун хашмнок шуда, аспи гулранги бодпайро бо тундӣ ба дарё ронд; аз паси ӯ ёронаш ҳам сар ба дарё ниҳоданд.. Аспҳо то зинашон дар об ғарқ шуданд, фақат ёли онҳо чун шаҳбози ҳаёл дар шаби тор, бар рӯйи об намудор буд. Ба хушкӣ баромада, беист роҳи Ганги Дижхутро, ки арабҳо Байтул – муқаддасаш меноманд ва он шаҳр пойтахти Заҳҳок буд, пеш гирифтанд.

¹. **Хон** – дастархон.

ФАТҲИ КОХИ ЗАҲҲОК

Чун аз дашт ба наздики шаҳр расиданд, Фаридун аз масофаи як мил ба он нигоҳ кард, коҳе¹ дид, ки ба сипеҳр қад кашида ва ҳамчун ситораи Муштарӣ фурузон буд, донист, ки мақомгоҳи шоҳи аждаҳобардӯш он ҷост. Гурзи гаронро бардошта сари аспӣ тезтакро сар дод, дар як дам ба коҳ расид, - гӯё оташе гардиду ногаҳон дар пеши посбони қаср аз зери замин барҷаст. Зарби гурзи говсар дар як он кори посбону рӯзбонҳоро тамом кард. Баҳодури ҷавон савора ба қаср зада даромад. Ҳар кӣ пеш омад, бо гурзи говпайкар бар сараш зада ҳалокаш сохт. Қодугарон, нармадевори даргоҳ низ аз зарбаҳои кушандаи гурзи вай амон наёфтанд. Тилисмеро, ки Заҳҳок дар қасраш сохта буд, Фаридун дарҳам шикаст, хароб кард. Ҳама ҷойи қасрро кофтуков карда Заҳҳокро ҷуст, лекин наёфт: шоҳ дар пойтахташ набуд. Фаридун бар тахти ӯ нишаст. Аз шабистони ӯ хоҳарони Ҷамшед – Шаҳрноз ва Арнавозро, ки Заҳҳок бо зӯрӣ ба ҳарами худ гирифта буд, берун овард. Хоҳарон ҷавони сарвқомат, хуршедталъат ва шерсалобатеро диданд, ки бо қарру фарри хусравона бар тахти оч² нишаста ва онҳоро ба паҳлуи худ меҳонад. Ҳайратзадаву дилбохта, ба ду паҳлуи ӯ нишастанд. Аввал Шаҳрноз ба забон омада пурсид:

– Ту кистӣ? Аз қучо омадӣ?

Чӣ ахтар буд ин аз ту, эй некбахт,
Чӣ борӣ? Зи шоҳи кадомин дарахт,
Ки эдун ба болини шер омадӣ,
Ситамгора марди далер омадӣ?

Фаридун ному насабаш ва мақсадаш баён кард:

Манам нури он некдил Отибин,
Ки Заҳҳок бигрифт аз Эронзамин,
Бикушташ ба зориву ман кинаҷӯй,
Ниҳодам сӯйи тахти Заҳҳок рӯй.

¹ . **Коҳ** – қаср

² . **Тахти оч** – тахте, ки аз устухони фили сафед сохта шудааст.

Сипас вай бо теги чаллодони Заҳҳок кушта шудани дояаш Бармоя – он гови нестдарчаҳонро, ки «зи пайкар танаш ҳамчу пероя буд», бо аламу ҳасрат нақл кард.

Хоҳарони Ҷамшед чун донистанд, ки ӯ Фаридун аст, шодӣ карданд. Арнавоз гуфт:

– Пас ҳалоки Заҳҳок дар дасти туст. Мо ду шохдухтар чӣ ранчу балое, ки аз ин Аҳриманзод накашидем! Мо аз бими ҳалок ба вай ром шудем. Чӣ азобе сахттар аз ин аст, ки кас ҳамхобаи чуфти мор бошад!

– Ман пайи он аждаҳоро аз замин бармеканам, – барошӯфт Фаридун, – чаҳонро аз вучуди нопокаш пок мекунам! Шумо ба ман бигӯед, ҳоло Заҳҳок кучост?

– Вай тарафи чануб рафт, – ҷавоб доданд хоҳарон, меҳоҳад дар он тарафҳо ҷоде пайдо карда, аз банди ту раҳо ёбад, зеро ахтаршиносон ба ӯ гуфта буданд, ки аҷали ӯ ва заволи давлаташ ба дасти Фаридун аст. Ин фол оташе бар дилаш афканда зиндагониро барояш талх гардонидааст. Вай ҳазорон даррандаву чаранда ва марду занҳоро кушта, хунашонро дар як ҳавз рехта, дар он танашро мешӯяд, ба умеди он ки шояд бад-ин восита фоли ахтаршиносон маҳв шавад. Аз ду мори сиёҳаш пайваста ба ранҷу азоб аст, қарору ором надорад, кишвар ба кишвар мегардад.

Фаридун ба ёфтани Заҳҳок чораҷӯӣ шуд. Дар набудани Заҳҳок ниғаҳбонии кох ва ҳазина ба уҳдаи вакили ӯ Кундрав буд. Вакил дар вақти ҳуҷуми Фаридун пинҳон шуда буд.

Кундрав рӯзи дигар дар паноҳгоҳи худ аз дур овози дафу духул, суруду нағмаро шунида, тарсону харосон берун омад ва шаҳрро пур аз мардумоне дид, ки бо шамшеру шашпар, табару тешаву таёкҳои одӣ мусаллаҳ шуда, дар раставу майдонҳо гулхан афрӯхта, чашни зафар барпо карда буданд. Паҳлавонон гӯштин мегирифтанд, ҳофизон суруд меҳонданд, дорбозҳо, шӯбадабозҳо, масҳарабозҳо ҳунарнамоӣ карда дил хуш менамуданд. Аҳолии шаҳр, марду занҳо ба шӯришгарони фотехлашқари Коваю Фаридун дастархон мекашиданд. Аз гирудор ва ғорату яғмо, ки Кундрав ва монанди ӯ навқарони Заҳҳок мунтазири он буданд, нишоне набуд. Кундрав ҳайрон монд ва як қадар аз тарсу харос ғориғ шуда ба қасри шох даромад. Дид, дар пешгоҳ ҷавоне тоҷ бар сар бо қарру фарри хусравӣ

нишаста, дар дасти росташ Шахрози паричехра ва дар дасти чапаш Арнавози мохлиқо ҷой гирифта, дар гирдаш сипоҳиёни зарринкамар ва мулозимони кулоҳ бар сар бастаанд. Саросема замин бўсид, Фаридунро ситоиш кард. Фаридун чун аз кӣ будани вай огоҳӣ ёфт, фармуд ки биравад, асбоби базми шоҳонаро муҳайё созад. Кундрав хон орост, шаробҳои ноб овард ва мувофиқи фармон созандаву сарояндагони номӣ, аёну ашрофи шаҳро ба маҷлиси шоҳ ҳозир кард. Шаби дарозро ба чашни шоҳонаву зиёфату базми ҷамшедӣ ба сахар оварданд.

РАФТАНИ КУНДРАВ БА НАЗДИ ЗАҲҲОК

Дар бомдод Кундрав аз кох баромаду бар аспи роҳворе нишаста шитобон назди Заҳҳок раҳсипор гардид.

Морбардӯш он рӯзҳо дар шаҳре аз шаҳрҳои Нимрӯз¹ таваккуф карда буд. Кундрав ба он ҷо расида, ҳар он ҷӣ дар пойтахт дида буд, ба Заҳҳок нақл кард. Вакили шоҳ Фаридунро нашинхта ва кӣ буданаширо ҳам аз касе напурсида буд. Ба Заҳҳок чунин гуфт:

– Ногаҳон аз кишваре се марди сарафроз лашкар кашида омаданд ва пойтахти туро забт карданд. Аз ин се яке ҷавон аст, ба қомат чун сарви сикӣ, аз чехрааш фарри шоҳӣ тобон; дуи дигар калонсоланд (гӯянда Коваю Каёнуши паҳлавонро дар назар дошт), лекин сардор ӯст. Гурзе дорад, ки агар ба кӯҳ занад, кӯҳро мекафонад. Савора ба кох зада даромада, ҳамаи банду тилисмҳои туро дарҳам шикаст, паҳлавонон ва девони туро зада мағзи сарҳашонро ба хунашон омехт.

Ранг аз рӯ ва ҳуш аз сари Заҳҳок парид, морони китфаш мисли ин ки хатарро ҳис карда бошанд, бесаранҷом шуда сар барафрохтанд. Вай тарси худро базӯр пинҳон карда гуфт:

– Шояд меҳмон бошанд. Ба меҳмон шод бояд буд.

– Меҳмон бо гурзи говсар? – тааҷҷуб кард Кундрав. – Охир, вай посбонони кохро кушт, тахти туро забт кард, аз тоҷу камар номи туро тарошид! Ин тоифа мардумро ту агар меҳмон шиносӣ, шинос!

¹. Систон ва Зобулистон.

– Ту манол, меҳмони густох ба фол беҳтар аст, – гуфт Заҳҳок.

– Хуб агар он номвар меҳмони туст, пас ба ҳарами ту чӣ кор дорад? Охир вай бо занони ту нишаста, гоҳ мушки зулфони Шаҳрнозро мебӯяд ва гоҳ ақиқи лабони Арнавозро мебӯсад. Ҳам аз ин бадтар – шаб гесувони онҳоро ба худ болин мекунад!

Аз шунидани ин суҳан, ки барои вай аз заҳри зақум кушандатар буд, Заҳҳок марғи худро орзу кард, ба сони карг барошuft ва морони сиёҳаш ҳам фашфашкунон ба сараш печиданд. Ба вакили нагунбахт шӯрид, тунду зишт дашномаш дод ва гуфт:

– Аз ин баъд ту кадхудои хонаву шаҳри ман нахоҳӣ буд!

Кундрав ришҳанде карду ҷавоб дод, ки:

– Эй шаҳриёр, ба гумонам, бахт аз ту баргаштааст; аз тахту тоҷ маҳрум ки шудӣ, кадхудоии шаҳрро ба ман чӣ гуна медиҳӣ? Охир, ту чун мӯй аз ҳамир, аз ҷоҳи бузургӣ чудо шудай, ҷораи кори худ бисоз!

НАБАРД БО ФАРИДУН

Заҳҳок аз ин гуфтугӯ ба ҷӯш омада бархост ва ба сипоҳу навкаронаш фармон дод, ки аспҳоро зин кунанд.

Ва фавран бо сипоҳи гароне, ҳама наррадевони чангҷӯй, сӯйи пойтахташ ба роҳ афтод.

Чун наздик расид, дуздона ба бераҳа рафта вориди шаҳр шуд. Дидбони Фаридун дарвақт огоҳ шуда, бонги хатар заданд ва он гоҳ сипоҳи Фаридун шитобон савор шуда рӯ ба он бераҳа овард. Муҳолифон дар ҷойи тангӣ ба ҳам даровехтанд. Дар шаҳр ошӯбе бархост. Аҳоли, ки:

Ҳама дар ҳавои Фаридун буданд,
Ки аз ҷаври Заҳҳок пурхун буданд,

ба по бархоста ба мадади лашкари Фаридун расиданд. Ба бо-лои сипоҳи Заҳҳок чун жола аз бомҳо санг борида, аз деворҳо хишт борид. Ҷавонони шаҳр гурӯҳ-гурӯҳ омада ба сафи лашкари Фаридун дохил мешуданд. Дар кӯчаҳои шаҳр сипоҳию шаҳрӣ ба ҳам омехта мечангиданд. Кова ба як даст байрақи коваёнӣ, ба дасти дигар шамшер, шаҳриёро сардорӣ карда,

дар сафи пеш набард мекард. Теғи буррони ӯ дахҳо душманро дар хоку хун чӯлонд.

Заҳҳок дар байни ғавғои ҷанг ҳам хаёлаш ба Шаҳрнзу Арнавоз буд. Хандону шукуфон, бо нозу ишва дар ду паҳлуи фотеҳи ҷавон нишастани онҳоро ба пеши назар оварда, дар оташи рашк месӯхт. Тоқат накард, дар байни ҷӯши ҷанг аз лашкар ҷудо шуда ба пойи қалъа рафт ва камандашро бар кунгураи кох андохта боло баромад. Табдили пӯшоку қиёфа карда буд, то ӯро нашиносанд. Аз болои боми кох нигоҳ карда, дар айвон Шаҳрнзӣ нозанинро дид, ки – «ду рухсора рӯзу ду зулфон чу шаб» – дар айвон истода Фаридунро офарин мефиристоду Заҳҳокро нафрин мекард. Морбардӯш оташи рашку алам ба мағзаш зада, камандро сӯйи айвон поин андохт. Дар ин лаҳза на ёди тахт будаш ва на андешаи ҷон. Ташнаи хуни паричеҳрагон буду бас. Ханҷари обгунро ба дандон газида бо каманд аз бом фуруд омад. Аммо толеи баргашта кай ба мадади ӯ мерасид? Даме ки пой бар замин ниҳод, Фаридун чун ачали беамон дар болои сараш падидор гашт. Вай ба тарафи қалъа рафтани Заҳҳокро дида, аз паяш афтода буд. Бо гурзи говсар ӯро зада бар замин нақш кард; морони сиёҳи Заҳҳок аз тарс дар китфонаш фуру рафтанд. Фаридун боз гурзро бардошт, то бо зарби дигар рақиби шумро ҳалок созад, лекин Суруш ҳозир шуда, дасташро дошт ва гуфт:

– Назан. Холо ачали ӯ нарасидааст. Бибараш то ҷое, ки тангнои ду кӯҳ пеш ояд. Он ҷо ӯро дар банд андоз, то аз ранҷу азоб бимирад.

Фаридун каманде аз ҷарми шер бофонда, бо вай ҳар ду даст ва миёни Заҳҳокро ба сутун ҷунон маҳкам баст, ки ӯро зӯри фил ҳам аз он сутун канда наметавонист.

Сипас, ҷорчиён дастгир шудани Заҳҳокро дар шаҳр эълон карданд. Ҷанг ба музаффарияти сипоҳи Фаридун ва шӯришгарони Кова анҷомид. Аз лашкари Заҳҳок камтар касе ҷон ба саломат бурд.

Заҳҳоки даступобастаро ба пушти шутур партофта аз байни издиҳоми халқ, ки ба тамошои ин ҳол ҷамъ омада буд ва шодӣ мекард, гузаронда ба сӯйи кӯҳсори Шерхон ронданд. Дар он ҷониб вайро ба Дамованд бурданд ва бар танайи кӯҳ меҳҳои оҳанин зада, аз ду дасташ ба он меҳҳо овехтанд. Он ҷо вай муддати дарозе бо азоби азим овезон монда, хунаш қатра-қатра ба замин ҷакида, оқибат туъмаи марги пурнангу нағбат гардид.

ДОСТОНИ ФАРИДУН ВА ПИСАРОНИ Ё

ЧАШНИ МЕХРГОН

Фаридун дар сари моҳи Меҳр тоҷ бар сар гузошт, подшоҳ шуд. Халқ ӯро сарнагункунандаи шоҳи ситамгар ва озодкунанда аз салтанати бегонагон медонист, бинобар ин ба подшоҳиаш хушнуд шуд ва таҳнияташ кард.

Ба ёди ғалаба бар истилогарон ва озод шудани кишвар аз ситамгарони аҷнабӣ рӯзи тахтнишинии Фаридун – сари моҳи Меҳр рӯзи муборак доништа шуд. Аз он баъд ҳар сол сари он моҳро бо номи Меҳргон ҷашн гирифта, дар он рӯз гулханҳо меафрӯхтанд ва анбару заъфарон месӯхтанд.

Фаридун се фарзанд ёфт: ду писари калонӣ аз Шаҳрноз ва писари хурдӣ аз Арнавоз зода шуданд, ки ҳар се:

Ба боло чу сарву ба рух чун баҳор,
Ба ҳар чиз монандаи шаҳрёр

буданд. Писаронро ном наниҳоданд, то замоне ки ба воя расанду аз худ коре нишон бидиҳанд.

Вақте ки писарҳо ба воя расида зебандаи тахту тоҷ шуданд, падару модаронашон барои онҳо арӯсони муносиб ҷустанд.

ХОСТГОРИИ ДУХТАРОНИ ШОҲИ ЯМАН

Фаридун аз хизматгори худ Ҷандал номро:

Ки бедордил буду покизамағз,
Забонҷарбу шоистаи кори нағз,

фармуд:

– Бирав, гирди ҷаҳон бипӯй аз се духтар аз наҷоди меҳтарон¹ бичӯй, ки сазовори се фарзанди ман бошанд, аз як падару

¹. **Меҳтар** – бузург, баландмақом.

². **Муаррифӣ кардан** – шиносонидан.

³. **Дуруд** – салом.

модар бошанд ва чандон ба ҳам монанд бошанд, ки кас натавонад якеро аз дигаре бишносад.

Мувофиқи фармон Ҷандал бо якчанд нафар ҳамроҳону хизматгори ба сафар баромад.

Онҳо чандин моху сол шахр ба шахр ва кишвар ба кишвар гаштанд, ба гуфтугӯи мардумон гӯш андохтанд, матлубаҳоро суроғ карданд; ниҳоят ба Яман афтоданд ва шуниданд, ки шоҳи он кишвар – Сарв се духтар дорад, ба дидор чун се гули як гулбун монанди ҳам ва аз як падару як модар.

Ҷандал шодикунон назди шоҳ рафт ва ўро ситоиш, худро муаррифӣ² ва мақсадашро баён кард:

– Ман хизматгори шоҳ Фаридунам, аз Эронзамин омадам, ба ту шоҳам паём ва дуруд³ овардам. Шоҳи ман ҷӯи дӯстӣ ва хешии туст. Ў се нури чашми туро ба се фарзанди арзандааш хостгорӣ мекунад.

Сарвшоҳ, ки аз духтарони дилбандаш асло ҷудо шудан намехост, аммо аз тарафи дигар хостгории ҷаҳондори бузург ва тавоное ҳамчун Фаридунро рад карда наметавонист, бо шунидани суханони Ҷандал чун ёсуман дар оби ганда пажмурда гардид, ба худ гуфт, ки дар ҷавоб додан шитоб набояд кард. Ў ба фиристодагони Фаридун ҷойгоҳ таъин кард ва сипас дар хилват нишаста, ба андеша фурӯ рафт. Фармон дод, ки бузургони мамлакатро ба дарбор даъват кунанд. Бузургон ва аркони давлат ҷамъ омаданд. Сарв пеши онҳо рози нухуфтаре аз нухуфт берун овард ва гуфт:

– Чашми ман ба се шамъ равшан аст ва ин се шамъ духтарони мананд. Фаридуншоҳ меҳонад маро аз онҳо ва онҳоро аз ман ҷудо кунад. Агар гӯям, ки розӣ ҳастам, дурӯғ мешавад, зеро дилам розӣ нест ва дурӯғ гуфтан ба шоҳ раво намебошад; агар духтаронамро ба вай супорам, рӯзи равшан ба чашмам торик ва агар аз талабаш сар бипечам, дилам аз озори ў ҳаросон мешавад. Ҷаҳондоре чун Фаридунро ба худ душман кардан беандешагӣ мебуд. Чӣ бояд кард? Шумо чӣ маслиҳат медиҳед?

Аркони салтанат – мاردони корозмудаву ҷаҳоншинохта ба ҷавобаш як-як забон кушоданд. Хулосаи сухани онҳо чунин буд:

– Шоҳо, ту набояд ба ҳар бод аз ҷой бичунбӣ. Агар Фаридун чунин подшоҳе бошад, пас мо магар бандагони содиқи ту нестем? Инону синони душманонатро тофтан одати мост. Агар Фаридун ба ҷанг ояд, мо бо ханҷару найзаҳои хунрезамон заминро майистон ва фазоро найистон мегардонем. Ту дари хазинаро бикушо ва лаб фуру бибанд. Агар аз қаҳри Фаридун тарсӣ, ба ӯ шартҳои пешниҳод кун, ки ба ҷо овардани онҳо номумкин бошад.

Аммо сухани бузургон ба Сарвшоҳи эҳтиёткор ва оқибатдеш маъқул наафтад, – ӯ фиристодаи шоҳи Эронро хонда, пеши ӯ бо забони нарм чунин суханҳо ронд:

– Ман додари шоҳи туям, ҳар чӣ ӯ фармояд, фармон мебарам. Аз забони ман ба ӯ чунин бигӯ: – «Агар писарони ту бароят азизанд, духтарони ман ҳам бароям азиз, ҳатто аз ҷашмонам, аз мамлакатам ва тахту тоҷам азизтаранд; агар як дам онҳоро набинам, парешонҳол ва ғамгин мешавам. Бо ин ҳама, модоме хоҳиши ту ҳамин бошад, хоҳишат барои ман фармон аст ва маро аз фармони ту ёрои сар печидан нест, лекин духтарони ман ҳамон вақте аз наздам мераванд, ки аввал ман ҳар се писари туро бо ҷашми худам бибинам:

Биёнд шодон ба наздики ман,
Шавад равшан ин ҷони торики ман.
Шавад шодмон дил зи дидорашон,
Бубинам равонҳои бедорашон.
Пас он ғаҳ се равшан ҷаҳонбини хеш
Бад-эшон супорам ба ойину кеш¹.

Ҷандал ҷавоби Сарвро шунида, бандавор пояи тахташро бўсид ва бо иҷозати вай баромада ба роҳи бозгашт рӯ овард.

Чун назди Фаридун расид, гуфтугӯи худро бо шоҳи Яман ва ҷавоби шоҳро ба ӯ расонд.

Фаридун писаронашро талабида ба онҳо натиҷаи сафорати Ҷандал ва раъйи худро яқояк баён кард ва илова намуд, ки:

– Духтарони носуфтагавҳари Сарв нестдарҷаҳонанд; агар ғаришта монанди онҳо арӯсе ёбад, ҳоки пояшонро ба ҷашмаш

¹. Кеш – дин, мазҳаб.

тӯтиё мекунад. Акнун ҳар сеятон ба Яман биравед. – Сипас ӯ шоҳзодагонро чунин насиҳат кард: – Гуфтори Сарвшоҳро ба гӯши ҳуш бишнавед, ба суханонаш бо забони чарбу гӯё ҷавобҳои оқилона бидиҳед. Парвардаи подшоҳ бояд, ки порсо, ростқавл, ҷўяндаи донишу хирад ва ҳам:

Суҳангӯю равшандилу покдин,
Ба коре ки пеш оядаш, пешбин

бошад. Ва боз Фаридун писаронашро огоҳ кард, ки: – Шоҳи Яман ҷоду ва афсун медонад, шояд афсунҳо ба кор бурда шуморо озмуданӣ шавад: духтаронашро чун боғи баҳори пур аз рангу бўю нигор дар базмгоҳ оварда, бар тахтҳо менишонад. Ҳар се хоҳарон ба қаду баст ва ҳусну ҷамол яке мебошанд; шоҳ аз шумо мепурсад: – «Аз инҳо меҳ кист, миёна ва кех¹ кадом аст?». Шумо бояд бориқбин бошед ва меҳу кехи хоҳаронро тамиз кунед.

Писарон ба гуфтаҳои падар дил ниҳода ба зудӣ омодаи сафар шуданд. Дар он сафар ба онҳо боз ҳамон Ҷандал ва чанде аз мубаддон ҳамроҳӣ карданд.

Чун ба сарҳади Яман расиданд, дидбонҳои сарҳад пайкero² ба назди Сарвшоҳ давонида, ба вай аз омадани шоҳзодагони эронӣ огоҳӣ доданд. Сарвшоҳ ба истикболи меҳмонони олиқадр сипоҳи чун пари товус оростаеро фиристод. Чун шоҳзодагон ворида шаҳр шуданд, шаҳриёни марду зан ба пазиroy баромада, дар қадами онҳо дурру гавҳар рехтанд, ба аспҳояшон мушқу анбар пошиданд.

Шоҳ домодҳои ояндаашро дар кохи зарнигоре, ки хучраҳояш бо қолинҳои рангин ва дебои румӣ зинат ёфта буданд, фуруд овард. Меҳмонон чанд рӯзи аввал дар он кох истироҳат карданд. Ҷандал дар ҳамаи ин муддат парешонхотир буд ва меандешид, ки оё шоҳзодагон дар озмоиши Сарв калону хурди духтарони ӯро шинохта метавониста бошанд ё на; агар мабодо шинохта натавонанд, шарманда мешаванд ва балки нокому номурод ба ватан бармегарданд.

¹. **Кех** – хурд; **меҳ** – калон.

². **Пайк** – қосид, хабаррасон.

Бо ин андеша вай аз чумлаи хизматгорони даргоҳи Сарв касеро мечуст, ки вокифи асрори шоҳдухтарон бошанду шояд ба ивази ҳадяву бахшиш чӣ гуна шинохтани калону хурди онҳоро ба вай бигӯяд. Ҷӯянда ёбанда аст. Ҷандал чунин касеро пайдо кард ва аз вай ба ивази дираму динор он чиро ки доништан мехост, донист: шоҳзодахонимҳо ҳангоми даромадан ба даргоҳи дигар одатан хурдиашон пеш-пеш медаромадаасту калонӣ аз қафо ва миёна дар миёнаи хоҳарон.

Инак, Ҷандали корсоз рози ниҳонро ба шоҳзодагон ошкор ва мушкилашонро осон кард.

Сарв духтаронашро ба базмгоҳ даровард. Хоҳарон, ба қавли Фаридун, дар воқеъ чун боғи баҳор пур аз рангу бўю нигор буданд ва ҳамчун се гули як гулбун ба ҳам монанд: чӣ дар сарви қоматашон, чӣ дар либоси ҳариру дебоашон ва чӣ дар моҳваш чехраҳои дилрабоашон камтарин фарқе дида намешуд. Оне, ки пеш-пеш меомад, назди бародари калонӣ нишаст, вопасин назди хурдӣ ва миёна ба паҳлуи бародари миёна.

Сарвшоҳ суоле ки бародарон интизораш буданд, дод:

– Ку бигӯед, аз ин се ситора меҳ кист, кеҳ кадом аст ва миёна кадом?

Бародарон беҳато ҷавоб гардонданд. Сарви Яман ва дарбориёнаш дар ҳайрат монданд ва беҳабар аз кори Ҷандали корсоз ба фаросати шоҳзодагон тан доданд.

Сарв боз пурсид;

– Чӣ гуна донистед?

Бародарон ин дафъа дар ҷавобаш дармонданд, саросема шуданд; калонӣ бо назари таъну маломат ба Ҷандал нигарист, ки яъне: чаро ту ин суолро пешбинӣ накардӣ ва ҷавобашро ба мо ёд надодӣ?

Лекин бародари хурдӣ, ки бохуштар буд, ба шоҳ гуфт:

– Яздони пок, ки духтарони туро насиби мо гардонида ва моро ба даргоҳи ту раҳнамо шуд, нахост, ки мо дар шинохтани калону хурди инҳо дармонем, ў ин рози нухуфтаро ба дили мо ошкор кард.

Шоҳ ва дарбориёнаш гуфтори ўро писандиданд ва офаринаш хонданд; бародарони калонӣ аз хичолат баромаданд ва дар айни ҳол ба бародари хурдиашон рашк бурданд, ки чаро чунин ҷавобро ба шоҳ ў дод, на онҳо.

Сарв дид, ки найрангаш ба кор наёмад, хост озмоиши дигаре бикунад, то шояд шоҳзодагон ин дафъа дармонанду ба вай баҳонаи радди хостгориашонро диҳанд.

Падар ба духтаронаш унс гирифта буд ва тоқати ҷудои-яшонро надошт.

Фармуд, май кашиданд, созанда ва сарояндагонро ҳозир карданд. Хӯру нӯш, сурудӯ нағма то дили шаб тӯл кашид. Пас аз он ки шароб ақлҳоро тира ва сарҳоро гарон кард, барои шоҳзодагони эронӣ дар боғ ба лаби ҳавзи гулоб, зери дарахти гулафшон ҷойи хоб андохтанд.

Сипас шоҳи ҷодушинос ба ҷоду дар боғ шамоле даманд ва сармое эҷод кард, ки дар асари он боду сармо дарахтон якбора пажмуриданд ва мурғони ҳаво аз парвоз монданд.

Саҳар офтоб аз паси тегаи кӯҳ сар бароварда буд, ки шоҳ ба боғ омад, то ба дилхоҳаш домодшавандагонро аз хунукӣ шахшудаву афсурда бубинад, аммо нишаста дид. Писарони Фаридун бо афсуне, ки аз падарашон омӯхта буданд, ҷодуи Сарвро баста аз таъсири сармо раҳо ёфта буданд.

Сарвшоҳ донист, ки ҷоду ва афсунаш кор надод, ночор сарон ва номдоронро ба дарбор хонда анҷуман орошт, дари ганҷинаҳои куҳанро кушод ва он сихикадони хуршедрухашро, ки шояд дар боғи биҳишт ҳам монанди онҳо санавбаре навуида бошад, бо ганҷи фаровон ба он се бародар супурд. Бо дареғу надомат дар дилаш мегуфт: – «Ғуноҳи Фаридун нест, ғуноҳи худам аст, ки духтарон ёфтам, на писарон. Хушбахт касе, ки духтар надорад».

Сипас тахтҳои равони зарандуд ба пушти шутурони роҳвор баста шуданд ва Сарв арӯсу домодхоро дар он тахтҳои равон нишонда ба Эрон гусел кард.

ОЗМУДАНИ ФАРИДУН ПИСАРОНИ ХУДРО

Дар Эрон Фаридун ба пешвози писаронаш ба роҳ баромад.

Писарон ба рушду камол расида ва инак акнун зандор ҳам шуда буданд, лекин Фаридун то ҳанӯз дилу гурдаи онҳоро наозмуда буд. Ӯ қарор дод, ки онҳоро дар ҳамин пешвозгирӣ биоз-

мояд, то якбора чигунагии ҳар кадомро бидонаду дилосуда шавад.

Фаридун ҳам монанди шоҳи Яман аз чоду ва афсун бохабар буд, бо қувваи чоду худро ба қиёфаи аждаҳо дароварду аз даҳонаш оташу дуд дамонеда, гард барангехта, сӯйи писари калонӣ тохт, писар гурехт: падар ба писари миёна ҳамлаовар шуд, шоҳзодаи далер камонро зех карду гуфт:

– Чанг бошад чанг, чи бо шери жаён, чи бо чангисаворон!

Дар он дам писари хурдӣ гурз ба даст назди онҳо шитофт ва сӯйи аждаҳо фарёд кашид, ки :

– Дафъ шав! Зӯри ту аз зӯри паланге беш нест, сари рохи шерон магир. Агар номи Фаридуншоҳро шунида бошӣ, бо мо зӯрозмоӣ машав, ки ҳар сеямон фарзанди ӯем ва гурздорони шерафканем. Дур шав, вагарна бо ҳамин гурзи гарон ба сарат зада туро ҳалок мекунам!

Фаридун андозаи мардонагии ҳар кадом писарро донисту нопадид гашт ва сипас дар қиёфаи падар пеш омад. Писарон пиёда шуда ба пешвозаш давиданд ва наздаш замин бўсиданд.

Ӯ дар боргоҳ ба писаронаш гуфт:

– Он аждаҳои оташнафас ман будам, хостам шуморо озмоям. Мардонагиатонро дидам – хушнуд шудам. Акнун вақти он расид, ки ҳар кадоми шуморо номи нағз ва муносибе ниҳам. Фаридун ба писари калониаш рӯ оварда гуфт:

– Ту нағз кардӣ, ки сари вақт аз коми бало частӣ; диловаре, ки дидаю дониста чони худро ба хатар меандозад, диловар нест, девона аст. Номи туро ман Салм мениҳам. – Падар ба писари миёна рӯ овард: – Ту, – гуфт, – аз аввал тезӣ кардӣ, оташи кину ғазаб бар далериат афзуд; ту шере ҳастӣ, ки аз жандапил ҳам наметарсӣ. Туро ном Тур бошад. – Ба писари хурдӣ ишора карда гуфт: – ин диловар, чунон ки марди оқилу ҳушёрро шояд, ҳам бешитоб аст ва ҳам бо диранг¹ – ӯ бе зарурат намешитобад; ӯ чавони боандешаест, ки аз хок ва оташ миёнаро ихтиёр кард. Ӯро номи Эрач муносиб аст.

Фаридун дар оғози пириӣ худ кишварҳои зеридасташро ба писаронаш тақсим кард. Қисмати ғарбии мамлакат – Рум ва Ховарзаминро ба Салм дод ва ӯро Ховархудой хонд. Қисмати

¹. Диранг – охистагӣ.

шарқӣ – Тӯронро, ки сарзамини туркон буд, бо ҳамроҳии Чин ба Тур бахшид, аз он баъд лақаби салтанатии Тур Тӯронхудоӣ шуд. Эрон бахши Эраҷ гардид.

Салм ва Тур бо лашкаре, ки шоҳаншоҳ барои ҳар кадомашон таъйин карда буд, ба мулкҳои худ равоӣ шуданд. Эраҷ бар тахти зарандудӣ Эрон нишаст.

Солиёни дароз бар ин баромад, оқибат розе, ки дар дили замона ниҳон буд, ошкор шудан гирифт. Тақсими мамлакат ба се подшоҳӣ сарчашмаи ҷангу ҷидол нашуда наметавонист.

ФИТНАИ САЛМ ВА ТУР

Чун Фаридун куҳансол шуд ва аз қувват монд, писарони калониаш нофармонӣ ва саркашӣ оғоз карданд.

Нахуст дили Салм аз ҷой ҷунбид. Вай ба Эраҷ рашк мебурд. «Падарам дар ҳаққи ман ноинсофӣ кард, – андеша меронд ӯ. – Ман ки писари калонӣ ҳастам, тахту тоҷи Эрон ҳаққи ман буд, лекин падарам онро ба писари хурдиаш дод». Аз чунин андешаҳо алами ӯ меафзуд, дилаш пуркин ва руҳаш пурчин мегардид.

Билохир вай аз ҳаёлот ба амалиёт гузашта, яке аз одамони муътамадашро назди бародараш Тур – шоҳи Тӯрону Чин фиристод ва ӯро паём дод, ки: ман бародари меҳтарам ва баъди ман меҳтар тӯӣ, тахти шоҳии Эрон мебоист ба ман ва пас ба ту мерасид, лекин падарамон онро ба бародари кехтари мо дод, дар ҳаққи ману ту ноинсофӣ кард, ситам кард, оё ману ту метавонем ба ин ситам тан диҳему хомӯш биншинем?

Тур, ки аслан марди тухмағзе буд, аз ин паём сараш пурбод шуда, яке барошуфт ва ба фиристодаи Салм чунин посух дод:

– Ба Ховархудоӣ бигӯ: – «Мо ҷавон будем, падарамон моро фиреб дод, ӯ бо дасти худ дарахте нишонд, ки мевааш хун аст. Ману ту бояд ҳарчи зудтар бо ҳам вохӯрему ҷораи корро биян-дешем».

Фиристода бозгашта ин посухро ба Салм расонида буд, ки ӯ ба зудӣ ба асп савор шуда ба роҳ афтод. Аз ин тараф Тур ҳам сӯйи Ховарзамин пеш омад. Бародарон дар шаҳре аз шаҳрҳои сарҳадии Тӯрон ба якдигар расиданд. Шаберо бо машварат ба

сахар оварданд, машвараташон бар ин қарор анҷомид, ки вакили худро ба Эрон фиристода, бо забони ӯ талабу даъвояшонро ба Фаридун пешниҳод кунанд.

ФИРИСТОДАНИ ВАКИЛ БА НАЗДИ ФАРИДУН

Сахар як нафар мубади суҳанварро ба ваколат интиҳоб карданд.

Нахуст Ховархудой шарму ҳаёи фарзандиро аз чашму рӯйш шуста, суҳан пайванд кард ва ба мубад гуфт:

Чандон бишитоб, ки бод ба ту расидан натавонад. Чун ба даргоҳи Фаридун фуруд омадӣ, аввал дуруди маро ба ӯ бирасон ва сипас бигӯяш: – «Дар дили мард ба ду ҷаҳон бояд тарси Худой бошад, ҷавонро орзуи пирӣ ҳаст, лекин пир наметавонад орзуи ҷавонӣ бикунад, мӯйи сафед дигар сиёҳ намешавад. Яздони¹ пок ҷаҳонро аз хуршед то хок ба ту дод, лекин ту ба хилофи амри Яздон рафтӣ, дар бахшидани подшоҳӣ ба писаронат ростӣ накардӣ: тахти Эрон ҳаққи писари меҳтарат буд, ту онро ба кехтар додӣ. Магар мо аз ӯ камтарем ва сазовори тахти подшоҳӣ нестем! Ту тоҷро аз сари Эраҷ бигиру ба ман деҳ. Эраҷро дар ягон гӯшаи мамлакат бинишон. Вагарна мо гурдони² Ховарзамин ва саворони турку чинро ба он сӯ кашида, дуд аз димоғи Эрону Эраҷ мебарорем».

Мубад бар аспи бодпой нишаста бо шитоб равон гардид.

Дар Эроншаҳр вай ба даргоҳи Фаридун фуруд омада, шоҳи пири нуронӣ ва пурсалобатеро дид:

... Чу кофур мӯю чу гул сурх рӯй.

Ду лаб пур зи ханда, ду рух пур зи шарм,

Каёни забон пур зи гуфтори нарм.

Мубад ба вай сачда кард, замин бўсид. Фаридун ўро дар паҳлуяш нишонда, нахуст аҳволу саломатии писаронашро пурсид ва сипас ҷӯёи ҳоли худи мубад шуд:

¹. Яздон – Худо.

². Гурд – паҳлавон, чанговар.

– Ин роҳи дур ва душворро ба саломат паймудӣ?

Монда нашудӣ?

Фиристода гуфт:

– Эй шаҳриёр, бо ёди ту ҳар душворро ба худ осон кардам. Аз ҳар касе, ки пурсӣ, ҳама зинда ба номи туянд. Мани ночиз, ки ба бандагии ту ҳам намеарзам, туро паёми нохуше овардам, лекин гуноҳи ман нест, гуноҳ ба фиристодаи пурхашм аст. Агар иҷозат диҳӣ, бигӯям.

Шоҳ иҷозаташ дод ва он гоҳ фиристода суханони исён-корона ва пуртахдиди Ховархудойро ба ӯ як ба як нақл кард.

Аз шунидани он суханони дурушт мағзи Фаридун ба чӯш омад. Салм ва Турро нопоку бадгуҳар хонд. Ба Нохиду ¹ Мох савганд хӯрд, ки писарони меҳтараш бад нигоҳ накарда, балки кишвархоро ба онон аз рӯйи адлу инсоф бахш карда буд. Худпарастӣ ва ҳирсу мулку ҷоҳ ононро аз хирад бегона кардааст. Бигузор лашкар кашанд. Онҳо сазои нохалафию носипосии худро хоҳанд ёфт ва ҷазои бадкирдориашонро хоҳанд кашид.

Шоҳ ба фиристода фармуд, ки ҳамин суханони ӯро ба Салм ва Тур расонад.

Сипас Эраҷро ба наздаш талабида, ҳодисаро ба ӯ баён кард ва гуфт:

– Акнун бародаронат бадхохи ту шудаанд, пас ту ҳам кор бибанд, дари ҳазина бикушой, лашкар бисоз. Бародаронат то вақте бародаронанд, ки ту тавоно бошӣ. Пеши шамшер меҳр наёвар, ки ба сарат бало меоварӣ.

Эраҷ ба андеша рафт ва пас чунин ҷавоб дод:

– Гардиши рӯзгорро бубин, падар, ба сони бод мегузарад; руҳи аргувониро мепажмурунад ва дидори равшанро тира мегардонад. Дар аввал ганҷ, дар охир ранҷ. Пас хирадманд чаро ғам хӯрад? Замин ҳамчу мо тоҷдоронро бисёр дидааст ва боз хоҳад дид. Рухсатам бидеҳ, то ман ба бародаронам бадӣ накунам. Салм агар тахту тоҷи маро меҳоста бошад, бигирад, ман аз он даргузаштам. Худам назди бародарон бе сипоҳу силоҳ меравам ва мегӯям: – «Шуморо чун тану ҷони худам дӯст медорам, шумо ҳашму кин аз дил бадар кунед». Ман онҳоро ба

¹. Нохид – ситораи Зухра.

сулху салоҳ меоварам, ки ин сазовортар аз он аст, ки кина парварам.

Аз ин суханони Эрач, ки далели некандешӣ ва начобати ахлоқи ӯ буданд, падари пираш мутаассир шуд.

– Эй фарзанди хирадманд, – гуфт ӯ, – бародаронат кин мечӯянд ва ту меҳр. Оре, аз моҳ рӯшноӣ аҷаб нест, туро ҳамин гуна гуфтор месазад. Аммо хирадманд чону сари бебахоро чӣ гуна ба дами аждаҳо медиҳад? Хуб, агар раъйи ту ин бошад, биозмой, шояд муваффақ шавӣ. Ман аз дарди дил ба бародаронат нома менависам.

Ӯ дар номаи худ аз Салм ва Тур хоҳиш кард, ки бародари кехтарашонро киромӣ доранд, бинавозанд ва баъди чанд рӯзи дар назди онҳо буданаш гуселонанд.

Эрач роҳи сафар пеш гирифт. Чун ба наздики мақомгоҳи бародаронаш расид, онҳо бо лашкар ба роҳ баромада ӯро пешвоз гирифтанд. Ба зохир вонамуд карданд, ки аз дидораш шоданд ва кинаро дар дилхошон пинҳон карда, пурсупос намуданд.

Эрач ҳусни таваҷҷуҳи лашкариёро ба худ ҷалб кард. Вай чи ба ҳусну ҷамол, чи ба хулку рафтор ва чи ба шеваи гуфтор аз бародаронаш ба кулӣ фарқ мекард, - дар муқоиса бо ӯ Салм ва Тур дурушти нотарошида ва камсалобат менамуданд.

Дар бозгашт ба лашкаргӯҳ сарбозон ду-ду, се-се пароканда шуда, бо ҳам дар бораи Эрач гуфтугӯи нухуфта мекарданд. Баъзе суханони онҳо ба гӯши Салм расид, ки мегуфтанд: – «Эрач ҳақиқатан зебандаи шоҳаншоҳист». Таъби Салм хира шуд ва сараш гаронӣ гирифт. Дар як манзил ӯ Турро ба саропарда дароварда, маломат кард, ки ту дар роҳ ба лашкар нигоҳ накардӣ, сарбозон чуфт-чуфт аз ҳам чудо дар бораи Эрач гуфтугузори нухуфта мекарданд ва аз вай ҷашм намеканданд.

– Метарсам ки, – гуфт Салм, – аз ин баъд лашкари Ховарзамин ҳам, лашкари Тӯрону Чин ҳам ӯро ба шоҳаншоҳӣ бихоҳанд. Агар мо Эрачро аз миён набардорем, оқибат аз тахту тоҷи худамон ҷудо мешавем.

КУШТА ШУДАНИ ЭРАЧ

Шаб дар саропарда хоб карданд.

Дар бомдод Салм ва Тур бархоста, тегҳои обгунро дар соки музахошон пинхон карда, ба тарафи саропардаи Эрач роҳ гирифтанд. Эрач аз дур онҳоро дида, шодона ба истикболашон давид. Ҳар се ба саропарда даромаданд, Эрач бародаронашро дар курсиҳои пешгоҳ нишонд. Нахуст гуфтугӯ бар чуну чаро рафт, сипас Тур суханро пӯст канда гуфт:

– Ту ки аз мо кехтарӣ, ба чӣ ҳақ тоҷи шоҳаншоҳӣ бар сар ниҳодӣ? Ту бар сари тахти заррини Эрон нишинӣ ва ман дар Ховарзамини дур ба ранҷ бошам? Падарамон рӯйи меҳр ба писари кехтар овард ва ба мо ситам кард!

Эрач ба ӯ чунин ҷавоб дод:

– Бародарони арҷмандам, осуда бошед. Ман на тоҷи шоҳаншоҳиро меҳоҳам, на Эрон ва на Туронро. Фарҷоми ҳар бузургӣ тирагист. Зини аспат ба сипеҳри баланд кашад ҳам, саранҷом болини ту хишт аст. Кинаро аз дилҳотон бадар кунед, ман тоҷу нигиро ба шумо супурдам:

Маро бо шумо нест ҷангу набард,
Набояд ба ман ҳеҷ дил ранҷа кард.
Ҷуз аз кехтарӣ нест ойини ман,
Набошад ба ҷуз мардумӣ дини ман.

Бародаронаш сухани ӯро макру риё донистанд, ба эътибор нагирифтанд. Тур бо ҳашму ситез аз ҷой ҷағ ва курсии гарони зарринро, ки бар он нишаста буд, бардошта ба сари Эрач зад. Эрач ғалтид, сараш кафида, ба рӯю гарданааш хун шорид. Ба дарди хушрабо тоб оварда ба по бархост ва гуфт:

– Эй бародаркуш! На тарси Худой дастатро боздошт ва на шарми падар:

Ба хуни бародар чӣ бандӣ камар?
Чӣ сӯзӣ дили пиргашта падар?
Ҷаҳон хостӣ, ёфти, хун марез,
Макун бо ҷаҳондор Яздон ситез!

– Бохабар бош! Маро мекушӣ, лекин рӯзгор туро ба хуни ман хоҳад гирифт.

Бародарон, дил пур аз хашм ва сар пур аз бод, боз ҳам ба гуфтораш эътибор накарданд. Салм аз соқи мӯзааш ханчари захробунро бароварда ба синаи ӯ зад. Эраҷ афтид ва чон дод.

Салм бо ҳамон ханчар сари ӯро бурида аз тани ба хун оғӯштааш чудо кард.

Ба ҳамин равиш он ду нопокмрд бо хуни бародар ташна-гиашонро шикаста, мағзи сари шохзодаи нокомро ба мушку анбар оганда карда, ба Фаридун фиристоданд. Сипас яке сӯйи Чин ва дигаре сӯйи Рум рахсипор шуданд.

АЗОДОРИИ ФАРИДУН

Дар Эрон чашми интизори падар ба роҳи писар буд. Ҳангоми баргаштанаш расида буд, тамоми шаҳр ба пазириояш ойин баста, Фаридун барои ӯ тахти фирӯза ораста, асбоби зиёфату базми шохонаро муҳайё сохта, созанда ва сарояндагонро ҳозир карда буд.

Шоҳи пир бо сипоҳ ба истикболаш чанд манзил ба роҳ рафта буд. Баногаҳ дар роҳи дашт чанге бархост ва аз даруни чанг уштуре намудор гашт, марде савори уштур буд ва ҳой-ҳой мегирист. Чун наздиктар омад, диданд, ки ӯ тобути зарринеро дар канор гирифтааст. Фаридун ӯро марди мотамзадае пиндошт ва дилаш ба ӯ сӯхт. Уштурсавор назди Фаридун расида, ба нолаю фиғон фоҷиаро баён кард ва тобутро фуруд оварда тахтаи онро бардошт. Фаридун ҳанӯз ҳам ба ҳалоки писараш бовар намекард, аммо вақте ки пардаи парниёро кашиданду аз зери он сари буридаи Эраҷ падид омад, Фаридун фарёде кашиду аз асп ғалтид. Лашкариён чомаҳо чок карданд ва ҳок бар сар пошиданд. Фаридун ба хуш омада дод зад, дар ҳок чӯлид. Дуҳулҳо, аспон ва сари пилонро нил молида сиёҳ карданд, байрақҳоро дарронданд. Баъд тобутро бардошта ҳама пиёда равон шуданд.

Дар шаҳр Фаридун ба тахти фирӯзаи Эраҷ хоки сиёҳ афшонд, қасри ӯро оташ зад, гулистонашро аз бех барканд ва сарву санавбарҳоро сӯзонд. Сари буридаи Эраҷро дар канор гирифта мӯю рӯй меканд ва менолид:

Ҳаме гуфт, к-эй довари додгар,
Ба ин бегунаҳ кушта-андар нигар,
Ба ханҷар сараш хаста дар пеши ман,
Танаш хӯрда шерони он анҷуман.
Дили ҳар ду бедод з-он сон бисӯз,
Ки ҳаргиз набинанд чуз тирарӯз.

МАНУЧЕҲР

Солиёни дароз бар ин баромад, аз духтари Эраҷ, ки зани бародарзодаи Фаридун буд, писаре зода шуд.

Ба Фаридун гуфтанд, ки бача ба Эраҷ монанд аст. Бобокалони куҳансол, ки аз чашм монда буд, надомат кард, ки абера-ашро дида наметавонад, лекин шод гардид ва ба интиқоми хуни Эраҷаш навид ёфт.

Ӯ номи писарро Манучеҳр гузошт. Кӯдакро доя ва парас-торҳо гумошта парвариш карданд. Дертар ба Манучеҳр хунари чанговарӣ омӯхтанд.

Вақте, ки ӯ ба воя расид, бобокалонаш тоҷи шоҳии Эронро ба сари ӯ гузошт ва калиди ганҷҳои куҳна ва анборҳои асли-харо ба дасташ супурд. Паҳлавонони номӣ ва лашкаркашони сафдар аз қабилӣ Қоран – писари Кова, Ширӯя, Гуршасп, Соми Наримон, Кубод, Кашвод ба хизмати ӯ камар бастанд.

Чун хабари тахтнишинии Манучеҳр ба Ховарзамин ва Тӯрону Чин расид, Салм ва Тур ба ваҳму ҳарос афтоданд. Ҳис карданд, ки ситораи толеашон рӯ ба нишеб овардааст. Ба зудӣ якдигарро дида машварат карданд ва чора андешиданд. Аз рафтан ба ҷанги шоҳи нав метарсиданд, зеро шавкати сипоҳи Эрон ба онҳо маълум буд. Чорае наёфтанд чуз ин ки назди Фаридуну Манучеҳр кас фиристанд ва узр оваранд. Акнун уме-дашон аз ҳиссу меҳри падарашон Фаридун буду бас.

Аз ҷумлаи наздикони худ марде хушманд ва суҳандонро вакил карда, бо вай ба шоҳаншоҳи пир ва шоҳи ҷавон тухфаҳои фаровону гаронбаҳоро бар пилҳо бор карда фиристо-данд. Вакил бояд ба Фаридун ва Манучеҳр пушаймонӣ аз хиёнат ва тавбаи онҳоро расонаду бахшоиши гуноҳашонро пурсад, аз забони онҳо гӯяд, ки: «моро душмани одамизод – Аҳриман ба васваса андохта аз роҳ бароварда буд, бигузор Манучеҳр бо

сипоҳи гарон назди мо биёяд, мо ба хунбаҳои падараш Эраҷ ба вай тоҷу тахту хазинаҳоямонро мебахшем, дар пешаш чун бандагони ӯ ба по истода хизмат мекунем ва гуноҳамонро бо оби дида мешӯем».

Вакил ба Эрон рафта, он чи Салм ва Тур ба вай супориш карда буданд, ҳамаро назди Фаридун бар забон ронд ва тухфа-хоро дар пеши ӯ ва Манучеҳр рехт.

Лекин Фаридун тавбаи писаронашро напазируфт.

Ба вакил чунин ҷавоб дод:

– Он нобакорон Манучеҳрро нахоҳанд дид, магар бо сипоҳу гурзу дирафши коваёнӣ. Вай меравад, лекин чун шери жаён ба интиқоми хуни падараш миён баста меравад. Ин тухфаҳои овардаатро бибар, ман хуни писарамро ба зару сим намефурушам. Ту баргард ва ин ҷавоби маро ба он нопокҳо бирасон.

Вакил пажмурдаву ларзон бархост ва ҳамон соат савор шуда, ба роҳи омадааш бозгашт. Чун аз сарҳади Ховарзамин гузашт, дар ҳомун¹ саропардаи хисравонае дид ва донист, ки саропардаи Салм аст, рафт ва ўро бо Тур дар хаймаи парниён² ёфт.

Бародарон ўро нишонда, ба гуфтораш гӯш ниҳоданд. Фиристода ба онҳо ҷавоби Фаридунро расонд, чоҳу чалоли ӯ, шавкати шоҳи ҷавон, ҳайбати сипоҳ ва паҳлавонони ўро таъриф кард, азми лашкаркашӣ доштани онҳоро ҳам баён карда ба дили бародарон воҳима андохт:

Гар оянд зӣ мо ба ҷанг он гурӯҳ,
Шавад кӯҳ ҳомуну ҳомун чу кӯҳ.
Ҳама дил пур аз кину пурчин барӯ
Ба ҷуз ҷангашон нест чиз орзу.

Бародарон бо хотири парешон ба андеша рафтанд.

Тур гуфт:

– Осуда набояд нишаст. Нашояд бигузorem, ки он бачаи наррашер тездандон ва далер гардад. Чунин номвар, ки омӯз-

¹. **Ҳомун** – саҳро, водӣ.

². **Парниён** – матои нафиси абрешимӣ, ҳарир.

гораш Фаридун бошад, магар камхунар хоҳад буд? Мо бояд тадоруки ҷангро бикунем ва пеш аз он ки ӯ ба ҷанг ояд, ба Эрон лашкар бикашем.

Салм сухани ӯро маъкул донист.

Ҳардуяшон фавран одамони худро сӯйи ғарбу шарқ ба роҳ андохта фармон доданд, ки дар он кишварҳо лашкар гирд оваранд.

Дере нагузашта лашкари бешумору беканоре гирд оварда шуд.

ҶАНГ

Лашкари ду кишварро Салм аз Ховарзамин ва Тур аз Тӯруну Чин ба Эрон кашиданд.

Фаридун ва Манучеҳр аз хатар вақте огоҳ шуданд, ки лашкари Тур аз Ҷайхун гузашта буд. Фаридун шоҳи ҷавонро фармуд, ки бе таъхиру диранг сипоҳи худро ба дашти канори Ҷайхун бароранд. Вақти гуселониданаш ба ӯ чунин насиҳат кард:

– Далер бош, аммо далери бохуш. Марди бохушу хирад шери жаёно ба дом меоварад.

– Хотират осуда бошад, бобо, – гуфт Манучеҳр, – ман миёнаро бо зиреҳи румӣ бастам ва то кини Эраҷро нагирам, намекушоям.

Аз сипоҳдорони ӯ писари Кова – Қорани далер дирафши коваёноро барафрошта лашкарро ба дашт саф кард. Сесада ҳазор савору пиёда бо пилони ҷангӣ, аз гарди дашт рӯзи равшанро тира ва рӯйи хуршедро лочувард гардонида, гурӯҳ-гурӯҳ пеш мерафтанд. Аз он тараф Тур ва Салм силоҳи худро аз бешаи Норван ба дашт бароварданд.

Тур чун бод пеш омада сӯйи Қубод, ки талояро¹ сардорӣ мекард, фарёд кашид:

– Назди Манучеҳр баргард ва бигӯ: – «Эй бепадар, аз Эраҷ духтар шуда буд, пас ту чӣ тавр сазовори тоҷ шудӣ?».

¹ **Талоя** – дастаи пешгарди лашкар.

² **Қалб** – дастаи асосии дар миёна, дар маркази лашкар амалкунанда.

³ **Маймана** – болои рост, **майсара** – боли чапи лашкар.

⁴ **Пайкор** – харбу зарб.

– Сазовории ўро имрӯз хоҳӣ дид! – посух дод Қубод. – Ҷавоби туро ин ҷанғали теғҳои бунафш, ки мебинӣ, хоҳанд дод ва он гоҳ Норван то Чин ҳамаи даррандаю чарандаҳо ҳам ба ҳоли шумо бигирианд, меарзад.

Дар сапедадам ҷангро пайвастанд. Манучеҳр ҷавшан ба тан, кулоҳи пӯлодини румӣ бар сар ва шамшери хунрез ба даст, савор шуда қалби² лашқарашро ба муқобили қалби лашқари душман кашид, маймана ва майсара³ низ ҳуҷумовар шуданд: ҷанговарон сар пур аз ҳашм ва ҷабину абрувон пурчин, бо хурӯшу ҳаёху бар муҳолифон тохтанд. Аммо ҷӯшу ғайрати сипоҳи душман ҳам аз онҳо намонд. Ҷанги қаттол то шом тӯл кашид, дашт аз хун сурх гашт, лекин ба ҳеҷ яке аз тарафайн зафар даст надод.

Чун сипоҳи ҳар ду тараф ҳам хаста шуда буданд, рӯзи дигар ба ҷанг надаромаданд. Шабонгоҳ Тур шабохун зад, лекин Манучеҳр дар ғафлат набуд, ба эҳтимоли шабохун задани душман лашқарашро омода нигоҳ медошт. Ў лашқарро ба Қоран супорида, ҳудаш ба сӣ ҳазор сарбози яккачин дар ҷойи шоистае камин гирифт. Тур бо лашқари садҳазора омада, сипоҳи душманашро побарҷо ёфт ва ба ҷуз ҷангидан чора надид. Ў бо сипоҳи Қоран гарми пайкор⁴ буд, ки Манучеҳр аз камингоҳаш ҷаста ба вай аз пушт зарба зад. Тур шикаст хӯрд, лашқараш ба ҳар ҷониб гурезон шуд. Манучеҳр аз паси Тур расида бонг зад:

– Кучо мегурезӣ, эй бародаркуш?! Аз теғи интиқоми ман ҳалосӣ намеёбӣ!

Ў аз пушт як найза андохт, найза тани Турро шикаф карда аз шикамаш баромад, вай аз зин сарнагун ғалтид! Манучеҳр сари ўро бурид. Сари буридаи ў бо ҳамроҳии фатҳномаи Манучеҳр ба Фаридун фиристода шуд.

ГИРИФТАНИ ҚОРАН ДИЖИ АЛОНОНРО

Сипоҳи Салм ба шабохуни Тур ҳамроҳӣ накарда буд; ў шикаст хӯрдани сипоҳи бародараш ва кушта шудани ҳуди ўро шунида ба тарсу ҳарос афтод.

Дар сарҳади Тӯрону Эрон ба даруни рӯди Ҷайхун қалъае буд, ки онро Диж Алон мегуфтанд. Салм, ки аз ҷанг сар

печида буд, метавонист ба он қалъа паноҳ бурда, Манучеҳро ба ҷанги дурударози дармоншикан кашад. Манучеҳ сари вақт қалъаро фатҳ ва хароб кардани шуд. Қорани эҳтиёткор ўро пешгирӣ карда гуфт:

– Джи Алон ба баландию мустаҳкамӣ машхур ва дар вай чандин ҳазор сипоҳи Тӯрон ҷойгир аст, гирифтаниш осон нест. Бифармой, то ман андеша карда ҷораи фатҳи онро бисозам.

Пас вай дирафши шоҳ ва ангуштарини Турро, ки ба дасташ афтода буд, гирифта шабонгоҳ ба шаш ҳазор ҷанговари корозмуда сӯи Ҷайхун равон шуд. Дар лаби дарё сипоҳро дар камингоҳ нишонда ва ба Ширӯя супурда, ҳудаш бо ду нафар ҷанговари шамшерзан аз даруни об ҷониби қалъа рафт; ба дарвозаи қалъа расида диҷбонро талабид ва ба вай ангуштарини Турро нишон дода гуфт:

– Ман аз назди Тӯронхудоӣ омадам, ӯ маро фармуд: – «Ба Диж бирав, диҷбонро бигӯ, ки бедору хушёр бошад ва худат ёрирасони ӯ бош».

Дижбон бовар кард ва дарвозаро кушода Қорану ҳамроҳонашро даровард. Наздики бомдод шамшерзанҳои Қоран дарвозабонҳои хоболудро кушта ба ҷойи онҳо истоданд, ҳуди Қоран дар бурҷи қалъа дирафши коваёниро баланд кард, – ин барои Ширӯя ишора буд, ки яъне барҳезу ҳучум овар. Ширӯя бо дидани дирафш, ки дар фазои саҳаргоҳӣ чун моҳи пур метофт, сипоҳро аз шинак ҷаҳонда ба ҳамла афканд. Шаш ҳазор ҷанговари ҳузарб чун сели дамон ба қалъа рехтанд. Муҳофизони фиребхӯрдаи қалъа то аз фалокат огоҳ шуда даст ба силоҳ бурданд, ки сархашон аз гарданҳо париданд, дар даруни қалъа ҷӯйҳои хун ҷорӣ гашт.

Қоран гурӯро бардошта буду ба сарҳои саркашон мекӯфт. Баъд фотеҳон қалъаро хароб карданд ва оташ заданду бадар рафтанд.

Вақте ки офтоб ба гунбази фалак баромад, он қалъаи сар ба сипеҳр кашида гӯе ки ба қаъри дарё фурӯ рафта буд:

Яке дуд дидӣ, сар андар саҳоб,
На диҷ буд пайдо, на кишти бар об.

ТОХТ КАРДАНИ КОКУЙ

Дар вақте, ки Қоран ва Ширӯя ба фатҳи Дижи Алон андармон буданд, яке аз шоҳони араб – Кокуй ногаҳон ба ўрдугоҳи Манучеҳр ҳучум овард ва чанде аз чанговарони ўро кушта бору бунашонро ба гонат бурд. Кокуй – набераи Заҳҳок, бо даъвати Салм ба мадади вай омада буд.

Чун Қоран аз кори Дижи Алон фориг гашт, Манучеҳр ба ў воқеаро нақл кард. Қоран ба чанги Кокуй рафтани шуд, лекин Манучеҳр ичозаташ надод:

– Ту, – гуфт, – дам бигир, ки дар кори Дижи Алон ранҷ кашидӣ, акнун навбати чангидан аз ман аст. Бобои Кокуйро бобокалони ман Фаридун банд карда буд, набераашро ман банд мекунам.

Парвардаи Фаридун дар шамшерзани ва найзаандозӣ беҳамто буд. Дар ҷанге, ки ба амал пайваст, ў бо Кокуй набард кард. Шоҳи араб ҳам ба ҳунари ҷанг аз вай наҷмонд, – ў яке найза ба камари ҳариф зада вайро қариб аз асп ғалтонда буд, зиреҳи тани Манучеҳр то миёнаш дарид, лекин вай суғуст наёмд ва бо як зарбаи шамшер ҷавшани тани Кокуйро ҷок кард. То нисфи рӯз набард карданд, аз сӯроҳҳои ҷавшанҳо ва дасту ронҳои ҳарду хун мечакид, лекин ҳеҷ кадоме бар дигарӣ ғолиб наёмд. Манучеҳр ниҳоят ба танг омад ва дар охир бо ҳашму ғазаб рон фишурда аспашро барангехт ва ҷанг андохт ва Кокуйро аз камарбандаш гирифта аз асп ғалтонду бо шамшер синаашро ҷок кард. Сипоҳи Кокуй, ки аз ҳалоки шоҳи худ рӯҳафта шуда буд, ба гурезогурез рӯи ниҳод ва пароканда гашт.

КУШТА ШУДАНИ САЛМ

Мағлубияти лашкари Кокуй ва ҳалоки ў пушти Ховархудойро суғуст кард. Вай аз ҷанг сар тофта ба тарафи Ҷайхун гурехт. Манучеҳр ўро сур кард. Салм дар Ҷайхун киштиҳо ҷуст, то лашкари ҳазимат¹ кардаашро ба соҳили рост гузаронад, лекин ягонто ҳам кишти наёфт, – Қоран ҳамаи киштиҳои тӯрониёро хароб карда буд. Салм ноилоҷ ба сипоҳи Манучеҳр, ки

¹. **Ҳазимат** – ақибравӣ, фирор.

аз акибаш зер карда меомад, рӯ оварда, ба муқобилат ҷанг сар кард. Ду лашкар ҷӯшону хурӯшон ҳарб карданд; дашти канори дарё пур аз кушташудагон ва маҷрӯҳон гардид. Манучеҳр савора бар аспи сафеди густувондор¹ ба болои Салм тохт, Салм рӯ ба фирор овард. Манучеҳр аз акиби ӯ суркунон бонг мезад, ки: – «Э номҷӯй, ту тоҷи шоханшоҳӣ хостӣ, инак ман онро овардам: тоҷ аз хун! Бар сарат мепӯшонам! Аз тоҷ чаро меғурезӣ? Дарахти ҷиноят бор овард, бичин! Бораш агар ноговор аст, ҷӣ чора, охир худат нишонда будӣ!». Шоҳи Эрон ба вай расида яке шамшер зада буд, ки дами шамшер тани Салмро аз китфи чапаш то паҳлуи росташ бурида ду ним кард.

Манучеҳр сари ўро бурида, ҳамчунин ба Фаридун фирис-тод.

Боқияи лашкари Салм бе сардор монда, ба сони рама гурӯхогурӯх дар дашту кӯху дараҳо парешон гардид. Сарбозонаш як нафар ҳамяроқи оқилу ҷарбзабони худро назди Манучеҳр фиристоданд, ки ба таслим розӣ буданашонро арз дошт кунад ва ба ҷонашон амон хоҳад. Фиристода назди шох омада зону зад ва аз забони шарикони бахтбаргаштааш чунин гуфт:

– Шаҳриёро, мо ҳама силоҳ афкандаем² акнун мутеъ ва фармонбардори туем. Аслан мо аҳли теғу камон нестем, балки ҷӯпонон ва барзгарони³ хокпошем, бо фармони шоҳи худ, аз ғайри ихтиёри худамон, сарбоз шуда ба ҷанги ту омада будем. Агар ғазаб кунӣ ва хуни мо бирезӣ, бирез, ки мо ёрои муқовимат кардан надорем, лекин умедвори адолати туем.

Манучеҳр аз гуноҳи ҳамаашон даргузашт ва ба нағзӣ ҳар касро ба ватани худаш – Тўрон, Чин ва Ховару Рум равона кард.

ДОСТОНИ «СИМУРҶ ВА ЗОЛ»

Ҳукмдори Зобулистон Соми Наримон аз бефарзандӣ дилаш доғ буд, дер боз орзуи фарзанд мекард.

¹. Густувондор – зирехпӯш, ҷавшанпӯш.

². Силоҳ афкандан – яроқ партофтан ва таслим шудан.

³. Барзгар – зироаткор, деҳқон.

Як вақт зани барнои гулрухсораш обистан шуд. Сом шодӣ кард, умедвор гашт.

Чун вақту соаташ расид, зан писар зоид. Кӯдак ба чехра бисёр неку, лекин мӯйи сараш сафед буд.

Модараш ва дояҳо таваллуди ўро як ҳафта аз падараш пинҳон доштанд. Ҷуръат намекарданд ба вай гӯянд, ки зани маҳбубааш бачаи пир зоид. Ниҳоят яке аз дояҳои далертар назди паҳлавон даромада, ба вай аз таваллуди фарзандаш мужда дод:

– Эй ҷаҳонпаҳлавон, имрӯзат фархунда ва дили бадхоҳонат канда бод. Худо ба ту он ҷӣ меҳостӣ, дод: занат писари нозанине зоид, танаш чун нукраи пок ва рӯяш чун бихишт: дар андомаш як ҷойи зишт надорад, ягона айбаш ҳамин ки мӯяш сафед аст. Толеат чунин будааст, дилозурда машав ва ношукрӣ макун.

Сом аз боргоҳ баромада ба ҳарамсарояш рафт. Дар бағали занаш кӯдакero дид, ки монандашро на дида ва на аз касе шунида буд. Бача гулрӯй ва басо дилкаш буд, лекин мӯйи сар ва абрувонаш чун барф сафед.

Сом якбора маъюс шуд. Вай аз мазоҳу масҳараи мардумон метарсид. Аз ҳарамсаро баромада бо ҳасрату надомат мегуфт:

– Худовандо, чаро фарзанди бо ин ҳама орзу ёфтаамро дар шиками модараш пир кардӣ? Ҷӣ гуноҳ карда будам, ки чунин ҷазоero бар ман раво дидӣ?

Аз ин бачча чун баччаи аҳраман,
Сияҳчашму мӯяш ба сони суман,
Чу оянду пурсанд гарданкашон¹
Бибинанд ин баччаи баднишон,
Ҷӣ гӯям, ки ин баччаи дев чист?
Паланги дуранг аст ё худ парист?
Биханданд бар ман меҳони ҷаҳон
Аз ин бачча дар ошкору ниҳон.

Пас фармон дод, ки кӯдакро ба ҷое ҳарчи дуртар аз он дару диёр бурда партоянд.

¹. Гарданкашон ба маънои паҳлавонон, ҷанговарон.

Навкарони Сом кӯдакро аз бағали модари зору гирёнаш рабуданд ва ба кӯҳи Албурз бурда партофта омаданд.

Аз бемехрии падар он паҳлавонзодаи бегуноҳ дар кӯҳсор хаволаи барфу борон гардид. Бача ба хорӣ ҳалок мешуд ё туъмаи даррандагон мегардид, агар сарнавишт ба вай симурғи раҳмдилро намефиристонд.

Симурғ дар он кӯҳ ошён¹ дошт. Ё дар пайи ризқи бачаҳояш аз ошён парида буд, аз баландӣ чашми тезбинаш ба кӯдак ғалтида, ба наздаш фуруд омад. Бачаи одамизодно дид, ки дар офтоби сӯзон хобидааст, ангушт мемакад ва фарёд мекашад.

Санги хоро барояш гахвора, доя хок, тан аз чома дуру лаб аз шир пок.

Агар бачаи хирс ё паланг ҳам мебуд, ба ҳар ҳол модараш ба сояи шахе ё харсанге мекашидаш. Симурғ раҳмаш омад, дар дилаш нисбат ба кӯдак меҳре тавлид шуд, – охир, вай ҳам модар буд. Кӯдакро бардошта ба ошёнаш бурд ва назди бачаҳояш гузошт. Гумон кард, ки симурғчӯчаҳои гурусна ба вай дармеафтанд, то кананду ҳӯрандаш ва дар ин сурат симурғ ба мухофизати ӯ ҳозир буд, лекин чӯчаҳо ба кӯдак ҳайрон-ҳайрон менигаристанду дам меистоданд.

Симурғ ўро ба чойи модар шуд ва ба парваришаш пардохт. Бачаҳояш бародарон ва хоҳарони вай шуданд. Кӯдак ба ҳӯриши симурғчӯчаҳо одат кард, тани бараҳнааш, ба гармою сармо ва боду тӯфонҳо ҳӯ гирифта, обутоб меёфт.

Замоне бар ин гузашт, кӯдак ҷавони тануманд ва қомат-баланде шуд.

Аз пояи кӯҳ корвонҳои бозаргонон мегузаштанд, корвонӣ гох-гоҳ ўро медиданд. Онҳо рафтанду овозаи марди симтани кӯҳгардро ба кишварҳо бурданд.

Аммо аз ин овозаҳо пештар Сом дар Зобул шабе аз шабҳо, аз бефарзандӣ доғдил ва аз кори замона ошуфта, хоб рафта буд, дар хоб дид, ки аз Ҳиндустон марди сарафрозе савори аспи тоӣ давон-давон наздаш омада, аз писараш мужда дод ва гуфт: – «Писарат зинда ва барўманд аст».

Сом бедор шуда мубадонро талабид ва хобашро ба онҳо гуфта пурсид:

1. Ошён – лона, хона.

– Шумо дар бораи чунин хоби ман чӣ мегӯед? Оё ақлатон мегирад, ки писарам зинда бошад, аз гуруснагӣ ва гармову сармо намурда бошад?

Мубадон ўро маломат карданд, ки:

– Чи шеру паланг дар хушкӣ ва чи моҳӣ ё наҳанг дар об бачаҳошонро ба меҳр мепарваранд, аммо ту ки одамизодӣ, бачаи бегуноҳатро ба кӯҳсор афкандӣ ва хор кардӣ, аз мӯйи сафедаш ор кардӣ, лекин мӯйи сафед дар тани равшану пок чӣ айб дошт?

Ва боз гуфтанд:

– Магӯ, ки ў зинда нест. Касе, ки Худованд нигоҳаш медорад, аз гармиву сармо намемирад. Писаратро бичўй, ки чўянда ёбанда аст.

Пас аз чанд рӯзи гуфтугӯ ба гӯши Сом овозаи марди симурғпарварди албурзӣ расид. Вай зуд бо ҳамроҳии сарони сипоҳаш сўйи Албурзкӯҳ саворӣ намуд.

Рафтанд ва кӯхи сар ба Сурайё кашидае диданд, ки гӯё ба ситораҳо роз мегуфт. Болотар баромада, дар тори кӯҳ ошёни симурғро диданд; ошёнаи баланди ў бар рӯйи хоросанге устувор ва сутунҳояш аз чўбҳои ба ҳам бофтаи сандалу обнӯс рост карда шуда буд.

Сом аз хайбати симурғ ва азамати ошёни ў дар хайрат монд. Чавоне бокитфу бозу ва неруманд, ба андом монанди Сом, дар гирди ошён мегашт. Сом ва ҳамроҳонаш сўйи ошёна роҳ чустанд, лекин ба он сў роҳеву гузаргоҳе наёфтанд. Симурғ аз фазои кӯҳ онҳоро дид ва донист, ки аз барои парвардаи ў омадаанд. Ба парвардааш гуфт:

– Эй писар, бибин, падарат ба ин кӯҳ фарзандчўйӣ омадааст. Ту ранчи кӯҳу ошён ва чаври барфу борон кашидӣ, ман доя ва ҳимоягари ту будам, туро калон кардам, акнун равост, ки туро бардошта назди падарат фуруд орам.

Чавон ин суханони симурғро шунида ғамгин шуд ва гирифт, ки инак акнун аз парварандаи меҳрубонаш чудо мешавад. Вай, агарчи бо одамон наомехта буд, лекин аз симурғ гуфтугӯ омӯхта ва бо овози ў сухан мегуфт, чавони боҳушу хираде буд, ба симурғ гуфт:

– Чӣ, магар ту аз ман безор шудай? Охир, ошёни ту ҷойи дилхоҳи ман ва ду боли ту сарпаноҳи ман аст. Аз ту беҳад миннатдорам, ки маро аз ҳалокат раҳонида тарбият кардӣ.

– Ман, – гуфт симурғ, – туро аз худ ба чихати безор будан дур намекунам, на! Туро ба подшоҳӣ мефиристам. Тахту тоҷ дар интизори туст. Бо ман буданат бароям хуш аст, лекин он аз ин хуштар. Ту якто пари маро бо худ бигиру нигоҳ дор. Агар мабодо туро бадӣ кунанду хор доранд, пари маро бисӯзон, ман ҳамон дам чун абр дар болои сарат ҳозир шуда, туро мебардораму безор ба ин ҷо меоварам. Меҳри ту дар дилам то абад хоҳад монд, ту ҳам меҳри доятро аз дил набарор.

Сипас симурғ пар кушода, ўро бар фарози абрҳо бардошт ва назди падараш фуруд овард. Падар руҳи чун баҳор ва тани пилвори писарашро дида ба вай дил бохт ва дар оғӯшаш гирифта аз шодӣ гирифт. Пеши симурғ ба сипос сар фуруд овард, ўро ситоиш кард ва офарин хонд.

Симурғ сўйи ошёнаш парвоз кард, чашмони Сом ва ҳамроҳонаш ба вай нигарон монданд.

Падар ҳамоно гирифта, ба писар гуфт:

– Дилатро ба ман бад макун ва аз гузашта ёд манамо. Ман то абад дўстдор ва меҳрубони ту хоҳам буд. Акнун, ки туро ёфтам, ҳамаи хоҳишу орзуятро ба ҷо меорам.

Омадагон бо ҷавон шоду хуррам ба роҳи бозгашт рӯ оварданд.

Сом номи писарашро Золи Зар гузошт.

Дар Зобулистон вай ба Золи Зар аспасаворию шикору шамшерзанию найзаандозӣ ва дигар ҳунаrhoи лозимаи шоҳонро омӯзонд.

Ситорашиносонро талабида фармуд, ки толеи Золро бибинанд. Ситорашиносон толеи вайро аз гардишу қирони сайёраҳо ҷӯё шуданд ва гуфтанд, ки вай паҳлавони номдор ва сарафрозе хоҳад шуд.

Соми Наримон аз ин фол дилшод ва аз ояндаи писараш осудахотир гардид.

ДОСТОНИ ЗОЛ ВА РҶДОБА

Рӯзе аз рӯзҳо Золи Зар сайру саёҳат ихтиёр карда, бо сипоҳу дарбориёнаш ба тарафи Кобулистон равон гардид.

Дар манзилҳо базму зиёфатҳои пурнозу неъмат меоростанд, дилхушӣ мекарданд. Пас аз чанд рӯз хурраму дилшод дохили марзи¹ Кобулистон шуда, наздики пойтахти он дар дашт бар лаби рӯд чодар заданд.

Меҳроб, шоҳи Кобул, ки хирочгузори шоҳи Зобул буд, аз омадани мавлои худ огоҳ шуда, дар бомдод бо сипоҳ ва бо пешкашҳои лоиқ ба зиёрату хизмати Зол ҳозир гашт. Зол ўро навохт ва ба шарафаш зиёфату базми шохонае бо нағмаю суруд ва майи минофому соқиеҳи гуландом биёрист.

Дидори Золи сафедмӯй ба Меҳроб хуш омад, ҳамчунин ў хулқу атвор ва хираду дониши мавлои ҷавонашро писандид.

Дар поёни зиёфат, вақте ки кобулшоҳ аз сари хон бархоста ба хаймаи худ рафт, яке аз меҳтарони зобулӣ, ки воқифи ҳоли ў буд, ба Зол гуфт, ки Меҳроб дар паси парда духтари хурликое дорад:

Рухонаш чу гулнору лаб нордон,
Зи симин бараш руста ду норвон.
Ду чашмаш ба сони ду наргис ба бог,
Мижа тирагӣ бурда аз парри зог,

Ду абрӯ ба сони камони Тароз,
Ду рӯ тӯз¹ пӯшида аз мушки ноз.
Агар моҳ ҷӯйӣ, ҳама рӯйи ўст,
В-агар мушк бӯйӣ, ҳама мӯйи ўст.

Зол аз ин таърифҳо худро бохт, ба дилаш оташ афтод. Шаб аз ҳаёли он паризоди кобулӣ хобаш набурд.

Дар бомдод дарбориёнаш ба саропардаи ў ба салом омаданд. Меҳроб ҳам омад. Зол ўро беш аз пеш навохт ва ҳатто аз паҳлавони номдори худ болотар нишонд. Гуфт:

¹. **Марз** – хок, ҳудуд, сарҳад.

¹ **Тӯз** – матои нафиси бофта.

– Аз ман ҳар чӣ хоҳӣ, бихоҳ.

– Эй фармонраво, – посух дод Меҳроб, – ман фақат як орзу дорам, ки ба хонаи ман биёӣ ва меҳмони ман шавӣ, ба хуршеди рӯят равони маро равшан кунӣ.

Зол тааммул карду гуфт:

– Ба хонаи ту рафтан салоҳ нест. Падарам Сом агар шунавад, ки ман меҳмони бутпарастон шудаам ва бо онҳо майгусорию мастӣ кардаам, хоҳад ранчид. Ҷуз ин ҳар чӣ бихоҳӣ, мепазирам.

Меҳроб аз нажоди Заҳҳок ва бутпараст буд. Аз ин рӯ, дар боргоҳи Золи Зар ҳамаи дарбориёни ӯ, ки зардуштимазҳаб буданд, ба шоҳи Кобулистон бидуни таваҷҷуҳ ва бо назари бегонагӣ менигаристанд. Агар эҳтиромаш мекарданд, ба хоотири фармонфармои худ мекарданд, ки ӯ ба хирочгузори содику хушмандаш иродаи ҳосе дошт.

Меҳроб агарчи аз сухани мавлои ҷавонаш ботинан ранчида буд, боз ба вай ҳамду сано гуфт, лекин дар дилаш ӯро нопокдин хонд.

Золи Зар ба Меҳроб менигаристу хаёлаш ба духтари ӯ буд. Вай нодида ошиқ шуда буд, аммо боз меандешид: мабод, ки ишқи духтари бутпараст обрӯи ӯро дар назди ҳосу ом бирезонад.

Чун Меҳроб аз боргоҳи даштии Зол баргашт, ба шабистони худ даромад. Занааш Синдухт ва духтараш Рӯдобаро навозиш кард. Ҳар бор ки ӯ духтарашро медид, духтар ба назараш беш аз пеш нозанину дилрабо менамуд. Падар аз дидори фарзандаш сер намешуд. Ин бор зевари дурру гавҳар, дебои нозуктар аз барги гул, зулфони анбарбӯй ҳусн бар ҳусни Рӯдоба афзуда буданд. Меҳроб ба дил гузаронд: – «Оё дар зери гунбази фалак шоҳе ё шоҳзодае ҳаст, ки лоиқи духтари ман бошад?».

Синдухт аз шавҳараш писхандомез пурсид:

– Писари Сом чӣ марде будааст? Барояш тахти шоҳӣ азизтар аст ё лонаи симурғ? Хӯйи одаи гирифтааст ё не?

Меҳроб, ки аз меҳрубонии Золи Зар шод ва аз мардонагию фароҳдастии ӯ мот шуда омада буд, писханди занашро напӣсандид.

– Эй моҳрӯйи симинбар, – гуфт ӯ, – чашми замона шахсаворе, родмаде, сарафрозе ҳамчун Золро надидааст. Дар

боргоҳаш пайваста зар мепошад ва дурру гавҳар меафшонад. Мегӯянд, ки дар майдони разм чавлонаш чун шери жаён аст; аз андомаш пурсӣ, ба рух гули арғувон, ба қомат сарви равон. Айбаш ҳамин ки мӯяш сафед аст, дигар заррае айб надорад, лекин мӯйи сафедаш ба ҳудаш мезебад.

РҶДОБА

Духтарашон ин таърифхоро шунида барафрӯхт, рӯяш ба ранги гулнор гашт. Золе, ки падар тасвираш кард, дили духтарро рабуд. Хирадмандон гуфтаанд: – «Зи мардон макун ёд дар пешии зан». Нек гуфтаанд.

Панҷ нафар занони барно ва духтарони зебо парасторони Рӯдоба буданд. Баъди ду-се рӯз вай ба онҳо гуфт:

– Шумо роздор ва ғамгусори манед; бидонед, ки ман ошиқ шудаам, ошиқи Золи Зар:

Дилу қону ҳушам пур аз меҳри ўст,
Шабу рӯзам андешаи чехри ўст.

– Шумо чорае бисозед ва диламро аз ин ғам бирахонед. Аммо ин рози маро ғайр аз шумо касе надонад.

Парасторон гуфтори бонуяшонро ба бешармию беномусӣ нисбат доданд, ки асло аз духтари шоҳ раво нест. Ҳар панҷ Аҳриманвор аз ҷой ҷаҳида чунин посух доданд:

– Охир, ту маликаи хубони ҷаҳонӣ, тоҷи сари шоҳдухтаронӣ, овозаи ҳусну ҷамоли ту аз Ҳинд то Чин рафтааст. Дар Қаннучу Рум ба сурати ту сачда мекунанд, пас ин чӣ бешармист, ки меҳомӯи мардеро, ки падараш дур афкандаасту парварандааш мурғи кӯҳист, дар қанор бигирӣ? Ҳам вай аз модар пир зоида шуда ва ангуштнамои мардумон аст. Ҳамчун ту паризоде хоҳони марди дар кӯдакӣ пиршудае бошад? Эӣ аҷаб! Охир:

Туро бо чунин рӯю болову мӯй,
Зи ҷархи ҷаҳорум хур ояд-т шӯӣ!

Рӯдоба аз ин гуфторҳо дилаш чун оташ аз бод бардамид. Аз парасторон бо хашм рӯ тофт, чашмонашро пӯшид. Сипас чин бар абрувон оварда гуфт:

– Гуфторатон хом аст, ба шунидан намеарзад. Дили ман ба хуршеди тобоне табоҳ шудааст, пас чӣ гуна ба моҳ шод шавад? Шумо гулро аз гил фарқ намекунед. Воқеан гилхор ба гул наменигарад. Ҳар киро сирка доруи чигар бошад, ангубин дардашро даво намешавад. Ман на султонро мецоҳам, на фағфури Чин ва на касеро аз шохони Эронзамин. Хоҳ пир бошад ва хоҳ навчавон, писари Сомро мецоҳам. Дилам ўро надида ихтиёр кард, ман на ба рӯю мӯйи ў, балки ба ҳунараш, ба камолоташ ошиқ шудам.

Парасторон сари бандагӣ ҳам карданд. Калони онҳо аз забони ҳамаашон гуфт:

– Мо канизони туем, фармон мебарем. Чун мо сад ҳазорон фидои ту бод. Агар фармой, афсунгар мешавем, мурғи ҷоду мешавем – мепарем, оҳу мешавем – медавем ва зобулшоҳро ба наздат меоварем.

Рӯдоба шодона табассум кард ва рӯйи муасфар¹ сӯйи парасторон оварда гуфт:

– Агар ин гирехро кушоед, дарахте менишонад, ки ҳар рӯз бароятон лаълу ёкут бор меоварад.

РАФТАНИ КАНИЗОН БА НАЗДИ ЗОЛ

Ин ваъда кӯшиши канизонро дар пайи иҷрои супориши бонуяшон дучанд кард. Онҳо худхошонро бо ҳариру дебо ва чанбари гулҳо зеб дода, ба лаби дарё рафтанд ва дар соҳил рӯбарӯйи қароргоҳи Золи Зар ба гулчинӣ машғул шуданд.

Зол аз он сӯ чашмаш ба духтарон ғалтида пурсид: – «Ин духтарон кистанд?». Яке аз дарбориёни кобулшоҳ, ки дар хизмати меҳмонони зобулӣ буд, ҷавоб дод, ки канизони духтари Меҳробанд ва бо супориши бонуяшон ба гулчинӣ омадаанд.

¹. **Муасфар** – ба ранги гули усфур (заъфарони ёбӣ) ранг молида.

Дили Зол тапид. Бо як нафар ғуломи худаш шитобон ба лаби дарё омад. Дар мобайни дарё найзоре буд. Зол камон хост, ғулом камонро зеҳ карда ба дасташ дод ва бонг зада мургони даштиро аз найзор парронд. Зол бо шитоб тир андохта як мурғро ба он лаби дарё ғалтонд, ба ғулом фармуд, ки зуд ба он сӯ гузашта сайдро биёрад.

Ғулом бо заврақ ба он сӯ гузашт.

Канизон бо ғулом дар гуфтугӯ шуданд. Канизаки калонӣ пурсид:

– Он камонкаш кист, ки бо як тир мурғи парронро сайд кард?

Ғулом лабашро газида посух дод: – Оҳиста бигӯ. Вай писари Соми Дастон, шоҳи Нимрӯз аст. Дар ин замона аз ӯ паҳлавонтару номдортар касе нест.

Каниз хандида гуфт:

– Эй содадил, шоҳи ту аз духтари Меҳроб номдортар набудагист. Овозаи хусну ҷамоли Рӯдоба дар саросари ҷаҳон рафтааст.

Канизи дуҷум дебӯчаи суҳанро дароз накарда якбора ба сари мақсуд омад:

– Мо, – гуфт, – парасторони Рӯдобаем, ба назди шоҳи ту омадем. Овозаи шону шавкат ва хусну ҷамоли ӯро шунидаем, қасди он дорем, ки сари бонуи нозанинамонро бо сари фарзанди Сом ҷуфт кунем, ки ҳар ду арзандаи якдигаранд.

Ғулом суҳани канизро шунида, аз шодӣ руҳаш лаълфом гашт, зеро аз ишқи ғайбии мавлояш ба духтари Меҳроб огоҳ буд. Гуфт:

– Чӣ бехтар! Хуршед бо моҳ хуб аст.

Ӯ назди Зол хандону шукуфон баргашт. Зол пурсид:

– Духтарон ба ту чӣ гуфтанд, ки ин гуна шодону хандон омадӣ?

Ғулом он чӣ аз канизон шунида буд, бозгуфт.

Зол аз ҳаяҷони шодӣ шукуфт, ҷашмонаш барқ заданд. Ба ғулом фармуд:

– Зуд ба он сӯ баргард, канизро бигӯ, ки нараванд, каме сабр кунанд, то ба бонуяшон бо ҳамроҳии гулдастаҳо зару гавҳар баранд. Ман меҳоҳам ба Рӯдоба паёме фиристам.

Фулом боз бошитоб ба он лаби рӯд заврак ронд. Зол аз хазинааш зару гавҳар ва панҷ даст дебои зарбофт гирифта, ба дасти хизматгорааш дод ва фармуд, ки пинҳонӣ бурда ба канизон супорад.

Бурданд ва супурданд.

Канизи калонӣ ба хизматгор гуфт:

– Роз пинҳон наместонад, магар танҳо миёни ду кас бошад. Се кас ифшои роз аст ва ҷаҳор кас анҷуман. Ман мехоҳам бо писари Сом танҳо ба танҳо гуфтугӯ кунам.

Хизматгорон рафтанд.

Канизон ба якдигар мегуфтанд, ки: «Шер ба дом афтод, акнун Рӯдоба ҳам, Зол ҳам ба коми дил мерасанд, ки ин фоли нек аст».

Хизматгор сухани канизи калонино ба Золи Зар расонда буд, ки ӯ дарҳол ба соҳили дигар равон шуд.

Канизон дар пешаш таъзим ба ҷо оварданд. Зол аз чигунагии духтари кобулшоҳ пурсон шуд ва канизонро огоҳ кард, ки рост бигӯянд, ки агар ӯ дар гуфторашон камтарин норостӣ эҳсос кунад, онҳоро ба зери пойи пил хоҳад андохт.

Канизи калонӣ бо Зол хилват карда, аввал ўро ситоиш ва баъд ҷамоли оламоро ва ҷамоли беҳамтои Рӯдобаро васф намуд.

Золи Зар ошиқ буд, ошиқтар шуд.

– Хуб, – гуфт, – ман чӣ гуна метавонам ба назди ӯ роҳ ҷўяму ба висолаш бирасам?

– Ту бо каманд ба наздики кохи ӯ биё, – посух дод каниз. – Камандатро бар кунгураи девори қалъа андохта ба кохаш мебарой. Ба мо рухсат фармой, ки пештар биравему ба бонуюмон ҳикояти дидор ва гуфтори туро карда, дилашро бифиребем ва ўро ба истиқболи ту омода созем.

Канизон бо гулдастаҳо ва ҳадяҳои Золи Зар бозгашта шомгоҳ ба кохи Рӯдоба расиданд. Дарбон онҳоро ҷанг кард, ки кучо рафта буданд ва ҷаро дар ин бевакфӣ дар берунҳо мегарданд.

– Охир, баҳор аст, – вачҳ гуфтанд канизон, – мо гулчинӣ рафта будем, Чӣ метарсӣ, дар гулистон дев нест, ки моро бидуздад.

– Магар намедонед, ки Золи Зар омада дар соҳили даръё хиргоҳ задаст, – тез шуд дарбон, – кобулхудой ҳар бегоҳ баромада назди ӯ меравад, агар ӯ шумоёнро дар кӯю кӯча гулдаста ба даст бинад, сарҳатонро мебуррад.

– Золи Зар омадааст? Рост? – гӯё ки ҳайрон шуданд макко-раҳо. – Мо беҳабар будем. Ёро навҷавони пирнамо ва мӯсафед аст мегӯянд, як медидем!

Дарвоза боз шуд ва канизон ба кох даромаданд.

Рӯдоба дар интизори онҳо буд. Ба якдигар навбати сухан надода, ҳар чи гузашта буд, ҳамаро ба бонуи худ нақл карданд. Дидори Золро ба гули арғувон, қоматашро ба сарви бўстон монанд карданд, мӯйи сафедашро зевари хусни нестдарчаҳон хонданд, салобаташро ба шеро дамон нисбат доданд ва донишашро аз ҳикмати мубадон боло гузоштанду бар дили Рӯдоба оташи иштиёкро барфурузонданд. Халтаҳои зару гавҳарро дар пешаш рехтанд. Аз қасди омадан доштани Зол башорат доданд ва гуфтанд, ки бонуи ҳам ошику ҳам маъшуқа зудтар тадруки пазирии меҳмони олиқадрашонро бикунанд.

Рӯдоба, шавку шодӣ дар дил ва нешханд бар лаб, канизонро истехзо кард, ки :

– Ба ин зудӣ фикратон, гуфторатон дигаргун шудааст?! Ҳамон Золи мурғпарварди писар акнун ба рух гули арғувону ба қад сарви бўстон шуд? Сурати маро ҳам дар пешаш кашидед ва баҳо кардед?

Сипас вай аз падару модар пинҳонӣ бо канизонаш хонаеро, ки дар сақфу деворҳояш ҳар гуна суратҳо ва манзараҳо тасвир ёфта буданд, барои меҳмондорӣ бо дебои чинӣ биёростанд ва мушку анбар афшонданд, табакҳои заррин оварданд, ба ҳар гӯша гулдонҳои мусаввару мунаққаш бо гулҳои садбаргу бунафшаю наргису арғувону савсану ёсуман гузоштанд. Ҳавои кох саросар ба бўйи хуши диловез оганда шуд.

МУЛОҚОТ

Дар шаби торик Зол пинҳонӣ ба Кобул омад. Яке аз канизони Рӯдоба ёро дар ҷойи ваъдагӣ пешвоз гирифта ба пушти кохи бонӯяш овард.

Рӯдоба дар боми кох чашм ба роҳи ӯ буд. Чун Зол дар поён падидор шуд, духтар чодир аз сар афканда овоз дод:

– Шод омадӣ, эй шерзод!

Зол боло нигоҳ карда ӯро дид. Дар назараш бом гӯё аз рухи рахшони шохдухтар равшанистон гардида буд. Ҷавобаш дод, ки:

– Дуруд аз ман ва офарин аз сипеҳр ба ту, эй хурнажод. Басо шабҳо, ки ман дар ҳаёлат ситора шумурдам ва аз Парвардигор хостам, ки боре дидоратро ба ман бинамояд. Инак ба муродам расидам; сипосу шукри беҳад ба Яздони пок.

Рӯдоба мӯйи шабгуни дутобаашро ба ҳам печонда сӯйи Зол фуруд овард ва гуфт:

– Бигир инро ва ба наздам баро.

Зол аз ин кори ӯ дар ҳайрат монд. Гесуи мушкинашро гирифта бўсиду гуфт:

– На, на, маро ба тег дил аз сина баркандан беҳ аз он аст, ки торе аз гесуи ту канда шавад ва ё ба ту як зарра озор бирасад.

Сипас ӯ каманди худро бароварда ба боло ҳаво дод, ҳалқаи каманд дар кунгура даромад, Зол бо вай ба бом баромад. Рӯдоба дасти Золро ба дасташ гирифта бо вай аз боми кох фуруд омад.

Зол аз зебу шукӯҳи хилватхонаи Рӯдоба дар ҳайрат монд, аммо аз он бештар шефтаи ҷамоли оламорои маъшуқааш гардид. Духтар низ Золро беҳтар аз он ёфт, ки канизонаш таъриф карда буданд.

Зиёфати шохвор оғоз ёфт ва пас аз он бўсу канори ушшок ба амал пайваст.

Зол ба Рӯдоба чунин гуфт:

– Ёри симинбари мушкбӯям, агар Манучеҳр ин достони ишқи маро шунавад, дар ғазаб мешавад ва падарам низ бар ман меҳурӯшад, ки чаро аз хонаводаи бутпарастон чуфт хостам, аммо ман ҷон месупорам ва кафан мепӯшаму аз паймони ту намегузарам. Ба даргоҳи Яздони пок лобаю зорӣ мекунам, то магар аз дили шоханшоҳ ва падарам хашму кинро бишӯям.

Рӯдоба гуфт:

– Ман ҳам инчунин. Барои ман ғайр аз ту подшоҳ нест ва нахоҳад буд. Худои ҷаҳонофарин ба суҳанам гувоҳи барҳақ аст.

Аз дарбор овози духули субҳидамӣ баланд шуда буд, ки Зол ба тараддуи рафтан афтод. Чашмони ҳар ду пуроб шуданд. Ушшоқ ёрои аз ҳам чудо шудан надоштанд. Ба офтоби тулӯъкарда менигаристанду гӯё ба вай таъна мезаданд, ки чаро шитоб кардӣ ва ба ин зудӣ шаби висолро ба сахари фирок овардӣ.

Билохир бо ҳам видоъ карданд. Зол камандашро поин афканда аз он кохи фаррух фуруд омад.

МАШВАРАТНОМАИ ЗОЛ БА СОМ

Дар роҳи бозгашт ӯ ғарқи хаёлу андеша буд. Ба қароргоҳаш расида мулозими худро фармуд, ки бузургон, мубадон ва сарони сипоҳро ба назди ӯ бихонад.

Онҳо як-як ба саропардаи Зол омада салом карданд. Чун ҳама чамъ шуданд, Золи Зар суҳан оғоз карда чунин гуфт:

– Шумо медонед, ки ободии ҷаҳон ба одам аст, лекин агар ҷуфтии марду зан намебуд, мардумон зиёд намешуданд. Дар ҷаҳон ҷавоне нест, ки ҷӯёи ҷуфти худ набошад. Агар ҷавоне аз нажоди бузургон бечуфт бошад, бузургии ӯ боқӣ наместонад. Барои паҳлавонони номвар чӣ чизе некутар аз фарзанд аст? Ў худро дар фарзандаш такрор мекунад, тавассути фарзанд зиндагии нав меёбад. Акнун ман ба шумо рози дили худро мегӯям. Офтоби ман аз кохи Меҳроб тулӯъ кард; ман ба духтари ӯ дил бастам. Шумо мубадон ва фарзонагон чӣ мегӯед, оё Сом ин кори маро меписандад? Манучеҳр чӣ мегуфта бошад? Оё вай инро бар ҷавонии ман ҳамл хоҳад кард ё гуноҳ хоҳад донист? Охир, зан гирифтандро ба мо Худо ва дин мефармояд, хирадмандон ин корро айб ва нанг намегиранд, ҳамин тавр не?

Мубадон хомӯш монданд, суҳан бар лабонашон баста шуд, зеро Меҳроб набераи Заҳҳок буд ва Заҳҳок бадину бадкеш ҳисоб меёфт. Онҳо бо кадом ҷуръат ба шоҳ гӯянд, ки маъшуқааш бадин аст ва издивоҷаш бо ӯ раво нест?

Зол аз хомӯшии фарзонагони даргоҳаш дар қаҳр шуд ва суҳанро дигаргун ронд.

– Медонам, – гуфт, – шумо барои ин кор маро дар дилхотон сарзаниш мекунад. Лекин ман аз шумо маслиҳат меҷӯям. Агар

ба ман роҳ бинамояду ин гирехро бикушоед, ба шумо чандон неқӣ хоҳам кард, ки дар ҷаҳон ҳеҷ меҳтаре ба кехтари худ он гуна неқӣ накарда бошад.

Мубаддон гуфтанд:

– Мо бандагони ту дар ин кор ҳайрону саргум мондаем. Аммо ба ақидаи мо, аз издивоҷ бо ҷунин духтар мақому мартабаи шӯҳ коста намешавад. Меҳроб агарчи ҳамдини мо нест, лекин марди бузург ва паҳлавони шахсаворест. Фақат ҳамин қадар дорад, ки шӯҳи тозинажоди аждаҳонасаб аст. Ба паҳлавон Сом нома бояд навишт. Ту аз мо хирадмандтарӣ ва худ медонӣ ҷӣ бинависӣ. Магар ин ки вай ба навбати худ ризояти шӯҳаншӯхро ҳосил намояд. Манучеҳр раъйи Сомро намегардонад. Ба ин тариқ шояд ин гирех кушода шавад.

Зол ин маслиҳатро пазируфт ва дабирро талабида ба Мозандарон ба номи падараш нома нависонд. Соми Наримон бо фармони Манучеҳр дар Мозандарон бо девҳо машғули ҷанг буд.

Дар аввали нома Золи Зар ба падар дуруд фиристод ва баъд суҳанро ҷунин ронд:

– «Дар майдони ҷанг ба мардӣ саворе ҷун Соми Наримон нест ва нахоҳад буд. Ман ба сони як нафар бандаи ӯ ҳастам, ки дилу ҷонам фарогирифтаи меҳри ӯст. Аз модар ҳамон тавре, ки ӯ дид, зода шудам ва аз ҷархи гардон ситамҳо кашидам. Падарам аз неъмату лаззатҳои зиндагонӣ бархурдор буд, аммо ман дар ошӯни кӯҳии симурғ ба ҷойи шири модар хун меошо–мидам, умедам танҳо ба симурғ буд, ки шикор оварад ва дар қатори бачагонаш ба ман аз он шикор ҳӯриш диҳад. Пӯстам аз офтоб сӯхта, аз боду борон пажмурда буд, ҳар замон гарду хок мижғонамро ба ҳам дӯхта, ҷашмонамро нобино мекард. Шӯҳзода будам, падарам тахтнишин, аммо нишемани ман лонаи мурғ буд. Офаридгор дар азал тақдири маро ҷунин навишта будааст ва аз тақдир гурез нест; паҳлавон агарчи теғро ба дандон биҳояд ва наърааш пӯсти шерро бидарад, боз тобеи амри Яздон аст. Маро кори дилшикане пеш омадааст, ки наметавон ба мардумон бозғуфт, аммо ба падар бояд бигӯям. Ман гирифтори духтари Меҳроб шудаам. Мақомгоҳам канори рӯд ва шаб ёронам ситораҳоянд. Ҳарчанд ки ситам кашидаам ва ранҷ мебарам, лекин ба ҷуз фармони ту коре нахоҳам кард.

Акнун падари чаҳонпахлавонам чӣ мефармояд? Оё маро аз дарду алам мераҳонида бошад? Иҷозат медода бошад, ки ман ба оину дин духтари Меҳробро ба занӣ бигирам?».

Пайки савор бо ин нома ба Мозандарон равона шуд. Зол ба вай амр кард, ки дар ҳеҷ ҷо наистода, аспи тезтакро чорнаъл тозонад ва ҳар асперо, ки рост ояд, бигираду савор шавад.

Пайк шабону рӯзон асп тохта ба марзи Мозандарон расид. Аз дур сипохро дид, ки ба гирди кӯхсор мегашт ва дар сари он сипох Соми сипахсолорро шинохт. Сом низ савори ба сӯйи ҳудаш шитобандаро дида ба ҳамроҳонаш гуфт: – «Ин мард савори аспи зобулист, якинан фиристодаи Зол аст». Пайк расида аз асп фуруд омад ва пеши Сом замин бӯсида номаро ба ӯ супурд.

ҶАВОБИ НОМА АЗ СОМ

Сом номаро хонда чеҳрааш тира гашт ва ба андеша фуру рафт. Рафтори писарашро написандид. Ба худ мегуфт: – «Зол фитрати пасти худро зоҳир кард. Омӯзгораш мурғи ваҳшӣ, ки буд, бо чунин ношоистагӣ коми дил меҷӯяд. Агар гӯям, ки ин кори ту беандешагист ва назди Худованд ҳам, назди мардумон ҳам писандида нест, – дилаш мешиканад, ва агар гӯям ки оре, чунин майлу хоҳиши ту равост, он чӣ дилат мецоҳад бикун, – намедонам аз пушти ин мурғпарварда ва он девнаҷод чӣ насле ба вучуд хоҳад омад». Аз ин андешаҳо сари Сом гарон шуд. Шаб хобаш набурд. Пагоҳӣ ситорашиносонро талабида фармуд, ки толеи Зол ва ояндаи аҳволро бубинанд. Онҳо рӯз ва шаб аз осмон роз чустанд ва сипас шодон назди Сом омада гуфтанд, ки кирони сайёраҳо ба ҳам хеш шудани ду душманро нишон медиҳанд, пас фоли духтари Меҳроб ва писари ту фаррух аст, аз онҳо паҳлавонписаре, ба неру чун пили дамон, ба дунё меояд, ки ӯ чаҳонро аз бадҳохону бадандешон пок мекунад ва решаи ҷангу ҷидолро барканда, ба Эронзамин пирӯзӣ ва хушбахтӣ меоварад, дар ҳамаи кишварҳо, чи Руму чи Ҳиндустон ва чи Эрону Тӯрон подшоҳон номи ӯро дар тоҷу нигини худ менависанд.

Ин фоли ситорашиносон дили ошуфтаи Сомро таскин дод. Ӯ шодмон гашта ба онҳо симу зар бахшид. Ба пайки Зол низ

дираму динор дод ва фармуд, ки баргардад ва ба Зол гӯяд, ки падарат ба издивочи ту бо духтари Меҳроб розист, аммо ту андаке сабр кун, то вай ин матлабро ба шоҳаншоҳ арз карда, фармони ӯро бигирад.

Пайк бо шитобу чадал роҳ паймуда ба Кобул расид. Золи Зар аз паёми падар шодмон гашта, ба дарвешон дираму динор садақа кард ва инчунин дарбориёни худро низ аз бахшишҳои шоҳона маҳрум нагузошт.

ИФШОИ РОЗИ РҶДОБА

Зани кобулии чарбзабоне дар миёни Зол ва Рӯдоба миёнарав буд, аз вай ба ин ва аз ин ба вай паём мебурд.

Зол ӯро ба наздаш талабид. Занак чехраи хандону шукуфони Золро дида ҳайрон шуд, аз он пеш ӯро ҳаргиз чунин шоду хуррам надида буд. Зол ба вай паёми аз падараш расидаро гуфта, фармуд, ки назди Рӯдоба равад ва ин хабари хушро ба ӯ расонад.

Зан гӯё болу пар бароварду ба кохи Рӯдоба парид. Муждае ки вай овард, яъне ризояти Сом ба издивочи писараш бо духтари шоҳи Кобул, Рӯдобаро ниҳоят шод кард. Ӯ муждарасонро дар курсии зарандуд нишонда, аз сараш дирам пошид ва як даст сарулибос, як сарбанди зардӯзии мунаққаш, як ҷуфт ангуштарини гаронбаҳо бахшида, ӯро боз бо паёму дуруд назди Зол фиристод.

Зан аз пеши Рӯдоба баромада равон шуда буд, ки ногоҳ чашмонаш ба модари ӯ ғалтид, – Синдухт дар айвони кох истода ба вай нигоҳ мекард.

Ӯ занакро аз роҳ боздошт ва итоб карда пурсид:

– Ту кистӣ?

Зан аз саросемагӣ забонаш лол гашт.

– Ҳар чӣ пурсам, ҷавоби рост бидеҳ, – амр кард Синдухт, – қачӣ макун. Ҳар замон аз ин ҷо мегузарӣ, ба ман нигоҳ намекуни, ба ҳучраи Рӯдоба мешитобӣ. Кистӣ ту? Чикорай? Камон ҳастӣ ё тир?

Занак аз тарс ранги рӯяш ба ранги каҳрабо гашт, назди шоҳбону замин бӯсиду гуфт:

– Ман ба хонаҳои меҳтарон барои фурӯш ҳар гуна матои нафис ва дурру гавҳар мебарам ва аз ҳамин роҳ ризқу рӯзи меёбам. Рӯдоба аз ман пероя хоста буд, барояш афсари зарнигор ва як ҳалқаи гавҳар оварда будам.

– Он афсару ҳалқаро ба ман нишон деҳ! – талаб кард Синдухт.

– Ба Рӯдоба фурӯхтам, – гуфт зан, – ӯ фармуд, ки боз перояҳои дигар биёрам.

– Ба чанд фурӯхтӣ? Пули гирифтаатро ба ман бинамой! – исрор кард шоҳбону.

– Пулашро Рӯдоба фардо доданӣ шуд, – ҷавоб ёфт зан.

Синдухт ба ӯ бовар накард, бо тундӣ омада бағалу остинҳои занакро кофтуков кард, бугчаашро кушода сарулибос ва зеварҳои аз Рӯдоба гирифтаашро дид ва барошuft, занакро аз мӯяш кашида ба замин ғалтонда бо мушту лагад кӯфт ва баста монд. Сипас ба кох даромада дари хонаашро баст ва ғарқи ҳаёлу гумонҳои андуҳнок шуда нишаст. Бо тарсу бим меандешид, ки мабодо ин занак далла бошаду Рӯдобаро ба роҳи беномусӣ кашида бошад. Ба духтараш кас фиристод.

Рӯдоба омада модарашро гирифт дид. Синдухт бо аламу андуҳ ба ӯ гуфт:

– Ҷони модар, чаро ту роҳро ихтиёр кардӣ, ки дар вай чоҳ аст? Аз ман чӣ рози ниҳон дорӣ? Ту он сарбанду ангуштаринро ба кадом мард ҳадя фиристодӣ? Ҳамаро ба модарат рост бигӯ.

Рӯдоба аз шарм барҷо монда, сар ба зер афканду ба пошнаи пояш чашм дӯхт. Дар ҳоле ки оби дида ба рӯяш мешорид, иқрор кард:

– Модари меҳрубонам, ишқ ҷони маро мешикофад. Эй кош ту маро намезоидӣ. Золи Зар дар Кобул монд ва ишқаш маро бар оташ нишонд. Ҷаҳон бар дилам танг шуд. Ман ошқору пинҳон мегирям. Бе вай зиндагӣ намехоҳам. Назди ман ҷаҳон ба як тори мӯйи ӯ намеарзад. Бидон ки ӯ ба кохам омад ва бо ман нишаст. Дастӣ якдигарро гирифта аҳду паймон кардем, аммо байни мо дидор буду бас, дигар чизе набуд. Зол назди падараш пайк фиристода буд, пайк ризояти Сомро овардааст, ин зан ба ман аз Зол ҳамин паёмро расонд, ман сарулибос ва перояро ба вай муждагонӣ додам.

Синдухт моту мабхут гашт, ҳаросон шуд. Он чи аз духтараш шунид, тамоман ғайри чашмдошти ӯ буд. Вале бо ин ҳама шоҳбону дар таҳти дилаш аз хостгории Зол ба духтари ӯ хурсанд буд, ба шавҳарии Рӯдоба аз шоҳзодаи Зобул, аз писари Сомӣ чаҳонпахлавон муносибтар кист?

Лекин Синдухт ҳамон дам шоҳаншоҳ Манучехрро ба ёд овард; шоҳаншоҳ душмани авлоди Заҳҳок аст, вай албатта ба издивоҷи Зол ба Рӯдоба иҷозат нахоҳад дод ва балки ғазаб хоҳад кард.

Ба Рӯдоба гуфт:

– Ин қор ҳазл нест. Зол, албатта, бузург ва номдор аст, як айби ӯро, ки сафедии мӯяш бошад, сад хунару фазилаташ мепӯшонад, аммо, эй қони модар, аз ҳашми шоҳаншоҳ андеша кун, вай Қобулро бо ҳок яксон хоҳад кард, вай намехоҳад, ки аз авлоди мо касе замоне савори зин шаваду тоҷ бар сар ниҳад. Ту хоҳу ноҳок бояд аз Зол даргузарӣ ва ӯро фаромӯш кунӣ.

Модар инро мегуфтӯ аммо ҳис мекард, ки гуфтораш ба Рӯдоба ҳеч дарнамегирад. Синдухт занаки миёнаравро раҳо кард ва узр овард, ки нашинохташ; ӯро меҳрубонӣ кард, аммо таъкид намуд, ки ин розро дар ҳамин ҷо ғӯронаду дар ин бора пеши касе даҳон накушояд.

Синдухт парешонхотир ва ғамгин буд. Шаб Меҳроб аз қароргоҳи зобулиҳо, ки дар он ҷо аз Золи Зар лутфу меҳрубонии зиёд дид, шоду хуррам баргашта, занаширо дар бистар, валекин бедор ёфт. Ӯро дилошуфтаву ғамгин дида пурсид:

– Чӣ хабар? Гулбарги рӯят аз чӣ пажмурдааст?

Синдухт охи ҳазине кашиду чунин суҳанҳо бар забон ронд:

– Дарахте, ки шинондему ба ранҷ парваридемаш, заҳр бор овард; чун ба хуршед сар кашиду соядор шуд, сари парварандаширо дар ҳок кард. Ин аст фарҷоми қори мо.

– Во аҷабо! – ҳайрон шуд Меҳроб. – Чӣ шуд, қаро чунин меғӯӣ?

– Гардиши фалак на ба муроди мост. Писари Сом ба Рӯдоба дом ниҳода, дилаширо бурдааст.

– Чӣ? – Меҳроб ларз-ларзон аз қой қаста ба ханҷараш даст бурда ва бонг зад: – Рӯдобаро мекушам!

Синдухт барҳоста дастҳояшро бар камари ӯ ҳалқа кард ва ба зорӣ даромад:

– Эй сарафроз, сухани ман тамои нашудааст, нахуст бишнаи, сипас хар чӣ хоӣ, бикун.

Меҳроб занашро тела дод, аз худ дур кард ва чун пили маст хурушиду гуфт:

– Духтар чун зоида шуд, мебоист дарҳол сарашро мебуридам, чунон ки бобоям ва падарам ҳамин тавр мекарданд, лекин ман ба равиши онҳо нарафтам ва духтаратро накуштам, акнун дидӣ, ки ӯ ба сарам чӣ овард? Чони худам акнун дар хатар аст, чаро ту маро аз куштани ӯ боз медорӣ? Сом Кобулро оташ мезанад, кишварро харобазор мегардонад, дар ин сарзамин як вачаб ҷойи кишту дарав боқӣ намегузорад.

– Эй паҳлавон, – гуфт Синдухт, – ту аз Сом натарс, вай аз кори Золу Рӯдоба хабар дорад ва ба издивоҷи онҳо раӣ додааст.

– Дурӯғ меӯӣ! Оё ақл бовар мекунад, ки бод фармонбари хок шавад? Агар бовар кунад, ман ҳам ба гуфтаи ту бовар мекунам. Аммо агар ба фармони Худовандӣ ин кори ношуданӣ шуда монаду дили ман биёсяд, барои мо беҳтар аз Зол домоде нест. Хешии Сомро кӣ намехоҳад? Аз Аҳвоз то Қандаҳор бичӯӣ, чунин домоди номварро намеёбӣ.

– Эй шавҳари сарфарозам, ман ба ту рост гуфтам. Ман ҳам аввал дар тарсу харос афтадам, ту дидӣ, ки ношоду бимнок хуфта будам; лекин агар нек бисанҷем, ин кор чандон ношуданӣ ҳам нест. Сом розӣ шуда бошад ҳам, чӣ аҷаб? Охир, Фаридун ба хешии шоҳи Яман шод шуда буд. Бод аз хок фармон намебарад ва оташ ҳам ҷуфти об нест, аммо замин аз пайвастании инҳо тоб гирад ва борвар мешавад.

Меҳроб суханони Синдухтро бо хотири парешон гӯш кард ва сипас боз бекарор шуда фармон дод:

– Бархез, Рӯдобаро назди ман биёр!

Синдухт тарсид, ки ӯ дар ин ҳолат метавонад Рӯдобаро зада тикка-тикка кунад. Талаб кард:

– Нахуст яке паймон бикун, ки духтарамро ба ман тандуруст месупорӣ.

Меҳроб паймон кард.

– Савганд бихӯр, – гуфт Синдухт.

Меҳроб ноилоҷ савганд хӯрд, ки ба як тори мӯӣ Рӯдоба осеб намерасонад. Он гоҳ Синдухт рафт ва парешонии хо-

рашро пинҳон карда, бо лаби пурханда назди духтараш даромад.

– Чони модар, чанги падаратро аз ту кӯтоҳ кардам; зуд пероя аз сару тани худ биафкан ва пеши падар бираву зор-зор гириста бахшоиш бихоҳ.

– Чаро пероя афканам? – эътироз кард духтар. – Ман арӯси Зол ҳастам, ӯ маро чуфти чон аст; чаро ман инро аз падарам пинҳон кунам?

Рӯдоба бо зевари лаълу ёқути зард чун хуршеди тобон назди падараш ҳозир шуд. Меҳроб паризоде ё хури биҳиштиро, ки шунида буду лекин надида буд, дар пеши назар медид ва дар дилаш ба духтари худ мефаҳрид.

– Эй беҳирад, – чин ва чабин оварда хитоб кард ӯ, – оё парӣ метавонад чуфти Аҳриман бошад? Агар моргири дашти Қахтон яке муғ шавад, ӯро бояд кушт.

Бо шунидани ин гуфтори падар, ки ба киноя Золи Зарро Аҳриман ва моргир номид, дили Рӯдоба пурхун ва рӯяш ба ранги гули шанбалид гашт; мижғони сиёҳашро фуру хобонида хомӯш истод.

Меҳроб хашмгину оташин боз чанде ба ӯ шӯрид, итоб кард, танбеҳ дод. Чун духтараш овозе набаровард, ночор лаб фуру баст. Рӯдоба бо дили шикаста бадар рафт.

ҒАЗАБИ МАНУЧЕҲР

Хабари ошику маъшуқии писари Сом ва духтари Меҳроб ба дарбори Манучеҳр ҳам расид.

Шоҳаншоҳ масъаларо бо мубадон ба миён гузошт.

– Ин кор, – гуфт ӯ, – ба рӯзгори мо тирагӣ хоҳад овард. Ман бо тадбир ва бо чанг Эронро аз чанголи палангон рахонидам; Фаридун ҷаҳонро аз офати Заҳҳок наҷот дод. Меҳробӣ кобулӣ аз тухми Заҳҳок аст. Набояд гузошт, ки аз пушти Зол ва Рӯдобаи Заҳҳокнаҷод фарзанде падид ояду сипас он сарафканда сарафрозӣ бичӯяд. Фарзанди онҳо аз як сӯ на аз гавҳари мо хоҳад буд. Тарёк ҳамтои заҳр аст. Агар фарзанди онҳо ба модараш равад, дар талаби тоҷу тахт Эронро дар ошӯбу ранҷ хоҳад андохт. Пас чора чист? Андешаи шумо дар ин бора чӣ гуна аст?

– Эй шахриёр, ту хирадмандӣ, аз мо донотарӣ, худ медонӣ, – посух доданд мубадон.

Манучехр писараш Нӯзарро талабид ва фармуд:

– Ба Мозандарон назди Сом бирав ва бипурс, чангро тамом кардааст ё на. Бигӯяш, ки дар бозгашт ба Зобулистон аз наздики мо гузараду ба боргоҳ ояд.

Нӯзар аз боргоҳи падар баромада фавран ба роҳ афтод.

Дар Мозандарон Сом бо ҳамаи паҳлавононаш баромада шохзодаро пешвоз гирифт. Нӯзар ба ӯ фармони Манучехрро расонд. Сом гуфт: – «Фармон мебарам, аз дидори шоханшоҳам ромиши чон мекунам».

Нӯзар ва ҳамроҳонаш он рӯз ва шаб меҳмонони Сом шуданд. Сом ва меҳтарони дигар ба ёди Манучехру саломатии Нӯзар шароб нӯшиданд.

Дар бомдод Сом бо лашкараш сӯйи Эроншаҳр ба роҳ афтод.

Дар Эрон фотеҳи Мозандаронро сипоҳиёни шоханшоҳ бо хурӯши карнаю сурнаю духул бо камоли тантана истикбол карданд. Манучехр дар боргоҳаш ўро паҳлуи худ бар тахт нишонда сари суҳбату пурсупосро боз кард. Сом аз ҷанги Мозандарон, аз зафар ёфтаниш бар девҳо, аз набарди худаш бо солори сипоҳи девҳо Каркӯй нақлҳо кард.

Сипас Манучехр ба ӯ чунин гуфт:

– Аз паҳлавонони ман ба худ ҳамроҳ бигиру бирав ба Кобулистон, Меҳробӣ заҳҳокнаждо бидуш, коҳаш ва пойтахташ Кобулро оташ бизан; ҳамаи авлоди Меҳроб ва дигар хешу таборашро сар бибур.

Дили Сом ба изтироб афтод; вай писараш Золро, ишқи ӯ ва номаи ўро, ба издивоҷаш ба Рӯдоба раъй додани худро ба ёд овард; аз ин фармони шоханшоҳ чун шери захмхӯрда тапидану хурӯшидани Золро ба пеши назар овард. Фармони Манучехр бераҳмона ва хунхорона буд. Дили Сом амр мекард: – «Эътироз кун, баҳона чӯй, рад кун!» аммо ақлаш мегуфт: – «Суд надорад, шоханшоҳ ин дам бар сари хашму ситез аст; агар баҳона чӯйӣ, турс аз миён мебардораду ба Кобулистон каси дигарро мефиристад». Ҷаҳонпахлавон ноилоҷ ошӯби дилашро пинҳон карда тахти шоханшоҳро бўсид ва ба муҳри ангуштаринаш рӯй молиду гуфт: – «Фармон мебарам».

Ҳам ба зудӣ роҳи Зобулистонро пеш гирифт.

МУЛОҚОТИ СОМ БО ЗОЛ

Хабари фармони шоҳаншоҳ ба Меҳроб ва Зол расид. Меҳроб, Рӯдоба, Синдухт ба даҳшат афтоданд, аз ҷони худ навамед гаштанд.

Золи Зар бархурӯшиду:

– Агарчи аждаҳои оташфишон ба сӯзондани Кобул биёяд, нахуст бояд сари моро бибурад! – гуфта, ғавран ба роҳи Зобул баромад. Ҷигар пурхун, дил пурандеша, сар ба табу тоб, вай шитобон асп меронд.

Сом, ки он вақт ба пойтахти худ Зобул расида буд, чун аз омадани писараш огоҳӣ ёфт, дар сари сипоҳи савор ва пилони ораста бо байрақҳои фаридунӣ сурху зарду бунафш ва бо духулу карнайҳо ба пешвозаш баромад.

Золи Зар ба он ҳама тантанаю ҳаёху нанигарист, бо падараш сард вохӯрдӣ кард. Чун ҳамроҳ равон шуданд, то Зобул чини абрувонаш ҳамвор нашуд.

Дар боргоҳ ӯ ба падараш гуфт:

– Ту шоҳи додгарӣ, сарсабзии замину ободии кишвар аз додгариӣ туст, фақат ман, писарат, аз доди ту бебаҳраам. Чун зода шудам, маро ба кӯҳ афкандӣ, модарамро ба мотамам нишондӣ, акнун ки ба мардӣ расидааму чун Меҳроби кобулӣ дӯсти шоистае пайдо кардам ва бо фармони худат дар Кобул нишастаам, ба ман аз Мозандарон ҳаминро ҳадя овардӣ, ки меҳроҳи биравӣ Кобулу кохи маро хароб кунӣ. Оё доди ту бар ман ҳамин аст? Гуфта будӣ, ки маро ҳаргиз намеозорӣ ва ҳамаи майлу хоҳишамро ба ҷо меорӣ – кучост он паймони ту? Инак ман дар пешат истодаам, маро метавонӣ бо арра ду ним кунӣ, лекин ба Кобул даст нарасон. Ҳар чӣ хоҳӣ бикун, лекин агар ба Кобул осебе расад, он осеб ба ман мерасад.

Падар суханони писарро мешуниду сари сафедаш торафт хамтар мешуд. Ба худ мегуфт, ки ҳақ сад дар сад бо Зол аст, аммо бо фармони Манучеҳр чӣ бояд кард? Агар аз фармон сар бипечад, шоҳаншоҳ бар вай ғазаб карда, ба ҷояш сипаҳсолори дигареро хоҳад фиристод ва он сипаҳсолор бо ҳамроҳии Меҳробу хешонаш ўро ҳам аз миён хоҳад бардошт ва шояд Зобулро ҳам ба оташ хоҳад супурд. Манучеҳр якрав ва бераҳм, ғазабаш мудҳиш аст.

Ё фарзанд, ё шоханшоҳ.

Сом дар умраш ҳаргиз ба чунин ҳоли танг наяфтода буд. Дар ин дам вай маргро орзу кард. Ба дилаш надомат кард, ки: «Эй кош дар ҷанги Мозандарон ҳалок мешудам».

Пас аз хомӯшии дуру дароз ба Зол гуфт:

– Ҳақ бо туст. Он чӣ бо ту кардам, бедод буд. Аммо ту тез машав. Ба ман фурсат бидеҳ, то чораи ин корро бияндешам. Шояд чорае пайдо кунам.

ХАШМ ГИРИФТАНИ МЕҲРОБ БА СИНДУХТ

Меҳроб ҳаросону ошуфтаҳол ҳамаи хашмеро, ки ба Рӯдоба дошт, бар сари Синдухт рехт.

Ханҷар бараҳна карда бар сари вай хурӯшиду гуфт:

– Акнун ки шоханшоҳ бар ман ғазаб кард, чора ин аст, ки туро бо духтари нопокат бикӯшам. Бо ин шояд, ки хашму кини шоханшоҳ фуру нишинад, вагарна дар Кобул кист, ки дилу гурдаи бо Сом ҷангидан дошта бошад?

Синдухт ҳушманд ва ботадбир гуфт:

– Нахуст сухани маро бишнав, сипас ҳарчӣ хоҳӣ бикун.

Меҳроб ба курсӣ нишаст ва фармуд:

– Бигӯ.

Синдухт ба курсии дигар нишасту гуфт:

– Агар молу сарвати ту барои тан аст, барои саломатиат онро бубахш. Шаб обистан аст, бубин, ки фардо чӣ мезояд. Ҳар шаберо саҳаре ҳаст, аз пайи шаб рӯз меояд, равшану дурахшон чун лаъли Бадахшон.

– Ту масалҳои бостониро пеши ман наёр! – сухани занашро бурида бонг зад Меҳроб. – Он чӣ медонӣ, бигӯ ва ба халосии ҷонат бикӯш, ё ки ҷомаи хун бар танат бипӯш!

Маро бо ҳадаҳои гаронбаҳо назди Сом бифрифт, – гуфт Синдухт. – Аз ман ранҷ, аз ту ганҷ. Ман ҳадяро ба ӯ месупорам ва он чӣ мебоист гуфтан, мегӯям. Агар раъии ўро гардонда тавонам, ту ниёзманди хуни ман ва духтарат нахоҳӣ буд.

Меҳроб чанде ба андеша рафт ва розӣ шуд.

– Инак калиди ганҷ, – гуфт ва калидро ба Синдухт дароз кард. – Тахту тоҷ, зар, дурру гавҳар, аспони тозӣ, канизони хубрӯйро бигиру бирав. Шояд, ки Кобул аз оташ амон ёбад ва толеи тирагаштаи мо боз барфурӯзад.

Синдухт ба тараддуди рафтани афтод, аммо ба чихати Рӯдоба хавотир мекашид: мабод ки дар набудани ӯ Меҳроб духтарашро озор диҳад.

– Меҳроб, ман ғами худамро намехӯрам, ғами духтарамро меҳӯрам. Як паймони саҳт бикун, ки то ман дар пайи чорасозӣ бошам, ту ба Рӯдоба ҳеҷ озоре намерасонӣ?

Меҳроб паймон кард.

Синдухт халтаҳои динор, мушку анбару кофур, аспони тозӣ ва порсӣ, ғуломону канизон, уштурони модаи сурхмӯй, тоҷу тахти заррини мурассаъ ва гавҳару фирӯзаро гирифта ба роҳ афтод.

Чун ба Зобул расид, кӣ буданаш ва номашро маълум накарда, ба дарбонҳои даргоҳи Сом гуфт, ки ба ҷаҳонпахлавон хабар диҳанд, ки фиристодаи кобулшоҳ омадааст.

Синдухт чун бор ёфт, пеши Сом замин бўсид ва паёму дурудӣ кобулшоҳро ба ӯ ва бузургони даргоҳаш расонд ва қорвони худро, ки аз дари боргоҳ то ба ду мил тӯл кашида буд, ба сарой дароварда ҳадяҳоро пешкаш кард. Сом он ҳама молу сарватро дида дар ҳайрат монд ва андешид, ки: «Ин миқдор ҳадяро бо зане фиристодан ба чӣ маънӣ бошад?... Қабул кунам ё на? Қабул карданам чунин маънӣ хоҳад дошт, ки аз қуштани кобулшоҳиён ва сӯзондани шаҳрашон даст мекашам. Аммо агар қабул накунам, ягона фарзандамро душмани худ мегардонам. Чӣ бояд кард?».

Пас ба чунин қарор омад, ки ҳадяи Меҳробро на барои худаш, балки барои Зол ва ба номи Рӯдоба қабул намояд. Ба хизматгоронаш фармуд:

– Инҳоро ба хазинадори Зол супоред. Хазинадор ҳамаро ба номи Рӯдоба нависад ва нигоҳ дорад.

Синдухт қабул ёфтани ҳадяро рафъи бадӣ ва омади некӣ дониста, дилаш шод ва забонаш гӯё гашт. Вақте ки Сом хонаро аз бегона ҳоли карда бо Синдухт ба гуфтугӯ нишаст, Синдухт суҳанро аз ситоиши ӯ сар кард:

– Ҷаҳонпахлавоно, панди ту пирро ҷавон мекунад, бузургон аз ту хирад меомӯзанд, дари бадиҳо бо меҳри ту баста мешавад ва гурзат роҳи эзидӣ боз мекунад. Гунаҳкор агар буд, Меҳроб буд, лекин мардумони Кобул ҷӣ гуноҳ доранд, ки ту ба рехтани хуни онҳо ва сӯзонидани шаҳрашон камар бастай? Бегуноҳонро мекушӣ, магар аз оне, ки Хуршеду Нохид ва зӯру хуш офарид, наметарсӣ?

Сом гуфт:

– Ба ман бигӯ ва ҳар ҷӣ пурсам, ҷавоби рост бидех. Ту ба Меҳроб кӣ мешавӣ? Зол духтари ӯро дар кучо ва ҷӣ тавр дид? Оё духтараш ба хусну ҷамол ва фарҳангу хуш лоиқи Зол аст?

– Хуб, – гуфт Синдухт, – аммо ту нахуст қавл бидех, ки ба ҷони ман ва ба ҷони онҳое, ки бар ман азизанд, осебе намерасонӣ. Ман кохи обод дорам, ганҷ дорам, хешони номвар дорам, ҳар гоҳ, ки аз ҷони ҳудам ва хешонам эмин шудам, ҳар ҷӣ хоҳӣ, бипурс, посух медиҳам ва инчунин мекушам, ки калиди ганҷинаи ниҳонии Кобул ба дасти ту бирасад.

Сом қавл дод.

Он гоҳ Синдухт барҳоста ба ӯ таъзим карду гуфт:

– Эӣ номвар, бидон ки ман хеши Заҳҳок, зани Меҳроб ва модари Рӯдобаам.

Сом дар ҳайрат монд, ҷашмонашро калонтар кушода ба гӯянда нигоҳ кард. Ҳаргиз гумон намекард, ки ҳуди шохбонуи Кобул ба назди вай меояд. Занро аз ягон хонаводаи давлатманди Кобул ва яке аз ходимаҳои дарбори Меҳроб пиндошта буд.

Синдухт суҳанашро идома дод:

– Ман ба назди ту омадам, то нияту мақсадатро бидонам. Дар Кобул душмани ту кист? Агар мо гунаҳкор ва бадгавҳарему лоиқи шаҳриёри нестем, инак дар пешат истодаам, маро бастанӣ бошӣ, бубанд, куштани бошӣ, бикӯш, аммо ба ҷони кобулиҳои бегуноҳ ситам раво мадор, ки назди Худованд гуноҳи азим мекуни ва равони худро тира мегардонӣ.

Сом дид ва донист ки шохбонуи Кобул, ин ҷавонзани сарвақи гуландоми товусхиром, далер ва хирадманд ҳам ҳаст. Ӯ мот шуд. Ҳис кард, ки акнун ба ҳеҷ вачҳ ба Кобул лашкар ва ба кобулшоҳиён тег кашида наметавонад. Дудилагии ӯ бартараф шуд. Ба Синдухт гуфт.

– Ман ба кавли худ устуворам; аз чон мегузарам, валекин кавли худро наменишканам. Ту ва хешу таборат дар Кобул шодондилу тандуруст бимонед. Агар Зол духтари туро ба арӯси хоста бошад, ман ба ин розиам. Шумоён агарчи зоту насабатон дигар аст, лекин дархури шахриёрӣ ҳастед. Модоме ки Кирдигор ба шумо подшоҳӣ додаст, бо Кирдигор чанг нест. Ман лобаю зории туро шунидам, акнун дар пайи кори ту мекӯшам.

Синдухт гӯё кӯҳе аз дӯшаш афканда шуд ва дилаш пур аз шодию сурур гашт. Ба Сом чунин гуфт:

– Эй кош ҷаҳонпахлавон сари самандашро сӯи кохи мо метофт ва меҳмони мо мешуд. Сари ин канизаш ба осмон мерасид. Агар ман чун ту шоҳеро ба Кобул барам, кобулиҳо ҷони худро нисори ту хоҳанд кард.

Ӯ лаби Сомро дар табассум дида, ба дилаш гуфт: – «Сипоси бешумору киёс ба Яздони пок, ки акнун беҳи кина аз дили ин номвар канда шуд!».

Сом ҳангоми бозгашти Синдухт ба ӯ ва ҳам барои Меҳробу Рӯдоба муносиби ҳар кадомаш сарупои шоҳона ва дигар ҳадяҳои гаронбаҳо дода, ӯро ба Кобул гусел кард.

Сипас вай нависандаро пеш хонда ба номи Манучеҳр нома нависонд. Сом имло мекард, нависанда менавишт.

Дар нома, чунон ки расм буд, аввал ба Худо ҳамду сано хонд, сониян шоҳаншоҳро ситуд¹ ва баъд чунин суҳанҳо ронд:

«Шаҳриёро! Саду бист сол аст, ки ман бандавор дар хизматам. Бар сарам гарди кофурии пиронсолӣ нишастааст. Ҳамчу ман паҳлавони инопечи гурдафканро замона ба ёд надошт. Ҳар гоҳ ман ба гурзи гарон даст мебурдам, заҳраи гурдони Мозандарон об мешуд. Агар ман намебудам, аждаҳои Кашафрӯд баромадаро кӣ мекушт? Дар болои он аждаҳо аз шахрҳо ҷой мешуданд ва паҳнояш аз кӯҳ то кӯҳ мерасид. Дили ҷаҳоне аз вай харосон, парандаю чаранда дар ваҳми ҷон буданд; аз тафти дамаш пари каргас дар ҳаво месӯхт, наҳанги диҷамро² аз об ва уқоби парронро аз осмон ба чангаш мегирифт. Ҷӣ бисёр мардумон ва чорпоёнро ба комаш кашид.

1. Ситоиш кард, мадҳ кард.

2. **Диҷам** – бадхашм.

Ман будам, ки миён баста бар саманди пилпайкар нишастам ва бо гурзу камону сипар ба чангаш рафтам. Маро дида ба хашм омаду гуррид, забонаш чун дарахти сиёхе ба дашт ёзида буд, аз даҳонаш дуди сиёҳ фаввора мезад; аз гурришаш замин меларзид. Тири хаданги алмоспайконро дар камон ниҳода ба даҳонаш паррондаму забонашро аз як сӯ ба комаш дӯхтам; бо тири дувум сӯйи дигари забонашро низ ба комаш дӯхтам. Тири сеюмро ба ҳалқумаш зада будам, ки хун аз чигараш чӯшида баромад. Аспи пилтанро барангехта гурзи говсарро бар сараш чунон кӯфтам, ки гӯё кӯхе бар вай фуруд омаду мағзи сараш рехт ва захираш чун наҳр равон гардид, дар рӯди Кашаф зардоб чорӣ шуд. Аз издиҳоми марду занҳо, ки кӯҳсорон пур аз онҳо буду чанги маро бо аждаҳо назора мекарданд, хурӯше бархост, – ҳама ба ман офарин меҳонданд. Чун аз чанг фориг шудам, ҷавшан бар танам тикка-тикка ва баргустувони аспам пора-пора шуда фуру рехта буданд. Аз захири аждаҳо чанд гоҳе дард мекашидам.

Аз диловариҳои дигарам чӣ гӯям, ки шаҳриёр худ медонад. Ҳар ҷо ки аспам по ниҳод, дили наррашерон дарид ва ҳар ҷо ки теғ кашидам, сари душманон бар хок рехт. Солиёни дароз бистарам зини асп буд ва оромгоҳам майдони чанг. Дар набарду размҳо ёди хонаю ҷо ва хешу ақрабо накардам, пайваста ҷӯи амонии кишвар, осудагии мардумон, пирузӣ ва шодмонии шоханшоҳ будам, то ба пирӣ расидам. Акнун навбатро ба писарам Золи Зар медиҳам. Ҷаҳонпахлавониро ба вай месупорам, то кори маро давом диҳад ва бо хунару далерию размоварӣ шаҳриёрамро хушнуд гардонад. Ё паҳлавоне бас хунаввар, дар чанг сафдар ва дилаш аз меҳри шоханшоҳ мунаввар аст.

Зол орзуе дорад, ки накуст, зеро дар зимнаш накуӣ ҳаст. Чун ба хизмат бирасад ва аз дидори шоханшоҳ шодон шавад, орзуяшро баён хоҳад кард. Ҷаҳонбонам аз паймони ман бо Зол огоҳ аст; паймон карда будам, ки ҳар орзуе ки дошта бошад, барорам. Ошуфтаю парешонҳол ба наздам омад ва мегӯяд: «Маро бикӯшӣ беҳтар аз он аст, ки ба Кобул лашкар бикашӣ». Ё ба Рӯдоба – духтари Меҳроб дил бохтааст ва хушу ёдаш ба ўст. Ёро ба даргоҳ фиристодам, то дарди дилашро ҳудаш ба шоханшоҳам бигӯяд. Чӣ ҷойи таачҷуб аст, ки мурғпарварди аз мардум дурафтода дар Кобул мохрӯеро дидаасту якбора

ошиқаш шудааст. Шоҳаншоҳ ҳам ба ин вачҳ бар вай хашм нахоҳад гирифт. Бо дили мустаманд гуселаш кардам. Умедворам бо вай тавре, ки шоистаи бузургон аст, рафтор кунанд. Шаҳриёр албатта намехоҳад, ки бандагонаш паймоншикан бошанд ё паймондоронро биезоранд. Маро дар ҷаҳон ҳамин як фарзанд аст, ғайр аз вай ғамгусоре надорам».

Сом писарашро ба назди худ талабида номаро ба ӯ дод ва гуфт:

– Бихон.

Зол номаро хонда ба чашмонаш молид ва бо миннатдорӣ дасти падарашро бўсид.

– Зуд савор шав, ба роҳ даро, – фармуд Сом.

Золи Зар бо номаи падар сӯйи пойтахти шоҳаншоҳ раҳсипор гардид.

ЗОЛ ДАР БОРГОҲИ МАНУЧЕХР

Чун Золи Зар бар пойтахти Эрон расид, ўро зуд ба назди Манучеҳр дароварданд.

Зол пеши тахти шоҳаншоҳ замин бўсид ва лаҳзае чанд сар боло накард. Таваҷҷуҳи Манучеҳрро тани паҳлавонвор, китфи фарох ва миёни борики ӯ ба худ ҷалб кард. Фармуд, рӯи ўро аз гарду хок покиза карда мушк молиданд. Сипас ӯ Золро дар наздики тахташ нишонда ҳолпурсӣ кард:

– Роҳи душвори пурчангу гардро ба саломат паймудӣ?

– Бо фарри ту душвориҳо осон, бо номи ту ранҷо роҳат мегарданд, – посух дод Зол ва номаи Сомро ба ӯ дароз кард.

Манучеҳр пас аз хондани нома сарашро поин андохт ва чашм пӯшида замоне ба андеша рафту гуфт:

– Ранҷи диламро афзудӣ. Сом ин номаро бо дарди дил навиштааст. Ман бояд дар номааш каму беш андеша биронам. Ту чанде назди мо бош, то ман кори туро нек бисанҷам.

Дарбориёни шоҳ Золро се рӯз ба зиёфат ва сайру саёҳат машғул доштанд. Дар ин миён Манучеҳр ситорашиносонро фармуд, ки толеи Золро бубинанд. Ситорашиносон тавассути зичи Ҳиндӣ се рӯз толеи вайро аз сипеҳр ҷӯё шуда, рӯзи ҷаҳорум ба шоҳаншоҳ гуфтанд:

– Аз ситораҳо чунин падида омад, ки аз духтари Меҳроб ва писари Сом паҳлавоне зода хоҳад шуд, ки умри дароз хоҳад

дид, ба зӯру тавоноӣ якто, камандаш шергир, худ некном ва машхури ҷаҳон, паноҳи саворони Эронзамин хоҳад буд.

Манучехр аз ин фол хушнуд шуд ва ба ситорашиносон гуфт:

– Ин розро ба ҳеч кас нагӯед, пинҳон доред.

Шоханшоҳ Золро озмуданӣ шуда, мубадонро ба боргоҳ талабид ва Золро дар миёни онҳо нишонд; фармуд, ки ба вай суолҳо диҳанд, то аз ҷавобҳои ӯ пояи донишу хирадаш маълум гардад.

Мубадон суолҳои чистонмонанди худро аз чизҳои осонтар сар карданд.

Яке гуфт:

– Дувоздаҳ дарахт дидам, ҳар дарахт сӣ шох дошт. Маънояшро дарёб.

Дигаре гуфт:

– Ду аспи даванд, яке сафед ва дигар сиёҳ, аз паси ҳам беист медаванд, лекин ба якдигар намерасанд.

Зол бидуни душворӣ посух дод, ки дар чистони якум муддао дувоздаҳ моҳ ва шумораи рӯзҳои ҳар як моҳ, дар чистони дуюм аспи сафеду сиёҳ рӯз ва шаб аст, ки аз якдигар чун нахчир аз саги шикорӣ гурезонанд. Ташбеҳи нахчир ба Манучехр ва мубадонро хуш омада онҳоро хандонд.

Чистони мубади сеюм печидатар буд:

– Сӣ савор, – гуфт ӯ, – аз назди шоҳ мегузаранд. Саворон ба як шумор сӣ нафаранд, ба шумори дигар якто кам.

Мубади чаҳорум чистони дигаре пеш овард:

– Марғзоре ҳаст, сар то сараш ҳама сабзаю ҷӯйбор. Марде бо доси бузурге омада ҳамаи хушку тарро медаравад, ба нолаю зории касе гӯш намекунад.

Панҷумӣ гуфт:

– Дар миёни баҳри пурмавҷе ду сарв қад кашидаанд; мурғе бар тораки ҳар ду сарв лона дорад; ҳар гоҳ, ки аз лона мепарад, шоҳу барги сарви якум пажмурда ва хушк мешавад ва сарви дувум – сабз. Дарёб, ки баҳру сарв чист ва мурғ ба чӣ маънист.

Зол ҷавоби ин чистонҳоро ҳам ёфт.

– Сӣ савор, – гуфт, – сӣ рӯзи моҳ аст, лекин гӯянда на моҳҳои порсӣ, балки тозиро дар назар дорад.

Донишварони Зобул ба Зол тақвими халқҳои гуногунро ҳам ёд дода буданд.

– Дар тақвими тозиён, – суханаширо давом дод Зол, – баъзе моҳҳо як рӯз кам меоянд. – Ў ба гӯяндаи чистони марғзор рӯ оварда гуфт: – Марғзори сар то сар сабзаю ҷӯйбори шумо ҷаҳон аст ва марди даравгар ачал. Мардумон ба сони гиёҳонанд, ки доси ачал медаравад... Омадем ба сарв ва лонаи мурғ. Ду сарв ду бурчи осмон – барра ва тарозуст¹, мурғ – Офтоб. Офтоб ба бурчи барра, ки омад, баҳор сар мешавад, ва аз барра то тарозу нисфи сол ҳаво софу гарм аст ва дарахтону гиёҳон сабз. Сипас мурғ ба лонаи дувум мепарад – Офтоб ба бурчи тарозу меояду фасли ҳазонро сар мекунад ва аз он пас зимистонро меоварад, ки дар ин ними дигари сол ҳаво тира ва дарахту гиёҳ пажмурдаанд.

– Офарин! – нидо кард Манучеҳр ба тарафи Зол.

– Аҳсан! Шод бош! – хитоб карданд мубадон.

Аммо озмоиши Зол бо ин тамом нашуд. Чун рӯзи дигар ӯ назди Манучеҳр омада рухсати бозгаштан хост ва гуфт, ки падарашро пазмон шудааст, Манучеҳр рухсаташ надод.

– Як-ду рӯзи дигар ист, – гуфт, – ман меҳоҳам дар майдон низ ҳунари туро бубинам. – Баъд шоҳаншоҳ хандида илова кард: – Медонам, ту на дидори Сомро, балки чехраи Рӯдобаро пазмон шудай.

Пас фармуд, зангӯлаи хиндӣ ва духулу карнайхоро бароварда навохтанд. Паҳлавонон бо гурзу камону найзаҳо дар майдон ҳозир шуданд. Мусобиқаи зӯрозмоӣ, ҳунарнамоӣ оғоз ёфт. Манучеҳр дар суфа нишаста тамошо мекард. Зол ҳам савора ба майдон даромад. Дар майдон дарахти куҳансоле буд, ҷанговарони камондор ба он дарахт тир меандохтанд. Тирҳои бисёре ба танаи дарахт халиданд. Зол асп тозонда омаду тире андохт, тираш танаи дарахтро шикоф карда аз он сӯ баромад. Сипас найзабозӣ сар шуд; шартӣ мусобиқа – сипари ҳарифро найза андохта шикоф кардан буд, Золи Зар яке найза андохта буд, ки найзааш се қабат сипари барояш дошташударо шикоф карда гузашту дар хок фуру рафт.

¹. Ҳамал ва мизон.

Дар дашт чанговарон машқи набард мекарданд ва ҳар саворе бо саворе зӯрозмоя менамуд. Зол асп барангехт, ба яке аз зӯртарин паҳлавон ҳамла бурд, ӯ гурехт, Зол аз байни гарду чанги ғализ палангвор часта аз қафои паҳлавон расиду ӯро аз камарбандаш гирифта ба замин афканд. Ҳам шоҳ ва ҳам сипоҳиёнаш аз он зӯру тавоноӣ дар ҳайрат монданд, зеро он паҳлавон то он рӯз аз ҳеч марде мағлуб нашуда буд.

Ба ин равиш Золи Зар аз имтиҳони чанговарӣ ҳам бо ғолибият гузашт.

Манучеҳр дар ҷавоби худ ба номаи Сом аз дидори писари баҳодури вай изхори хушнудӣ ва ӯро таъриф кард:

Ҳамин пури ¹ фархунда Золи далер,
К-аз ӯ хира гардад ғаҳи разм шер,
Диловар, ҳунарманду гурди савор,
К-аз ӯ монад андар ҷаҳон ёдгор.

Шоҳаншоҳ инчунин навишт, ки ӯ дар бораи издивоҷи Зол бо Рӯдоба хоҳиши падару писарро мепазирад ва ба ин розист. Ӯ дар бораи сӯзондани Кобул ва куштани Меҳробу ҳешонаш фармони худро бекор кард.

Золи Зарро бо хилъати хоса ва дигар ҳадяҳои фаровон ба Зобул гусел карданд.

ШОДӢ ДАР КОБУЛ

Чун хабари ризояти Манучеҳр ба Кобул расид, шодии Кобулшоҳ ва аҳли хонадони ӯ поён надошт. Меҳроб наме-донист ба Синдухт миннатдории беҳад ва ҷӯши муҳаббаташро чӣ тавр изҳор кунад.

– Ёри хирадманд ва ҷасурам, – мегуфт ӯ, – маҳбубаи ба ҷон баробарам, нозанинам, ақлу тадбири ту буд, ки рӯзи тираи маро равшан кард. Ту ҷони киромиатро ба дами шамшери Сом сипар кардӣ ва кини ӯро ба меҳр гардонидӣ, Кобулро аз оташ ва кобулиҳоро аз марг наҷот додӣ.

¹. Пур – писар.

Рӯдоба дар ҳоле, ки аз чашмони фаттон бар чеҳраи гулгунаш ашки шодӣ мешорид, модарашро оғӯш карда мебӯсиду ба мазмуни:

Ман аз хоки пой ту болин кунам,
Ба фармонат оромиши дин кунам,
Зи ту чашми Аҳриманон дур бод,
Дилу ҷони ту хонаи сур бод!

ба ӯ сипосгузори мекард.

Дере нагузашт, ки аз паси хабари хуш худи домод ҳам бо падараш ба Кобул ташриф оварданд.

Ба хайра мақдами онҳо шаҳри Кобулро ойин бастанд. Сипас тӯйи арӯсӣ сар шуд. Рӯдоба ва Зол ба муроду мақсадашон расиданд. Ишқ бар таассуби мазҳабӣ ғалаба кард ва кинаро ба меҳр табдил дод, душманонро бо ҳам дӯст ва хеш гардонид.

Кобулистон ва аз он пас Зобулистон се ҳафта ғарқи чашну шодӣ ва айшу нӯш буданд.

ЗОДАНИ РУСТАМ АЗ МОДАР

Моҳҳои обистани¹ Рӯдоба ба дарду ранҷ мегузашт; шикамаш ниҳоят калон ва саҳт, танаш фарбеҳ ва гарон, баҳори дилафрӯзи хуснаш пажмурдаву заъфарон гашта буд. Аз гаронии бори бача базӯр роҳ мерафт ва агар нишаста бошад, хеста наметавонист. Модараш Синдухт бо ӯ буд ва парасториаш мекард.

Чун вақту соати зодан расид, Рӯдобаро дарди саҳт гирифт ва ӯ аз хуш рафт. Синдухт ва Золи Зар тарсиданд. Дар байни ин тарсу хавф ва андешаи илоҷ пари симурғ ба ёди Зол омад. Зуд мичмар² дар оташ андохт ва дар вай поре аз пари симурғро сӯзонд, – ҳамон дам ҳаво тира гашт ва симурғ:

Чу абре, ки борон-ш марҷон бувад,
Чӣ марҷон, ки ороиши ҷон бувад,

¹. Обистанӣ – ҳомилагӣ.

². Мичмар – зарфест, ки дар он ангишт, уд ва ғайра шукуфонанду гирд гардонанд баҳри рафъи дарде.

аз осмон фуруд омад. Зол вайро фаровон ситоишҳо кард ва сачда бурд; симурғ гуфт:

– Ғам хӯрдану гиристан набояд. Як чарроҳи пуртаҷрибаи чобукдаст биёред, бонуро шароб нӯшонда маст кунед, то ки биму андеша аз дилаш бадар шавад, чарроҳ шерро аз сандук берун хоҳад овард.

Чарроҳ оварданд, вай бо ханчари тез паҳлуи Рӯдобаи мастро чок карда, бачаашро берун овард, модар ба ҳолати мастӣ дардро чандон ҳис накард. Сипас чарроҳ чоки паҳлуи Рӯдобаро дӯхт; симурғ гиёҳеро оварда фармуд, ки онро бо ширу мушк омехта ва дар соя хушконида ба захми модар пошанду пари симурғро ба он захм моланд. Ҳамин тавр карданд. Рӯдоба аз таъсири шароб як шабонарӯз хуфта буд, вақте ки бедор шуд, захми паҳлуаш сиҳат ёфта буд.

Синдухт, Зол, доя ва канизҳо кӯдакро дида дар ҳайрат монданд. Писарак бачаи яксолаи солиму бақувватро мемонд. Модараш ба вай нигоҳ карда хушнудона хандиду сабук охе кашида гуфт: «Рустам», яъне аз дарду ранҷ раҳо ёфтам. Ин нахустин калимае, ки модари ҷавон бо дидани фарзандаш бар забон ронд, номи бача шуд Рустам.

Ҷӯро даҳ доя мемаканданд.

Чун аз шир баромад, ҳӯроки панҷ бачаро меҳӯрд.

Дар ҳаштсолагӣ вай навҷавони неруманди паҳлавон-пайкароеро мемонд, ба қаду баст, андом ва рафтор нусхаи бобояш Сомӣ Дастон буду бас.

КУШТАНИ ПИЛИ САПЕД

Ба зудӣ нахустин корнамоии шербача ба амал пайваст. Рӯзе вай бо рафикони худ аввалин бор шароб нӯшид. Шароб аввал ба сарҳои ҷавон зада шӯре хезонд ва сипас хобро овард. Рустам дар хучраи ҳудаш хуфта буд, ногоҳ шӯру ғавғои дар берун бархоста ӯро бедор кард.

Пили сапеди ҷангии Зол, ки аз даҳшати душманон занҷирашро канда буд, ҳар кӣ ва ҳар чизи пешомадаро хартум зада меафканд, бо ду ханчари дандонаш мешикофт, бо ҷаҳор сутуни пояш паҳш мекард. Аз гурришу наъраи ваҳмангези вай хун дар рағҳо як мебаст.

Рустам аз ҷой ҷаҳиду гурзи гаронро бардошта берун давид. Хизматгорони даргоҳи Зол аз тарси ин ки мабодо ӯ дучори

хамлаи пил шавад, дар сахни сарой сари роҳашро гирифтанд. Рустам барошфута муште ба сари хизматгор зада буд, ки ӯ бо сари торс кафидаву гардани шикаста ба замин фуру галтид, хизматгорони дигар тарсида гурехтанд. Чаҳонпахлавон дарвозаи оҳанкӯби саройро бо гурзаш зада банду занчири онро пора-пора карда берун рафт. Нигоҳ кард, кӯҳи хурушоне дид, ки замин дар зери пойи ӯ меларзид. Рустам наъраи шеронае кашида далерона ба наздики пил рафт, пили дамон хартуми болоангезашро баланд ва ду ханчари дандонашро рост карда ҳамлавар шуд. Инак, ҳамин замон Рустамро бо хартумаш печонда мебардорату ба замин мезанад. Раъша¹ бар андоми хизматгорон афтод ва ғиреве аз онҳо бархост ки: «Гурез! Гурез!», лекин Рустам аз чояш наҷунбид, пил ба вай расида буд, ки гурзи гаронро ба сараш зад. Пил мисли ин ки хорасанги ҳазорманӣ бар сараш фуруд омада бошад, ларзида ҳам хӯрду галтид.

Вақте ки ин набарди Рустами ба сол хурду ба неру бузург бо пили ҷангӣ дар шаҳрҳо ва кишварҳо овоза шуд, ҳатто паҳлавонони корозмуда ҳам ангушти ҳайрат ба дандон газидаанд. Бовар намекарданд, ки аз дасти бачаи нӯҳсола чунин коре ояд, агарчи набераи Соми чаҳонпахлавон ва фарзанди Золи гурд ҳам бошад. Аммо ба зудӣ ҳама диданд ва бовар карданд, ки дар Эрон ҳақиқатан паҳлавони пилпайкари кӯҳқудрате падид омадааст, ки то кунун назирашро чашми олам ва гӯши оламиён нашунида буд.

САФАРИ КҶҲИ СИПАНД

Боре Золи Зар ба писараш чунин ҳикоят кард:

– Аз бобоят Сом шунидаам, ки дар кӯҳи Сипанд ҳисоре хаст, сараш дар абрҳо – баландиаш чаҳор фарсанг ва бараш ҳамин қадар; девораш ҳама аз санги хоро. Дар ин ҳисор мардумон ва ҷонварони бисёре мезистанд, дарахтони мевадор ва киштзорҳо фаровон будаанд. Падари Сом – бобои ман Наримони далер бо фармони шоҳ Фаридун ба фатҳи он ҳисор рафта, бо ҳисориён мечангад. Нохост онон аз боло ба тарафи бобоям санге меандозанду ўро мекушанд. Лашкари ӯ бесардор монда бармегардад. Сом пас аз як ҳафтаи гираву азодорӣ

¹. **Раъша** – ларзиши дасту по аз тарс.

лашкар гирд оварда ба хунхоҳии падараш меравад, чандин моҳ чангида ҳисорро кушодани мешавад, лекин даромадгоҳи онро ёфта наметавонад; дар ҳамаи ин муддат аз ҳисор касе намебарояд, ки ҷойи даромаду баромади он маълум шавад. Дар ҳисор ҳамаи лавозимоти зиндагонӣ мавҷуд буда ва бошандагонаш ба пари коҳе муҳтоҷ набудаанд аз берун чизеро вориди ҳисор намекардаанд. Оқибат Сом интиқоми хуни падарашро нагирифта аз он ҷо ноумед бармегардад.

Зол дар поёни ҳикояташ ба Рустам гуфт:

– Акнун, писар, набарди ту бо пили сапед гувоҳӣ дод, ки замони паҳлавонию размовариат расидааст. Ба Сипандкӯҳ бирав, ҳунар бинамой ва даромадгоҳи ҳисорро пайдо бикун. Ба хунхоҳии бобокалонат беҳу буни он бадкирдоронро баркан.

Рустам замоне ба андеша рафту пурсид:

– Падар, оё сипандкӯҳиён ғайр аз куштани бобоям гуноҳи дигаре ҳам доранд?

– Чӣ, магар ин гуноҳ кам аст? – тааҷҷуб кард Зол.

– Ҷангро-ку онҳо сар накарда буданд, аввал бобоям лашкар кашида буд?

– Бо ин ту чӣ гуфтан меҳоҳӣ?

– Маълум мешавад, ки гуноҳ ба сипандкӯҳиён набудааст? Оё ту розӣ мешавӣ, ки ман хуни бегуноҳонро бирезам?

– На, – посух дод Зол, – розӣ намешавам, аммо ҳисориёни Сипанд, ғайр аз ин ки хуни бобокалонат ба гардани онҳост, аз шоханшоҳи мо фармон намебаранд, хироч намегузоранд, ҳоло он ки Сипандкӯҳ дар дохили шахриёрии Эрон аст. Кадом шох мегузорад, ки дар поре аз мулки ӯ худсарон ва нофармонбардорон ҳукм биронанд? Фармон ба Наримон аз Фаридун буд, ин бор аз Манучеҳр аст.

Рустам донист, ки вай бояд ин саркашонро ҷазо бидиҳад. Ба тараддуди лашкаркашӣ афтод. Аз куҳансолони ҷаҳондида ҷӯи аҳвол ва авзои ҳисориёни Сипандкӯҳ шуд ва огоҳӣ ёфт, ки ҳисориён фақат ба намак эҳтиёҷ доштаанд онро аз берун меҳаридаанд.

Пас қарор дод ба он ҷо ҳамчун қорвонсолор бо қорвони намак биравад, ба тавре ки дидбонҳои ҳисор ӯро нашиносанд.

Аз лашкари гарон даст кашида, бо худ ҷанде аз хешон ва дӯстони далеру хушёрро ҳамроҳ гирифт. Ҳамаашон аслиҳаи худро дар даруни бори уштурҳо пинҳон карданд.

Ҳамин тавр ба сафар баромаданд. Ба ҳилаи ҳудашон хандида-хандида ба Сипандкӯҳ расиданд.

Дидбони ҳисор инҳоро аз болои кӯҳ дида, назди сардори худ давид ва хабар дод, ки бозаргонҳо омаданд.

Сардор якеро назди «бозаргонҳо» давонд, то бидонад, ки бори онҳо чист. Ӯ назди «корвонсолор» Рустам омада чӣ будани бори уштурҳоро пурсид, гуфтанд намак.

Фиристода ин хабарро зуд ба сардораш расонд, сардор хурсанд шуд ва фармуд дарвозаи пинҳониро кушода корвонро ба ҳисор дароранд.

Корвон аз паст ба боло баромада, ворида ҳисор шуд. Мардумони бисёре ба вай гирд омаданд. Рустам назди сардори ҳисор замин бӯсид, сардор бо вай аз барои намак оварданаши сипос гуфт. Марду занҳо ба ивази намак яке чома, дигаре палос, савумӣ табақ ё косаи сафолин, чаҳорумӣ симу зар оварда, харидҳошонро бардошта бурдан гирифтанд.

Чун шаб шуд ва торикӣ фаромад, Рустам ва паҳлавононаш гурзу камону шамшерҳоро аз даруни намак бароварда омодаи ҳарбу зарб шуданд. Аммо ҳаракати бадқасдонаи онҳо аз ҳисориён пинҳон намонд, онҳо аз хатар пай бурда ба по хестанд. Кутволи ҳисор ба сари Рустам теғ кашид, аммо аз зарби гурзи бешафқати вай устухонаш лахт-лахт шуда бар замин нақш бафт. Дар шаби тор теги хунрези ёрони Рустам дар гардану сарҳои саркашон медурахшид. Рустам гоҳ гурз мезад, гоҳ шамшер мекашид, гоҳе каманд меандоخت ва ҳар бор ҳисории ҷанговаре оғуштаи хоку хун мегардид. Чун пардаи сиёҳи шаб афтиду рухи тобони хуршед намудор гашт, аз ҳисориён ягон нафар ҷанговари тандуруст намонда буд, ҳамаашон кушта ё захмдор шуда буданд.

Ба ҳамин равиш Рустами ҷавонпахлавон бо фармони падараш – шоҳи Зобул ба макру ҳила ҷӯйҳои хуни бегуноҳонро равон сохт.

Ӯ ба Зобул зафарнома навишт; дар ҷавобаш аз Золи Зар ба вай фармон омад, ки дар ҳисор ҳар чизи шоистае, ки пайдо кунад, ҳамаро ба уштурҳо бор карда ба ҳазинаи зобулох фиристонанд ва ҳисорро оташ зананд. Рустам ин фармонро ҳам ба ҷо овард:

Зи ҳар чиз, к-он буд шоистатар,
Зи муҳру зи теғу кулоҳу камар,

Ҳам аз луълуву гавҳари шоҳвор,
Ҳам аз дебаҳи чин саросар нигор,
Гузиду фиристод зӣ паҳлавон.
Ҳамешуд ба раҳ-андарун корвон.
Ба кӯҳи Сипанд-андар оташ фиганд,
Ки дудаш баромад ба чархи баланд.

ҶАНГ

ВАФОТИ МАНУЧЕҲР. НҶЗАР

Манучеҳр аз олам гузашт. Ба ҷойи ӯ писараш Нӯзар нишаст.

Вафоти ҳукмдори тавоно Манучеҳр ҳар гуна саркаш ва душманони ӯро далер кард. Ҳокимон ва сарлашкарон дар талоши ҷоҳу нуфуз афтоданд. Дар мамлакат бенизомӣ, ҳарҷу марҷ сар шуд. Ноухдабарой, бетадбирии шоҳи ҷавон вазъиятро боз ҳам тезу тунд кард. Нӯзар тундхӯ ва бедодгар омад; ба аҳоли хирочҳои гарон меандохт, ҳатто молу мулки чандин соҳибмансабони бонуфузи падарашро мусодира кард. Мардумон аз ӯ дилозурда шуданд. Аъёну ашроф Соми Наримонро ба шоҳӣ даъват карда, ба забти тахту тоҷи Нӯзар барангехтанд шуданд, аммо ӯ қабул накард.

Сустии бунёди ҳокимият дар Эрон шоҳи Тӯронро ба васвасаи лашкаркашӣ ва истилогарӣ андохт. Шоҳони Эрону Тӯрон аз қадим рақиб ва душмани якдигар буданд.

МАШВАРАТИ ТҶРОНШОҲ

Тӯроншоҳ Пашанг барои ҷанги истилогарӣ ва ғорат дар Эрон фурсатро мусоид дониста, аркони давлаташро ба машварат хонд. Бузургони мамлакаташ, писаронаш Афросиёб ва Ағрерас, сарлашкаронаш Виса, Бормон, Гарсеваз, Шамосос, Хазарвон, Гулбод дар боргоҳ ҷамъ омаданд. Ҳамаи онҳо, ғайр аз шохзодаи бохирад ва дурандеш Ағрерас, фикри шоҳи ҷанг-

ҷӯйи худро тарафдорӣ карданд. Хусусан валиаҳдаш Афросиёби паҳлавон нияти падарашро гарму ҷӯшон ғимоя кард.

Ағрерас падарашро аз оқибати шуми чунин ҷанг огоҳ кард, аз хунари лашкаркашони Эрон – Сомӣ Наримон, Қоранӣ Кова, Кашвод, Золи Зар, Гев суҳан ронд, сиёсати бобояш Зодшамро, ки хоҳони сулҳу дӯстӣ бо Эронӣ ҳамсоя буд, ба ёди шоҳ овард, аммо судманд наҷфтод.

АФРОСИЁБ – САРЛАШКАР

Пашанг Афросиёбро сипаҳсолорӣ дода, ба Ағрерас гуфт, ки валиаҳд дар ҷанг наррашар аст, сафшикан аст, хатман зафар меёбад ва ӯ, Ағрерас, бояд ҳамроҳи бародараш биравад ва дар зерӣ фармони ӯ бичангад.

Баҳонаи расмӣ ҷанг интиқоми хуни тӯронхудоӣ Тур ва инчунин ховархудоӣ Салм буд, ки ҳар ду дар ҷанги Манучеҳр кушта шуда буданд.

Ҷаҳорсад ҳазор лашкари Тӯрон ва садӯ чанд ҳазор лашкари Эрон гарди дашту биёбонхоро ба осмон бароварда аз ду ҷониб ба сӯйи Ҷайхун ҳаракат карданд.

Сарлашқари Эрон бохунартарини лашқарашон Қоран, писари Коваи оҳангар буд.

Дар соҳили Ҷайхун ба Афросиёб хабари вафоти Сомӣ Наримон расид. Золи Зар дар Зобулистони дур азодор ва машғули даҳмасозӣ бар қабри падараш буд. Афросиёб ин хабарро ба фоли нек гирифта, ба тӯроншоҳ навишт, ки ман пеш аз ҳама аз ин падару писар бим доштам, акнун ки онҳо нестанд, лашқари Эрон ба осонӣ сайди ман хоҳад шуд.

Вай Шамосос ва Хазарвонро бо сӣ ҳазор савор ба ҷанги Зол ва фатҳи Зобулистон равона кард.

ОҒОЗИ ҶАНГ

Сипас лашқари ду ҷониб дар мавзеи Деҳистон ба ҳам наздик шуданд. Ҷанг бо набарди паҳлавони тӯронӣ Бормон бо Қубод – бародари Қоран оғоз ёфт. Қубод дар ин ҷанги тан ба тан кушта шуд. Қоран бо алами ҳалоки бародараш лашқарро тезу тунд ба ҳуҷум бурд. Худаш ба ҳар сӯ асп давонда шамшер

мезад, найза меандохт, гурз мекӯфт. Наздик буд, ки эрониён галаба кунанд, ин ҳолро дида худи Афросиёб дар сари сипоҳи хосаи яккачинаш ба ҷанг даромад, ҳарбу зарб то шаб давом кард, ба ҳеҷ тараф зафар даст надод. Аз ҳар ду тараф сарбози бисёре кушта шуд, эрониён панҷоҳ ҳазор ҷанговари худро талаф доданд, вале бо вучуди ин саҳт истодагӣ карданд.

Пагоҳи дигар тарафайн боз ҳам дарафтиданд. Шоҳ Нӯзар шахсан бо Афросиёб набарди тан ба тан кард. Дар набард дасти сарлашқари тӯронӣ боло шуд, сипоҳи эрониён боз ҳам талафоти бисёр дода ақиб нишаст.

ШИКАСТИ ЛАШКАРИ ЭРОН

Рӯзи сеюм Қоран сипоҳи хастаҳол ва парешонашро мураттаб сохта, ҳудаш бо Нӯзар дар қалб истод, ба сардории маймана паҳлавон Шопури Настӯҳро ва ба майсара паҳлавон Талимонро гузошт. Ҷанги қаттоле ба амал пайваست. Майсарои тӯрониён майманаи эрониёнро пахшу пароканда кард. Шопури Настӯҳ кушта шуд. Лашқари Эрон шикаст хӯрд. Шоҳ Нӯзар бо Қоран ба ҳисори Деҳистон паноҳ бурданд. Афросиёб Деҳистонро муҳосира карда ҷандин рӯз бо ҳисориён ҷангид, лекин ҳисорро гирифта натавонист.

Ӯ як қисми лашқарашро бо сардории Курухон шабона ба ақибгоҳи дури эрониён – ба сӯйи Порс равона кард. Қоран аз ин ҳол огоҳӣ ёфта, парешонхотир гашт, зеро бору бунаи сипоҳи Эрон ва инчунин оилаҳои ҷанговарони эронӣ ва аҳли хонадони шоҳ Нӯзар ҳама дар Порс буданд. Агар онҳо ба дасти тӯрониён асир афтанд, лашқари Эрон якбора маъюс ва давом додани ҷанги зидди истилогарон номумкин мегардид. Қоран хост фавран аз пайи Курухон афтад ва нагузорад, ки ба Порс бирасад, лекин шоҳ Нӯзар иҷозаташ надод ва гуфт ки ӯ, шоҳ, пештар ба Порс барои муҳофизати оилаҳо Тус ва Густаҳамро фиристодааст.

АМАЛИЁТИ ҚОРАНИ ДИЛОВАР

Аммо Қоран бекор истода наметавонист, вай марди ҳаракату амал буд. Ба болои ин, сарони лашқар ба хучраи

Қоран омада аз ӯ таъкиб кардани тӯрониҳои Курухонро талаб карданд ва гуфтанд, ки шоҳ Нӯзар бепарво машғули айшу нӯш аст ва ҳол он ки оилаҳо ва номуси онҳо дар хатаранд. Қоран ба қарори қатъӣ омад, ки ба фармони шоҳ итоат накунад ва мустақилона, ба тавре ки таҷрибаи лашкаркашиаш мефармуд, амал намояд. Вай лавозимоти зиндагонии шоҳро дар ҳисори Деҳистон муҳайё ва ба муҳофизати ӯ лашкар гузошта амнияти ҳаёташро таъмин карду худ шабонгоҳ баромада роҳи Порсро пеш гирифт.

Лашкари вай он шаб ва рӯзи дигар бо суръат ва беист роҳ паймуда, шомгоҳ ба қалъаи Сапед расид. Шаб дар қалъа хобида аспҳоро дам доданду бомдод боз ба роҳ афтоданд ва як манзил ҳам нарафта ноҳост ба сипоҳи тӯронӣ дучор шуданд; тӯронӣ аз ҳаракати Қоран ба тарафи Порс огоҳ шуда, аз Деҳистон баромада, ба паяш афтода, шаб аз наздики қалъаи Сапед гузашта, дар сари роҳаш камин гирифта буданд. Онҳо бо пилони ҷангӣ омада буданд ва солорашон Бормон буд.

ШИКАСТ ХҶҶРДАНИ БОРМОН

Қоран ба ин паҳлавони тӯронӣ қасди хунӣ дошт – хуни бародараш Қубод дар гардани Бормон буд. Лашкаркаши ғаюр аз тасодуф на фақат бедасту по нашуд, балки ҳатто хурсанд шуд, ки инак метавонад ҳисобашро бо кушандаи бародараш баробар кунад. Дар ҳарбу зарб, ки фавран ба амал пайваст, Қоран ба Бормон набарди тан ба тан кард. Ду савор ба ҳам дарафтида соате набарди бочӯшу хурӯше карданд, ниҳоят Қоран ба камари Бормон яке найза халонда ӯро аз асп ғалтонд. Мағлуб шудани солор дили лашкарашро шикаст, ҷанговарони Қоран он лашкари рӯхафтодаро торумор карданд.

Сипоҳи музаффар бо шитоб бо роҳи Порс пеш рафт.

Аз он пас чунон шуд ки тӯрониҳо интиқоми Бормонро аз шоҳ Нӯзар гирифтанд, Нӯзар чун аз рафтани Қоран огоҳӣ ёфт, ба тарси ҳолу ҷони худ афтод ва чора бар он дид, ки фавран аз паси Қоран биравад. Вай ба асп савор шуда дар сари сипоҳи хосаи худ бо шитобу чадал равон гардид.

Ин саросемагии шоҳ хатое буд, ки ба сараш боло овард. Афросиёб зуд аз паяш афтода дар биёбон ба вай расид. Дар поёни як задухӯрди кӯтоҳ Нӯзар гирифтोर шуд. Бо ҳамроҳии ӯ ҳазору дусад чанговараш асир афтоданд.

Тӯронӣён ин ғалабаи калони худро тантана мекарданд. Охир, онҳо худӣ шоханшоҳро асир гирифтанд! Боварӣ доштанд, ки акнун ҷанг тамом ва Эрон мусаххари онҳо мешавад.

Ҳама шодӣ мекарданд, фақат як нафар солори номӣ ғамгин буд, – ин солор Виса буд, ки ба мағлубу маҷрӯҳ шудани писараш Бормон азо мегирифт.

ЗАФАРИ ҚОРАН БАР ВИСА

Виса бо як фавҷи сипоҳи ҷаррори размҷӯӣ ба роҳ афтод. Дар роҳ писари маҷрӯҳашро дар ҳоку хун ёфт, ғиғон ба осмон баровард ва бо ташнагии интиқом аз пай Қоран шитофт:

Зи дарди писар Висаи ҷангҷӯӣ
Суйи Порс чун бод бинҳод рӯӣ.

Қоран дар Порс хабари омадани Висаро шунида, сипоҳе аз саворони тозӣ ба мудофияи Систон фиристод ва ҳудаш ба муқобили Виса равон шуд. Чун ба дашт баромад, аз дасти ҷапаш аз дур гарде дид, аз даруни гард дирафши сиёҳе намудор гашт. Гард аз суми аспони тӯронсипоҳ бархоста буд ва дар сари он сипоҳ Виса меомад.

Сафҳои ҳар ду лашкар ба ҷанг ораста шуданд. Виса аз қабилӣ сипоҳи худ овоз дод, ки:

– Эй Қоран, шохӣ ту ба мо асир афтод, тоҷу тахти Эрон воҷун шуд. Аз Қаннуч то Кобулу Зобул ҳама дар ҷанги мост. Акнун ту кучо меравӣ, дар кучо ором меёбӣ? Таслим шав!

– Маро Қорани Кова мегӯянд, – посух дод оҳангарзодаи диловар, – ман аз ҳеҷ пешомаде намеҳаросам. На аз тарс рафтам аз Деҳистон, балки ба ҷанги писари ту рафтам. Аз кини ӯ диламро ҳолӣ кардам, акнун бо ту мечангам, тӯро ҳам мардона дастбурди худ мекунам.

Карнайҳо бонги чангро навохтанд, тарафайн ба ҳам даровехтанд, гарде ки аз дашт бархост, хаворо тира сохт. Хок аз хун лаълфом гашт. Қоран хурӯше бароварда ба Виса ҳамла бурда буд, ки вай тоб наёвард, гурехт. Садҳо чанговарони мактулу мачрӯҳи ӯ дар дашт монда туъмаи палангон ва каргасон гардиданд.

Дар ин миён лашкаркашони тӯронӣ Шамосос ва Хазарвон сипоҳи сихазораи саворонро ба тарафи Зобулистон кашида то рӯди Ҳирманд расиданд.

ТАДБИРИ МЕҲРОБ

Дар Зобул Меҳроб истода буд, Золи Зар дар Гӯроба ба азои падар нишаста буду ба турбати ӯ дахма месохт. Меҳроб, ки бо сипоҳи камшуморе монда буду неруи муқобилат кардан надошт, назди Шамососу Хазарвон вакил фиристода арзи итоат кард ва изҳор дошт, ки ман наҷоди Заҳҳокам, аз тарси ҷон ба Золи Зар пайваст ва духтар дода будамаш, ҳоло, ки Зол ба азои падар дар Гӯроба нишастааст, тамоми Зобулистон дар ихтиёри ман аст, акнун фурсатам диҳед то вакили худамро бо нисору тухфаҳои шоиста назди Афросиёб фириستم ва мунтазири фармони ӯ бошам; агар ӯ гӯяд, ки ба наздам биё, меравам ва подшоҳиро ба вай месупораму худам аз бандагони ӯ мешавам. Ба ҳамин тарз Меҳроб аз ин сӯ дили Шамососро баста, аз сӯи дигар пайки худро назди Золи Зар фиристод, ки ҷуфт бол барору паррон биё, ки душман инак ба Ҳирманд расидааст.

Зол падарарӯси худро дер интизор накарда, бо сипоҳе, ки зери фармонаш буд, ба Зобул шитофт. Меҳробро пой барҷо дида хушнуд шуд ва ба ҳилаю тадбири вай офарин хонд. Бе чунин ҳилаи ӯ Зобулистон кайҳо лағадкӯби аспони Шамосос мегардид.

СЕ ТИРИ ЗОЛ

– Акнун, – гуфт Зол ба Меҳроб, – ман меравам ба Шамосос яке даст меёзам. Вақте донистанд, ки ман омадам, ҳоли онҳоро хоҳӣ дид.

Паҳлавон дар шаби тор номаълумак ба наздики дарёи Хирманд рафта, аз камон се чуба тир ба се ҷойи қароргоҳи тӯрониён парронд.

Пагоҳи сарбозони тӯронӣ он се тирро ба назди солорҳои худ оварданд. Шамосос ва Хазарвон нигоҳ карда дар ҳар се тир нишони Золи Зарро диданд. Шамосос ба хавотир афтада гуфт:

– Золи Зар дар Зобул аст! Мо ғафлат кардаем. Хазарвон хавфи аз тирҳо ба дилаш воридшударо фурӯ нишонда далерӣ карду гуфт:

– Зол як тан аст, вай оҳантан не, дев ҳам не. Ту хавф мабар, ман худ кори ўро месозам.

Офтоб ба қиём омада буд, ки хурӯши таблу духулҳо оғози ҷангро эълон кард. Ҷангисаворони тарафайн бо шамшеру найзаю гурӯҳои гаронсар ба болои якдигар тохтанд. Дар як дам дашт дар абри гард ва хун ғарқ шуд. Хазарвон ногоҳ аз байни гард пайдо шуда бо амуду сипар ба Зол ҳамла овард. Яке амуд зад, аз зарбаш ҷавшан бар тани Зол пора шуд. Тӯрониён сипоҳи Золро ба танг оварданд, аммо сипоҳи кобулии Меҳроб ба мадад расида ҳуҷуми онҳоро гардонд. Зол ба танаш каб¹р¹ пӯшида аз нав ба ҷанг даромад:

Ба даст-андарун дошт гурзи падар,
Сараш гашта пурхашму пурхун чигар.

Хазарвон боз дар миёни гарду ҷанг намудор гашт. Зол хурӯшону дамон бар вай тохта гурзи говсарро бар сараш фуруд овард, паҳлавони тӯронӣ оғуштаи хун шуда аз зин фурӯ ғалтид. Сипас Зол паҳлавон Гулбодро ҳам як тири хаданг андохта миёнашро ба кӯҳаи зин дӯхт.

ТОРУМОР

Шамосос ҳалокати он ду ҳамсафи худро дида дилашро бой дод ва гурехт. Боқимондаи сипоҳи тӯрониён, чун рама дар борону жола, пароканда гашт.

¹. Пӯшоки ҷангии бо пахтаю абрешим пур ва лагандашуда.

Лашкаркаши бахтбаргашта Шамосос хангоми фирор дар биёбон ба Қоран дучор шуд, ки аз чанги Виса баргашта буд. Қоран сипоҳи ўро торумор кард, худи Шамосос танҳо бо якчанд нафар сарбозонаш рӯ ба гурез оварда, дар ниҳояти абгорию табоҳии ҳол ба ўрдугоҳи Афросиёб расид.

Ба ҳамин тарз дар натиҷаи ҳунару тадбиру диловарии Қоран ва Золи Зар юриши истилогарон сўйи Порс ва Зобулистон ба нокомӣ ва ҳалокати лашкари онҳо анҷомид.

КУШТА ШУДАНИ ШОҲ НҶЗАР

Нобуд шудани сипоҳи сиҳазории Шамосос, кушта шудани паҳлавонони номӣ Хазарвон ва Гулбод сипаҳсолори Тўронро ниҳоят дилтанг кард. Бе ин ҳам вай аз шикасти сипоҳи Бормону Виса аламзада буд. Ў кину ғазаби худро бар сари асирони эронӣ рехт.

Фармон дод, ки шоҳ Нўзарро бо ҳамроҳии асирони дигар аз зиндон ба дашт бароваранд. Афросиёб сари шоҳаншоҳро бо шамшер бурид ва танашро ба хок афканд. Асирони дигарро ҳам, ки беш аз ҳазор нафар гурдони номдор буданд, ба дами тег супурданӣ шуда буд, ки бародари ў – шоҳзода Ағрерас хурўшида ба ҳимояти онҳо бархост:

– Асирони бесилоҳро куштан раво нест! – гуфт ў ба Афросиёб. – Асиркушӣ номардӣ ва пастист. Ту онҳоро ба ман супор, ман ҳамаашонро дар зиндон нигоҳ медорам, то он ки ба ачали худашон бимиранд.

Афросиёб бо бародари худ низоъ кардан нахост, ночор асиронро ба вай супурд.

Сипас вай лашкарашро аз Деҳистон ба тарафи Рай, ба вилоятҳои марказии Эрон кашид.

Эрон забт карда шуд ва Афросиёби фотеҳ бар тахти подшоҳии он нишаст.

Истиқлоли Эрон маҳв, салтанати бегонагон барқарор гашт. Бедодгарӣ, гирудор, катлу ғорат шуғли ҳаррўзаи истилогарон буд. Халқ ва мамлакат дучори бадбахтии азиме гардиданд.

САВГАНДИ ЗОЛ

Аммо ватандӯстони Эронзамин ба салтанати бегонагон сар нафароварданд. Онҳо ба Зобул назди Золи Дастон рафта, ўро ба сардории мубориза барои озодӣ ва истиқлоли ватан даъват карданд, гуфтанд, ки ҳозиранд ҳамагон дар зери байроқи ў ба ҷанги озодихоҳии ватанӣ бархезанд:

Ҳама теғи захробгун баркашем
Ба кин чустану душманонро кушем.
Бипӯшем ҷавшан ҳама кинаро,
Бисозем нав кини деринаро.

Золи Зар баъд аз Сом сари паҳлавонони Эронзамин буд, марди пурдониш ва хирадманде буд. Сахт маъюс буд аз ин ки шох шаҳид шуд ва Эрони мағлуб бе сару бе пешво монд. Аммо гуфтори ватандӯстонро шунида, гӯё аз нав ҷон гирифт. Савганд хӯрд, ки:

– То истилогаронро наронам ва Эронро озод накунам, шамшер ба ниём намениҳам ва зин тахти ман, рикоб пойгоҳи ман аст.

Ў ба атрофу акноф одамони худро фиристода, халқро ба қиём даъват ва ба таҳияи сипоҳу силоҳ шурӯъ кард.

ОЗОД ШУДАНИ АСИРОН

Нахуст барои ҳалосии ҳамватанони асирафтада кӯшише кардан лозим буд. Зол қосиде ба шаҳри Сорӣ, назди Афғерас, ки асирон дар он ҷо ба зери дасти ў буданд, фиристод. Қосид ба қароргоҳи шохзодаи тўронӣ расида мувофиқи фармони Зол ба ў чунин гуфт: – «Ту медонӣ, ки Золи Дастон бо кобулшоҳ Меҳроб дар Зобулистон побарҷо истодаанд ва паҳлавонони размоваре чун Қоран, Харрод, Кашвод ва дигарон ҳамроҳи ўянд, агар вай инон ба сӯйи шумо тобаду ба ҷанг ояд, Афросиёб тез шуда ҳамаи асирони эронии бегуноҳро мекушад. Аммо агар ту асиронро озод кунӣ, Зол аз ҷангу ҷидол даст мекашад ва сипоҳашро пароканда мекунад».

Афғерас ба қосид чунин посух дод:

– Агар асиронро раҳо кунам, Афросиёб маро ба хиёнат гунаҳкор хоҳад кард. Ман чораи дигаре месозам; бигузор Золи Дастон ба ин ҷониб лашкар кашида ба ҷанги ман ояд; вай ба наздики Сорӣ ки расид, ман асиронро монда ба тарафи Омул ва Рай ақиб меравам, баъд асирон зиндаю саломат ба Зол мепайванданд.

Қосид ба Зобул бозгашта паёми Ағрерасро ба Зол расонд, Зол тадбири шохзодаи тўрониро писандид ва ба Ҳиммату мардонагии вай офарин хонд. Ба паҳлавон Кашвод фармон дод, ки фавран бо сипоҳ ба тарафи Сорӣ ҳаракат кунад.

Чун Кашвод ба наздики Сорӣ расид, нақшаи Ағрерас амалӣ гардид; шохзодаи тўронӣ, гӯё ба ҳучуми Кашвод тоб наоварду асиронро гузошта лашкарашро ба тарафи Рай ақиб бурд. Ҳамаи ҷанговарони асири эронӣ раҳо ёфта ба Кашвод пайвастанд ва бо ӯ равонаи Зобул гардиданд.

Аммо некукориҳои Ағрерас барои ӯ беоқибат намонд; вақте ки вай ба Рай омад, Афросиёб аз ҳалосии асирон огоҳ шуда бародарашро итоб кард:

– Ин чӣ коре буд, ки ту кардӣ? Бо гуфтори шакарин маро аз куштани душманонам боздошtii ва оқибат ба шакар заҳр омехтӣ! Магар ба ту нагуфта будам, ки онҳоро бикӯш? Дили ҷанговар ҷойи ҳашм аст, на ҷойи шафқат ё хирад. Ту ҳанӯз нафаҳмидаӣ, ки хирад бо кин ҳаргиз намеомезад!

– Ба ҷанговар андаке шарму ҳаё низ даркор аст, – посух дод Ағрерас ба Афросиёб, – на ҳама вақт ки дасти ту боло шуд, бояд бадӣ кунӣ. Аз Яздон битарс. Тоҷи нигин ҳамчун ту ҷаҳонҷӯёро бисёр мебинад ва ба комронии ҳамаашон зомин шудан намегирад.

Бо шунидани ин сухан Афросиёб барошuft, оташи ғазабаш шуълавар гардид. Он ҷо марди хирад бо деви ҳашм рӯбарӯ истода буд, аммо хирад кай бо ҳашм меомезад. Афросиёб яке шамшер кашиду ба миёни бародараш зада ӯро ду ним кард.

Золи Зар хабари бародаркушии сарлашқари Тўронро шунда гуфт:

– Ин нишонест аз заволи қори Афросиёб. Шаҳриёрии ӯ вожун хоҳад шуд.

Вай аз Зобулистон ба вилояти Порс ҳаракат кард.

Афросиёб аз ҳаракати вай огоҳ шуда ҳамчунин ба он сӯ рӯй овард.

Талояҳои ду лашкар ба ҳам расида ҷангро пайвастанд. Муҳориба ду ҳафта давом кард, зафар на ба зобулиҳа даст дод ва на ба тӯрониҳа. Савору пиёдаҳои ду тараф ниҳоят монда шуда, ночор ақиб гаштанд.

Дар вақте ки талояҳо машғули ҷанг буданд, Золи Зар ва ёронаш ба тахти холимондаи Эрон аз авлоди Фаридун шоҳ мечустанд. Саранҷом интиҳобашон ба Зави Таҳмосп қарор гирифт, ки насабаш дар пушти ҷаҳорум ба Фаридун мерасид. Зав пири ҳаштоду сесолае буд ва дар гӯшае дур аз кашмакашиҳои замон зиндагӣ ба сар мебурд, – ўро оварда ба тахт нишонданд.

Пирамарди порсо ва беозор Зави Таҳмосп аз ҷангу ҷидол безор буд, сулҳ меҳост ва то метавонист лашкарро аз разму набард бозмедошт.

Дар замони подшоҳии Зави Таҳмосп қаҳтии азиме рӯй дод; зимистон камбарф омад ва баҳору тобистон як қатра борон наборид. Ҳок ва гиёҳ хушк шуданд, нонро бо дирам баркашиданд. Дар ҳамин вазъият ду лашкари гурусनावу бемадор, бе он ки камтарин маҷоле ба ҷангидан дошта бошанд, панҷ моҳ рӯ ба рӯйи ҳамдигар истоданд. Бештарини аспон ва шугуронро кушта хӯрданд:

Зи тангӣ чунон шуд, ки чора намонд,
Зи лашкар ҳаме пуду тора намонд.

СУЛҲ

Аз лашкарҳо ғавғо бархост. Меғуфтанд: Худо ба мо қаҳр карда, ин қаҳтиро ба мукофоти бадиҳоямон ба мо фиристод.

Ба ҷанг хотима доданро талаб мекарданд. Сипоҳи Эрон назди шоҳ Зав намояндагони худро фиристода дархост карданд, ки бо ҳар воситае, ки бошад, бо душман сулҳ бандад.

Вакилони шоҳ бо тӯрониҳа дар музокира шуданд. Музокираи сулҳ бар он қарор гирифт, ки аз Ҷайхун он тараф то Чину Хутан мамолики Афросиёб аст ва Эрон ба он сарзаминҳо ҳеҷ тамаъ ва даъвое надорад, инчунин тӯрониҳа низ ба ин тарафи Ҷайхун дасти таарруз дароз намекунанд.

Чун сулхнома имзо шуд, сипоҳи Тӯрон мамлакатро холи карда ба ватани худ рӯ ниҳод. Зав низ лашкарашро ба чониби Порс ақиб кашида буд, ки осмон ҳам гӯё аз қаҳр фаромаду ба замини ташна борони мӯл¹ фиристод; гӯё аз файзи сулҳ буд, ки ҷаҳон аз нав шукуфт, замин сабзи гулпӯш гашт:

Пур аз гулгули раъд шуд кӯҳсор,
Замин шуд пур аз рангу бӯю нигор.
Ҷаҳон чун арӯсе расида ҷавон,
Пур аз чашмаю боғу оби равон.
Чу мардум надорад ниҳоди паланг,
Нагардад замона бар ӯ тору танг.

ҚИССАИ ШОҲ КОВУС ВА ҶАНГИ МОЗАНДАРОН

Дарахти барӯманд чун шуд баланд,
Гар ояд зи гардун бар ӯ-бар газанд,
Шавад барг пажмурдаву бех суст,
Сараш сӯйи пастӣ гирояд нахуст.
Чу аз ҷойгаҳ бугсилад пойи хеш,
Ба шохи навойин диҳад ҷойи хеш,
Мар ӯро супорад гулу баргу боғ,
Баҳоре ба кирдори равшанчароғ.
Агар шохи бад хезад аз беҳи нек,
Ту бо бех тундӣ маёғоз лек.
Падар чун ба фарзанд монад ҷаҳон,
Кунад ошкоро бар ӯ-бар ниҳон,
Гар ӯ бифганад фарру номи падар,
Ту бегона хонаш, махонаш писар.
Агар гум кунад роҳи омӯзгор,
Сазад, к-ӯ ҷафо бинад аз рӯзгор.

Бо ҳамин панд Фирдавсӣ қиссаи подшоҳии Кайковусро оғоз менамояд.

¹ . Мӯл – зиёд, бисёр.

ВАСВАСАИ КИШВАРКУШОӢ

Кайковус баъд аз падараш Кайкубод бар тахт нишаст. Ӯ марди худраъӣ, худком ва тундмизоҷе буд. Аз рӯзҳо як рӯз бар тахти булӯринпоя нишаста дар Гулшани зарнигор майи хушгувор меҳӯрд ва ба надимону сарони лашкараш аз бешу кам сухан меронад; дар байни сухан ҳар дам ба ганчи фаровону сипохи гӯшбафармонаш болида мегуфт: – «Дар ҷаҳон бартар аз ман шоҳу зебандаи тахту тоҷ кист?». Надимону паҳлавонон аз ин худписандии шоҳи ҷавон дар таачҷуб монда хомӯш менишастанд.

Пардадори шоҳ омада хабар дод, ки:

– Марде барбат ба даст омадааст, мегӯяд, ки хушовоз ромишгаре ҳастам, шоҳро бигӯ, агар маро лоиқи бандагиаш бинад, қабулам фармояд.

Шоҳ фармуд, ромишгарро дароварда дар қатори созандаву сарояндагон нишонданд. Ромишгар деве буд ҷодугар, аз Мозандарон омада буд. Барбаташро навохта бо овози баланди дилнавоз суруди мозандаронӣ оғоз кард:

Ки Мозандарон-шаҳри мо ёд бод,
Ҳамеша бару бумаш обод бод,
Ки дар бўстонаш ҳамеша гул аст,
Ба кӯҳ-андарун лолаву сунбул аст,
Ҳаво хушгувору замин пурнигор
На сарду на гарму ҳамешабахор.
Навозанда булбул ба боғ-андарун.
Гурозанда оҳу ба роғ-андарун.
Гулоб аст гӯй ба ҷӯяш равон,
Ҳаме шод гардад ба бўяш равон,
Саросар ҳама кишвар ороста.
Зи дебову динору аз хоста
Бутони парастанда бо тоҷи зар,
Ҳама номдорони зарринкамар,
Касе, к-андарин буми обод нест,
Ба ком аз дилу ҷони худ ёд нест.

Суруди чодугари хушовоз ба дили Ковус ҳаловат бахшид ва аммо таърифи хубиҳову неъматҳои Мозандарон дар сари ӯ тоза андешае падида овард:

– «Ман бояд ба он сӯ лашкар кашаму он кишварро ба даст дарорам », ки – ин буд андешаи ӯ. Ба бузургон чунин гуфт:

– Мо ҳама ба базму айш дил ниҳодаем, ҳол он ки марди далер агар коҳилию танпарвариро пешаи худ созад, ҳеч аз осудан сер намешаваду шахсияташ паст, равонаш тира мегардад. Охир ман ба бахту наҷод аз Ҷамшеду Заҳҳоку Кайкубод бешӣ дорам, пас бояд ҳунарам низ аз онҳо бештар бошад. Маро лозим аст, ки ба Мозандарон лашкар бараму бо гурзи гарон он кишварро саросар бигирам.

Бузургон сухани ӯро шунида:

Ҳама зард гаштанду пурчин рӯй...

зеро Мозандарон кишвари девон буд ва пеш аз Ковус ҳеч як фикри ҷанги он девонро накарда буд. Аз ҳозирон ҳеч кас ёрои гардонидани сухани шоҳро надошт, ҳама андуҳгин шуданд, паҳлавони сипоҳ Тӯс, Гударз, Кашвод, Гев, Хуррод, Гургин, Баҳром гуфтанд:

– Мо ҳама ба фармони туем, ҷуз ба фармони ту дар замин кадам намениҳем.

ДАЪВАТ КАРДАНИ ПАҲЛАВОНОН ЗОЛИ ЗАРРО

Аммо баъд паҳлавонон дар ҷойи дигар анҷуман сохта шоҳи худписанди камандешро маломат карданд ва гуфтанд: «Аз бахти бад ин ҷӣ балое буд, ки ба сари мо омад? Агар шахриёр он чиро ки гуфт, ба амал орад, Эронро табоҳ ва ҳамаи моро ҳалок мегардонад. Мо бояд чорае созему ин балоро аз сари кишварамон дафъ кунем».

Сари паҳлавонон Тӯс гуфт:

– Эй размдида диловарон, чора ин аст, ки акнун якеро бар уштури тақовар нишонему сӯйи Золи Дастон давонем, ӯро паём диҳем, ки агар сар ба гил дорӣ, машӯӣ, гул ба даст дорӣ, мабӯю ба зудии зуд биё! Магар ки ӯ шоҳро панд дода аз нияти пурхатараш гардонад.

Таклифи Тӯс маъкул афтод, ҳамон рӯз якеро бар уштури роҳвор нишонда сӯи Нимрӯз давониданд.

Пайк ба Нимрӯз расида воқеаро ба Золи Зар баён кард ва аз номи паҳлавонон чунин гуфт:

– Эй номвари вологавҳар, ба ин кор агар ту камар набандӣ, дар кишвари мо як тани зинда ва як марзи обод наместонад. Шохро Аҳриман аз роҳи рост берун кардааст; вай ганчи беранҷро соҳиб шуда, худро аз Ҷамшеду Кайкубод афзун медонад ва меҳоҳад ба ҷанги Мозандарони девмакон биравад.

Золи Дастон ин хабарро шунида саҳт ба худ печид ва гуфт:

– Ковус ханӯз гарму сарди ҷаҳонро наёзмудааст, сухани ҷаҳондидагонро намешунавад. Ин шоҳи худкоми хомтамаъ, ки аз андешаи тегаш шоҳони ҷаҳон меларзанд, аҷаб нест, ки панди маро ҳам нагирад. Аммо ман меравам ва аз панду насиҳат ҳар чӣ ҳаст ба ӯ мегӯям диламро ҳолӣ мекунам. Дар ин гуна вазъу ҳол ба шоҳи ҷавон панд надодани маро на Офаридгор хоҳад писандид ва на бузургони Эронзамин. Агар панди маро пазирад, суди ӯст, напазирад – ихтиёраш.

Зол он рӯзу шаб пурандеша буд, то сахар нахуфт. Сахар савор шуда ба роҳ афтод, бузургони Зобул ҳамроҳаш рафтанд.

ПАНДИ ЗОЛ

Чун ба наздики шаҳри Тайсафун – пойтахти Эрон расиданд, сарону паҳлавонони сипоҳ аз шаҳр ду манзил пеш омада Золи Дастонро истиқбол карданд.

Вай дар боргоҳ, чунон ки расм буд, аввал шоҳро ситоиш кард ва сано хонду баъд дари суҳанҳои гуфтаниро боз намуда, ба вай сангинӣ, бурдборӣ ва дурандеширо, ки шоистаи шоҳон ва бузургон аст, талкин кард. Гуфт:

Шунидам яке нав суҳан бас гарон,
Ки шаҳ дорад оҳанги Мозандарон.
Суҳан бишнава, эй номвар шаҳрёр
Ба родӣ¹ яке панди омӯзгор,

¹. Родӣ – олиҳиматӣ.

Ки родӣ сари хубию меҳтарист.
Зи родӣ фузунӣю ҳам бехтарист,
Зи ту пештар подшаҳ будаанд,
Мар ин роҳ ҳаргиз напаймудаанд.
Або¹ лашкари гашну² гурзи гарон
Накарданд оҳанги Мозандарон,
Ки он хонаи деви афсунгар аст,
Тилисм асту дар банди ҷоду – дар аст.
Мар онро ба шамшер натвон шикаст,
Ба ганҷу ба дониш наёяд ба даст.
Мар он ганҷро ҳеҷ натвон кушод,
Мадех марду ганҷу дирамро ба бод.
Ту аз хуни чандин сари номдор
Зи баҳри фузунӣ дарахте макор,
Ки бори бадандеш нафрин бувад,
На ойини шоҳони пешин бувад.

ҶАВОБИ КОВУС

Шоҳ ба Зол чунин посух дод:

– Аз панди ту бениёз нестам, вале мардиву хунару ганҷу сипоҳи ман аз Ҷамшеду Фаридун ё Манучехру Кайкубод, ки ёди Мозандарон накарданд, афзунтар аст. Ё аз он девнажодон якеро зинда намегузорам ё бар онҳо бочу хирочи гарон меандозам. Ман аз афсуну ҷодуи онҳо наметарсам. Албатта, медонам, ки дар роҳи ин мақсад бисёр ранҷ бояд кашид, лекин:

Ҷаҳнофаринанда ёри ман аст,
Сари нармадегон шикори ман аст.

Эронро ба ту ва писарат Рустам месупорам, ҳар ду то баргаштани ман ниғаҳбони кишвар бошед. Аммо агар шумо дар ҷанг ёри ман набошед, тӯро дар ин ҷо зиёд истодан ҳолат нест, метавонӣ баргардӣ.

Зол донист, ки ба Ковус панду ҳикмат бесуд аст.

¹. Або – бо.

². Гашн – анбӯх, фаровон.

Ў маъюс шуд. Гуфт:

– Ту он чи аз ман шунидӣ, ҳама аз дилсӯзӣ ва некхоҳӣ буд. Одамай на маргро аз тани худ дур кардан метавонад ва на чашими замонаро ба сӯзан кӯр кардан. Парҳез ҳам касро аз ниёзмандӣ намераҳонад.

Ва шоҳ низ аз ин се чиз озод нест. Мабод ки баъд панди маро ба ёд ориву аз кардаи худ пушаймон шавӣ.

Золи Дастон инро гуфта ба шоҳ сабук хайрбод карду аз боргоҳи ӯ бо дили ғамгин берун рафт.

Ў ба паҳлавонони сипоҳ панд ношунидану бар азми носавоби худ устувор будани шоҳро гуфта буд, ки онҳо низ ғамгин шуданд. Гев барошуфту ба Зол гуфт:

Пас аз Кирдгори ҷаҳонофарин
Ба ту дорад уммед Эронзамин.
Кунун чораи мо ҳамин асту бас,
Ки ҷуз паҳлавон шоҳи мо нест кас!

Яъне шоҳи мо туй, Ковусро мо дигар шоҳ намеҳоҳем .

Зол исёни зидди Ковусро нораво ва хатарнок дониста, ба паҳлавонон насиҳат кард, ки:

Шумо гӯш доред фармони шоҳ,
Мапечед як тан аз ин размгоҳ,
Умедам чунон аст бар бениёз,
Ки бинам шуморо ҳама шод боз.

Вай онҳоро як-як оғӯш карда хайрбод гуфт ва савор шуда роҳи Систон пеш гирифт.

САФАРИ МОЗАНДАРОН

Ба пойтахт аз ҳар сӯ лашкар гирд омад. Ковус лашкар-каширо ба Тӯс ва Гударз фармуд.

Дар бомдод шоҳ ва лашкар сӯи Мозандарон ҳаракат карданд.

Пас аз тайи биёбону кӯҳсору дашту ҳомун ба кӯҳи Испирӯз расида дар пояи он қарор гирифтанд.

Наздики сахар бонги таблу карнайҳо ўрдуро аз хоби роҳат бедор кард. Шоҳ паҳлавон Гевро фармуд, ки аз лашкар ду ҳазор чанговарро чудо карда ба ҳучум барад:

Чунин гуфт бо Гев Ковуси Кай,
Ки букшой чанголу бугзор пай,
Бирав то дари шаҳри Мозандарон,
Ҳама то ба шамшеру гурзи гарон.
Ҳар он кас, ки бинӣ зи пиру ҷавон,
Чунон кун, ки ўро набошад равон,
Дар ў ҳар чӣ обод бинӣ, бисўз!
Шаб овар ҳамон ҷо, ки бошӣ ба рўз!

Гев камари азму ҷазм баста, дар сари ду ҳазор гурздору теғзан сўйи шаҳри Мозандарон рӯ ниҳод. То дари маркази он кишвар ҳамаи марду зан, пиру ҷавон ва кўдаконро аз дами теғ гузарониданд, шаҳрҳо ва деҳаҳоро ғорат карданд, оташ заданд. Чун ба пойтахти кишвар расиданд, Гев шаҳре дид бихишт барин, кўю кўчаҳо, гузарҳо пур аз мардумони хушсимо, зану духтарон ба ҷеҳра чун тобанда моҳ, бозору растаҳо пур аз молу матоъ ва дар ҳар як дукон сандуқҳои пур аз дурру гавҳар. Дар гирди шаҳр гала-гала аспони хушзот ва рама-рама гўсфандони фарбеҳ мечариданд.

Ковусро аз чигунагии шаҳри Мозандарон огоҳӣ доданд, вай бо бақияи лашкараш омада, кишварро беҳтар аз он дид, ки ромишгари дев васф карда буд:

Ҳама гуфт: – «Хуррам зиёд¹ он ки гуфт,
Ки Мозандаронро бихишт аст чуфт!».

Урдуи Ковус шаҳрро як ҳафта ғорат кард.

Шоҳи Мозандарон бо дили пурдарду сари гарон Санча ном деверо, ки дар хизматаш буд, амр кард:

– Назди Деви Сапед биштоб ва бигўяш: – «Ҷаҳонҷўй Ковусшоҳ аз Эрон сипоҳи гарон овард, ҳамаро ғорат кард,

¹. Зиёд – зияд, зиндагӣ кунад.

шахру деҳотро оташ зад, агар ту фарёдраси мо нашавӣ, дигар дар Мозандарон якеро зинда нахоҳӣ дид».

Санча назди Деви Сапед рафта, ходисаро ба ӯ баён кард ва сухани шоҳи худро расонд.

Чунин посухаш дод Деви Сапед,
Ки аз рӯзгорон машав ноумед,
Маяндеш аз шоҳи эронсипоҳ,
Гар омад або лашкари кинахоҳ.
Биёям кунун бо сипоҳи гарон,
Пайи ӯ бибуррам зи Мозандарон!
Бигуфт ину чун кӯҳ бар пой хост,
Сараш гашт бо чархи гарданда рост.

Аз он сӯ Ковус бо сипоҳаш дар дашт саропарда кашида буд:

Зи бас хаймаву хиргаҳи сурху зард
Ҳама чашми бинандаро хира кард.
Чу бар хаймаҳо тофти офтоб,
Шудӣ рӯи кишвар чу дарёи об.
Зи аспону мардони ороста
Замин чун бихиште пур аз хоста.
Даруни саропарда тахте булӯр:
Ту гуфти ҳама тобад аз чарх хур¹,
Нишаста бар он тахт Ковусшоҳ,
Ба сар барниҳода каёникулоҳ,
Бузургони лашкар нишаста ба чой,
Ки буданд бар неку бад раҳнамоӣ.
Чунин гуфт Ковус бо меҳтарон,
Ки эй сарфарозону кундоварон!²
Шумо як ба як неkhoҳи манед,
Бар ойину фармону роҳи манед,
Кунун шоҳи Мозандаронро ба даст
Биёрам, барорам ба девон шикаст!
Чу фардо барояд хур¹ аз ховарон,

¹. Хур – Офтоб

². Кундовар – чанговар

Бароем яксар ба Мозандарон.
На шоҳаш бимонему на лашкараш,
Бигирем то сарбасар кишвараш.
Бикӯбем саршон ба наъли сутур².
Ба девон намоем якдаст зӯр,
Ҳама марзро зери пой оварем,
Муроди дили худ ба чой оварем.

Сарони лашкар ба шоҳ таъзим карданд ва гуфтанд:

– Мо ҳама парвардаи ганчи шоҳ ҳастем, аз ӯ чонамонро дарег намедорем ва мечангем, аммо кошки Деви Сапед ба чанг наёяд, ки чодугари гузаро ва сари девони Мозандарон аст. Агар вай ба корзор наёяд, мо димор аз чони девони дигар мебарорем.

ҲАЛОКАТИ ЛАШКАРИ ШОҲ. ГИРИФТОРӢ ВА АСИРӢ

Он рӯз то шаб шоҳ ва аркони давлаташ саргарми ҳамин навъ гуфтугӯ буданд, Ковуси чангчӯ ҳай лоф мезаду дар сари пурбодаш савдои хом мепухт.

Шаб ногаҳон абре падида омаду ҷаҳонро чун рӯйи зангӣ сиёҳ гардонид. Тундбодде бархост, бисёр саҳт ва шадид, ки одамро ба одам мезад ва ҷодарҳоро кандаю печонда мебурд. Лашкар дар дашт парешон ва як қисми он ҳалок гардид. Чашми Ковус ва лашкариён дар зулмоти шаб ҳеҷ чизро намедид, дар байни тундбод чун кӯрон дастҳоро ба пеш ёзонда саргардон ва афтону хезон мегаштанду ба ҳамдигар дакка меҳӯрданд.

Шаб гузашту саҳар шуд, лекин эронӣён ҳамона чизро намедиданд: донистанд, ки кӯр шудаанд. Ҳама асир афтода буданд, ганчи шоҳ ва бору бунаи сипоҳ ба тороч рафта буд. Ковуси кӯр мегирист, пахлавононашро ном ба ном фарёд карда мадад металабид, лекин аз ҳеҷ тарафе мадад намерасид; бо

¹. **Хур** – Хуршед

². **Сутур** – асп

ҳасрату надомат меғуфт: – «Панди марди бедордил беҳ аз ганҷ аст, дарего ки панди Золи ҷаҳондидаро гӯш накардам ва ба ин вартаи бало афтодам». Ё ва бозмондаи лашкараш як ҳафта дар дашт ба ҳамин ҳол буданд; рӯзи ҳаштум овози ғурронеро шуниданд, ки ба Ковус меғуфт: – «Эй шоҳи хомтамаъ! Ҷаро худатро аз ҳама бартар донистӣ, ба ганҷу сипоҳат мағрур шудӣ, мулки дигаронро тамаъ кардӣ, ба ҷанги ноҳақ омадӣ ва Мозандаронро тохтӣ, бисёр мардумонашро асир кардӣ ва куштӣ? Надонистӣ, ки аз ту зӯртаре ҳаст, Деви Сапед ҳаст, ки агар хоҳад осмонро аз ситора ҳолӣ мекунад! Инак акнун сазои бадкирдориатро ёфтӣ, ҷазоятро бикаш!

Ин гӯянда Деви Сапед буд. Суханашро давом дод:

– Агар панди омӯзгорам Гаршосп намебуд, аз лашкарат якеро зинда намеғузоштам ва кишваратро саросар ба ҳам меадам. Бо Гаршоспшоҳ паймон карда будам, ки ба Эронзамин наметозам, вагарна имрӯз дар кишвари шумо растохезе¹ барпо мекардам. Ман шуморо ба ранҷу ғам медорам, то ки бо аҷали худатон бимиред.

Деви Сапед аз лашкари худ дувоздаҳ ҳазор нармадеви ханҷарғуздорро ба эронӣён ниғаҳбон кард. Ҳамаи сарони сипоҳро пой дар банд андохт. Ба асирон каме хӯроки ҷонсипӯз² дод, ки рӯзе ба рӯз гузаронанду аз гуруснагӣ намиранд.

Сипас ба бошишгоҳи кӯҳии худ баргашт.

ПАЙҒОМ БА ЗОЛ ВА РУСТАМ

Як нафар сарбоз аз шоҳу аз лашкар ҷудо монда буд, шоҳро ҷуст ва ҷойи ўро ёфта ба наздаш омад. Ковус ўро зуд ба Зобул назди Золи Зар равона кард ва фармуд, ки ба вай аз аҳвол хабар бараду аз номи шоҳ ҷунин гӯяд:

Кунун ҷашм тира шуду хира бахт,
Нагунсор гашта сари тоҷу тахт.
Ҷунин хаста дар ҷанги Аҳриманам,
Ҳаме бугсилонад равон аз танам.

¹ **Растохез** – қиёмат.

² **Ҷонсипӯз** – аз мурдан ниғаҳдоранда.

Чу аз пандҳои ту ёд оядам,
Ҳама аз ҷигар сард бод оядам.

– Агар ту ба ин кор миён набандиву омада маро аз ҷанги девон нараҳонӣ, ман ба ҳорӣ ҳалок мешавам.

Сарбоз чун мурғи паррон сӯи Зобулистон шитофт ва ба зудӣ назди Золи Дастан ҳозир шуда, ўро аз ғочии шоҳу лашкараш огоҳ кард.

Зол аз аламу андуҳ чома бар тан дарид ва аммо ин хабари шумро аз дӯсту душман пинҳон дошт. Бо дили равшани худ оқибати бади ғочиро диду Рустамро ба наздаш хонда ба ў чунин гуфт:

– Эй фарзанд, ману ту аз ин пас бояд ҳўру хобро фаромўш кунем. Шоҳи Эрон дар дами аждаҳо ва эронӣён дар гирдобӣ балоянд. Акнун ту бабри баёнтро бипўш, Рахшро зин кун ва теғи кин бардору ба мадади шоҳ биштоб. Туро Парвардигор аз баҳри ҳамин гуна рўзҳо парварид. Соли ман аз дусад гузашт, акнун ин корҳо туро мезебад. Ту шоҳро аз бало раҳонида номи баланд меёбӣ. Охир:

Ҳар он тан, ки чашмаш синони ту дид,
Кӣ гўяд, к-аз он пас равон-ш орамид?
Агар ҷанги деве кунӣ, чун шавад,
Аз овози ту кўҳ ҳомун шавад.
Набояд, ки Аржангу Деви Сапед
Ба ҷон аз ту доранд ҳаргиз умед!
Пас аз рафтани ном монад ба ҷой
Ба Мозандарон пўю эдар мапой,
Ки равшан кунӣ номи Сомӣ савор,
Ба гетӣ набуда чун ў номдор.
Аз ин зистан гар барорӣ ту ном,
Парканда гардад зи номи ту ком,
В-аз он пас бигардад ҷаҳон роми ту,
Биларзанд девон ҳам аз номи ту.

Рустам ба мадади Ковус меравад.
Таҳамтан гуфт:

– Хуб, падар, лекин роҳ бисёр дароз аст. Ковус ин роҳро то Мозандарон ба шаш моҳ тай кард. То ман ба он ҷо мерасам, ки Ковус ва эронӣён ҳалок мешаванд.

Зол гуфт:

– Аз ин ҷо то Мозандарон ду роҳ аст, ҳар ду пурранчу хатар; яке он ки Ковус рафт, дигар ба ду ҳафта тай мешавад, аммо ин роҳ пур аз тирагиҳост ва дар вай шерону девон бисёранд. Бо вучуди ин ту бо ҳамин роҳи кӯтоҳ бирав, ки Чаҳонофарин ёри туст ва пойи Раҳши фаррух ин роҳро, агарчи бо ранчу машаққат ҳам бошад, месипарад. Ман шабҳо то саҳар ба Яздони пок намоз мегузорам, то магар туро боз ба саломат бубинам. Аммо агар Яздони пок ба дасти девон ҷони туро бигирад, ин аз қисмат хоҳад буд ва қисматро касе дигаргун карда наметавонад. Одамӣ раванда аст, вақту соаташ ки расид, агарчи ҳама мардум гӯянд «нарав!», меравад.

Оё Рустам сухани падари ҷаҳондидаашро гардонид метавонист? На. Ӯ гуфт:

– Эй падари хирадмандам, агарчи одамӣ набояд ба пойи худ ба оташ дарояд ва кас то аз ҷони худ сер нашуда бошад, пеши шери дарранда намеравад, лекин ман аз фармони ту сар наметобам, меравам:

Кунун ман камарбаставу рафта гир,
Нахоҳам ҷуз аз додгар дастгир.
Тану ҷон фидои сипаҳбуд кунам,
Тилисми тани ҷодувон бишканам.
Ҳар он кас ки зинда-ст аз эронӣён,
Биёрам, бибандам камар бар миён .
На Аржанг монам, на Деви Сапед,
На Санча, на Пӯлоди Ғандӣ, на Бед¹.

Пагоҳи дигар офтоби ҷаҳонтоб сар бароварда буд, ки Рустам бабри баёнашро пӯшида, бардаму пуразм бар пушти Раҳш барнишаст.

Модараш Рӯдоба гирёну синадоғ бо ӯ видоғ кард:

¹ Номҳои девони калони Мозандарон.

– Писари чаҳонпахлавонам, ба роҳи дури пурхатар меравӣ, маро дар ғами худ менишонӣ.

– Эй модари меҳрубонам, – гуфт Рустам, – ман ин роҳро на бо майли худ пеш гирифтам, балки аз тақдир насиби ман ҳамин будааст. Ту чону тани маро ба Яздон супору осуда бош.

Падару модар, ёру дӯст, сипоҳ як-ду манзил ҳамроҳаш рафта, ўро гуселониданд.

ҲАФТ ХОНИ РУСТАМ

ХОНИ АВВАЛ

ҶАНГИ РАХШ БО ШЕР

Рахши пӯлодсум «ба тобанда рӯзу шабони сиёҳ» тайи мароҳил намуда, роҳи дурӯзаро ба як рӯз мепаёмуд. Ҳам ҳудаш ва ҳам савораш гурусна шуданд. Яке дашт пеш омад, дар вай гӯрони бисёре мечариданд; Рустам рон фушурда Рахшро ба болои гӯрон ронду каманди каёниро андохт, гӯри фарбеҳе ба ҳамми каманд омад, паҳлавон гӯрро кашада афканд, сар бурид ва пӯст канд, хору хошок ғун кард, пайкони пӯлодини тирро бар санг зада шарора бароварду ҳасро дар шарора даргиронда, ғарами хору хошокро оташ дод ва гӯрро дар он оташи тез бирён карду канда- канда хӯрдан гирифт:

Бихӯрду бияндохт дур устухон-
Ҳамин буд деғу ҳамин буд хон.

Рахшро аз зину лаҷом холӣ карда, дар марғзор ба чаро сар дод. Баъд дар найистон сипарро зер сар ниҳода ба истироҳат ҳобид.

Ӯ вартаи хатарро ҷойи эманӣ шинохта буд, беҳабар аз он ки найистон «мулк»-и шер буд. Посе гузашт, шер омад, марди пилтанеро хуфта ва дар наздикии ӯ асперо ошуфта дид. Ба худ гуфт: – «Аввал аспро бояд бидаррам, соҳибаш худ туъмаи ман хоҳад шуд». Ба Рахш ҳамла бурд, Рахш чун оташ дамону хурӯшон ду пойи пешашро бар сари шер чунон кӯфт, ки косаи сари ӯ кафид, пушти ўро газида пореае пӯсту гӯшташро канда партофт, шер аз по афтод, суми хорошикану дандони тези асп тани вайро лахт-лахт карданд.

Рустам чун бедор шуд, лошаи пурхуни даррандаро дар хок дида, дасти навозиш бар сару пушти асп молиду гуфт: – «Эй Рахши ҳушёр, туро кӣ гуфт, ки бо шер бичангию ҷонатро дар хатар андозӣ? Агар кушта мешудӣ, ман ин бабри баён, каманду камон, миғфару теғу гурзи гаронро ба Мозандарон чӣ гуна мекашидам? Ба ростӣ, ки ман чун ту асперо ба ин зӯру тундию

тезӣ ҳаргиз надидаам! Охир чаро хурӯшида назди ман наёмадӣ ва бедорам накардӣ, ки бо шери жаён ман корзор кунаму ту аз хатари марг бираҳӣ?».

Паҳлавон инро гуфта боз хобид ва дер биёсуд.

Пагоҳӣ чун офтоб аз пушти кӯхи тира сар баровард, Таҳамтан Рахшро сутурд ва зин барниҳоду савор шуда рӯ сӯйи хони дуҷум равон гардид.

ХОНИ ДУҶУМ

ЁҲТАНИ ЧАШМАИ ОБ

Аз он пас роҳи душвортаре пеш омад:

Биёбони беобу гармои сахт,
К- аз ӯ мург гаштӣ ба тан лахт-лахт.
Чунон гарм гардид ҳомуну дашт,
Ту гуфтӣ, ки оташ бар ӯ баргузашт.

Аз шиддати гармию ташнагӣ ҳам Рахш ва ҳам савораш беҳол гардиданд. Рустам пиёда шуда найзаро асоқунон дар ғояти хастаҳоли қадам мезад, Рахш базӯр-базӯр по бардошта, сархаму забон кашол, аз қафои ӯ равон буд. Паҳлавон рӯ ба осмон карда аз Худояш мадад меҳост, мадад аз барои он ки ӯ тавонад шоҳро ва эронӣро аз чанголи девон начот диҳад. Фикраш ва ғамаш ғакат ҳамин буд, дар бораи мурдану зистани ҳудах намеандешид. Мегуфт: – «Худоё, агар коре, ки ман аз паяш меравам, ҳақ ва савоб бошад, дастгирам бош; ин ҳама ранчи маро барбод мадеҳ, ба эронӣни гирифтадор раҳм кун, падари пирам, модари зорам, кишвари интизорамро шод гардон. Агар рӯбарӯям душман мебуд; мардона меҷангидаму бо ҳамлаҳои шерона торумор мекардамаш, агар кӯҳ садди роҳам мешуд, бо гурзи гарон пасташ месохтам, ё агар дарёи Чайхун монеъ мебуд, бо неруи худодод мебастамаш, аммо ба ин биёбони оташтобу ин ташнагии марғбор чӣ афсун кунам, чӣ чора созам, ки дар муқобилаш мардонагиро зӯрӣ ба қор намеравам». Оқибат гармию ташнагӣ мадори тани пилворро ба қулӣ хушканд:

Бияфтод Рустам ба он гармхок,
Забон гашта аз ташнагӣ чок-чок,

Ҳамон гоҳ як меш пайдо шуда аз наздик гузашт. Таҳамтан андешид, ки ин меш бояд обхӯрае дошта бошад. Мешро аломати бахшоишу карами Худовандаш донист. Бо охирин қувваташ шамшерро ба замин фушурда ба по бархост. Ба як даст шамшеру ба як даст полаҳанги асп, калавида-калавида аз паси меш равон шуд. Меш ўро ба сари чашмае расонд. Таҳамтан дид, ки дар гирду пеши чашма ҳеҷ пайи чорпо нест, ҳайрон шуд; шукр кард ва

Бар он ғурм¹ бар офарин кард чанд
Ки аз чархи гардон мабодат газанд,
Гиёҳи дару дашти ту сабз бод,
Мабодо зи ту бар дили юз ёд.
Ба ту ҳар кӣ ёзад ба тиру камон,
Шикастакамон боду тираравон,
Ки зинда шуд аз ту тани пилтан,
Вагарна пурандеша буд аз кафан,
Ки дар синаи аждаҳои бузург
Нагунҷад, бимонад ба чанголи гург.

Аз чашма бо ҳаловат оби зулол нӯшид, Рахшро ҳам аз зин холи карда об дод, ҳам ўро ва ҳам тани худро шуст. Чун сероб шуда, танааш неру гирифт ба тобу тавон омад, бо камону таркаши пур аз тир ба шикор баромад ва ғӯри калонеро сайд карда сар бурид ва пӯст канду дар оби чашма шуста, оташ афрӯхта, кабоб карда серу пур хӯрд. Сипас боз оби чашма нӯшиду оҳанги хоб кард. Ба Рахш гуфт:

Агар душман ояд сӯйи ман, бипӯй,
Ту бо деу шерон машав чангчӯй.
Маро Эзад аз баҳри чанг офарид,
Туро аз пайи зину танг офарид.

¹. Ғурм – меш, ғӯсфанди кӯҳӣ.

Бихуфту биёсуду накшод лаб,
Чамону чарон Рахш то ними шаб.

ХОНИ СЕЮМ

ЧАНГ БО АЖДАҲО

Зи дашт-андар омад яке аждаҳо,
К-аз ӯ пил, гуфти, наёбад раҳо.
Чӣ гӯям аз он аждаҳои диҷам,
Ки ҳаштод газ буд аз дум ба дам.
Бад-он ҷойгаҳ будаиш оромгоҳ,
Наҷустӣ зи бимаш бар ӯ дев роҳ.
Биёмад, ҷаҳонҷӯро хуфта дид,
Бари ӯ яке аспӣ ошуфта дид.
Пурандеша шуд, то ҷӣ ояд падида?
Кӣ ёрад бад-ин ҷойгаҳ орамид?
Наёриш кардан кас он ҷо гузар
Зи девону пилону шерони нар.
Ҳамин низ к-омад, наёбад раҳо
Зи чанги бадандеш наҷраждаҳо.
Нахустин сӯи Рахш бинҳод рӯй,
Равон Рахш шуд назди дайҳимҷӯй,
Ҳамекӯфт бар хок рӯйинасум,
Чу тундар хурӯшиду афшонд дум.

Рустам бедор шуда ба атрофаш нигоҳ карда, чизе надид;
аждаҳо дар торикӣ нопадид гашта буд. Аз Рахш ранчида ба вай
хурӯшид, ки чаро бедарак аз хоби ширин бедорам кардӣ?

Дигар бор чун шуд ба хоб-андарун,
Зи торикӣ он аждаҳо шуд бурун.
Ба болини Рустам так овард Рахш,
Ҳаме канд хоку ҳаме кард пахш.
Дигарбора бедор шуд хуфта мард,
Барошуфту рухсор гулранг кард.
Биёбон ҳама сар ба сар бингарид,
Чуз аз тирагӣ ӯ ба дида надид.

Бад-он меҳрубон Рахши бедор гуфт
Ки торикии шаб нахоҳи нахуфт?!
Сарамро ҳаме боз дорӣ зи хоб!
Ба бедории ман гирифтат шитоб?
Гар ин бор созӣ чунин растхез,
Саратро бибурам ба шамшери тез!
Пиёда шавам сӯи Мозандарон,
Кашам хӯду шамшеру гурзи гарон!

Таҳамтан боз бабри баёнро ба боляш кашида ба хоб рафт:

Биғурид боз аждаҳои диҷам,
Ҳаме оташ афрӯхт, гуфтӣ, ба дам.

Рахш ошуфтаҳол ва бетоқат шуда бошад ҳам, ба бедор кардани сохибаш чуръат намекард, меандешид, ки мабодо аждаҳо ин бор ҳам нопадид шаваду паҳлавон боз ба вай ғазаб кунад. Лекин дар охир тоқат накард, меҳри Рустам бар андешааш ғолиб омаду чун боди дамон ба сари ӯ тохта:

Хурӯшиду чӯшиду барканд хок,
Зи наълаш замин шуд ҳама чок-чок.

Таҳамтан бедор шуда нигоҳ кард, аждаҳо ин бор падидор буд:

Бад-он тирагӣ Рустам ўро бидид,
Сабук теги тез аз миён баркашид,
Биғурид бар сони абри баҳор,
Замин кард пуроташи корзор.
Бад-он аждаҳо гуфт: – «Баргӯй ном,
К-аз ин пас набинӣ ту гетӣ ба ком!
Набояд, ки бе ном бар дасти ман
Равонат барояд зи торик тан!».
Чунин гуфт дужжим нарраждаҳо
Ки аз чанги ман кас наёбад раҳо!
Сад андар сад ин дашт ҷои ман аст,
Баланд осмонаш ҳавои ман аст,

Наёрад паридан ба сар-бар уқоб,
Ситора набинад заминаш ба хоб.
Бад-ӯ аждаҳо гуфт: – «Номи ту чист,
Ки зояндаро бар ту бояд гирист?».
Чунин дод посух, ки ман Рустамам,
Зи Дастони Сомам, ҳам аз Найрамам,
Ба танҳо яке кинавар лашкарам,
Ба Рахши диловар замин биспарам.
Бубинӣ зи ман дастбурди набард,
Саратро ҳам акнун барорам ба гард.
Баровехт бо ӯ ба чанг аждаҳо,
Наёмад ба фарчом ҳам з-ӯ раҳо.
Бад-он сон биёвехт бо пилтан,
Ту гуфтӣ, ба Рустам даромад шикан.
Чу зӯри тани аждаҳо дид Рахш,
Ки з-он сон баровехт бо тоҷбахш,
Бимолид гӯшу даромад-шигифт!-
Биканд аждаҳоро ба дандону кифт,
Бидаррид чармаш, бад-он сон ки шер,
Дар ӯ хира шуд паҳлавони далер,
Бизад теғу андохт аз тан сараш,
Фурӯ рехт чун рӯд хун аз бараш.
Замин шуд ба зер-андараш нопадид,
Яке чашмаи хун аз ӯ бардамид.
Чу Рустам бад-он аждаҳои диҷам
Ниғаҳ карду бар ёли он тездам,
Биёбон ҳама зери ӯ дид пок,
Равон хуни гарм аз бари тираҳок,
Ба Яздон чунин гуфт, к-эй додгар,
Ту додӣ маро донишу зӯру фар,
Ки пешам чи шеру чи деу чи пил,
Биёбони беобу дарёи нил.
Бадандеш бисёру гар андакест,
Чу хашм оварам, пеши чашмам якест!

ХОНИ ЧАҲОРУМ

КУШТАНИ РУСТАМ ЗАНИ ЧОДУРО

Боз ба зин барнишасту равон шуд. Таковари рӯйинасум то гашти рӯз масофати дарозеро тай кард.

Хуршеди ховар аз фарози қиём ба нишеби бохтар сарозер шуда буд, ки аз пеш чаманзори шодобу хурраме баромад. Таҳамтан дар вай чашмае дид, чун чашми тазарвон соф, дар сари чашма хони алвоне густурда ва рӯйи хон чоми заррини пурмай бо қадаҳи булӯрин ва як меши бирён бо намакдону нон ниҳода. Якто танбӯр ҳам дида мешуд, ки ба танаи дарахт така дода шуда буд. Рустам он чаманзори хуррам ва он хӯроку нӯшокро атои ғайбии худовандӣ дониста шукр гуфт, фуруд омад, Рахшро аз зин холӣ карда ба чаро сар дод, дар оби сарду зулоли чашма дасту рӯй шуста, омодаи хӯру нӯш гардид. Он хӯроку нӯшок аз они чодугаре буд, чодугар бо шунидани садои суми Рахш ва овози Рустам пинҳон шуда буд. Паҳлавон қадаҳи булӯринро ду-се навбат май пур карда нӯшиду ба хӯрдани гӯшту нони гуворо шурӯъ кард. Пас аз серу пур хӯрдану нӯшидани шароби ноб сархуш шуда, танбӯрро гирифтӯ навохтан ва сурудан оғоз кард. Аз қисмати пурмашаққати худ шиквакунон месароид:

Ки овораи баднишон Рустам аст,
Ки аз рӯзи шодиш баҳра кам аст,
Ҳама ҷойи чанг аст майдони ўй,
Биёбону кӯҳ аст бўстони ўй,
Ҳама чанг бо деу нарраждаҳо,
Зи деу биёбон наёбад раҳо;
Маю чому бўё гулу марғзор
Накардаст бахшиш маро рӯзгор.
Ҳамеша ба чанги наҳанг-андарам,
Дигар бо палангон ба чанг-андарам.

Зани чодугар аз ҷойи пинҳоншудааш сурудӯ нағмаи ўро гӯш мекард:

Ба гӯши зани ҷоду омад суруд,
Ҳамон чомаи¹ Рустаму захми руд.
Биёрост рухро ба сони баҳор,
Агарчанд зебо набудааш нигор.
Бари Рустам омад пур аз рангу бўй,
Бипурсиду биншаст наздики ўй.

Пайдоиши он зан Таҳамтанро аввал ба ҳайрат андохт, лекин сониян вай инро ҳам атои худовандӣ дониста хушнуд гардид ва Худовандашро ситоиш кард, ки дар биёбони Мозандарон ба вай он хону маю ин майгусори нозанинро расонд. Надонист, ки «майгусори нозанин» ҷодугари пурфан асту нахуфта ба ранг-андар Аҳриман аст.

Қадаҳи май бар кафи зан ниҳоду «Худованди бахшояндаи меҳрубон»-ашро ёд кард. Гӯянд, ҷодугар бо шунидани номи «Худованди бахшояндаи меҳрубон» яке ларзиду чехрааш ди-гаргун гашт, сиёҳ шуд, аз ҷой часта рӯ ба гурез овард. Таҳамтан донист, ки ҷодугар аст, дарҳол камандро гирифта ба вай андохт, ҳамми каманд ба гардани ҷодугар ҳалқа гардид. Теғ баркашиду ба вай амр кард, ки:

– Худро он тавре ки ҳастӣ, бинамой!

«Паричеҳра» ба асли худ баргашта:

Яке гандапире шуд андар каманд,
Пурожангу найрангу банду газанд.

Ханчари тези паҳлавон бо як зарба тани зишти ўро ду ним кард:

Дили ҷодувонро пур аз бим кард.

¹. Чома-ғазал

ХОНИ ПАНЧУМ

ГИРИФТОР ШУДАНИ АВЛОД БА ДАСТИ РУСТАМ

Аз он чо ӯ боз рӯ ба роҳ ниҳод. Он рӯз ва шаб роҳ паймуда ба ободие расид, ки заминаш аз алафи маҳин чун парниён ва ҳама чо сабзаву обҳои равон буд. Рустам аз мондагию гармии ҳаво саропо ғарқи арақ шуда буд, майли осоишу хоб дошт; бабри баёну миғфари аз арақи бадан таршудаашро кашида дар офтоб паҳн кард, Рахшро аз зину лачом ҳолӣ карда, ба киштзор раҳо намуд; баъд бабри баёну ҳӯди хушкидаашро ба тан пӯшида, сабзаро ба худ бистар ва сипарашро болишт карда ба хоб рафт.

Соҳиби кишт омад, дид, ки асп дар киштзори ӯ мечараду онро поймол мекунад, барошуфта ба сари Рустам тохт ва чӯби ғафсеро бардошта сахт ба пойи ӯ зад; Рустам бедор шуд, деҳқони хашмгин ӯро дашном дод, гуфт: – «Эй Аҳриман, чаро аспатро ба кишт сар додӣ?». Паҳлавон аз гуфтори ӯ тез шуда барҷасту аз ду гӯши ӯ гирифта кашид, ҳар ду гӯшаш аз бех канда шуд. Деҳқон аз дард фарёд зада, гӯшҳояшро ба даст гирифта сӯйи Авлод ном паҳлавоне, ки дар он қарибӣ мезист, давид ва ба вай арз кард, ки марде палангинапӯши оҳанинқулоҳ дар дашт хуфта буду аспаш дар киштзорам мечарид, ман аспи ӯро аз киштзор ронданӣ шуда будам, ки вай бархосту дам назада ду гӯши маро канда партофт ва боз ба хоб рафт.

Авлод бо як даста паҳлавононаш нишаста буд, дили ҳамаашон ба деҳқон сӯхт ва ҳамаашон зуд бархоста, ханҷарҳояшонро ба даст гирифта ба дашт шитофтанд.

Рустам он мардони пурхашми ханҷаргузарро дида барҷасту назди Рахш давид ва онро зуд зин карда савор шуда тундарвор ғурруну теғкашон ба болояшон тохт. Авлод ба вай «Ист!» гӯён хитоб намуд ва суолборонаш кард:

– Ту чӣ марде ҳастӣ? Номат чист? Шоҳу паноҳат кист? Бо кадом дилу гурда ба ин макони наррадевони пархошчӯ омадӣ? Чаро аспатро дар кишт сар додӣ ва гӯши ин даштбонро кандӣ? Ҳар касе, ки бошӣ, ман ҳамин дам рӯзи равшанро ба ту сиёҳ мегардонаму кулохатро бар хок меафканам!

Рустам ҷавоб дод, ки:

– Номи ман абр аст, агар абр зӯри шер дошта бошаду тег
бораду сари саркашон бибурад:

Ба гӯши ту гар номи ман бигзарад,
Дами чону хуни дилат бифсурад!
Наёмад ба гӯшат ба ҳар анчуман
Камону каманди гави пилтан?
Ҳар он мом, к-ӯ чун ту зояд писар,
Кафандӯз хонемашу мӯягар.
Ту то ин сипаҳ пеши ман рондӣ,
Ҳама гавз¹ бар гунбад афшондӣ!

Инро гуфта, вай:

Чу шер андаромад миёни рама,
Бикушт, он ки буданд гирдаш ҳама,
Ба як захм ду-ду сари сарфароз
Бияндохт аз тан ба кирдори гоз².
Саронро зи захмаш ба хок оварид,
Сари саркашон зери пай густарид.
Шикаста шуд он лашкар аз паҳлавон,
Гурезон бирафтанду тираравон.
Дару дашт шуд пур зи гарди савор,
Пароканда гаштанд бар кӯҳсор.

Вай Авлодро сур карду каманд андохта сари ўро ба ҳалқаи
каманд овард, пиёда шуда ҳар ду дасти ўро баст ва гуфт:

– Агар ту ба ман ҷойи Деви Сапед, ҷойи Пӯлоди Ғандӣ ва
Бедро намоӣ, ман шоҳи Мозандаронро сарнагун карда тоҷаш-
ро бар сари ту мениҳам ва бар тахт менишонамат, аммо агар
қачӣ ба кор оварию дурӯғ гӯйӣ аз ду чашмат ҷӯйи хун равон
месозам.

Авлод гуфт:

¹. **Гавз** – чормағз

². **Гоз** – дукорд, қайчӣ, микроз.

– Ҳар чӣ пурсӣ, ҷавоби рост медиҳам, туро ба ҷойи баста-шудаи Кайковус роҳ менамоям, ҷойи Деви Сапеду фарсанг, аз он ҷо то макони девон боз сад фарсанг роҳи душворе ҳаст. Онҳо дар миёни ду кӯҳи сар ба фалак кашида, ки мурғи ҳумой ҳам бар фарози он наменарад, воқеъ аст, шаб дувоздаҳ ҳазор деви ҷангӣ бар он кӯҳсор посбонӣ мекунад, сипоҳдоронашон Пӯлоди Ғандӣ, Бед ва Санча, сардори ҳамаашон Деви Сапеди пилпайкар аст, ки аз ҳайбаташ кӯҳ чун бед меларзад. Ту ҳар қадар зӯро тавоно ҳам бошӣ, бо он наврадедон пайкор карда наметавонӣ:

Бихандид Рустам зи гуфтори ӯй,
Бад-ӯ гуфт: – «Ғар бо манӣ, роҳ ҷӯй!
Бубинӣ к-аз ин як тани пилтан
Чӣ ояд бад-он номдор анҷуман.
Ба неруи Яздони пирӯзгар,
Ба бахту ба шамшеру тиру хунар,
Чу бинанд тови бару ёли ман,
Ба ҷанг-андарун захми кӯполи ман,
Бидаррад паю пӯсташон аз наҳеб,
Инонро надонанд боз аз рикеб»¹.
Бигуфт ину биншаст бар Раҳш шод,
Давон буд Авлод монанди бод.

Таҳамтан шабони тираву рӯзони равшан роҳ паймуда, ба ҷое, ки Ковус ва лашкараш ба ҷоду афтода буданд, расид ва қарор гирифт. Чун аз шаби торик як нима гузашт, аз дашт хурӯшу ғавғое бархост, аз дур шуълаи ҷароғон намудор гашт, Рустам аз Авлод ҷӣ будани он шуълаҳои оташу ҷароғонро пурсид, Авлод гуфт, ки он шаҳри Мозандарон аст ва Пӯлоду Аржангу Бед бо дигар паҳлавонони лашкари дев ду баҳра аз шаб нахобида базму сур мекунанд.

Рустам хуршеди тобон рух намуда буд, ки бархоста Авлодро ба ҳалқаи каманд маҳкам баст ва худ гурзи ниёро² ба болои зин партофта сӯйи шаҳри Мозандарон саворӣ намуд.

¹ Яъне лачомро аз рикоб (узангу) фарқ намекунанд.

² Ниё – бобо (максуд гурзи Сом, бобои Рустам).

ХОНИ ШАШУМ

ҶАНГИ РУСТАМ БО АРЖАНГДЕВ

Мигфари хусравӣ бар сар, бабри баёни арақолуд дар бар, Таҳамтан дар нишемани солори девон Аржанг ҳозир гардида, яке наъра кашид, аз наъраи раъдосои ӯ гӯё кӯҳ таркиду дарё талотум кард. Аржангдев ва дигар девон аз хаймаҳо берун частанд. Рустам чун алангаи оташ ба болои Аржанг асп барангехт ва аз буни ду гӯши ӯ гирифта сарашро канда партофт ва он сари ба хун оғуштаро ба миёни девон афканд. Онҳо аз зӯри ҷанголу ҳайбати паҳлавон дилашон даррид, тарсону ҳаросон ба ҳар сӯ гурехтанд; Таҳамтан шамшери кин баркашида онҳоро сур карду ҷандин нафарашонро кушт.

Сипас ба кӯҳи Испирӯз баргашта Авлоди бастаро кушоду аз ӯ дар кучо будани Ковусро пурсид. Авлоди пиёда пеш-пешӣ Рустам давон ўро ба шаҳре, ки Ковус дар он ҷо буд, раҳнамун шуд.

Таҳамтан чун ба он шаҳр расид, Раҳш раъдосо шихае кашид, шихааш то ҷое, ки Ковус ва эронӣён дар банду баст буданд, расид, Ковус шунид:

– Шихаи Раҳш! – аз ҳаяҷон ба худ ларзида нидо кард шоҳ ба эронӣён, ки шарикӣ асораташ буданд. – Шиноҳтам! Дар замони падарам Кубод, ҳангоме, ки вай бо шоҳи Тӯрон мечангид, Раҳш ҳамин тавр шиха кашида буд. Рустам омад, бадрӯзии мо ба охир расид!

Лашкариён бовар накарда, гуфтори Ковусро ба васвосу ҳазён нисбат доданду гуфтанд: – «Шоҳ аз банди гарон ҷонаш табоҳ шуда, ҳушу хирад аз сараш паридаст ё балки хоб дидаасту хобашро мегӯяд».

Онҳо дар ин гуфтугӯ буданд, ки яке Рустам пайдо гардид. Асирон ба ҳаяҷону изтироб афтоданд, ба дида бовар намекарданд. Таҳамтан назди Ковус шитофт, паҳлавонони эронӣ Гударз, Тӯс, Гев, Густаҳам, Шидӯш, Баҳром ва дигарон дар гирдаш ҷамъ шуданд, Ковус бо гиряву ғиғони шодӣ сӯйи Рустам сачда кард ва сипас ўро дар оғӯш гирифта аз ранҷи роҳ, аз Зол ва дигар хешу табораш пурсон шуд ва дар охир гуфт:

– Рахшро аз дев пинҳон бояд кард. Агар ба Деви Сапед огоҳӣ расад, ки Аржанг кушта шуда ва пайи ту хоҳад афтод, он гоҳ мумкин аст, ки ҳамаи ранчу машаққати ту бар бод равад. Акнун ту боз ба ранчи охирин тан дода ба қойгоҳи Деви Сапед бирав. Магар боз Яздони пок туро ёр шаваду сарҳои он қодугаронро ҳам дар хок кунӣ, аммо то нишемани ӯ бояд аз ҳафт кӯҳ гузарӣ ва он гоҳ:

Яке ғор пеш оядат ҳавлноқ,
Чунон чун шунидам, пур аз тарсу бок,
Гузораи пур аз нармадевори ҷанг,
Ҳама разма сохта чун паланг.
Ба ғор-андарун гоҳи Деви Сапед,
К-аз ӯянд лашкар ба биму умед.
Тавонӣ магар кардан ӯро табоҳ,
Ки ӯяст солору пушту паноҳ.

«Тундбоди ғам чашмҳои сипоҳиёни маро тира кард, чашмони худам низ аз тирагӣ нобино гаштанд. Як пизишк¹ фарзона ба ман гуфт: давои чашмат хуни Деви Сапед аст, агар аз хуни ӯ се қатра ба чашмонат ҷаконӣ, он хун тирагии чашматро шуста берун мерезад. Умедворам, ки ба бахшониши Офаридгор ту он деви ҷангиरो ҳалок соӣ».

Паҳлавон ба қойгоҳи Деви Сапед азми рафтан намуда, ба эронӣ навиди озодӣ дод ва хайрбод кард.

ХОНИ ҲАФТУМ

КУШТАНИ РУСТАМ ДЕВИ САПЕДРО

Аз он қойгоҳ танг баста камар
Биёмад пур аз кинаву ҷанг сар.
Або ҳештан бурд Авлодро,
Ҳамеронд мар Рахши чун бодро.
Наёсуд дар раҳ гави некхоҳ,
Намоянда Авлод будаи ба роҳ.

¹. Пизишк – табиб.

Чу Рахш андаромад бад-он ҳафт кӯх,
 Бад-он наррадевон гурӯхогурӯх,
 Ба наздики он ғори бебун расид,
 Ба гирд-андараш лашкари дев дид.
 Ба Авлод гуфт: – «Он чи пурсидамат,
 Ҳама бар раҳи ростӣ дидамат,
 Яке кори саҳт аст эдар¹ маро,
 Сазад, гар бигӯй ту, некахтаро!²
 Кунун чун гаҳи рафтаи омад фароз,
 Маро роҳ бинамою бикшӣ роз».
 Бад-ӯ гуфт Авлод: – «Чун офтоб
 Шавад гарм, дев андарояд ба хоб,
 Бар ишон ту пирӯз бошӣ ба ҷанг,
 Кунун як замон кард бояд диранг.

Рустам сабр кард, то ки офтоб баланд баромад, он гоҳ дасту пойи Пӯлодро ба ҳалқаи каманд маҳкам баст ва савор шуда шамшери аз ниёзро кашиду «Манам Рустами Дастон! Меканам сарҳои девон!» гӯён бо наъраи раъдосои худ дар кӯҳсор гулгула андохта, ба болои девон асп афканд. Дар миёни сипоҳи девон растохезе барпо кард. Аз зарбҳои шамшери ӯ сарҳои девон ба ҳар сӯ париданд. Чандеро Рахш бо наълҳои пӯлодинаш лагадкӯб карда кушт. Оне, ки аз теги хунхори паҳлавон ё аз зарби хорошикани суми Рахш наҷот ёфт, дар бими чон гурехт. Аз наррадевон ҳеҷ яке дар муқобили ҳамлаи шеронаи Таҳамтан истодагӣ накард. Таҳамтан аз он ҷо сӯйи нишемани Деви Сапед шитофт. Ҷаҳаннамвор ғоре дид, нигоҳ кард, дев аввал дар тирагии ғор нопадид буд, чашму миҷгонашро молида дурусттар нигоҳ кард, дид – дев, мӯйи сару баданаш чун шир сафед ва рӯяш сиёҳ, хоб рафта буд, Рустам ба куштаниш шитоб накард, палангвор яке ғуррид, дев бедор шуда чун як кӯҳ ба по ҳест, ронҳояш оҳангӯш буданду қулоҳи оҳанин бар сар дошт, сангеро ба калонии санги осӣ аз кӯҳ канда гирифта ба наздики Рустам омад; ҷунон даҳшатангез буд, ки

¹. Эдар – дар ин ҷо.

². Некахтар – хушбахт, хуштолеъ.

хатто ба дили Рустам аввал ниҳебу ҳаросе роҳ ёфт, аммо баъд паҳлавон чун шери жаён яке барошuftу теги тезашро ба миёни ӯ зад, як дасти дев канда шуда афтод, теги дигар зад – як пояш канда шуд: бо як дасту як по ба Рустам дарафтид, зӯр овард, даруни ғорро зеру забар кард; аз китфу гардани Рустам гирифта ӯро ғалтониданӣ шуд, Рустам дошт дод; ин аз он ва он аз ин пора-пора гӯшти бадан меканд; аз хун замини ғор саросар гил шуд. Таҳамтан ба дилаш мегуфт: – «Агар ман бо дасту пойи бурида ва паю пӯсти канда аз чанголи ин аждаҳо раҳо ёбам, дигар чангу чидолро абадӣ тарк хоҳам кард». Ҳамин тавр, арақу хун аз тани ҳар ду чун ҷӯй равон, бо якдигар разм мекарданд. Рустам бо дарду кин бисёр кӯшид, бисёр зӯр зад, саранҷом ҳамаи қуввати тану ҷонашро ҷамъ карда яке ҷанг заду девро ба гарданааш бардошта бар замин зад. Дев ниммурда дар замин ёзид, паҳлавон бо ханҷар синаи ӯро дарронда ҷигарашро берун кашид. Ҳам бо ҷигари дев ба назди Ковус баргашт:

Ба шодӣ баромад зи гурдон фиғон,
Ки омад сипаҳдори равшанравон,
Ситоишқунонаш давиданд пеш,
Бар ӯ офарин буд з-андоза беш.

Рустам банду занҷирҳои асиронро шикаста ҳамаашонро озод кард. Сипас ба ҷашмони кӯршудаи шоҳ ва дигар эронӣҳои асирафта аз ҷигари Деви Сапед хун ҷаконда буд, ки:

Ҳама дидаҳшон бишуд равшано,
Ҷаҳоне бишуд сарбасар гулшано!

Сониян, Рустам дар сари сипоҳи бозмондаи Ковус ба ҷанги шоҳи Мозандарон рафта, ӯро ҳам сарнагун кард ва тоҷу тахти ӯро мувофиқи ваъда ва бо ризояти Ковус ба Авлоди бегӯши ростқавл бахшид. Авлодшоҳ фармонбарӣю хирочгузории шоҳи Эронро ба зимма гирифт. Он гоҳ Ковус бо Рустам ва бо лашкараш музаффару мансур ба Эрон баргашт. Аз он ҷо вай Рустамро бо атоҳои фаровон сарафроз гардонид ба Зобулистон гуселонид.

КОРИ КАЙКОВУС ДАР БАРБАРИСТОН ВА ДИГАР ДОСТОНҲО

Мубади пурдониш накл карда ва шоир аз пири деҳқон-нажоде, ки ривоятҳои бостониро ба ёд дошт, низ шунидааст, ки Кайковус пас аз ҷанги Мозандарон боз ба ҳамсоҷишварҳои наздику дур ҳучум, ба Тӯрону Чин юриш мекунад, ба Микрон-замин мегузарад, то сарзамини Зирех меравад. Паҳлавонони сафдару сипоҳдорони бохунараш Тӯс, Гев, Гударз, Фарибурз, Густаҳам, Гургин, Хуррод лашкари он тарафхоро торумор ва шоҳонро хирочгузори шоҳи Эрон мегардонанд.

Аз он пас Ковус ба Африқо сафар намуда, бо шоҳи Барбаристон ҷангида, ўро ҳам ба итоат меоварад. Аз Барбаристон ба ҷануби Эрон – Зобулистон, ки номи дигараш Нимрӯз асту боз Систон ҳам меномандаш, баргашта, меҳмони Рустами Дастон мешавад.

Аммо фарозиҳо нишебӣ ҳам доранд, касе, ки бар фароз шуд, нишебаш пеш меояд:

Бибуд шоҳ як моҳ дар Нимрӯз,
Ғае руду май хост, ғаҳ бозу юз.
Бар ин барнаёмад басе рӯзгор,
Ки бар гӯшаи гулситон руст хор.

яъне хабар расид, ки Ҳомоварон, Барбаристон, Мисру Шом аз шоҳи Эрон гашта, аҳди бочу хирочгузориро шикаста, бар вай шӯридаанд.

Чӣ бояд кард? Кайковус боз ба ҷанги он «саркашон» рафтано лозим донист.

Сипоҳи ӯ омодаи сафар шуд, сипоҳиён бар сипархошон номҳои худро навиштанд. Ковус ин бор ба он сӯ бо роҳи баҳр рафтани шуд, ки кӯтоҳтар буду душманонаш ўро аз ин роҳ мунтазир нахоҳанд буд. Киштиҳо ва заврақҳои бисёре созонда, сипоҳро ба онҳо нишонда равон шуд.

Пас аз якҷанд ҳафтаи шиноварӣ дар баҳр, Миср ба дасти чап монду ба дасти рост – Барбаристон. Дар пеш Ҳомоварон, ба соҳил фуромаданд.

Сипоҳи се кишвар – ҳомовариҳо, барбарӣҳо ва мисриҳо аз омадани Кайковус боҳабар шуда, муттаҳидона ба ҷанги вай омаданд. Сипоҳи онҳо фаровон буд:

Сипоҳе, ки дарёву саҳрову кӯҳ,
Шуд аз наъли аспони ишон сутӯҳ,
Набуд шери даррандаро ҷойгоҳ,
На гӯри жиён ёфт бар дашт роҳ,
Паланг аз бари сангу моҳӣ дар об,
Ҳам андар ҳаво абру паррон уқоб.
Ҳаме роҳ чустанду кай буд роҳ
Даду домро¹ бар чунин ҷойгоҳ!

Ковус ҳам бидуни таъхир лашкарашро ба муқобили муттафиқон ронд:

Ду лашкар чу бар ҳам расиданд танг,
Дил аз кина огандаву сар зи ҷанг,
Зи ҳар ду тараф баркашиданд саф,
Ба каф ханҷару бар лаб оварда каф.
Фиганданд бар ёли аспон инон,
Ба захр об доданд нӯги синон.
Чу бар кӯҳаи зин ниҳоданд сар,
Хурӯш омаду чок-чоки табар;
Зи ҷашми синон оташ омад бурун,
Замин шуд ба кирдори дарёи хун,
Ту гуфтӣ ҳаво жола борад ҳаме,
Ба санг-андарун лола корад ҳаме.

Муттафиқон бо ҳамлаҳои тунду тез эронӣро ба танг оварданд, лашкари Ковус қариб буд ки ҳазимат кунад, он гоҳ:

Яке наъра зад Гев, гуфт: – «Эй сарон!
Бикӯшед дар разми бадгавҳарон!
Раво нест баргаштан аз корзор,
Агар ҷон супорем дар корзор!»

¹ Дадӯ дом – ҳайвоноти даштӣ ва аҳлӣ.

Зи гурдони эронсипаҳ ҳар кӣ буд,
Барангехтанд асп монанди дуд,
Яке аждаҳо гашту дигар паланг,
Яке пилноме, яке шерчанг,
Ниҳоданд бар душманон теги кин,
Басо сар, ки афканда шуд бар замин!
Баромад хурӯши «деҳ!-у «дор»-у «гир!»
Чу борон биборид жӯпину¹ тир,
Ҳаво гашт аз найза чун бешае,
Дили ҳар саворе дар андешае.
Зи бас хун, ки шуд рехта бар замин,
Яке лолазоре шуд он дашти кин.

Оқибат лашкари се кишвари муттафиқ шикаст хӯрд. Нахуст сипоҳдори Ҳомоварон таслим шуд, аз паси ӯ шоҳони Барбаристон ва Миср ҳам силоҳ афканданд. Вакилони онҳо ба Ковус хазинаҳои зару гавҳару силоҳи шоҳони худро оварда таслим карданд.

БА ЗАНИҶ ГИРИФТАНИ КОВУС ДУХТАРИ ШОҲИ ҲОМОВАРОНРО

ХОСТГОРӢ

Фиристодаи шоҳи Ҳомоварон, барои он ки аз шоҳи Эрон атою эҳсон ёбад, дар хилват ба ӯ гуфт:

– Шоҳи ман духтаре дорад, ки сазовори ҳарамии туст, ту агар ӯро ба занӣ хоӣ, шояд. Ваҳ, чӣ хурнаҷод духтаре:

Ки аз сарв болош зеботар аст,
Зи мушки сияҳ бар сараш афсар аст,
Ба боло баланду ба гесу каманд,
Забонаш чу ханҷар, лабонаш чу қанд,
Фурӯ ҷишта гесу зи сар бар замин,
Зи Эзад бар он моҳ бод офарин!

¹. **Жӯпин** (зӯпин, зӯбин) – найзаи кӯтоҳ

Биҳиштест ораста пурнигор,
Чу хуршеди тобон ба хуррам баҳор!

Дили Ковус аз ҷой чунбид. Гуфт: – «Ман ўро аз падараш хостгорӣ мекунам». Дарҳол аз дарбориёнаш як марди доно ва сухангўиро ба хостгорӣ назди шоҳи Ҳомоварон равона карду гурур ва худписандиро ба осмони ҳафтум бароварда ба ў фармуд:

– Аз забони ман ба падараш бигў: – «Бузургони ҷаҳон ҳешии маро орзу мекунанд; равшании хуршед аз гавҳари тоҷи ман ва паҳноӣ замин пояи тахти ман аст, ҳар он кас, ки дар сояи ман паноҳ наҷўяд, пойгоҳаш паст мешавад. Ман бо ту пайванди ҳешӣ меҷўям. Шунидам, дар паси пардаат духтаре дорӣ, ки лоиқӣ ман аст. Ту писари Қубодро домод мегириӣ, фахр кун ва ҷунон дон, ки сар ба хуршед баровардаӣ».

Фиристода ин сухани ўро ба шоҳи Ҳомоварон расонида, бо забони ҷарб ва гуфтори нарм духтари ўро барои шоҳи худ хостгорӣ кард.

Шоҳи Ҳомоварон аз ин хостгорӣ дилтанг ва саргарон шуд. Аввалан, Судоба ягона фарзанди ў буд, падар беҳад дўсташ медошт ва намерост, ки вай дур афтад. Эрон кучою Ҳомоварон кучо! Аммо сониян – аз он муҳимтар – андешаи истиқлоли мамлакат буд; домодии Ковус тобеияту хирочгузории Ҳомоваронро ба шоҳи Эрон мустаҳкам ва бардавом мегардонад. Духтарат маликаи Эрон бошад, бар шоҳи Эрон чӣ тавр мешўрӣ? Ҳол он ки шоҳи Ҳомоварон ният дошт, баъди ба Эрон баргаштани Ковус пинҳонӣ қувва ҷамъ карда, бар вай қиём кунад, истилогарони бемурувватро аз мамлакаташ биронаду истиқлоли аз даст рафтаашро аз нав барқарор намояд. Аммо ҳозир вай мағлуб буд, зеро даст буд, ёрои рад кардани талаби фотеҳи худро надошт. Бисёр андешиду ба фиристодаи Ковус гуфт:

– Пуштгармии ман аз дороиям буду дилам ораста ба фарзанд. Дороиямро ба Ковусшоҳ супурдам, акнун вай меҳаҳад диламро рабояд. Хуб, маро чӣ ҳадди он, ки аз раёю фармонаш сар тобам? Диламро ҳам месупорам. Лекин таомули кишвари мост, ки дар арӯй ризояти духтарро мепурсанд. Рухсат шавад, аввал раёӣ Судобаро пурсам.

ҒАМИ ПАДАР ВА ШОДИИ ДУХТАР

Вай аз боргоҳ ба хонаи хоса гузашта, Судобаро ба наздаш талбид.

Духтари гуландом ҳозир шуда, бо хуршеди ҷамолаш гӯё хонаро равшантар кард.

Шоҳ бо вай аз қиёму истиқлоли оянда сухан нагуфт, зеро бо занон дар ин мавзӯ сухан ронданро бесуд ва ҳатто хатарнок медонист (мабод ки рост пеш аз вақт ошкор шавад!). Духтарро аз хостгории шоҳи Эрон огоҳ карда раъяшро пурсид. Дар таҳти дилаш умеде дошт, ки шояд Судоба ин хостгорию қабул накунаду бо ҳамин ба падараш барои гардонидани талаби Ковус баҳонае диҳад. Аммо – ҳайҳот! Умедаш якбора барбод рафт:

– Чӣ хуш! – хандону шукуфон гуфт Судоба. – Шаҳриёри ҷаҳон ҷӯи хешии туст, шодӣ кун, падар имрӯз ба мо аз Ковус беҳтар ғамхоре нест.

– Охир, ту ягона фарзандам, ягона тасаллои дилам ҳастӣ, духтарам? – бо дилшикастагӣ гуфт шоҳ. – Модаратро аҷали бераҳм аз ман рабуд, акнун ту ҳам маро тарк мекунӣ? Танҳою бекас мегузорӣ? Ба падари пират дилат намесӯзад?... Ман мехостам, ки барои ту аз бузургони кишвари худамон домоди шоистае бигираму тӯро ҳар вақт ки хоҳам, дидан тавонам...

– Магар аз шоҳаншоҳи Эрон шоистатар домодест ҳаст? – ҷавоб дод Судоба. – Ман маликаи Эрон ки шудам, ҳар вақт, ки ту маро талаб кунӣ ё худам хоҳам, ба наздат омадан мегирам. Аз тарафи дигар, ту дар паноҳи шоҳаншоҳ бар тахтат осуда нишаста подшоҳӣ хоҳӣ кард, падарҷон! Ба фиристодаи Ковус бигӯ: – «Аз хостгории шаҳриёри ҷаҳон сарафрозам, розӣ ҳастам, духтарам низ розист».

Падари навмед бо ҳасрат ба дилаш гуфт: – «Бадбахт касе, ки духтар дорад»:

«Киро дар паси парда духтар бувад,
Агар тоҷ дорад, бадахтар бувад».

Вай ноилоч ба боргоҳ баргашта, бо фиристодаи Ковус мувофиқи дину ойини ҳудаш паймон баст.

Арӯси хурлиқо бо чиҳози фаровон ва канизакону ғуломони бисёр дар тахти равон ба назди Ковус фиристода шуд.

Чун Судоба дар пеши хаймаи шоҳи Эрон аз тахти равон фуруд омад, Ковус, ки ўро надида ошиқ шуда буд, дида ошиқтар шуд:

Яке анчуман сохт бо бихрадон¹
Зи бедордил пирсар мўбадон.
Сазо дид Судобаро ҷуфти хеш,
Аз ӯ ком бистад ба ойину кеш.
В-аз он пас бад-ӯ гуфт: «Чун дидамат,
Ба мушкӯи² заррин писандидамат».

ҲИЛАИ ШОҲИ ҲОМОВАРОН

Ба алами мағлубияту аз даст рафтани истиклолият ва хирочи яғмогаронаи шоҳи истилогар акнун хиёнати духтари камхирадаш зам шуда, қарору ороми шоҳи Ҳомоваронро ба кулӣ бурда буд. Суоли «Чӣ бояд кард? Чора чист?» пайваста мағзи сарашро мешикофт.

Ў як ҳафтaro дар ин кайфият гузаронида, сари ҳафтаи дуюм қарор дод, ки ба озмоиш ҳилае созаду Ковусро аз миён бардорад. Барои ҳалосӣ аз истилои аҷнабиён ва барқарор кардани истиклолияти кишвар ҳеч чорае нест, ки раво набошад. Ҳила чунин буд; ӯ домини олимақоми худро бо ҳамроҳии сипоҳдоронаш ба меҳмонӣ хонда, дар вақти зиёфату базм ҳамаашонро ғофилгир карда мебандаду ба зиндон меандозад. Он гоҳ лашкари Ковус бесару сардор монда худ ба худ пароканда шуда меравад.

Кайковус ҳафтod фарсах дур аз пойтахти Ҳомоварон дар пояи кӯҳ хайма зада, лашкаргоҳ сохта буд. Шоҳи Ҳомоварон ба назди ӯ вакилони худро фиристода ба меҳмонӣ даъваташ кард:

¹. **Бихрадон** – хирадмандон, доноён.

². **Мушкӯ** – ҳарамсаро, қаср.

Ки гар шоҳ бинад, ба меҳмони ман,
Биёд хиромон сӯи хони ман,
Шавад шаҳри Ҳомоварон арчманд,
Чу бинад рухсори шоҳи баланд.

Зоҳири даъваташ нек буду ботинаш бад. Фиристода ба лашкаргоҳи Ковус рафта ўро хабар кард.

Судобаи зирак аз кайфияти падараш бохабар ки буд, аз ин даъвати ногаҳонӣ гумони бад бурд:

Бидонист Судоба ройи падар,
Ки бо сур пархош дорад ба сар;
Ба Ковуси Кай гуфт, к-ин рой нест,
Туро худ ба меҳмони ў чой нест,
Мабодо, ки бо сур чанг оварад,
Туро бе баҳона ба чанг оварад.

Шоҳдухтари худпарасти ин қасди ниҳонии падарро танҳо аз боиси худаш дониста, илова кард:

Зи баҳри ман асти ин ҳама гуфтугӯй,
Туро з-ин наёд чуз андуҳ ба рӯй.

Ковус ба гуфтори Судоба бовар накард, вай шоҳи Ҳомоварону атрофиёни ўро ба чунин мардонагӣ наменинохт ва писанд намекард.

Бо сипоҳдоронаш ба даргоҳи падарарӯсаш равон шуд.

Шоҳи Ҳомоварон асбоби меҳмондорию зиёфаташро дар шаҳри Шоҳа, ки ҷойи суру чашнҳояш буд, таҳия карда буд. Шаҳрро ойин¹ бастанд:

Чу дар Шоҳа шуд шоҳи гарданафроз,
Ҳама шаҳр бурданд пешаш намоз.
Ҳама гавҳару заъфарон рехтанд,
Ба динору анбар баромехтанд.

¹. **Ойин бастан** – ороиши маҳсус.

Ба шаҳр-андар овози руду суруд
Ба ҳам баркашиданд чун тору пуд.
Чу дидаш сипахдори Ҳомоварон,
Пиёда шудаш пеш бо меҳтарон.
Аз айвони солор то пеши дар
Ҳама дурру ёқут борида зар.
Ба заррин табакҳо фуру рехтанд,
Ба сар мушку анбар ҳаме бехтанд.
Ба кох-андарун тахти заррин ниҳод,
Нишаст аз бари тахт Ковус шод.

Меҳмонони ҳумоюнмақом як ҳафтаро бо ҳушию хурраи
ва айшу нӯш гузарониданд.

Шоҳи Ҳомоварон бо шоҳи Барбаристон пинҳонӣ забон як
карда буд, ки ӯ ба Ҳомоварон лашкар мефиристад. Лашкар
номаълум омада, шабҳангом ба Шоҳа расид. Наздики саҳар,
дар ҳоле ки меҳмонон масти аласт хоб рафта буданд, баногоҳ
садои таблу духул баланд шуду лашкариён чун барқ ба меҳмон-
саро тохта Ковусро бо паҳлавононаш Тӯс, Гев, Гударз, Гургин,
Зангаи Шоварон ва дигар муқаррабонаш зер карда гирифтанд
ва бастанд. (Шоир аз ин ҳодиса чунин панде мебарорад, ки кас
агар бо ту пайвастаи хун набошад, яъне чигаргӯша набошад, аз
вай чандон эмин набош, ҳол он ки кам воқеъ намешавад, ки
ҳатто пайвастаи хунӣ ҳам аз бахилӣ, рашк ё вачҳи дигар меҳр
аз ту меканаду душманат мегардад).

Шоҳи Ҳомоварон Ковусро бо сипоҳдорон, бузургони
даргоҳаш ба яке аз қалъаҳое, ки дар болои кӯҳи баланд воқеъ
буд, фиристода ҳабс кунонд ва ҳазор сарбозро ба ниғахбонии
қалъа гузошт. Сипоҳиёни ҳомоварию барбарӣ лашкаргоҳи
эронӣро тохта, ҳар чӣ дар вай ва дар саропардаи Ковус буд,
ҳамаро тороҷ карданд. Лашкари бесару сардормондаи Ковус
муқобилат карда натавонист, пароканда гардид.

Ба лашкаргоҳи Ковус бо ҳамроҳии лашкариён як тӯда ка-
низон ҳам рафта буданд, ки Судобаро гирифта оваранд. Судоба
аз онҳо гирифтору қалъабанд шудани Ковусро шунида фарёд
бардошт, гиребон дарид, мӯю рӯй канд, бонг зад, ки: – «Шоҳро
номардона гирифтанд! Агар мард буданд, мебоист ӯро рӯзи
чанг мегирфтанд!». Боз гуфт: – «Ковус агарчи дар гӯр бошад

хам, ман аз вай ҷудо шудан намехоҳам! Агар ўро банд мекарда бошанд, сари маро ҳам бибуранд!». Канизонро дашном дода аз наздаш ронд.

Канизон ба пойтахт баргашта, рафтору кирдори Судобаро ба падараш арз карданд. Шоҳ аз ғам чигархун шуда, ноилоч ўро назди шавҳараш – ба қалъаи болои кӯҳ фиристод.

– Судоба дар он қалъа ғамгусори шавҳараш шуда, ўро парасторӣ мекард.

ТОХТАНИ АФРОСИЁБ БА ЭРОНЗАМИН

Лашкари бесару сардормондаи Кайковус бо киштию заврақҳо ба ватан баргашта, дар тамоми Эрон пароканда гардид. Дар мамлакат ҳарчу марҷ сар зад. Амирон, ҳокимони вилоятҳо дар талоши тахту тоҷи бесоҳиб бо ҳам ба ҷангу ҷидол афтоданд.

Аз ин вазъият истифода бурдани шуда, шоҳи Тўрон Афросиёб ба Эрон тохт¹. Чанде аз амирони Арабистон ҳам аз сарҳад гузашта, даст ба ғорату яғмо заданд. Байни тўрониҳову арабҳо задухӯрдҳои сахт ба вуқӯъ омад, кишвар пур аз ҷангу ҷӯш гардид. Арабҳо шикаст хӯрда баргаштанд. Халқи Эрон ба муҳофизати ватан ва молу ҷони худ бархост. Як қисми лашкари парешоншудаи шоҳ низ аз нав гирд омада ба халқи қиёмкарда ҳамроҳ гардид, лекин лашкари фаровони низомӣ, корозмуда ва саропо мусаллаҳи истилогаронро дафъ кардан душвор омад. Ёрдуи Афросиёб мамлакатро пахш карда, бераҳмона ғорат менамуд ва марду зану кӯдаконро мекушт.

Вакилони халқ ба Зобулистон рафта Рустами Дастонро ба сардории ҷанги ватанӣ даъват карданд ва гуфтанд:

Ки моро зи бадҳо ту бошӣ паноҳ,
Чу гум шуд кунун фарри Ковусшоҳ.
Бигуфтанд ҳар кас, ки шӯрид бахт,
Ба пеш-андар омад кунун кори сахт.
Дарег аст Эрон, ки вайрон шавад,
Куноми палангону шерон шавад.

¹. Тохт – ҳучум намуд.

Оё ҷаҳонпахлавони ватандӯст ҳангоми бадрӯзии ватанаш ва халқаш осуда нишаста метавонист? На. Вай дарҳол сипоҳиёни худро ба ҳар тараф фиристода фидоиёнро даъват кард. Ба зудӣ сипоҳе иборат аз зобулиҳо, кобулиҳо, ҳиндустиҳо ва ғайра гирд омад. Рустам қарор дод, ки бо он сипоҳ аввал ба мадади Кайковус рафта ёро аз банд озод кунад.

РУСТАМ ДАР ҲОМОВАРОН

Бо ин мақсад Таҳамтан лашкаро сӯи Ҳомоварон кашид.

Аз сарҳади он кишвар вай пинҳонӣ ба назди Ковус кас фиристода, ёро аз омадани худ огоҳ кард. Ба шоҳи Ҳомоварон нома навишта, бо таҳдиди ҷанг аз вай озод кардани Ковусро талаб намуд. Лекин шоҳи Ҳомоварон аз таҳдиди ӯ натарсид, талабашро рад кард ва лашкаро ба муқобили Рустам ронд.

Паҳлавон, азбаски роҳи хушкӣ дароз буд, сипоҳашро дар киштию заврақҳо нишонда ба суръат пеш бурду дар дашт аз ғайри ҷашмдошти ҳомовариҳо дар пеши лашкари онҳо нохост пайдо гардид.

Ҷанг даргирифт. Душман ба зарби теғи бурруну гурзи гарони Рустам ва фидоиёни ӯ тоб наёвард ва талафоти бисёре дода гурехт.

Шоҳи Ҳомоварон аз шоҳони Мисру Барбаристон мадад хост, онҳо лашкар фиристоданд, лашкари се кишвар аз се ҷониб омада эронӣро миёнагир карданд.

Таҳамтан боз назди Ковус кас фиристода, ёро аз гирд омадани сипоҳи се кишвар огоҳ ва андешаи худро изҳор кард, ки агар ман бо қувваҳои мусаллаҳи се шоҳ ба ҷанг дароям, мабод ки онҳо ба ту осебе расонанд:

Маро тахти барбар наёяд ба қор,
Агар бад расад бар тани шаҳрёр.

Аз Ковус ҷавоб омад, ки андешаи маро нақун ва бичанг!

Чунин буд, то буд гардонсипеҳр,
Ки бо нӯш заҳр асту бо кина меҳр.

Ту мар Рахши пӯяндаро деҳ инон,
Биёрой гӯшаш ба нӯги синон.
В-агар з-он ки моро зи чархи баланд
Расад аз бадандеш захми газанд,
Ту Эронзаминро ниғаҳдор бош,
Ба доду диҳиш кӯшу хушёр бош!

Он гоҳ Рустам ба чанг миён баст. Сипоҳаш сафҳоро орошт,
пахлавон ба боли рости боли чап баҳодуртарини баҳодуронро
гузошт ва худ дар қалб истод. Чанговаронашро бо хитобати
оташин рӯхбаланд мекард:

Чунин гуфт бо лашкари сарфароз,
Ки имрӯз мижгон бидоред боз!
Агар сад саворанду гар сад ҳазор,
Фузунии лашкар наёяд ба кор.
Чу моро бувад ёр Яздони пок,
Сари душманон андарорем хок!

Аз пагоҳӣ то гашти рӯз муҳориба кардан, аз ҳар ду тараф
ҳазорон чанговар кушта шуданд, размгоҳ аз хун лолагун гашт,
аз карон то карони дашти васеъ аз кушташудагону мачрӯҳон,
танаҳои бесару сарҳои бе тан, дасту пойҳои аз тан чудошуда ва
аспони ғалтидаи хуншор пур шуд.

Шоҳи Мисрро Рустам ба каманд гирифта аз зин бар замин
афканд ва баст.

Шоҳи Барбаристон бо чихил сипоҳдораш ба дасти
пахлавон Гуроз, ки бар боли рости сипоҳи Рустам сардорӣ
мекард, асир афтод. Лашкари ҳар ду шоҳ бе сардор монда
ҷабҳаро тарк карданд.

Шоҳи Ҳомоваронро ба ҷуз амон хоستان чора намонд:

Бидонист, к-он рӯз рӯзи балост,
Ба Рустам фиристоду зинҳор хост.

ва паймон кард, ки Ковусро аз қалъаи тори кӯҳ оваронда ба
Рустам месупорад.

Оваронд ва супурд. Ҳамроҳи шоҳ паҳлавононаш Тӯс, Гев, Гударз, Гургин, Зангаи Шоварон ва дигар номдорони эронӣ ҳам аз асири халос шуда омаданд.

Ковус аз гуноҳи падарарӯсаш гузашт. Сулҳ бастанд, паймон карданд, ки дигар бо ҳам душманӣ нахоҳанд кард ва ҳар ду тараф асирони ҷангро озод намуданд.

РОНДА ШУДАНИ ИСТИЛОГАРОН АЗ ЭРОНЗАМИН

Кайковус аз Ҳомоварон ба қайсари Рум нома навишта аз вай мадад хост, қайсар ба ӯ лашкар фиристод. Аз халқу сипоҳи Эрон вакил бо нома назди Ковус омад; онҳо озодии шоҳро аз банди душман таҳният мегуфтанду ба Рустами лашкаршикан офарин меҳонданд, Ковусро ҳарчи зудтар ба Эрон омадан даъват менамуданд, навишта буданд, ки ҳар гоҳ ӯ биёяд, сипоҳи ӯ бо сардории Рустам аз он сӯ ва инҳо аз ин сӯ ҳучум бурда, ӯрдуи Афросиёбро торумор хоҳанд кард.

Ковус аз ин паём ва аз расидани сипоҳи Рум хушнуду далер шуда, ба Афросиёб номае пур аз таҳдиду ниҳеб навишт, ки зуд аз Эрон берун рав, мамлакатро ҳолӣ кун. Аммо Афросиёб напазируфт ва ҷавоби дурушт гардонд. Ӯ худро аз наҷоди Тури Фаридун ва аз ин рӯ, вориси қонунии тахту тоҷи Эрон мешумурд:

Ба кина даровехтанд аз ду сӯй,
Зи хуни далерон равон гашт ҷӯй.

Аммо боз ҷаҳонпаҳлавон Рустами Дастон, ки қалби лашкари шоҳро сардорӣ мекард, кор дод:

Таҳамтан биғуррид дар қалбгоҳ,
Ба як ҳамла бидрид қалби сипоҳ.
Ба ҳар ҳамла аз найзаи ҷонситон
Сар овард бар номдорон замон.

Афросиёб дар пасу пеши лашкараш ба сони тундбод асп метозонду ҷанговаронашро ба ҳарбу зарби беамон таҳрик мекард:

Ба овоз гуфт: – «Эй далерони ман!
Гузида бузургону шерони ман!
Шуморо зи баҳри чунин рӯзгор
Ҳама парваронидам андар канор,
Ки бо душманам теғбозӣ кунед,
Бад-ин гуна-дар чангтозӣ кунед,
Бикӯшеду ҳам пушти чанг оваред,
Ҷаҳонро ба Ковус танг оваред,
Ҳамон сағзии¹ бадраги шердил,
Ки аз теғи ӯ гашт гардун хичил,
Бувад к-аз далерӣ ба банд оваред,
Сарашро ба доми каманд оваред».

Ҳам ӯ ба гиранда ва кушандаи Рустам мансабу мартабаҳои
баланд ваъда мекард:

Ҳар он кас, ки ӯро ба дашти набард
Зи заррин паланг² андарорад ба гард,
Бад-ӯ подшоҳию духтар диҳам,
Ҳамаш номи испаҳбудӣ³ барниҳам,
Ҳамон шаҳри Эрон супорам варо,
Ба гардуни гардон барорам варо.

Аммо ин хитобату ваъдаҳо сипоҳи тӯрониро аз шикаст
начот дода натавонистанд. Аз се ду ҳиссаи лашкар талаф шуд,
бақияи он ҳазимат кард. Афросиёб бо як даста сипоҳи хосааш,
дар ҳоле, ки Рустам ӯро тезу тунд таъқиб мекард, сӯйи Тӯрон-
замин гурехт.

Кайковус ба мамлакати худ баргашта бар тахташ нишаст.

¹ . Сағзӣ – систонӣ (Афросиёб Рустамро чунин меномад).

² . Зарринпаланг – яъне зини Раҳши Рустам, ки бо пӯсти паланг оро
ёфта буд.

³ . Испаҳбуд – сипаҳбуд, сарлашкар.

РУСТАМИ ДАСТОН

ПАДАР ВА ПИСАР

Чордах сол сулҳ буд, халқҳои Эронзамон то як андоза ба амонию осудагӣ зистанд.

Аз он пас боз ҷангу ҷидоли хонумонсӯз бархост.

Зави Таҳмосп мурд, ба ҷойи ӯ писараш Гаршосп нишасту лекин баъди нуҳ соли подшоҳӣ вай ҳам бо ин ҷаҳони фонӣ видоҳ кард. Гаршосп авлод ва ворис надошт, аёну ашрофи Эрон боз аз наҷоди Фаридун шоҳ ҷустанд.

Аммо то он ки онҳо шоҳ пайдо кунанд, Афросиёб тахти Эронро ҳолӣ ва мамлакатро бесарвар дида, сулҳро вайрон карду бори дувум бо лашкари беш аз пеш ба Эрон тохт:

Баромад ҳама кӯю барзан¹ ба ҷӯш,
Аз Эрон саросар баромад хурӯш.

Аёну ашроф дар талаби сардор ва лашкараш боз ба Зобул рафта, рӯйи ниёз ба Золи Дастон оварданд.

Зол ба онҳо гуфт:

– Акнун пирӣ пушти паҳлавонии маро ҷанбар кардааст, шамшери кобулӣ ба дастам гаронӣ мекунад. Аммо сипос мегузорам ба Яздони пок, ки аз беҳи ман як шоҳи фаррух рӯид; Писарам Рустам ҷойи маро мегирад. Ё бо писари паҳлавонаш матлабро дар миён гузошт:

Ба Рустам ҷунин гуфт, к-эй пилтан,
Ба боло сарат бартар аз анҷуман,
Яке кор пеш асту ранҷи дароз,
К-аз ӯ бугсилад хобу орому ноз.
Туро нӯз, пуру,² гаҳи разм нест,
Чӣ созам, ки ҳангомаи базм нест.
Ҳанӯз аз лабат шир бӯяд ҳама,
Дилат нозу шодӣ бичӯяд ҳама,

¹. **Барзан** – маҳалла, гузар.

². **Нӯз, пуру** – ҳанӯз, эй писар,

Чӣ гуна фиридам ба дашти набард
Ту ро назди шерону мардони мард?!

Рустами ҷавон ба падараш ҷунин посух дод:

– Эй номвар, ҷандест, ки ту маро фаромӯш кардаӣ, ҳол он ки ба гумонам, аз воқеаи пили сафед ва кӯҳи Сипанд огоҳ будӣ. Замон замони ҷанг аст ва ҷойи мард дар майдон. Душмани бераҳми хунхор омадааст, ки кишвари маро хароб ва халқи моро асир гардонад, дар ин вақт ман бо ин қуввати қудрате, ки дорам, агар ба қавли ту шодию базм ҷӯяму ба ҷиход барнахезам, номардам, беҳамиятам. Маро ба ҷанги Афросиёб бифирист, падар.

Зол аз гуфтори писараш хушнуд гашт, ба вай офарин хонд. Хоҳишашро пазируфт.

– Маро гурзе мебояд, ки чун як пораи кӯҳ бошад, – гуфт Рустам.

Падараш фармуд, гурзи Соми Наримонро, ҳамон гурзеро, ки падар то падар ба мерос омада, то ба Сом расида буду ҷаҳонпахлавон бо вай дар Мозандарон ва дар ҷандин разму набардҳои бузург қорзор карда буд, оварданд, Зол онро ба Рустам супурд.

ГИРИФТАНИ РУСТАМ РАХШРО

– Акнун, – гуфт ҷаҳонпахлавон, – аспе даркор аст, ки маро бо ин гурзу ҷавшану сипару камандам бардорам.

Дар Зобулистон асп кам набуд, лекин боз аз Кобулистон ҳам якчанд галаи аспони хушзотро оварда аз пеши Рустам гузарониданд. Вай дар онҳо доғи шоҳонро медид. Ҳар аспе, ки Рустам ба пушти он даст мефушурд, қат шуда шикамаш ба замин мерасид. Ҳамин тавр вай аспони якчанд галаро санҷид, ҳеҷ кадоми онҳо ба фишори дасти ӯ тоб оварда натавонист.

Дар охир як модии тефтаки пуштфарохи фарбеҳсинаи кӯтоҳлинги миёнборик аз пеши ӯ гузашт, ки ду гӯшаҳо мисли ду ханчари обдор рост карда медавиду якҷайл ёли дарозу ғафсашро афшонда баланд-баланд шиҳа мекашид. Аз паси вай куррааш, ки ба қаду бару суриш баробари модараш буд, медавид, он тое буд:

Сияҳчашму бўрабрашу¹ говдум,
Сияҳхояву тунду пӯлодсум,
Танаш пурнигор аз карон то карон
Чу барги гули сурх бар заъфарон.
Ба шаб мӯрча бар палоси сиёҳ,
Бидидӣ ба чашм аз ду фарсанг роҳ.
Ба неруй пилу ба боло ҳаюн,²
Ба захра чу шеро куҳи Бесутун.

Рустам ба он той каманд андохт, аммо галабони пир ўро боздошт ва гуфт:

– Эй меҳтар, ўро магир, ки модараш бисёр хашмгин аст.

Паҳлавон тойро пеш кашида нигоҳ кард, дар тани вай доғ надид, аз галабон пурсид:

– Ин аспи кист, ки ҳар ду ронаш аз доғ холист?

– Доғ маҷӯй, – посух дод галабон, – дар бораи ӯ ҳар гуна гуфтугӯ ҳаст. Модӣён бо ин куррааш аз кучое омада ба галаи ман даромад. Курра сесола аст. Соҳибаш кист, ман намедонам. Мо номи курраро Рахш ниҳодем. Модараш агар савореро бо каманд буфинад, чун шер ба вай дармеафтад. Бо ин оча-бача намедонам чӣ рози пинҳонӣ бошад. Ту аз ин модӣёни аждаҳо-кирдор эҳтиёт бош, ки агар хашмгин шаваду ҳамла орад, дили шеру чигари палангро ба дандон медарад.

Ҳар гуна хатар хуни Рустамро ба чӯш меовард ва ӯ бемуҳобот худро ба он хатар мезад. Ҳозир низ ҳамин тавр шуд, вай каманд андохт, гардани той ба ҳалқаи каманд омад. Ҳамон лаҳза модӣён шихаи пурғулғулае кашида сӯйи паҳлавон тохт, меҳост ба дандон сари ўро канад. Рустам шервор хурӯше баровард, модӣён рамид, паҳлавон муште ба сараш зад, асп як ларзиду ғалтид ва боз фавран ба по часта сӯйи гала равон шуд.

Паҳлавон бо каманд Рахшро сӯйи худ кашид ва ба пушти вай даст фушурд, пушташ ҳам нахӯрд.

¹ **Абраш** – сурху сафед, ало.

² **Ҳаюн** – уштур.

«Ин аст аспи савории ман!» – ба дилаш гуфт Рустам ва яке часта бар вай нишаст. Аспи гулранг ба тундӣ частухез кард, то саворро аз пушташ барафканад, аммо натавонист.

– Асп не, аждаҳост ин! – ба завқ омад Рустам ва аз галабон пурсид: – Баҳои инро кӣ медонад? Ба чанд мефурушӣ?

– Агар ту Рустам бошӣ, – гуфт галабон, – бигиру бирав. Баҳои ин тамоми мулки Эрон аст. Ту бо Рахш кори Эронзаминро рост мекунӣ.

– Шод бош, бобо, – хушнудона изҳори миннатдорӣ кард паҳлавон, – ин некии туро ҳаргиз фаромӯш намекунам. Агар аз ман нагардад, Худованд ба ту мегардонад.

Ӯ гулрангро ба зин даровард. Аспи пӯлодсуми филкудрати охусуръат, ки тани паҳлавонро бо гурзу сипару чавшану камандаш кашида кӯху биёбон мепаймуд, гӯё саворашро ба майдон, ба разму набард меҳонд. Шихаи раъдосои вай аз чанд мил шунда мешуд. Ниҳоят зирак ва хушфаҳм буд, ки аз камтарин чунбиш ё ишораи савораш ба мақсади ӯ пай мебуду амал мекард. Шабҳо ба Рахш аз чаши бад испанд месӯхтанд.

БА АЛБҲҶРЗ АЗ ПАЙИ КАЙҚҶБОД

Рӯзи баҳор, фасли гулу лола, дар Зобул хурӯши табулу духулу карнайҳо растохезе барпо карда буданд, бонгу гулгулаю ҳаёху мурдари ба по меҳезонд. Дусад ҳазор сипоҳи Золи Дастон бо жандапилони ҷангӣ аз Зобул баромада ба тарафи Рай, ба ҷанги сипоҳи истилогари Афросиёб ҳаракат мекард.

Аз он ҷониб Афросиёб ҳам лашкарашро ба муқобили сипоҳи Зол баровард.

Лашкарҳои тарафайн аз якдигар ба фосилаи ду фарсанг қарор гирифтанд.

Золи Зар сарони сипоҳи худро ба наздаш хонда гуфт:

– Бе шох қори мамлақату сипоҳ бесару нӯг аст. Акнун мо бояд аз наҷоди қай¹ шохе бихоҳему бар тахти Эрон биншонамаш. Мубадон ба ман номзади бофарру шукӯҳеро нишон доданд, ки номаш Кайқубод аст, аз наҷоди Фаридун. Бошишгоҳаш дар Албурзкӯҳ аст, ӯро бояд ба шохӣ даъват кард.

¹. **Кай** – лақаби шохони Эрон баъд аз Фаридун.

Рафтан ба Албурзкӯҳ ва овардани Кайкубод ба Рустам вогузор шуд.

Зол ба ӯ фармуд:

– Аз лашкар гурӯҳеро ҳамроҳ бигиру бирав. Ба Кайкубод бигӯ, ки сипоҳи Эрон ӯро ба шохӣ хост. Беист роҳ бипаймо ва ба ду ҳафта шоҳро дар ин ҷо ҳозир бикун.

Рустам дар сари як даста саворон ба роҳ афтод.

Роҳи ӯ ба Албурзкӯҳ аз болои вилоятҳое мегузашт, ки дар забти душман буда, дар онҳо дастаҳои лашкари Афросиёб тох-тутоз доштанд. Ба паҳлавони ҷавон коре бас душвор супурда шуда буд.

Фавче аз тӯронсипоҳ сари роҳи Рустамро гирифта, ба вай ҳамла овард. Рустам гурз ба даст, Рахшро барангехт ва худро чун пили дамон ба қалби душман зада даҳшате барпо кард. Қалби сипоҳи душман рахна шуд, паҳлавон шервор наъра мезаду ба чапу рост гурз мекӯфт ва дар ҳар кӯфтан чандин саворро сарнагун месохт. Ҷанговарони тӯронӣ ибтидо ҳамлаҳои далерона карданд, куштанд ва кушта шуданд, аммо баъд дар гурзи даҳшатангези Рустам аҷали худро қоим дида ҳаросон шуданд ва рӯ ба гурез оварданд.

Онҳо афғору хуншор ба лашкароҳи Афросиёб баргаштанд. Сарлашқари Тӯрон чун аз воқеа огоҳӣ ёфт, Қулун ном саркардаи далери худро бо як гурӯҳи калони саворони яккачин ба нигоҳбонии роҳ фиристод, то ки ҳангоми бозгашти Рустам ба ӯ бубандад.

Рустам аз ҳарбу зарби сари роҳ фориг шуда бо шитоб пеш рафт.

Дар қарибии Албурзкӯҳ вай ба ҷӯйборе расида, дар канори ҷӯйбор бӯстони пурсафое дид. Дар лаби об як гурӯҳ мардони паҳлавоннамои зарринкамар базми шохворе ораста буданд ва шароб менӯшиданд, дар байнашон ҷавоне чун моҳи тобон бар тахт нишаста буд. Онҳо паҳлавони богурзу камандро дида, ӯро ба хони зиёфат таклиф карданд. Рустам ташаккур кард ва гуфт, ки ӯ бо кори таъҷили ба Албурзкӯҳ шитоб дорад. Пурсиданд: чӣ кори таъҷили? Гуфт: – «Ман бояд дар он ҷо Кайкубоди фаридуннаждодро пайдо кунам» Пурсиданд: – «Ӯро мешиносӣ ва манзилашро медонӣ?». Гуфт: – «На». Ҷавони тахтнишин

гуфт: – «Мо ҳама хайли Кайкубодем, фуруд ой ва меҳмони мо бош, мо туро сӯи Кайкубод раҳнамой мекунем».

Рустам фуруд омад, чавон ўро дар паҳлуи худ нишондода чоми шаробаш дод ва пурсид:

– Эй паҳлавон, ту кистӣ? Номи Кайкубодро аз кӣ шунидӣ? Ба ў чӣ кор дорӣ?

Ҷавоб дод, ки:

– Ман писари Золи Дастанам. Эрон бе шоҳ монда, тамоми кишварро душман паҳш карда, дар ҳар хона азо ва шеван аст. Бузургони мамлакат Кайкубодро ба шоҳӣ хостанд. Падарам маро фармуд, ки бе камтарин таъхиру диранг ўро ёфта ба пойтахт биёрам. Агар ту ба сӯи ў роҳнамоям шавӣ, бар ман миннат мениҳӣ.

Дар чехраи чавон табассум ях кард; ёронаш ҳама якбора ба по хеста ба ў таъзим карданд. Ў ба Рустам гуфт:

– Эй сарафроз, Кайкубод манам.

Рустами Дастон ва сипоҳаш назди Кайкубод замин бўсиданд. Дастон ба вай дуруди Золи Зарро расонд.

Онҳо дар биёбони Кавир ба сипоҳи Қулун бархӯрданд, ки сари роҳро гирифта буд. Қубод шамшерро аз ниём кашид ва хост пешопеши сипоҳи худ разм кунад, лекин Рустам ўро нигоҳ дошт:

– Туро разм чустан нашоёд. Ману Рахшу ин гурзу каманд ва ин сипоҳи сафдар на барои онем, ки чони киромии шоҳро ба хатар андозем.

Инро гуфта, чавонпаҳлавон чун деви азбандчаства бар сипоҳи душман тохт. Ҷанговаронаш шамшерҳои хунрезро бараҳна карда, аз паси ў ба ҳучум афканда шуданд. Қулун чун бод ба Рустам ҳамла оварда бо зарби найза банди чавшанаширо канда партофт. Рустам найзаро аз дасти ў рабуда ба ҳудаш зад, Қулун аз зин парида лагадкӯби Рахш гардид.

– Офарин, Таҳамтан! – ба Рустам хитоб кард Қайкубод.

Аз ҳамон рӯз Таҳамтан, яъне паҳлавони бузург ва беҳамто, лақаби Рустам гардид.

Бақияи сипоҳиёни Қулун ҷасади солори худ ва мақтулу маҷрӯҳонро ба кафтору каргасони лошахӯр ҳавола карда, рӯ ба гурез ниҳоданд.

Кайкубод тандурусту шод ба лашкаргоҳи Зол расид ва бар тахти каёнӣ нишаст.

МУҲОРИБА. ҚОРАНИ БАҲОДУР

Пас аз тантанаи тахтнишинии шоҳи нав сипоҳи Эрон аз ҷой ҷунбид. Ба муҳориба саф ороистанд: майманаро Меҳроби кобулӣ майсараро паҳлавон Густаҳам ва қалби лашкарро Қорани Кова сардорӣ карданд. Пешопеши лашкар Рустам ва аз паси ӯ паҳлавонони дигар, дар пушти онҳо Золи Зар бо Кайкубод мерафтанд. Ҷанги шадиде оғоз ёфт.

Сараввал қаҳрамонони чандин муҳориба, фотеҳи Дижӣ Алон, Қоран чандон қорзор қард, ки ҳатто Таҳамтан аз ӯ дар ҳайрат монд. Қоран дар анбӯҳи душманон бо шамшеру гурзу синон мечангид, гоҳ ба рост ва гоҳ ба чап метохт ва дар ҳар ҳамла даҳ-дувоздаҳ савораи Афросиёбро ба хоку хун меафканд. Лашкаркаши тӯронӣ паҳлавон Шамосос, он ки чордаҳ сол пеш дар биёбони Зобул сипоҳаш ба дасти Қоран рӯ ба рӯ омад ва шамшер қашида ба қасди ҷони ӯ тохт, аммо ҷони худро ба теги обдори Қоран бохт:

Чунин аст кирдори гардуни пир,
Гаҳе чун камон асту гоҳе чу тир.

НАБАРДИ РУСТАМ БО АФРОСИЁБ

Қоран барои Рустам намунаи диловарӣ гардид. Ҷавонпаҳлавон дар қорзори Қоран дид, ки сози разму набард ҷӣ гуна мешавад.

Ӯ назди падараш омада пурсид: – Афросиёб, он марди бадандеш, он кони фитнаю офат рӯзи ҷанг дар кучо меистад, ҷӣ мепӯшад, дирафши худро дар кучо меафрозад, ки ман меҳоҳам ба ӯ сарпанча занам?

– Рӯзи ҷанг вай одатан дар як ҷо намеистад, – посух дод Зол. – Дирафшаш сиёҳ аст, ҳафтонаш¹ ҳам сиёҳ; кулоҳаш

¹. **Хафтон** – ҷомаи ҷанговарон, ки аз зери зиреҳ мепӯшиданд.

пӯлодин, ронаш ҳам пӯлодпӯш, рӯйи пӯлод бо зарҳал
пӯшонида. Ту ҳушёр бош, писар: Афросиёб чунон гурди
размоварест, ки аз ҳайбаташ гурдаи наҳанг мекафад.

– Ман бо ӯ набард мекунам, – гуфт Рустам.

Ба фармони чонофарин як Худой,
Агар кӯҳ бошад, барорам зи чой;
Маро чуз бад-ӯ нест имрӯз чанг.
Ману гурзу майдони пури Пашанг.

Рахши пӯлодсумро барангехта, хурӯшону дамон сӯйи тӯ-
ронсипоҳ тохт. Афросиёб ўро дида аз гурдони худ пурсид:

– Ин чавони аждаҳокирдор кист?

Гуфтанд:

– Бо гурзи Сом омадааст, маълум мешавад, ки писари Золи
Дастон аст.

– Рустам?! – Афросиёб чун киштии оббури мавҷафкан аз
байни сипоҳ ба пеш баромад.

Таҳамтан ўро аз нишонаҳояш шинохт, ба паҳлуи Рахш рон
фушурд ва гурзи гаронро ба гардан баровард. Ба Афросиёб
расида гурзро гузошту яке ба камарбанди ҳариф чанг андохта
ўро аз зин ҷудо кард, меҳост кашон-кашон пеши Кайқубод
барадаш, лекин нохост камарбанд канда шуду Афросиёб ба
замин ғалтид, ҳамон лаҳза саворони тӯронӣ атрофашро печон-
да гирифтанд.

Сайд аз чанги Рустам част. Таҳамтан ба ҳасрат пушти даст
газид, ки: – «Э дарег, чаро бағал карда нагирифтаму аз камар-
бандаш кашидам!».

Афросиёби сахт латхӯрдаву дар хок ҷӯлидаро чанговаро-
наш бағал карда бурданд. Сипас ӯ савор шуда ба роҳи биёбон
ақиб рафт.

Тӯрониҳо аз мағлуб ва ғариб ҳалок гардидани шоҳи худ
дилшикаста шуданд. Сипоҳи Эрон якбора ба ҳучум гузашт:

Баромад хурӯшидани доругир,
Дурахшидани ханчару захми тир.
Зи сумми сутурон бар он паҳндашт
Замин шаш шуду осмон гашт ҳашт.

Лашкари Тӯрон тоб наёвард, шикаст хӯрд ва хазимат кард.
Фирдавсӣ ҷавлони Рустамро дар он ҷанг бо байти машҳури
худ тасвир карда мегӯяд, ки ӯ:

Буриду дариду шикасту бибаст
Ялонро¹ сару синаву пою даст.

Ба ҳамин тарз Рустами Дастон ба гоҳи сахттарин бадбахтӣ
ва мусибате, ки ба сари ватанаш омада буд, ба майдон баро-
мада, дар роҳи озодӣ ва истиклоли он мардона корзор кард ва
қаҳрамониҳои ҳайратбахше аз худ ба зухур овард.

Тӯроншоҳ Пашанг бо исрои Афросиёб, барои пешгирӣ аз
тамоман қир шудани лашкари Тӯрон, аз Кайкубод сулҳ хост.
Кайкубод ба сулҳ розӣ шуд. Лашкари Тӯрон ба ватани худ бар-
гашт ва дар Эронзамин боз озоишу амонӣ барқарор гардид.

ДОСТОНИ «РУСТАМ ВА СУҲРОБ» ШИКОР

Як пагоҳ Рустам аз хоб бархоста фикр кард, ки имрӯз ҷӣ
коре дар пеш аст. Коре дар пеш набуд. На разм буду на базм.
Паҳлавон зик шуд. Қарор дод, ки ба шикор дилашро хуш
кунад.

Таркашро² тир пур кард ва гурзу камону камандро гирифт
бар Раҳши пилтан нишаста паи нахчир сӯйи марзи Тӯрон рӯ
ниҳод.

Ба наздикии Самангон, ки шаҳре аз шаҳрҳои Тӯрон буд,
расида, даштро пур аз гӯр³ дид. Зуд якчанд гӯрро ба тир
каманд шикор кард. Он гоҳ аз хасу хор гулхане барафрӯхт,
дарахтеро афтонда шохи калонашро тарошид ва нармагӯреро
бар он кашида дар оташ бирён карду канда-канда хӯрдан
гирифт.

Чун сер шуд, Раҳшро дар марғзор ба ҷаро сар дод ва худаш
зинро зери сар гузошта ба хоб рафт.

¹. Ял – сарбоз, ҷанговар.

². Таркаш – тирдон.

³. Гӯр – гӯрхар, оху.

ГУМ ШУДАНИ РАХШ

Чанде аз саворони тӯронӣ, ки аз он дашт мегузаштанд, дар марғзор нақши суми аспро дида аз паяш афтоданд. Вақте ба вай расиданд, аспи кӯҳпайкаре диданд, ки чун наррашер ёл афрохта дар дашт мечарид. Аз ҳар сӯ бар вай тохта каманд андохтанд. Рахш гуррон шуда худро ба саворон зад, якеро бо дандон сар аз тан биканд ва дигареро бо лағад бар хок афканд. Аммо дар охир сараш ба каманд омада асир афтод. Саворон гардани ўро дар ҳалқаи каманд фушурда кашон-кашон бурданд.

Рустам бедор шуда ба ҳар сӯ нигоҳ кард, Рахшро надид. Дар гирду атроф ўро ҷуст, наёфт. Акнун пиёда бо гурзу камону таркаш даштро ҷӣ тавр паймояд ва таънаи мардумонро ҷӣ гуна бардорад, ки хоҳанд гуфт: – «Рустам хуфта ва аспашро дуздондааст?».

Таҳамтан ба ҳамин ҳаёл буд, ки чашмаш дар хок ба паи Рахш ғалтид. Аслиҳаро бар дӯш гирифта бо хоҳири парешону табъи хира дар паи аспаш равон шуд.

ДАР КОҲИ ШОҲИ САМАНГОН

Чу наздики шаҳри Самангон расид,
Хабар 3-ӯ ба шоҳу бузургон расид,
Ки омад пиёда гави¹ тоҷбахш,
Ба нахчиргах 3-ӯ рамидаст Рахш.
Пазиро шудандаш бузургону шоҳ,
Касе, қ-ӯ ба сар барниҳодӣ кулоҳ.
Ҳамегуфт ҳар кас, ки ин Рустам аст,
Ва ё офтоби сапедадам аст?
Пиёда бишуд пеши ӯ зуд шоҳ,
Бар ӯ анҷуман шуд фаровон сипоҳ.

Шоҳи Самангон ўро ситоиш кард ва хайрамакдам гуфт:

– Ҳуш омадӣ, эй ҷаҳонпахлавон, мо ба дидори ту шод ва сарафрозем, дар ин шаҳр мо ҳама дӯст ва хайрхоҳи туем, тану

¹. Гав – пахлавон.

чони мо фидои ту ва ҳар чӣ дорем, они туст. Чӣ рӯй дод, ки пиёда омадӣ? Раҳши ҷаҳонпаймоят кучост?

Гуфтори шоҳ бадгумонии Рустамро аз дилаш баровард.

– Хуфта будам, – гуфт, – чун бедор шудам, Рахшро дар марғзор надидам. Аз паяш, ки дар хок пайдо буд, афтодам, паяш маро ба Самангон овард. Бегумон, Рахши ман дар ин шаҳр аст. Ту бояд ўро бичўй. Агар ёфтӣ, миннат мениҳӣ ва подоши¹ сазовор меёбӣ, вагарна ҳамаи шумо бо теги ман саруқор хоҳед дошт.

– Хотири Таҳамтан осуда бошад, – гуфт шоҳ, – ҳочати тунду тез шудан нест, Рахши Рустам пинҳон нахоҳад монд, мо вайро меҷўему меёбем. Ҷаҳонпахлавон имшаб ба хонаи ман меҳмон шавад, то ба шукронаи дидор бода нўшему шодӣ кунем. Дар бомдод Рахш ин ҷо хоҳад буд.

Рустам қабул кард, шоҳ ўро ба кохаш бурда мачлиси зиёфату базми бошукўхе орошт.

ТАҲМИНА

Чун зиёфат ба поён омад, Рустам шоду хуррам дар хонаи махсусе, ки барояш ораста буданд, ба хоб рафт.

Посе аз шаб гузашт, дар кох ҳамаро хоб бурда буд, ногаҳон ба гўши Рустам аз паси дар нарма-нарма овози гуфтугў ва шарфаи по расид, сипас дар оҳиста боз шуда, зане бо ходимае шамъ ба даст орому оҳиста ба дарун даромад.

Рустам сар боло кард, то бидонад кист ва чӣ меҳоҳад; духтаре дид нозукандом ва гулрухсор, ки дар нимторикии хона чун ситораи рахшон метофт; ба дилаш гуфт: – «Худовандо, ин хоб аст ё бедорӣ?». Ходима ғоиб гашт. Таҳамтан аз духтар пурсид:

– Кистӣ? Чӣ мегўй?

Рухсори гулгуни духтар аз шарм гулгунтар шуд.

– Таҳминаам ман, – гуфт, – духтари шоҳи Самангонам. – Ҳаргиз марде рўйи маро надида ва овозамро нашунида буд.

– Пас назди ман чаро омадӣ?

Чехраи духтар барафрўхт. Гуфт:

– Басо достони туро аз ҳар касе мешунидам:

¹. Подош – мукофот.

Ки аз деуу шеру палангу наҳанг
Натарсию ҳастӣ чунин тезчанг.
Бидаррад дили шеру чарми паланг
Ҳар он гаҳ ки гурзи ту бинад ба ҷанг.
Бараҳна чу теги ту бинад уқоб,
Наёрад ба нахчир кардан шитоб.
Нишони каманди ту дорад ҳижабр¹
Зи бими синони ту хун борад абр.

Чунин дostonхоро мешунидаму ба диловарӣ ва зӯри бозуи ту офарин мехондам ва дидоратро орзу мекардам. Сипос ба Яздон, ки туро ба шаҳри мо овард ва маро ба орзуи деринам расонд. Инак, ман хирадро қурбони ҳавас карда ба пешат омадам. Орзуи дигарам ин ки Офаридгор аз ту ба ман фарзанде ато кунад, ки ба зӯру тавоноӣ монанди ту бошад ва монанди ту дар ҷаҳон ном барорад.

Кучост марде, ки аз духтари маъсумаи ҳурлиқое чунин суханони пок ва бошарофатро шунаваду дилашро бой надихад? Таҳамтан таслим шуд. Ба хидматгороне, ки шоҳ барои ӯ гумошта буд, фармуд мубадеро дар наздаш ҳозир карданд; мубад бо хоҳиши Рустам духтарро барои вай аз падараш хостгорӣ кард.

Шоҳи Самангон бо шодӣ ва ифтихор, аз ин ки сари паҳлавонони замон домоди вай мешавад, ҷашни арӯсии бошукӯҳе орошта, духтарашро ба никоҳи Таҳамтан даровард.

Зану шавҳари хушбахт танҳо як шаб бо ҳам буданд.

Пагоҳӣ Рустам аз хона баромада Рахшро ба дараш ҳозир дид.

Ӯ бояд ба Эрон бармегашт. Дар он ҷо падару модари пираш, дӯстонаш ва хидмати шоҳ дар интизори ӯ буданд.

Бозубанде аз гавҳар дошт, онро аз бозуяш бароварда ба Таҳмина дод ва гуфт:

– Инро нигоҳ дор. Агар фарзанди мо духтар омад, инро ба гесуяш бидӯз, ва агар писар ёфтӣ, дар бозуяш бубанд, то нишоне аз падар дошта бошанд.

¹. Ҳижабр – шер.

Сипас занашро дар бар гирифта аз сару рӯяш бўсид ва хайрбод кард, падарарӯсашро ба чихати меҳмоннавозии ӯ сипос гуфт ва Рахшро савор шуда ба роҳи бозгашт рӯ овард. Таҳмина зору гирён монд.

ЗОДАНИ СУҲРОБ АЗ МОДАР

Нух моҳ бар ин баромад. Таҳмина ба орзуяш расид, писаре чун моҳи тобон зоид.

Писарак ба чехра монанди падараш буд. Бо меҳри рӯзафзуни модар, бобо ва дояҳо парвариш меёфт. Чун якмоҳа шуд, кӯдаки яқсоларо мемонд, дар сесолагӣ ба майдон асп метохт. Дар панҷсолагӣ бо навҷавонон зӯрозмоӣ мекард. Чун даҳсола шуд, китфу бозуи ҷавонони расида ва зӯри паҳлавонон дошт, дар саворию тирандозию шикору набардозмоӣ ҳеҷ марде аз мардони он сарзамин бо ӯ баробар намеомад. Вай нахле буд аз решаи ҷанор ва ҳамчун ҷанор тана мемонду қад мекашид.

ПУРСИДАНИ СУҲРОБ ПАДАРИ ХУДРО

Аммо Суҳроб падарашро надида буд ва кӣ будани ӯро намедонист. Ӯ дар Тӯронзамин мезист ва Рустам дар Зобулистони дур. Таҳмина аз бими подшоҳи Тӯрон – Афросиёб номи Рустамро пинҳон медошт. Афросиёб, ки душмани хунии Рустам буд, агар хабар меёфт, ки ҷаҳонпаҳлавони эронӣ дар Тӯронзамин фарзанде дорад, метавонист ба Суҳроб осебе расонад.

Рӯзе Суҳроб аз назди ёрони ҷамбозии худ оташин баргашта бо модараш ба тундӣ сухан ронд.

– Бигӯ, аз нажоди киам ман? Падарам кист? Охир, ба зӯри бозу, аспсаворию тирандозӣ касе ҷамбози ман нест, аммо зоту насаби худамро намедонам, падарамро намениносам. Мардумон пурсанд, ки «фарзанди кистӣ?», чӣ ҷавоб диҳам? То кай ту ин розро аз ман пинҳон медорӣ? Агар кӣ будани падарамро ба ман нагӯӣ, дигар аз ман меҳри фарзандӣ чашм мадор.

Таҳмина донист, ки дигар ин розро аз писараш пинҳон дошта наметавонад. Гуфт:

– Тез машав, Суҳроб. Шод бош, ки ту фарзанди Рустами Дастонӣ, аз нажоди Соми Наримонӣ. Фаҳр кун, ки падарат

чаҳонпахлавон ва сари баҳодурони замон аст. Аз бозе ки Офаридгор оламо офарид, оламиён мисли ӯ пахлавонеро надидаанд. Ӯ фотеҳи душманони Эронзамин, ниғаҳбони кишвар ва посбони тахти шоҳ Кайковус аст.

Рустам вақти зодани Сухроб ба Таҳмина номае бо се пора ёкут ва се бадра¹ зар фиристода буд, Таҳмина он нома ва зару ёкутро ба Сухроб нишон дода суҳанашро давом дод:

– Бингар, инак паём аз падарат ва инҳо ҳадяи ӯянд ба ману ту. Аммо зинҳор ту ин розро пинҳон бидор, ки мабодо Афросиёб огоҳӣ ёбад. Вай ки аз падарат зарбаҳо хӯрда ва шикаст ёфта буд, душмани хунии ӯст, агар туро бишносад, мабод ки интиқоми падаратро аз ту гирифтани шавад.

АЗМИ СУХРОБ

Огаҳӣ аз рози куҳан Сухробро ба ҳаяҷон андохт. Ӯ хитоб кард, ки:

– Чӣ ифтихори бартар аз ин аст? Диловариҳои Рустам дар олам дoston шудааст, касе, ки наҷод аз Рустам дошта бошад, чаро бояд пинҳон ва гумном бимонад? То Рустам дар чаҳон ҳаст ва чун ман фарзанде дорад, чаро Афросиёбу Кайковус бояд подшоҳӣ кунанд? Чаҳонпахлавоне чун Рустам дар Зобулистон нишинаду Кайковуси камхирад бар тахти Эрон? Ё ки Афросиёби ношуди бадкин бар тахти Тӯрон? На, бо ин ҳол созиш кардан раво нест. Ман аз далерони Тӯронзамин сипоҳе гирд меоварам ва ба Эрон метозам, Ковусро сарнагун мекунам, падарамро меёбам ва бар тахти шоҳаншоҳии Эрон мешинонам, сипас ба Тӯронзамин лашкар мекашам, Афросиёбро аз тахт бармеандозам ва ин кишварро ҳам мулки Рустами Дастон мегардонам. То хуршеду моҳ ҳастанд, чаро бояд ситорагон сарварӣ кунанд?

Таҳмина гуфтори писари диловарашро бо шодӣ ва ифтихор мешунид.

¹. Бадра – халта, ҳамён.

ИНТИХОБИ АСП

Суҳроб боз гуфт:

– Акнун маро аспе мебояд, ки суми хорошикан, неруи пилон ва чобукии оҳувон дошта бошад.

Бобояш – шоҳи Самангон фармуд, ки галаҳои аспнро аз пеши Суҳроб гузаронанд, то вай аспи дилхоҳашро интиҳоб кунад.

Галаҳоро аз кӯҳу дашт оварданд. Суҳроб бо каманд ба миёни аспон даромад. Ӯ ҳар асперо, ки ба назараш шоиста менамуд, бо каманд мегирифт ва айнан мисли оне, ки падараш Рустам дар ҷавонӣ ҳангоми интиҳоби асп карда буд, бар пушти он асп даст мефушурд ва ҳар бор ки чунин мекард, шиками асп ба замин мерасид. Аз фишори дасти ҷавонпахлавон пушти аспони бисёре бишкаст.

Паҳлавони ҷавон аспи матлубашро наёфта ғамгин шуд ва ин ғамгиниаш ба маъюсӣ мегузашт, агар яке аз мардони шаҳр ба ӯ чунин муждае намерасонд:

– Ман, – гуфт он мард, – тое дорам, ки наслаш аз Раҳши Рустам аст, чун бод медавад ва чун барқ меҷаҳад, аз кӯҳу дашту дарё шохинвор паррон мегузарад. Неруи шер ва захираи бабр дорад. Агар фармой, ба хидматат меоварам.

Аз ин мужда рухсори Суҳроб шукуфт. Аспро наздаш оварданд, Суҳроб бо қуввате ки дошт, ба миёни вай даст фушурд, асп чун кӯҳ устувор истод. Ҷавонпахлавон вайро бинавохт, зин кард ва савор шуд.

Он гоҳ ба гирд овардани сипоҳ пардохт. Барои лашкаркашӣ ба Эрон аз бобояш ёрӣ хост, шоҳи Самангон лавозимоти сафару ҷангро барояш муҳайё сохт.

ТАДБИРИ АФРОСИЁБ

Ба подшоҳи Тӯрон Афросиёб хабар расид, ки дар шаҳри Самангон паҳлавони рустамзоде сар бардошта ва лашкар гирд овардааст, меҷаҳад бо шоҳи Эрон ҷангида, ӯро аз тахт ғалтонаду ба ҷояш падари худро биншонад, аммо падарашро ҳаргиз надидааст.

Афросиёб ба андеша рафт, ки чӣ бояд кард, ва сипас дар фикраш нақшае кашиду хурсанд шуд. Сипоҳдорони худ Ҳумон ва Бормонро пеш хонда гуфт:

– Хуб аст, ки Сухроб падарашро намешиносад, аз ин бояд истифода бурд. Шояд ин наррашер душмани хунии ман Рустамро аз пой барандозад. Шумо бо сипоҳ назди Сухроб биравед ва ўро ёрӣ кунеду ҳамроҳаш ба Эрон равон шавед. Он чо коре кунед, ки Сухроб падарашро нашиносаду бо сипоҳи Эрон ба ҷанг дарояд. Ҳамин тавр ки шуд, ночор Рустам бо Сухроб набард хоҳад кард. Магар Рустам ба дасти ин диловар кушта шавад мо аз осеби он паҳлавон раҳо ёбем. Рустам, ки нест шуд, ман Эронро ба осонӣ фатҳ ва Кайковусро сарнагун мекунам ва пас аз он Сухробро ҳам аз миён мебардорам. Аммо агар Сухроб дар набарди Рустам кушта шавад, Рустами пир аз марги фарзандаш дилшикаста хоҳад шуд, ки ин ҳам ба коми мост. Шумо ба Сухроб аз ман паёму нома ва ҳадяҳои гаронбаҳо мебаред. Чун ҳамроҳаш ба Эрон тохтед, хушёр бошед.

Номаи Афросиёб ба Сухроб саросар меҳрубонӣ ва некхоҳӣ буд, навишта буд, ки: – «Зебандаи тахту тоҷи Эрон туй, агар бар тахти Эрон нишинӣ, дар замона осоишу амонӣ ҳукмрон хоҳад шуд, Эрон аз Самангон он қадар дур нест. Инак, ман лашкаркашони бузурги худ Ҳумон ва Бормонро ба ёрии ту равона кардам ва ҳар чӣ қадар сипоҳ хоҳӣ, мефиристам. Ба лашкари Кайковус зафар ёбӣ, Эрон аз он туст».

Сухроб аз номаю ҳадяҳои Афросиёб шод шуд ва Ҳумону Бормонро нағз пазироӣ кард.

Таҳмина хангоми видоъ бо писар пораи гавҳареро, ки Рустам ба вай супурда буд, ба бозуи Сухроб баст ва гуфт:

– Ҷони модар, туро ба паноҳи Яздон супурдам. Тандуруст ва фотеҳ ба ман баргард. Рустам ин гавҳарро ба ман дода, васият карда буд, ки ба бозуи ту бандам. Падарат туро аз рӯйи ҳамин нишона хоҳад шинохт. Тағоят Жандаразмро ҳамроҳи ту мефиристам, ў Рустамро дидааст ва мешиносад; чун ду лашкар ба ҳам наздик шуданд, ў Рустамро ба ту нишон медиҳад, то ки ту аз падарат ғофил намонӣ.

Сипас Таҳмина писарашро дар оғӯш гирифта, аз сару рӯяш бўсид ва гирёну сӯзон ба сафар гуселаш кард.

ГИРИФТОР ШУДАНИ ҲАЧИР

Лашкар чониби Эрон ҳаракат кард. Суҳроб пешопеши сипоҳи худ асп меронд.

Эронӣён дар сарҳадди шимоли шарқии кишвари худ қалъае доштанд устувор ва баланд, ки онро Джи Сапед мегуфтанд. Ду сипоҳдор ва паҳлавони эронӣ – Гуждахам ва Ҳачир он ҷо диҷбон буданд.

Дар биёбон аз сӯи Тӯронзамин гарди пахну ғализе бархост ва сипас аз миёни гард сипоҳе савораву пиёда бо пилону шутирон намудор гашт. Диҷбонҳо донистанд, ки лашкари Тӯрон меояд.

Паҳлавон Ҳачир зуд ҷомаи разм пӯшиду савор шуда ба майдон тохт.

Лашкари Суҳроб ба наздикии Джи Сапед расида бозистод.

Ҳачир қорнаъл асп тозонда рафт ва овоз дод, ки:

– Дар сипоҳи Тӯрон паҳлавони далер кист, то барояду бо ман набард кунад?

Суҳроб чун бод аз лашкар берун тохт ва бонг зад:

– Эй савори нагунбахт, ту кистӣ ва ному наҷодат чист? Магар аз ҷон сер шудай, ки танҳо ба ҷанг омадаӣ? Хуб, акнун пойдорӣ бикун ва набарди мардонро бубин!

– Ба ҷанги ту маро ёр даркор нест, – посух дод Ҳачир, – ман паҳлавон ва сипоҳдор Ҳачирам, ҳам акнун саратро аз танат меканаму назди шоханшоҳ мефиристам, танатро пеши каргасон меафканам!

Суҳроб хандиду оташвор бар вай тохт.

Ҳачир найза андохт, найзааш ба ҳариф нахалид.

Суҳроб сари найзаи ӯро қапида бар камари худаш зад ва сипас ба ӯ дарафтиду аз зин бардошта чун як лахти кӯҳ бар заминаш кӯфт, сарашро буриданӣ шуд, Ҳачир тоб хӯрд ва зинҳор хост, Суҳроб даст нигоҳ дошт ва зинҳор дод, фармуд то ӯро дар банд андохта ба лашкаргӯҳ назди Ҳумон фиристонданд.

ГУРДОФАРИД

Чанговарони Джи Сапед, ки аз боло набарди он ду танро назора мекарданд, аз асир афтодани паҳлавони номдори худ ғамгин шуданд.

Гуждаҳами диҷбон духтаре дошт, Гурдофарид ном, далер ва размовар, ки захми тиру шамшерашро душманони Эрон-замин на як бору ду бор озмуда буданд. Ў ба нанги гирифтории Ҳачир тоб наёвард, зирех бар тан пӯшид ва силоҳи разм бардошт, гесувонашро зери кулаҳхӯди румӣ пинҳон кард, бар асп тизтак барнишаст ва аз дари диҷ тирвор бадар рафта ба размгоҳ тохт ва ба лашкари Сухроб нидо андохт, ки:

– Солори шумо кист ва паҳлавон кадом аст?

Барояд, бо ман набард кунад!

Сухроб лабҳанде зад, ки инак, боз як нахчир ба дом омад, ӯ чун бабр пеш чаҳид. Гурдофарид камонро зех карда ўро ба зери тирборон гирифт. Сухроб дар паноҳи сипар хашмгин ба болои вай асп ронд. Гурдофарид камонро бар бозу овехта, бо найза ҳамла бурд. Сухроб ҷавони зебочеҳраи диловареро дар муқобили худ дид. Ў низ найза рост карда пеш тохт ва саҳт бар камаргоҳи Гурдофарид зад, духтари чанговар, чун гӯй аз зарби ҷавгон, аз зин як қад парид, аммо худро набохт, чобук шамшер аз ниём кашиду бар миёни найзаи Сухроб зад, найза ду ним шуд, аммо Гурдофарид донист, ки ёрои набарди Сухробро надорад, инон сӯи диҷ тофт ва маҳмиз зад.¹

Сухроб дид, ки сайд аз ҷанги ӯ мегурезад, аз қафояш асп монд ва расиду яке ба кулаҳхӯдаш ҷанг зада онро аз сари савор баргирифт. Гесувони сиёҳи Гурдофарид бар пушташ ёзид. Сухроб дар ҳайрат монд, донист, ки бо духтаре набард кардааст. Гурдофарид ҳамонро гурезон буд, Сухроб каманд аз фитрок кушода ба сӯяш андохт ва ўро ба банд овард.

Таҳамтанзоди номҷӯй духтарони зеборо бисёр дида буд, аммо духтареро, ки дар вай зебоии парӣёна бо диловарии баҳодуруна ҷуфт шуда бошад, бори аввал медид. Меҳре бар вай дар дилаш нишаст.

Гурдофарид гуфт:

¹. Маҳмиз – аспро пошна зада тозондан.

– Эй паҳлавон, чашми ду лашкар ба сӯи мост, дар майдон дер истодани мо шоиста нест. Ба ту хоҳанд хандид, ки бо духтаре ин қадар андармон шудӣ. Бо ҳам пинҳонӣ созиш кунем, бехтар аст. Агар ту хоҳони диҷ бошӣ, ман коре мекунам, ки онро ба ту гузоранду лашкари диҷ ҳам ба ту таслим шавад. Дигар маро нигоҳ надор.

Суҳроб қабул кард ва аммо духтари чанговарро огоҳӣ дод, ки:

– Хабардор бош, паймонатро нашикан, ки диҷро зеру забар мекунам. Неруи маро озмудӣ.

Инро гуфта асираи нозанинро раҳо кард. Гурдофарид рӯ ба диҷ ниҳод ва Суҳроб аз паяш равон шуд.

Чун ба дарвозаи диҷ расиданд, Гурдофарид худро зуд ба дарун гирифт ва дарвоза баста шуд. Суҳроб дар берун монд.

Гурдофарид ба болои девори қалъа баромада Суҳробро дар поён дид ва қоҳ-қоҳ хандида овоз дод, ки:

– Эй паҳлавони Тӯронзамин, ба чӣ умед истодаӣ? Баргард ва ранҷи беҳуда макаш!

Суҳроб донист, ки фиреб хӯрдааст. Ба гӯянда бонг зад:

– Эй бути паймоншикан, магар гуфтаи маро ба ин зудӣ фаромӯш кардӣ? Ба хуршеду моҳ савганд, ки ин диҷро бо хок яксон мекунам! Аз он рӯзе, ки дармондаву печон шавӣ, андеша кун! Он гоҳ пушаймонӣ суд надорад!

Гурдофарид посух дод, ки:

– Эй далер, ғами беҳуда махӯр. Тӯронӣён ба эронӣён даст намеёбанд, ҳарчанд ки ту ба тӯронӣ монанд нестӣ ва бо ин зӯри бозу ва китфу ёл аз паҳлавонон ҳамбоз надорӣ. Чандон ба зӯри бозуят ғарра машав, ки шоҳаншоҳ чун аз омадани ту огоҳ шаваду Рустам аз ҷой чунбад, аз лашкари ту як тан зинда нахоҳад монд. Шумо тоби чанги Таҳамтан надоред. Дареғ аз ин бурзу болои ту, ки барбод хоҳӣ дод. Бехтар он аст, ки дағдағаро кӯтоҳ кунӣ ва ба Тӯрони худ баргардӣ.

Ин суханони нешдори духтар алами Суҳробро дучанд карданд, лекин ӯ ба худ тасалли меод, ки: – «Аҳдшиканиӣ ӯ ба коми ман аст, охир, барои ман нанг мебуд, ки фақат ба воситаи зафар ёфтан бар духтаре ин диҷро бигирам».

Ба Гурдофарид гуфт:

– Имрӯз бегоҳ шуд, ҷавоби суханатро сахар аз гурзу синони ман мегири.

Ӯ хашмгин инон печида ба лашкаргоҳи худ равон шуд.

НОМАИ ГУЖДАҲАМ БА КОВУС

Пас аз рафтани Сухроб диҷбони пир Гуждаҳам бо гурдону паҳлавонони диҷ ба машварат нишастанд.

Ҳама аз асир афтодани Ҳачир ғамгин буданд ва чун донистанд, ки ёрои чангидан бо Сухроб надоранд, ғамгинтар шуданд.

Пас Гуждаҳам нависандаро нишонда ба номи шоҳ Ковус нома нависонд.

«Шоҳаншоҳо, аз Тӯрон сипоҳе далеру чангҷӯй ба қасди Эрон омад. Солори сипоҳ навҷавони хуршедталъатест, ки замон чун ӯ шерафкану лашкаршиканеро ба ёд надорад.

Чу овози ӯ раъд ғурранда нест,
Чу бозуи ӯ теғ бурранда нест.
Ба ном аст Сухроб, гурди далер,
На аз дев печад, на аз пилу шер,
Ту гӯй магар бегумон Рустам аст,
Ва ё гурде аз тухмаи Найрам аст.

Ҳачири диловар камар баста ба разми ӯ баромад, лекин Сухроб ўро фурсати мижа ба ҳам задан надода, аз пушти зин гирифт ба замин зад. Акнун Ҳачир бо дили пурдарду тани пурозор дар зинҳори Сухроб аст. Мо бо чунин паҳлавон тобу тавони чангидан надорем, ки ҳамовардаш¹ гар кӯҳи хоро бошад, нолон мешавад. Агар шоҳаншоҳ ба зудӣ лашкар наёварду чора насозад, ин паҳлавон Эронзаминро харобазор ва гурдони Эронро нагунсор хоҳад кард. Дижи Сапед тоби ҳучуми ўро надорад. Имшаб мо бору бунаро аз диҷ бардошта рӯ ба пойтахт мениҳем».

Саҳар офтоб сар аз паси кӯҳ бароварда буд, ки Сухроб бо як гурӯҳи сипоҳи худ ба Дижи Сапед ҳамла овард. Чун

¹. Ҳамовард – ҳарифи чанг, ҳамнабард.

дарвозаи дижро кушоданд, аз сардорон касеро надиданд. Гуждаҳам бо духтараш Гурдофарид ва дигар номдорони диж бо роҳи зеризаминӣ, ки тӯрониён аз вай огоҳӣ надоштанд, фирор карда буданд. Ҷанговарони фирорнокарда ҳама ба Сухроб таслим шуданд ва ба ҷон зинҳор хостанд. Сухроб дар ҳама ҷойи диж Гурдофаридро ҷуст, аз вай нишоне наёфт, дар ҳасрат монд, зеро ошиқаш шуда буд, ба дилаш мегуфт: – «Э дарег, турфа ғизоле ба камандам омада буд, аз банд ҷасту худамро банд кард».

ПАЁМИ КОВУС БА РУСТАМ

Шоҳ номаи Гуждаҳамро хонда ба хавотир афтод. Бузургони даргоҳ ва лашкаркашонаш Тӯс, Гударз, Гев, Гургин Баҳром ва Фарҳодро пеш хонда номаро ба онҳо нишон дод ва гуфт:

– Кишвар дучори хатар аст. Дижӣ Сапед дар дасти душман ва Ҳачир дар банд. Чора чист?

Бузургон андеша ронданд ва саранҷом ба ин қарор омаданд, ки паҳлавон Гевро ба Зобулистон назди Рустам бифиристанд ва ўро ба разми ҷавонпаҳлавони тӯронӣ бихонанд.

Он гоҳ Ковус ба номи Таҳамтан нома навишт, ки: – «Ҷаҳонпаҳлавоно, дуруди Яздон ба ту бод, пайваста бедордил ва равшанравон бошӣ. Бидон, ки ба Эрон ва шаҳаншоҳи мо хатари бузурге рӯй овард. Лашкаркаше ба неру чун Сом аз Тӯронзамин сар бардошта, ба сарҳадди мо тохта, Дижӣ Сапедро кушода ва акнун ба Эрон ҳучум оварданист:

Яке паҳлавонест гурду далер,
Ба тан жандапилу ба дил наррашер.
Аз Эрон надорад касе тоби ўй,
Магар ту, ки тира кунӣ оби ўй.
Чунин дон, ки андар ҷаҳон ҷуз ту кас
Набошад ба ҳар кор фарёдрас.
Дилу пушти гурдони Эрон туй,
Ба ҷанголу нерӯи шерон туй,
Чу гарди паи Раҳши ту нил нест,
Ҳамоварди ту дар ҷаҳон пил нест.

Туй дар ҳама бад ба Эрон паноҳ,
Зи ту барфарозанд гурдон кулоҳ.

Бузургон ва номдорони даргоҳ чораи ин душвориро ба дасти ту мебинанд, умедворанд, ки Таҳамтан кори ин ҷаҳон-пахлавони тӯрониро бисозад ва хатарро аз сари Эрон дафъ кунад. Геви номвар нома ва паёми моро назди ту меоварад. Ҳамин ки номаро хондӣ, оне ҳам диранг накарда савор шав ва бо ҷанговарони Зобул ба даргоҳ биши тоб».

Ковус номаро ба Гев супурда, таъкид кард, ки:

– Аспи бодпайро то Зобул қорнаъл битоз. Нома ва паёмро ба Рустам бирасону зуд баргард. Агар рӯз расидӣ, шаб баргард ва агар шаб расидӣ, саҳар баргард. Як нафас диранг нақун!

ГЕВ ДАР ЗОБУЛ

Гев рӯзро рӯз нагуфт ва шабро шаб, на фикри об кард, на парвои нон, беист роҳ паймуд ва чун бод ба Зобул расида номаи шоҳро ба Таҳамтан супурд.

Рустам номаро хонда хандиду гуфт:

– Шаҳрёр он лашкаркаши ҷавони тӯрониро ба Соми Наримон монанд кардааст. Гумон намекунам, ки аз Тӯрон чун Сом диловаре барояд. Ҳеч кас чунин паҳлавонро аз тӯронӣ ба ёд надорад. Ин Суҳроб аз наҷоди кӣ бошад? – Таҳамтан андак таамул карду суҳанашро давом дод: – Ман дар Тӯрон-замин аз духтари шоҳи Самангон писаре дорам, аммо он писар ханӯз хеле ҷавон аст. Ба модараш зару гавҳар фиристода будам, ба ҳамин қарибӣ паём омад, ки бача бо ҳамсолонаш ба асп-саворӣ ва шикор машғул аст бо лаби ширбӯй гоҳо шароб ҳам менӯшад ва баъди андак вақт паҳлавони шерафкане хоҳад шуд. Ту, Гевӣ далер, мегӯӣ, ки гурди тӯронӣ Ҳаҷирро афканд ва Дижӣ Сапедро гирифт? Чунин кор, албатта, аз дасти он шер-бачаи хурдсол намеояд. Ҳоло ту биё, ба Кохи ман биравем, ба шодӣ бинишину бибинем чораи ин кор чист ва он паҳлавони турки навбаромад кист.

Ҳар ду ба Кох даромада ба шодӣ сари дастархон нишас-танд. Баъди як дам Гев беқарор шуда гуфт:

– Шоҳ нигарон аст. Маро фармуда буд, ки дар ин ҷо як нафас дер намонад, агар рӯз назди Таҳамтан бирасам, шаб бозгардам. Таҳамтан ҳам бояд шитоб кунад, ки хатар бузург ва чаши сипоҳи Эрон ба роҳи ӯ чор аст.

Аммо Рустам моили дилхушӣ ва таъбаш чоқ буд.

– Боке нест, Гев, – гуфт ӯ, – биё имрӯзро ба дилхушиву айшу нӯш гузаронем ва аз шоҳаншоҳу сипоҳаш ёд накунем, ки охир саранҷоми мо ҷуз ҳок нест. Фардо ба роҳ мебароем. Агар бахт аз мо рӯ натофта бошад, кори тӯронсипоҳ душвор нест. Оташ ҳар қадар бузург ҳам бошад, кай ба дарёи хурушон тоб меоварад. Душман дирафши маро аз дур бубинад, тӯяш ба азо мегардад.

Гев ночор гардан фаровард; ду паҳлавон бода нӯшиданд, базми шодиву тараб соз карданд.

Рӯзи дигар Рустам боз созандаву сарояндагонро талабида базми нав орошт.

Рӯзи сеюм ҳам бо амри ӯ хони зиёфат густурда, маҷлиси савту самӯ орошта ва бодаи гулгун ба соғарҳои заррин рехта шуд. Гев бечора дилтанг мешуд, аз бетоқатӣ ба худ мепечид, аммо Рустам дар кайфи бода ва наҷъаи ҷангу рубоб ёде аз Ковус намекард.

Рӯзи чаҳорум Гев косаи сабраш лабрес шуда ба по хест ва гуфт:

– Эй диловар, тундхӯй ва бадхашмии Ковусро худат медонӣ. Аз кори паҳлавони тӯронӣ хеле парешонхотир буд ва ҳобу ором надошт. Агар дер монем, бар мо ҳоҳад шӯрид.

– Ғам махӯр, – посух дод, Рустам, – дар чаҳон касе ба мо намешӯрад. Ҳамин рӯз равон мешавем.

Ҳам фармуд, Рахшро зин карданд, дар карнайҳои рӯин дамиданд ва таблҳоро кӯфтанд, то саворони Зобул гирд омаданд.

Билохира Таҳамтан бо сипоҳе гарон, ки онро бародараш Завора саравонӣ мекард, сӯйи Эроншаҳр рӯ ниҳод.

ХАШМИ КОВУС

Чун овозаи омад-омади Рустам ба пойтахт расид, бузургон ва паҳлавонони Эрон ба якрӯза роҳ омада ӯро пешвоз гирифт-

танд, табрик карданд ва ҳамроҳ ба назди шоҳаншоҳ равон шуданд.

Аммо бузургон дар хавотир буданд.

Ковус дар боргоҳаш чини ҳашм бар абру зада дар интизори Рустам нишаста буд. Чун Таҳамтан, Гев ва бузургон ворида боргоҳ шуда салом ва таъзим ба ҷо оварданд, шоҳ ҷавоби саломашонро надода, яке барошуфт, аввал сӯйи Гев бонг зад ва сипас шарм аз дидагонаш шуста ба тундӣ гуфт:

– Рустам кист, ки сухани маро ба замин партояду аз фармонам сар бипечад?! Ҳоло агар теғ ба даст медоштам, сарашро чун турунҷ аз танаи ҷудо мекардам. – Сипас ба Гев рӯй оварда фармуд: – Ёро бигиру зинда ба дор овед!

Гев, ки бе ин ҳам аз дуруштии Ковус озурда шуда буд, аз ҷо наҷунбид. Киро дилу гурдаи он буд, ки ба Рустам даст ёзад? Ковус аз беҳаракатии Гев оташин шуда ба сарвари паҳлавони лашкар Тӯси далер фармон дод, ки Рустам ва Гев – ҳар ду ро барарду зинда ба дор кашад.

ҚАҲРИ РУСТАМ

Паҳлавонон ҳайрон шуданд. Тӯс пеш рафта дасти Рустамро гирифт, ки ёро берун барард, то магар ғазби шоҳ нишинад. Рустам яке даст бар дасти Тӯс зад, Тӯс ғалтида дар замин нақш баст, ҷаҳонпаҳлавон ғазбнок шуда ба Ковус рост нигоҳ карду гуфт:

– Беҳуда тез машав! Ҳама кори ту аз хирад дур ва аз якдигар батар аст. Бо ин тундхӯй ва кӯтоҳандешӣ ту шоистаи подшоҳӣ нестӣ. Агар зинда ба дор овехтан метавонӣ, он паҳлавони тӯрониро овед, то аз душманат ҳалос шавӣ. Ман он Рустами Золи номоварам, ки аз чун ту шоҳ боке надорам. Саросари ҷаҳон то Мозандарон аз Мисру Ҳомоварон то Чин банди теғи мананд, худатро ман ду бор аз банду зиндони душманонат ҳалос карда, ба тахти шоҳӣ бозовардам. Барои ту дар биёбону кӯҳу ҷангалҳо бо шеру аждаҳо гирифтугир кардам, девони Мозандаронро ба банд овардам, гурдони Ҳомоваронро дарҳам шикастам, то ки ту бар тахти шоҳаншоҳӣ устувор монӣ. Агар ман падарат Кайқубодро аз Албурзкӯҳ намеовардаму бар тахти Эрон наменишондам, имрӯз ту шоҳ намебудӣ, ки ба

набераи Сом тундӣ кунӣ! Дареғ аз тоҷи шоҳаншоҳӣ, ки бар сари чун ту носипоси қадрношиносест!

Таҳамтан ин гуфту бо ситез аз боргоҳ бадар рафт. Бузургон ҳама аз қафои ӯ баромаданд. Ӯ дар берун Рахшро савор шуду ба бузургон рӯ оварда гуфт:

– Нерумандӣ ва пирӯзии ман атои Яздонист. Рустами Дастан аз касе бок надорад. Чун ҳашм бигирам, Ковусу лашкараш дар чашмам пари коҳе беш нест. Ӯ маро биёзурд, ман меравам, шумо маро дигар ҳаргиз дар Эрон нахоҳед дид. Сухроб гуфтааст, ки дар Эроншаҳр касеро зинда нахоҳад гузошт, пас шумо дар фикри ҳалосии ҷони худ бошед.

Ӯ Рахшро маҳмиз зад.

ОШТӢ

Паҳлавонон дар дил ба Таҳаматан офарин меҳонданд, бо вай мефаҳриданд, он ҷӣ онҳо ҷуръат намекарданд ба рӯи шоҳ гӯянд, аз дилу забони онҳо гуфт!

Аммо дар айни ҳол ғамгин ҳам буданд аз он ки ӯ рафт. Охир, бе Рустам лашкари Эрон ба сони рамаи бешубон аст.

Гев, Гударз, Баҳром, Рухҳом, Гургин ва дигар номдорон бо ҳам нишаста сари шикваро боз карданд, ки:

«Ковуси бадхӯӣ носипос паҳлавонони сипоҳро меранҷонад. Агар Таҳамтан, ки бар тахт нишонандаи Ковус, пушту паноҳи лашкар ва балоғардони Эронзамин аст, сазовори дор бошад, дигаронро подоши хидмат чист ва аз Ковус ҷӣ умеди қадршиносист? Агар ҳучуми душман ва бими табоҳии кишвар намебуд, аз ин даргоҳ мегурехтем, лекин ҳоло Эрон наметавонад бо душман пойдорӣ кунад».

Билоҳира, паҳлавонон аз сипоҳдор Гударзи Кишвод хоҳиш намуданд, ки Рустамро бо шоҳ оштӣ диҳад. Гуфтанд, агар Ковуси суҳанношунави пандногирро ба ифока овардан мумкин бошад, ин кор фақат аз дасти Гударз меояд, ки аз ҳамаи ёронаш солхӯрдатар ва хирадмандтар аст. Солори диловар назди шоҳ биравад ва бигӯяд, ки паҳлавонони лашкар ба ҷуз Рустам касеро ҳамоварди баҳодури тӯронӣ намебинанд.

Гударз хоҳиши ёронашро пазируфт ва назди шоҳ рафт.

– Шаҳрёр Рустамро бе гуноҳ ранҷонид, – гуфт ӯ ба Ковус, – ва Эронро ба рӯзи хатар бе пушту паноҳ гузошт.

Аз шоҳон сухани газоф¹ шоиста нест:

Хирад бояд андар сари шаҳрёр,
Ки тезию тундӣ наёяд ба кор.

Дижӣ Сапед дар дасти Сухроб, роҳ сӯйи пойтахт ба вай боз аст. Агар Сухроб паҳлавони шерафкане чун Ҳачирро ба он осонӣ дар банд оварда бошад, дигар аз паҳлавонон кӣ ёрои набарди ӯро дорад? Ҳамоварди ӯ танҳо чаҳонпаҳлавон Рустам аст.

– Рустам ҳар қадар неруманд ҳам бошад, фақат як тан аст, – посух дод Ковус, – зафар дар чанг вобаста ба як тан нест.

– Аммо ин як тан қуввати дили лашкар ва номаш даҳшати душман аст, – гуфт Гударз, – ту, шаҳрёр, қуввати дили лашкаратро рабудӣ ва душманатро аз даҳшат рахонидӣ. Аз шаҳрёр хатое гузашт, ки Худо накунад, оқибати ин хато табоҳии кишвар, сарнагунии шаҳрёр, вожгунии тахту тоҷи шоҳаншоҳӣ бошад.

Ковус тарсид.

– Пас чора чист?

– Чораи ягона – бо Рустам оштӣ кардани туст, – посух дод Гударз.

Шоҳ андешиду аз рафтори худ бо Рустам пушаймон шуд.

– Оре, – гуфт, – панд аз пирон накуст. Рост гуфтӣ. Ту бо бузургони даргоҳ назди Рустам биравед, бо суханони нарм тундии маро аз дилаш бароред ва ба даргоҳ бозоваредаш.

Гударз бо ҳамроҳи сипахдорону паҳлавонон зуд аз паси Рустам рафтанд ва дар роҳ ба вай расида гуфтугузор карданд:

Ситоиш гирифтанд бар паҳлавон,
Ки ҷовид бошию равшанравон.
Ту донӣ, ки Ковусро мағз нест,
Ба тезӣ сухан гуфтаниш нағз нест.

¹. Газоф – беҳуда, сафсата.

Бигӯяд, ҳамон гаҳ пушаймон шавад,
Ба хубӣ зи сар боз паймон шавад.
Таҳамтан гар озурда гардад зи шоҳ,
Мар эрониёро набошад гуноҳ.
Ки бугзорад ин шаҳри Эрон ҳаме,
Кунад рӯи фархунда пинҳон ҳаме.
Ҳам ӯ з-ин суҳанҳо пушаймон шудааст,
Зи тундӣ бихояд ҳаме пушти даст.

Аммо Рустам сари оштӣ нашошт.

– Ман, – гуфт, – аз Кайковус бениёзам. Агар ӯ шоҳ бошад, маро ҳам зини Рахш тахт аст ва тарги¹ рӯин – тоҷ. Аз ҳашми ӯ чаро тарсам? Чӣ ранҷу сахтиҳое, ки барои Ковус нақашидам. Дилам аз ӯ монд, дигар бо ӯ коре надорам... Бо Сухроб ҳудаш бичангад.

Гударз ва ёронаш тасаввур мекарданд, ки дар натиҷаи қаҳри Рустам чӣ балову офате мумкин аст ба сари Эрон ояд. Сипоҳдори пир ба худ қазм кард, ки то Таҳамтанро ба оштӣ моил накунад, ба даргоҳ барнамегардад. Гуфт:

– Ҷаҳонпахлавон! Ту аз Ковус озурда шудӣ, лекин агар аз Эрон равӣ, Ковус ҳам, пахлавонон ҳам гумон хоҳанд кард, ки Таҳамтан аз Сухроб тарсид, нерумандиву диловарии баҳодури тӯрониро шунида дилаш ваҳм гирифт ва ҳашми Ковусро баҳона карда аз ҷанг рӯй тофт. Аз он баъд ҷанговарони Эрон бо андешаи ин ки Рустам тарсидааст, дар майдони ҷанг пойдорӣ нахоҳанд кард. Дар натиҷа кишвари мо бо ҳок яксон хоҳад шуд. Оё ту инро меҷаҳлӣ? Розӣ ҳастӣ, ки нанги шикаст насиби сипоҳи Эрон шавад? Ҳамаи ранҷу машаққате, ки худат барои устувории тахти шоҳаншоҳии Эрон қашидӣ, барбод равад? Агар инро хоҳӣ, бирав ба Зобул.

Рустам аз ин суҳанони Гударз дар андеша рафт. Сипас гуфт: – Эй номвар, ту медонӣ ки тарсу бим ба дили Рустам бегона аст. Агар рӯзе тарс ба дилам роҳ ёбад, тег бар дил мезанаму ҷон аз тан раҳо мекунам. Аммо дидӣ, ки шоҳ бо ман суҳанони бечо мегӯяд, маро хор медорад, вагарна ман барои

¹. **Тарг** – қулоҳи ҷангӣ.

Эрон чону танамро фидо мекунам ва аз ҳеҷ гуна чанг наме-
тарсам.

Гуфтугӯи дароз ба поён омаду Рустам аз ситеза фаромад ва
ба ошӣ бо шоҳ розӣ шуда, ҳамроҳи бузургон рӯ ба шаҳр
ниҳод.

Дар боргоҳ чун аз дур намудор шуд, шоҳ бархоста ба
узрхоҳӣ пеш рафт ва гуфт:

– Ҷаҳонпахлавон, суханони маро бар дил магир. Чӣ кунам,
ки Худованд мизочи маро тунд сириштааст, бо сиришти худ
ситез наметавон кард. Аз паҳлавони навбаромади тӯронӣ дил-
танг будам, туро ба мадад хостам, чун дер омадӣ, тезу тунд
шудам, хокам ба даҳан, туро ранҷонидам, аммо баъд пушаймон
шудам.

Рустам ҷавоб дод, ки:

– Шоҳо, ман ба фармони туям. Инак, ба хидматат камар
баста омадам.

Кудурат аз миён бардошта шуд, Ковус хушҳол гардид ва
гуфт:

– Имрӯз базм, фардо разм.

Пас фармуд то бами шоҳона оростанд ва ба шодмонии
ошӣ бода нӯшиданд.

ЛАШКАР КАШИДАНИ КОВУС БО РУСТАМ

Чун хуршед чодари шабро дарида берун омад, бо фармони
шоҳ Гев ва Тӯс лашкарро ба лашкаргоҳ хонданд. Сад ҳазор
савору пиёдаи ҷавшандор ҳозир шуданд. Ба овози духул аз ҳар
ҷониб гурӯҳ-гурӯҳ лашкар сӯи дашт ба ҳаракат омаданд, аз
гарду ғубори бархоста ҳаво тира гашт.

Манзил ба манзил пеш рафтанд ва чун ба наздикии Диж
Сапед расиданд, дидбони диж хурӯшида Сухробро огоҳ кард.
Сухроб бо Ҳумон зуд ба болои диж баромада нигоҳ кард, саро-
сари даштро пур аз лашкар дид. Ҳумонро ваҳм гирифт. Сухроб
хандиду гуфт:

– Чӣ ҷойи тарс? Дар ин лашкари бекарона як тан
хамоварди ман нест. Ба бахти Афросиёб ман имрӯз ин даштро
дарёи хун мегардонам.

Ў шоду хуррам аз бора фуруд омад ва чоми май хост, нӯшид ва ҳеч аз пешомади чанг дилашро ранча накард.

Аз он сӯ саропардаи Ковусро дар дашт рост карданд: лашкари Эрон бар рӯбарӯи Дижи Сапед чодир зад.

КУШТА ШУДАНИ ЖАНДАРАЗМ

Чун хуршед нопадид гашт ва шаби тира бар ҷаҳон доман ёзонд, Таҳамтан миён ба разм баста назди шоҳ омад ва гуфт:

– Агар фармон бошад, ман бекулоҳу камар ба лашкаргоҳи тӯронӣ биравам ва бубинам он лашкаркаши нав чӣ касест, бузургону паҳлавонони эшон кистанд.

– Иштиёр ба туст, – посух дод шоҳ. – Яздон ниғаҳдори ту бод.

Рустам ҷомаи туркона пӯшида равон гашту чун як нафар ҷанговари тӯронӣ ворида қалъа шуд ва ба кирдори паланге, ки ба қасди шикор ба наздики оҳу меҳазад, худро ба дари саропардаи Сухроб расонд. Ба дарун нигоҳ кард ҷавонпаҳлавонеро дид, ки чун сарви шодоб, ду бозуяш чун ду рони асп бо як салобати шерона бар тахт нишаста, ду гурди тӯронӣ, ки Хумон ва Жандаразм – бародари Таҳмина буданд, дар ду паҳлуяш ҷо гирифта, сад гурди дигар дар гирдаш ба по истодаанд. Таҳамтан ҳамчун касе, ки аз дидори шоҳидаш сер намешуда бошад, замоне ба Сухроб ҷашм дӯхт, ҷеҳраи ӯ ба Таҳамтан гарм менамуд, вай дар дилаш ба ҷавонпаҳлавони тӯронӣ меҳре хис кард.

Дар ҳамин вақт Жандаразм дар пайи коре аз саропарда берун омад. Хонанда ба ёд дорад, ки Таҳмина ин бародари худро ҳамроҳи Сухроб фиристода буд, то вай Рустамро ба фарзандаш шиносонад. Жандаразм дар берун мардеро дид, ки пайкаре азим ва рише чун думи асп дошт ва дар як канор истода буд. Дар торикӣ ҷеҳраи ӯро ба ҳубӣ нашинохт. Дилаш ҳавф бурда бонг зад, ки:

– Ту кистӣ? Чаро дар ин ҷо истодаӣ? Наздик биё, то ба рӯшноӣ рӯятро бубинам!

Таҳамтан наздик омада муште бар гарданаш кӯфт, Жандаразм аз по афтада дар замин нақш баст ва ҷон дод.

Чун замоне гузашт ва Жандаразм ба саропарда барнагашт, Суҳроб як нафарро аз пайи ӯ фиристод, он кас баромада дид, ки тағои сипаҳсолор аз базму разм ҳамешагӣ осуда, дар як канор мурда хоб рафтааст. Рустам ғоиб гашта буд.

Суҳробро аз рӯйдод огоҳ карданд, вай саросема баромада ба сари мурдаи Жандаразм рафт ва ӯро дар он ҳол дида бонг зад, ки:

– Ҳой диловарон, имшаб хобро фаромӯш кунед, ҳама шаб силоҳ аз даст нагузоред ва ҳушёр бошед, ки гург ба миёни рама даромадаасту саги чӯпонро дар ғафлат ёфта, гӯсфандеро рабу-дааст. Бо мадади Яздон фардо ман аз эронӣён интиқоми Жандаразмро меситонам.

Дар ин миён Рустам ба лашкаргоҳи худ баргашта, он чиро, ки дар Джи Сапед гузашт, ба шоҳ ва бузургон нақл кард.

ПУРСИШИ СУҲРОБ АЗ ҲАЧИР

Чун хуршед сипари заррин барафрошт ва ҷаҳон равшан гашт, Суҳроб зиреҳ бар тан пӯшида аспи кӯхпайкарошро савор шуд, каманд ба фитрок ва теғи ҳиндӣ бар миён баст ва бар фарози тале баромада ба лашкаргоҳи Ковус назар андохт.

Ҳамаи ҳаёлу андешааш ёфтани Рустам буд. Акнун, баъд аз кушта шудани Жандаразм, дар лашкари тӯронӣён касе набуд, ки Рустамро шиносда ба Суҳроб нишон диҳад.

Ба хотири вай Ҳачир расид, ки дар Джи Сапед бандӣ буд. Фармуд, то ӯро ба наздаш оварданд.

– Эй паҳлавон, – гуфт Суҳроб ба ӯ, – аз ту ҳар чӣ бипурсам, ҷавоби рост бидеҳ, қачӣ макун ва ҳеҷ чизро пинҳон мадор. Чунон ки тир ҳаргиз қач намеравад, сухани мард ҳам бояд ҳамеша рост бошад. Он гоҳ тӯро озод хоҳам кард, сарафрозӣ хоҳам дод, ганҷ ва хилъат хоҳам бахшид. Аммо агар аз ту норостӣ бубинам, ҳамчунон дар зиндон хоҳӣ монд.

– Шоҳ аз ман ҷуз сухани рост нахоҳад шунид, – гуфт Ҳачир. – Дар ҷаҳон пешае беҳ аз ростӣ нест. Ҳар чӣ дар бораи сипоҳи Эрон аз ман бипурсиву ман донам, ҳамаро ба ростӣ мегӯям.

Суҳроб гуфт:

– Пас нигоҳ кун. Дар миёнаи лашкаргоҳи эронӣён саропардае аз дебои рангоранг мебинам, ки дар пешаш жандапилон

истодаанд. Дар даруни саропарда марде бо ҳашамату шукӯҳ бар тахти пирӯза нишаста ва дар паҳлуи тахт дирафше бо нақши хуршед барпост. Он саропарда аз они кист?

– Азони шоҳаншоҳи Эрон Кайковус, – посух дод Ҳачир.

– Он саропардаи сиёҳ, дар тарафи рости сипоҳ, бар дараш як саф чанговарон истода, дар гирдогирдаш чодирҳои бисёр ва дирафше бо нақши пил бар сари он афрошта, – аз они кист?

– Аз они сипахдор Тӯси Нӯзар .

– Он саропардаи сурх, ки дирафшаш нақши шер дорад ва бо дурру гавҳарҳои рахшон оростааст, дар пешаш гурӯҳе аз найзадорону чавшандорон истодаанд, аз они кист?

– Азони падарам Гударзи Кашвод, солори номдори Эрон, ки ҳаштод нафар фарзанди паҳлавони шерафкан дорад.

– Он саропардаи сабзранг аз они кист, ки дирафши коваёнӣ бар он афрошта, лашкари размчӯе дар пешаш истода ва дар миёнҷояш тахти гароне дорад, паҳлавоне чун кӯҳ бар он тахт нишаста ва ҳар замон чун дарёи дамон меҳурӯшад, бар дирафшаш аждаҳор ва дар найзааш сари шерро ба зарҳал нақш карда, дар наздикаш аспӣ пилпайкаре истодааст? Дар байни эронӣён мардеро ба қаду басти ӯ намебинам ва аспаш низ дар зӯрию чобуқӣ ҳамто надорад, ӯ кист?

Ӯ Рустам буд. Ҳачир қариб буд, ки номи ӯро ба забон гирад, аммо лаб фурӯ баст ва андешид, ки: – «Агар ин шермард Рустамро бишиносад, мумкин аст ногоҳ ба болои ӯ тозаду гардашро ба осмон барорад ва лашкари Эронро бепаноҳ созад. Он беҳ, ки номашро пинҳон кунам». Пас ба Сухроб чунин гуфт:

– Аз Чин солоре ба ҳаводории шоҳаншоҳи Эрон ба даргоҳи вай омада буд, саропарда аз они ӯст.

– Номаш чист?

– Номашро намедонам. Вақте ки ӯ ба Эроншаҳр омад, ман дар Дижӣ Сапед будам.

Сарнавишташ чунин буд, ки Рустамро меду намедонист, ки ӯ Рустам аст. Ба умеди дарёфтани Рустам боз пурсишро аз сар гирифт:

– Он саропарда, ки бар канор аст, дар мобайнаш паҳлавоне бар тахт нишаста ва дар пеши ӯ ғуломон саф кашидаанду саворон ва пилони бисёре ҳам истодаанд, дирафши бараф-роштааш нақши гург дорад, аз они кист?

– Аз они паҳлавон Гев, посух дод Ҳачир. – Гев фарзанди Гударз, бародари ман ва домоди Рустам, калони авлоди мо ва солори ду ҳиссаи лашкари Эрон аст.

– Дар тарафи офтоббаро саропардаи сафеде аз дебои румӣ мебинам, дар пеши он беш аз ҳазор нафар саворон ва сипоҳе аз пиёдаҳои сипардору найздор саф кашидаанду сипоҳдор бар тахти оч нишастааст, он саропарда аз они кист?

– Аз они шохзода Фаробурз, писари Ковус.

Ба ҳамин тарз Сухроб сипоҳдорону паҳлавонони номии Эронро шинохт, аммо дар миёни ин ҳама номдорон номи падарашро нашенд. Боз ба саропардаи сабз нигарист ва ба паҳлавоне, ки дар он бар тахт нишаста буду ҳар замон меҳурӯшид, чашм дӯхт. Модараш нишонаҳои падарро ба вай гуфта буд, ҷавонпаҳлавон падарашро меду ба дидагони худ бовар намекард. Ҳачир соҳиби саропардаи сабзро солори чинӣ гуфт.

– Номи сардори чиниро нагуфти, – хотиррасон кард ба ӯ Сухроб.

– Номашро намендам, – такрор кард Ҳачир.

– Ҳамаи паҳлавонон ва лашкаркашони Ковусро номбар карди, лекин аз Рустам ном набурди; худат мегуфти, ки меҳтару сарвари сипоҳи Эрон ӯст ва шох агар лашкар бикашад, Рустам пешопеши лашкари ӯ меравад, пас чаро вай дар лашкаргоҳи эронӣ нест?

Гумони Ҳачир ин ки Сухроб дар қасди ҷони Рустам асту меҳодад ногоҳ бар вай тохта, он такагоҳи сипоҳи Эронро барандозад, қавитар шуд. Гуфт:

– Рустам шояд ба Зобулистон баргашта бошад, то аз баҳори хуррами диёраш баҳра барад, бода нӯшад, ба бӯи боғу гул дилашро хуш кунад. Охир, фасли баҳор аст, боғу чаманҳо сабз, гулҳо шукуфон. Таҳамтан хуррамиҳову айшу нӯши баҳоронро дӯст медорад.

Сухроб хандиду гуфт:

– Аҷаб сухане аз ту мешунавам. Магар ҷаҳонпаҳлавоне чун Рустам аз ҷанг дурӣ мечӯяд? Шох лашкар кашад, аз ҳар ҷониб далерону паҳлавонон камари размҷӯи баста наздаш биёянд. Таҳамтан дар Зобул базм орояд ва бода нӯшад? Ба ин сухан пиру ҷавон меҳанданд. Ту рост бигӯ. Агар чизе аз ман пинҳон

кунӣ, саратро мебурам, аммо агар Рустамро ба ман бинамой, чандон зару гавҳар медиҳамат, ки дар ҷаҳон бениёз ва ба ҳар анҷуман сарафроз бошӣ. Акнун ниҳонро ошкор бикун.

Магар нашунидаӣ, ки хирадмандон гуфтаанд: сухани рост агар ногуфта монад, чун гавҳари пинҳонест дар қаъри кон, аммо чун аз кон бароварда шуд, бебаҳост.

Ҳачир гуфт:

– Агар ту аз тахту тоҷ безору аз ҷонат сер нашуда бошӣ, ҷӯеи набарди Рустамро машав, ки ӯ пили дамонро аз по меафтанад, гурзи сандоншиканаш бо як зарб дусад ҷанговарро сарнагун мекунад, рӯзи набард чун хашм бигирад, ба ҷангаш чи шеру чи пилу чи мард. Кучост паҳлавоне, ки ҳамоварди Рустам бошад?! Сухроб аз ин сухан барошуфту гуфт:

– Сиёҳбаҳт Гударзи Кашводагон, ки чун ту ғофили бедонишero фарзанди худ меҳонад. Ту ҷанги мардонро кучо дидаӣ ва набарди далеронро ҷӣ медонӣ? Садои суми аспонро шунидаю бас. Чанд ёва месарой ва аз Рустам сухан мегӯӣ? Ман ба майдон ки баромадам, Рустам кист? Тезии оташ то вақтест, ки даре тугён кунад. Хуршед теғ, ки баркашид, тирагии шаб маҳв мешавад.

Ҳачир ба дил гузаронд, ки: – «Ин паҳлавони оташдам яқинан қасди ҷони Рустам дорад ва ба ин зӯр, бо ин китфу бозу Рустамро дар набард мағлуб кунад ҳам, аҷаб нест. Агар Рустамро ба ӯ бинамоям, Эрону сипоҳи Эронро дар хатар меандозам. На, наменамоям. Бигузор ман бимирам, лекин Эрон пойдор монад. Мурдан ба ном беҳ аз зистан дар асорати душманон. Агар маро кушад, Гударз боз ҳамчун Рухҳому Баҳрому Шидӯш ҳафтаду шаш писари диловар дорад, ки хуни маро аз ӯ хоҳанд гирифт. Пас бонг барзад, ки:

– Ба ман ҷӣ меошӯбӣ? Ҷӣ ин қадар аз Рустам мепурсӣ? Гуфтам, ки аз вай огоҳ нестам. Агар хуни маро рехтан меҳохӣ, туро ҳоҷати баҳонаҷӯӣ ва рангомезӣ нест! Аммо бидон, ки ту ба Рустам даст намеёбӣ ва агар бо вай набард кунӣ, гарди туро ба осмон мебарорад!».

ҲУҶУМИ СУҲРОБ

Аз суханони дурушти Ҳачир табъи Суҳроб хира шуд. Ба тундӣ бо пушти дасташ ўро якто зада ғалтонду аз баландӣ фуромада ба андешаи дарозе рафт. Хунаш ба ҷӯш омад, ба азми ҷанг камону синону найза бардошт, кулаҳхӯди румиро ба сар гузошт, теғ бар каф гирифт ва аспи тезтакро савор шуду чун бабри пурхашм бар лашкари Кайковус тохт. Дар роҳаш ҷанговарони шоҳ, чун гӯрхарҳо аз ҳамлаи шер гурезон мешуданд.

Паҳлавон сӯии саропардаи Ковус асп ронд ва бонг зад:

– Эй шоҳи озодмард! Дар дашти набард корат чӣ гуна аст? Тоби ҷанги шеронро надорӣ, чаро номатро Кайковус кардаӣ? Агар ман ин синону найзаву камандро ба кор андозам, тамоми сипоҳи туро торумор мекунам. Шаби кушта шудани Жандаразм савганд хӯрда будам, ки як тан аз сипоҳи Эронро зинда намегузорам ва Ковусро ба дор мекашам. Аз паҳлавононат кӣ ба ҷанги ман мебарояд?

Аз эронӣён касе ҷавоб надод, ҳама аз ҳайбати шеронаи ў рамида буданд. Суҳроб яке ба саропардаи шоҳ найза зад, ҳафтод меҳи саропарда канда шуда нисфи он фуру ғалтид.

Ковус тарсид ва овоз дод, ки:

Ҳой ҷанговарон, ба Рустам хабар диҳед, зуд биёяд, ки гурдони сипоҳ аз дафъи ин турк очиз омаданд, бо вай фақат Рустам метавонад набард кунад!

Тӯс шитобон назди Рустам рафта фармони Ковусро ба ў расонд ва даҳшати Суҳробу зарби найзаи ўро, ки дар лашкаргоҳ дида буд, нақл кард.

Таҳамтан Рахшро зин кард ва саворонро мусаллаҳ шудан фармуд ва худ ба Тӯс гуфт:

– Шаҳрёрони дигар маро гоҳ ба разм ва гоҳ ба базм металабиданд, аммо Ковус фақат ба разм металабад.

Он гоҳ ҷомаи ҷанг пӯшид, ҳафтону каманд баст, савор шуда камону найза бардошт, гурз ба даст гирифт. Рахшро маҳмиз зад. Дар дашт ҷое Гевро, ҷойи дигар Гургину Рухҳомро дид, ки якдигарро «зудтар, зудтар!» гӯён ба шитоб андохта бо найзаву гурзу каманд саросема ба сӯии саропардаи Ковус асп метохтанд.

Инак, Таҳамтан ба Сухроб расид, нигоҳ кард, кӯҳе дид бар аспи пилпайкаре нишаста. Ба ӯ гуфт:

Эй паҳлавон, биё аз сипоҳ дуртар, ба ҷойи кушодтар биравему бо ҳам зӯрозмо шавем.

– Оре, – посух дод Сухроб, – меравем. Дар овардгоҳ аз Тӯрону Эрон дуи мо бошем бас аст, аз сипоҳ касеро ба ёрӣ намехоҳем. – Сипас мағрурона лабханде зада илова кард: – Дар овардгоҳ ман бо як зарби мушт кори туро тамом мекунам. Агарчи ба кифту бозу паҳлавони пурзӯре менамоям, аммо синну солат гузаштааст, ба набарди ҷавонон тоб намеоварӣ.

– Охиста, эй ҷавонмард, – гуфт Рустам ҳангоме ки дуяшон равон шуданд, – ҳавобаланд мабош, ки ҳаво агарчи гарм ҳам шавад, нарм аст, аммо замин сард ҳам бошад, сахт. Ман ҳарчанд пирам, лекин миёни чун ту ҷавононро бисёр шикастаам. То кунун майдоне набуд, ки ман даромада бошаму аз вай пирӯз набаромада бошам. Ба солам манигар, маро дар ҷанг бибин. Кӯҳҳо ва дарёҳо гувоҳанд, ки ман бо душманон ҷӣ кардам. Дар набардҳо аз гурдони номии душман ҳеҷ яке аз ҷангам раҳо наёфт. Аммо дилам ба ту месӯзад, намехостам риштаи умратро бибуррам, ки ҷавонӣ, диловарӣ ва ҳанӯз аз умр баҳра набурдаӣ.

Ин суханон дар дили Сухроб меҳри падарашро ба ҷунбиш оварданд ва ӯ гуфт:

– Эй паҳлавон, аз ту як чиз мепурсам, хоҳишмандам ба ростӣ посух бидеҳ ва маро шод бикун. Ту кистӣ? Аз кадом нажодӣ? Ба гумонам, ту Рустамӣ, ки нажод аз Соми Наримон дорӣ.

Рустам рӯ ба дигар сӯ гардонду посух дод, ки:

– На, ман Рустам нестам. Рустам паҳлавони бузургест ва ман як нафар ҷанговари хурд.

Сухроб аз умедаш ноумед шуд.

РАЗМ

Ҳар ду паҳлавон ба водии фароҳе ворид шуда қарор гирифтанд. Оғози набард ба найза шуд. Ба андак замоне банди синону найзаҳо гусаст ва фуру рехт. Ҳар ду савор шамшерҳои хиндӣ аз ниём кашиданд. Аз дами шамшерҳо оташ рехт. Баъди

як дам ин силоҳи дуяшон ҳам шикаст. Ҳарифон гурзҳои гаронсарро дар даст гирифтанд ва ба якдигар кӯфтанд. Аммо гурзҳо ҳам ба зӯру зарби дасти паҳлавонон тоб наёварданд, ҳам хӯрданд, қат шуданд.

Аспҳо аз мадор монданд, ҷавшанҳо бар тан дариданд. Падару писари ба ҳам ношинос, дили ҳар ду пурдарду ранҷ, даҳон пурҳок, тан аз арақу хун пуроб ва забонҳо аз ташнагӣ чок, аз ҳам дуртар рафта истоданд, то аспҳо даме биёсянд.

Душманӣ ва бадхоҳӣ дилу дидаи писарро кӯр карда буд; кина дар ҷӯшу меҳр нопадид, хирад ҳуфтаву ҷаҳл бедор буд. Рустам бо алам ба худ мегуфт: – «Ҳаргиз бо чунин паҳлавоне набард накарда будам. Ҷанги девони сапеду сиёҳ дар ҷашмам хор шуд. Навҷавоне дармони маро хушконд».

Аспҳо каме дам гирифта боз ба тохту тоз даромаданд. Ҳар ду савор камонҳоро зеҳ карданду ба ҳамдигар тирандозӣ оғоз намуданд. Тирҳо чун жола мебориданд, аммо сипару ҳафтон ҳар ду размоварро аз захири тирҳо муҳофизат мекард. Чун ин силоҳи охири ҳам ба қор нарафт, ҳарифон ночор ба ҳам овехтанду камари якдигарро баргирифтанд.

Таҳамтан агар даст ба кӯҳ мебурд, кӯҳро аз ҷой меканд, аммо чун Сухробро аз камаргоҳаш гирифта ғалтондани шуд, ӯ дар болои зин ҳатто начунбид. Сухроб низ Рустамро ғалтонда натавонист. Аз ин мубориза ҳам ба ҷуз ҳастагӣ дармондагӣ натиҷае ҳосил нашуд. Он гоҳ Сухроб бори дигар гурзи ҳамхӯрдари аз замин бардошта саҳт бар китфи Рустам кӯфт. Таҳамтан аз дард як тоб хӯрду аз набард сар печид. Сухроб ханида гуфт:

– Эй савор, тоби гурзи далеронро надорӣ, ҷаро дар пирӣ оҳанги ҷавонӣ кардӣ ва бо паҳлавонон ба набард бархостӣ? Ростӣ, ки аспат ҳам ба кирдори хари хангист, на аспи ҷангӣ!

Таҳамтан аламзадаву ошуфта ба болои сипоҳи Тӯрон тохт. Сухроб ба сипоҳи Эрон ҳамла бурд. Дар ҳар ду сипоҳ каси бисёре аз теги хунрезии паҳлавонон ба хоки ҳалок афтоданд.

Ногоҳ ба дили Рустам гузашт, ки мабодо Сухроб боз ба саропардаи Ковус битозаду ўро бикушад ё захмдор кунад. Хавотир кашаи зуд баргашт ва бо Сухроб рӯбарӯ шуда бонг зад:

– Эй турки хунхор, аз сипоҳи Эрон кӣ бо ту ҷангид, ки чун гург ба миёни рама рафтиву ҷандин бегуноҳро даридӣ?

– Нахуст ту бар тӯрониён тохтӣ, – посух дод Сухроб, – Сипохи ман аз ин овардгоҳ дур истода буд ва аз вай касе бо ту разм начуст.

«Рост, аввал худам сар кардам ва ӯ аз ман ибрат гирифт», – бо пушаймонӣ ба дил гузаронд Рустам. Ба Сухроб гуфт:

– Рӯз бегоҳ шуд, фардо ба овардгоҳ бармегардем ва набардро аз сар мегирем, то маълум шавад, ки толеъ ба кӣ ёр аст.

Сухроб қабул кард, ҳар ду ба саропардаҳои худ баргаштанд.

Сухроб дар лашкаргоҳаш аз Ҳумон пурсид:

Вақте он пилзӯри шерчангол ба лашкари мо ҳамла овард, ин ҷо чӣ рӯй дод?

– Лашкари мо, – посух дод Ҳумон, – чунон ки фармуда будӣ, барҷо истода буд, он савори яккатоз хурӯшону дамон чун пили маст худро ба мо зад ва бо зарби шамшер бисёре аз ҷанговарони моро кушт, сипас якбора баргашту сӯии лашкаргоҳи эронӣ рафт.

– Боз ҳам, – гуфт Сухроб, – хайрият аст, ки аз паҳлавонони лашкар ҳеҷ якеро накуштааст. Ғам махӯред, фардо ман ба сари сипоҳи Ковус аз абр хун меборонам. Бо мадади Ҷаҳнофарин аз душманон якеро зинда намегузорам. Акнун хон бигустаред ва май биёред, то ғам аз дил бишӯем.

Аз он сӯ Рустам дар лашкаргоҳ ба Гев бархӯрд ва пурсид:

– Сухроб бар лашкари мо тохт, чӣ кард?

– Мапурс, ки мо чунин паҳлавони даҳшатангезро ҳаргиз надидаем, – гуфт Гев. – Тӯфоне барпо кард ба Тӯс дарафтид, бо гурзи ҳамхӯрда ба сараш зад, кулаҳхӯди Тӯс пачақ шуда аз сараш ғалтид. Тӯс дид, ки бо вай баробар шудан наметавонад, аз набард рӯй тофт. Мо ойини паҳлавонро риоя карда, ба паҳлавони якка бо сипоҳ ҳамла набурдем. Барқвор ба ҳар сӯ метохт, хурӯшону гуррон найза мезаду гурз мекӯфт, касеро бо ӯ ёрои набард набуд.

Рустам аз гуфтори вай дилаш пурандух шуда ба саропардаи Ковус рафт. Шоҳ ўро дар паҳлуи худ нишонда аз мочарои разм пурсон шуд.

– Паҳлавони навҷавонест, чанорҳайкал ва рӯинтан, – гуфт Рустам дар бораи Сухроб, – бозувонаш чун ронҳои асп. Якди-

гарро ба шамшеру гурзу найза озмудем, ба ҳамааш тоб овард. Саранҷом ба худ гуфтам, ки ман бисёр гурдонро аз зин бардошта ба замин афкандаам, ўро низ чунин хоҳам кард. Ба камаргоҳаш даст андохтам, аммо агар кўҳ аз бод мечунбид, ў низ аз зин ҷудо мешуд. Шом даромад, набардро ба фардо гузоштем. Ман мекўшам, аммо Худо медонад, пирўзӣ насиби кӣ мешуда бошад.

Таҳамтан аз пеши Ковус баромада ба хиргоҳи худ рафт. Бародараш Завора хавотиркашон чашм ба роҳи ў буд. Паҳлавон нахуст хўроку пўшок хост, сипас бо Завора дар хилват нишаста разми рўзонро ба вай нақл кард ва дар охир чунин гуфт:

– Фардо ки ман ба овардгоҳ рафтам, ту дирафши маро барафроз, сипоҳро омода бидор ва натиҷаи набардро нигарон бош. Агар ба Сухроб пирўзӣ ёфтам, зуд бармегардам, аммо агар кор дигаргуна шуд, шумо ғамгин нашавад. Ба овардгоҳ ҳеҷ кас наёяд, ҳама ба Зобулистон назди падарамон баргардед. Ту модарамро дилбардорӣ кун, бигў ки аз ман дил канад, ғамгин нашавад, ки одамизод дар ин ҷаҳон ҷовид наместонад ва ҳар қадар дер монад ҳам, саранҷом бояд биравад. Басо деғу шеру наҳангон ба дасти ман табоҳ шуданд, чӣ бисёр қалъаҳоро кушодам ва чи миқдор лашкарҳои гаронро шикастам. Ҳар кӣ саворӣ карду ҷанговар шуд, дари марғро кўфт. Аҷал ки расид, чора ба ҷуз таслим нест. Дар ҷаҳон ба фарру шукўҳи Ҷамшед, ё ба шавкату азамати Таҳмураси девбанд подшоҳе набуд. Чун замони рафтанишон расид, як он дер намонданд ва рафтанд. Ба падарам бигў, ки аз шоҳ рў натобад, агар шоҳ ҷанг ихтиёр кунад, камар ба ҷанг бубандад, ки оқибат мо ҳама пиру ҷавон туғмаи марғем.

Аз он сў Сухроб ҳама шаб бо саркардагони сипоҳи худ дар базм нишаста буду май менўшид, суруду нағма мешунид ва аммо хотираш осуда набуд, дар бораи Рустам фикр мекард. Ба Ҳумон мегуфт:

Ў ба қаду баст аз ман кам нест, ба андому китфу бозу монанди ман аст, ман айёми солхўрдагии худро дар ў мебинам. Чун ба ў менигарам, меҳре дар ман тавлид мешавад ва шармам меояд. Нишонаҳои падарамро, ки модар гуфта буд, дар ў

мебинаму дилам тоб меҳӯрад. Гумон мебарам, ки ӯ Рустам аст. Мабод, ки бо падари худ бичангаму бадном ва рӯсиёҳ шавам.

Хумон ўро мефиребиду мегуфт:

– Ман Рустамро чандин бор дар майдони ҷанг дидаам, ин паҳлавон Рустам нест, аспаш ҳам агарчи ба Рахши Рустам монандӣ дорад, лекин чорхезаш ва пой пахш карданхош мисли вай нест.

Дар сапедадами бомдод Сухроб хафтони ҷанг пӯшид, силоҳ бардошт ва савор шуда ба размгоҳ равон гардид.

Аз он сӯ Рустам низ бабри баёни¹ худро пӯшиду Рахшро савор шуда ба он сӯ ронд.

Сухроб чун Таҳамтанро дид, боз дар дилаш гармии меҳри ўро ҳис кард. Хандон шуда бо нармию меҳрубонӣ ва ҳалимӣ гуфт:

– Эй паҳлавон, шаб ба ту чӣ тавр гузашт ва сахар чӣ гуна бархостӣ? Ҳанӯз азми ҷанг дорӣ? Чаро? Биё ҳар ду пиёда шавему силоҳ аз даст биафканем, кинаро аз дилҳо бишўем, бо ҳам биншинему бинўшем, ёр шавем. Намедонам аз чист, ки дилам ба ту меҳр гирифтааст. Ту бешак аз нажоди гурдони номдорӣ, набояд зоту насабат ва номатро аз ман пинҳон дорӣ. Ба гумонам, ту ҷаҳонпаҳлавон Рустами Дастонӣ.

Таҳамтан гуфт:

– Эй ҷавонмард, дирӯз гуфтугӯямон ҳама аз ҷанг буд, аз силоҳ афкандану ёр шудан дам назадем. Бехуда макӯш, ки фиреби туро намехӯрам. Агар ту ҷавонӣ, ман кӯдак нестам; басо дар фарозу нишеби ҷаҳон гаштаам, макру ҳила ба ман дарнамегирад. Ба разми ту камар бастаам. Бикӯшем, то сарнавишти мо чӣ бошад.

– Эй паҳлавони пир, – гуфт Сухроб, – ман меҳостам, ки ту дар поёни умрат бар бистари худ бимириӣ. Вале модоме худат ҷўеи марги нобаҳангом бошиву ачалат ба дасти ман бошад, аз қазову қадар чора нест. Пиёда шав, то зўрозмоӣ кунем.

Аз зин фуруд омаданд, аспонро бар тахтасанг бастанд ва ба гӯштин гирифтанд даромаданд. Чун ду аждаҳо ба ҳам даровехтанд.

¹ **Бабри баён** – номи пӯшоки Рустам аз пӯсти бабр ё паланг.

Аз бомдод то бегоҳрӯзӣ ин бар он ва он бар ин зӯр кард, на ин аз по афтод ва на он сушт омад. Аз сару рӯю тани ҳар ду хуни омехта ба арақ мечакид.

Ниҳоят Сухроб чун бабри дамон ба як бор ҷаста наърае кашид ва аз камарбанди Рустам маҳкам гирифтӯро аз ҷой даррабуда бар замин зад ва зер карда ханҷарашро кашид, то сари ӯро бибурад.

Таҳамтан намехост ба ҳалоки худ тан диҳад, бо забони нарма гуфт:

– Эй ҷавонмард, ойини мо дигар аст. Дар гӯштингирӣ чун пушти яке ба замин расид, дигаре бори аввал ханҷар намекашад. Аммо агар ҳарифро бори дуюм ғалтонад, сари ӯро буриданаш раво аст.

Рустам бо ҳамин чора хост худро аз ҷанги марг бираҳонад.

Ҷавон сухани пирро гирифта ханҷарашро ба ғилоф андохт.

Бегоҳирӯзӣ ҳарифон давоми набардро ба фардо гузошта овардгоҳро тарк карданд.

Сухроб ҳангоми бозгашт ба лашкаргоҳ дар дашт ҷашмаш аз дур ба оҳуе ғалтид, тир дар камон ниҳода аз паяш тохт, то сайд кунад. Ногоҳ Хумон ба ӯ расид, ки аз дер мондани сипаҳсолор хавотир кашида ба суроғаш омада буд. Вай аз ҷигунагии набарди имрӯза пурсон шуд. Сухроб он чи гузашта буд, бозгуфт. Хумон надомат кард, ки:

– Э дарег! Ту чӣ кор кардӣ? Магар аз ҷонат сер шудӣ, ки шери ба дом афтодари раҳо кардӣ? Мабодо ин рафтори беҳуда балое ба сари худат оварад. Ҳеҷ як ҷанговар ҳаргиз чунин душмане зӯрманд ва пурхатарро бо ин хомӣ аз ҷангаш раҳо накардааст!

– Ғам маҳӯр, – гуфт Сухроб, – вай аз ҷанги ман халос намешавад, фардо ба набард бозояд, мебинӣ ман чӣ гуна ба гарданаш полҳанг меандозам.

Аз он сӯ Рустам, чун аз ҷанги Сухроб раҳо ёфт, ба сари ҷашмае рафт, фаровон об нӯшида ташнагиашро шикаст, сару рӯй ва танашро шуст ва ба ниёиш¹ истод.

Гӯянд, Рустам дар оғози кор ҷунон зӯрманд буд, ки агар бар санг қадам мениҳод, пояш дар санг меғӯтид, аз ин рӯ ба роҳ

¹. **Ниёиш** – мадад хоستان аз Худо.

рафтан душворӣ мекашид ва пайваста ранҷур буд, ба Худо менолид, ки зӯраш бикоҳад, то ба замин бемалол қадам монда тавонад. Худо нолиши ўро шунид – зӯраш коста шуд. Акнун, ки Сухроб ғалтонидаш, ў ба Худо ниёиш кард, ки зӯри пешинашро ба вай бозгардонад. Худо ҳамон зӯри нахустинро ба ў боздод.

Таҳамтан бо неруи афзуда, аммо дили пурандешаву хавоси парешон дар размгоҳ ҳозир шуд. Сухроб ҳам камон ба даст ва каманд бар бозу омад. Ба Рустам гуфт:

– Якбор, ки аз чанги шер растӣ, боз чаро ба чанг омадӣ? Бо ин далерӣ чаро сӯйи ростӣ рӯ намеоварӣ ва ному нажодатро намегӯӣ?

Таҳамтан дам назад.

Ҳар ду пиёда шуданд, аспонро ба тахтасанг бастанд ва камари якдигарро гирифтанд.

Бахти бадхоҳ чун мурғи наҳсу нагбат бар сари ду чангҷӯ болафшон буд. Сухроб зӯр овард. Рустам дошт дод, начунбид. Ин бор амри толеъ дигаргуна буд. Рустам чун аждаҳои дамон чанг андохт ва гардани Сухробро дар халқай бозуи пӯлодини худ фушурда танашро ба ёнбош оварду гардонда бар замин кӯфт. Аммо донист, ки Сухроб бар замин намонанад, аз зери вай мечаҳад. Сабук теғи обгунро аз камар кашиду ҷигаргоҳи фарзандашро дарид.

Сухроб ба худ печид ва оҳе кашиду аз чунбиш бозмонд. Аз андешаи неку бади дунё биёсуд. Чашм ба рӯйи Рустам боз карду гуфт:

– Оқибат хунабро рехтӣ. Гуноҳи ту нест, замона чунин меҳост. Сипеҳри кӯзпушт маро чунин зуд барафрохт ва нагун сохт. Ҳамсолонам ба бозӣ хоҳанд гуфт: – «Бурзу болои Сухроб ба хок рафт». Дарего, ки падарро наёфта аз чаҳон рафтам. Модарам нишонаҳои падарамро гуфта буд. Ўро мечустам, дар орзуи дидори падар умрам ба сар омад. Акнун ин орзуро ба хок мебарам. Аммо ту аз дасти падарам амон нахоҳӣ ёфт. Агарчи моҳӣ шавӣ ва дар об равӣ, ё чун шаб дар сиёҳӣ пинҳон гардӣ, ё ки ситора шавӣ ва ба сипеҳр барой, падарам туро меёбад ва кини маро аз ту меситонад. Охир аз ин номдорон касе хабар ба Рустам хоҳад бурд, ки Сухроб туро мечуст ва аммо хирасаре ба ханҷар синаи ўро дарид ва писарат ба хорӣ дар хок хуфтааст.

Рустам сараш чарх зад, ҷаҳон пеши чашмаш тира гашт, ғалтид ва аз ҳуш рафт. Чун ба ҳуш омад, фарзандро дар канори худ оғушта ба хун дид. Фарёд аз чигар кашид, сари Сухробро ба зону гирифт, дод зад, ки: – «Номи Рустам аз миёни ҷанговарон гум бод! Бигӯ, аз вай чӣ нишон дорӣ, ки Рустам манам, дастам бурида бод, ки ба тег хуни фарзандамро рехтам». Ханчарашро бар санг зад, ҳам санг пора-пора ва ҳам ханчар ду ним шуд.

Сухроб ханӯз ҷон надода буд, чашм кушод ва бо дард ба рӯи Рустам нигарист, нолон шуд ва гуфт:

– Пас чаро номи худро аз ман пинҳон доштӣ, падар? Гаштаву баргашта ному наҷодатро пурсидам, як зарра меҳри падарӣ дар дилат наҷунбид. Акнун банди ҷавшанамро бикӯшой ва танамро бараҳна бибин. Ҳангоме ки азми сафари Эрон кардам, модарам бо дидағони ашкбор муҳрае ба бозуям баст ва гуфт: – «Ин аз падарат Рустам ёдгору аст, бо худ бидор, ки шояд ба қор ояд». Дарёго, ки пас аз бекор шудан ба қор омад.

Рустам банди ҷавшани Сухробро қушода дар бозуи ӯ нишони худро дид, чун шери захмхӯрда хурӯшид, дар ҳок ғел зад, гиребон ҷоқ кард, ғиғон андохт:

– «Эй фарзанди диловарам, навҷавон писарам, ғунҷаи навбаҳории рухсорат нашуқфта ҳазон шуд, рӯи хуршед сернадида ба тирашаби марг рафтӣ!».

– Гиря макун, падар – гуфт Сухроби хуншор, – акнун аз гиристану сӯхтан чӣ суд? Тақдир ин будааст, аз тақдир ғурез нест. Модарам, бечора модарам ба доғи ман хоҳад сӯхт. Ёро кӣ дилдорӣ мекунад, кӣ тасаллӣ медиҳад...

Дар ин миён Ковус ва сипоҳаш ба хавотир афтоданд, ки офтоб сар ба нишеб оварду чаро аз Рустам дарак нест. Шох бист саворро барои хабар гирифтани фиристод. Саворон бо шитобу ҷадал ба размгоҳ расида, аз дуртар ду аспро баста диданд ва саворон ғоиб. Рустам дар паси пушта Сухроби захириро дар оғӯш гирифта гирён нишаста буд, саворон Сухробро Рустам пиндоштану ёро қушташуда гумон карда саросема бозгаштану ба Ковус хабар бурданд, ки Таҳамтан ҳалок шудааст.

Аз лашкароҳ хурӯше бархост, сарони сипоҳ ва паҳлавонон ошуфтаву парешонҳол назди Ковус омаданд. Шох фармуд

саворе ба дашти набард бишитобад ва бидонад Сухроб ба чӣ ҳол аст? Ба дилаш мегуфт: – «Агар Рустам ҳақиқатан кушта шуда бошад, кӣ ёрони набарди Сухробро дорад?»

Сухроб дар дами ҷонканӣ хурӯшу ғалоғуларо шунида ба Рустам гуфт:

– Ман мемирам, сипоҳи Тӯрон бе сардор монд, ҳолаш душвор гашт. Хоҳиш мекунам, падар, ту восита шав, ки шоҳ Ковус сипоҳи маро наёзорад, ман ба онҳо ваъдаи подоши хидмат дода ва умедҳо бахшида будам. Ниятам буд, ки туро ёбам, то падару писар якҷиҳат шуда шаҳрёрӣи Эрону Тӯронро ба даст оварем ва ҳар ду кишварро ба ҳам пайвандем. Дарег, ки амри тақдир дигаргун баромад. Аз Джи Сапед як нафар солори эрониро асир гирифта будам, аз ӯ нишони туро пурсидам, нагуфт пинҳон дошт ва рӯзи маро чунин сиёҳ кард. Аммо ман гуноҳи ӯро мебахшам. Агар тавонӣ, магузор ки ба ӯ зиёне расад. Нишонаҳои туро, ки модарам гуфта буд, дар ту медидаму бовар намекардам. Амри қазо чунин будааст. Чун барқ омадам ва чун бод рафтам, магар туро дар ҷаҳони дигар боз бибинам.

Сухан гуфтан ба Сухроб душвор шуд. Охири бор бо ҷашмони пуроб ба Рустам нигаристу дам фурӯ баст ва ҷон дод.

ДОСТОНИ СИЁВУШ

ЗОДАНИ СИЁВУШ АЗ МОДАР

Замоне Тӯс ва Гев бо ёрони худ ва бо юзу бозҳои шикорӣ пайи нахчир ба дашти Дағу рафтанд. Дар наздикии он дашт Тӯронзамин сар мешуд. Саворон дар он сӯ аз дур ҷангалзоре диданд ва ба он тохтанд. Дар ҷангал ногоҳ ба духтаре бархӯрданд, ки миёни буттазор пинҳон шуда буд. Пурсиданд:

– Ту кистӣ? Дар ин ҷангал чӣ гуна афтодай?

– Аз дасти падарам гурехтам, – посух дод духтар. – Падарам бесабаб аз ман бадгумон шуд, шабҳангом аз базм маст баргашта ба ман тег кашид, мехост маро бикушад.

Пахлавонон аз нажоди ӯ чӯё шуданд, гуфт, ки духтари яке аз саркардагони Афросиёб аст ва нажодаш ба Фаридун мекашад.

– Пиёда ба ин чо чӣ гуна расидӣ?

– Савор будам, аспам ғалтида пояш шикаст. Ба дуздон дучор шудам, аз тарс ҳам асп, ҳам тоҷи сарам ва дурчи¹ пур аз зару гавҳарро, ки бо ман буд, гузоштаму аз чангашон часта ба ин чангал паноҳ бурдам. – Духтар харосон буд, илова кард ки: – Падарам чун хушёр шавад, аз паям меафтад ва саворонро ба чустучӯям мефиристад.

Духтар хубрӯ буд, Тӯс ва Гев ба ӯ бо чашми ҳавас нигаристанд; дар байнашон талош афтод; Тӯс гуфт:

– Инро нахуст ман дидам ва ба наздаш пеш аз ту расидам, духтар азони ман аст.

– На, аз пайи нахчир ба ин сӯ нахуст ман тохтам, – эътироз кард Гев. – Қач мағӯй, чавонмардон аз барои канизе пархош намекунанд.

Мочарояшон тунд шуд, то ҷое, ки духтарро куштанӣ шуданд. Он гоҳ яке аз ёрон ба миёна даромад ва маслиҳат дод, ки асираро назди шоҳ баранд ва ӯ чӣ ҳукме ки барорад, қабул кунанд.

Маслиҳатро пазируфтанд ва духтарро ба даргоҳи Кайковус бурданд.

Ковус чун духтарро дид, меҳри ӯ бар дилаш нишаст. Ба паҳлавонон гуфт:

– Чӣ ғизоли раъноеро шикор кардаед! Чунин шикор шоистаи подшоҳ аст.

Духтар канизи шоҳ шуд. Тӯс ва Гевро ба ҷуз итоат чора набуд.

Ковус шефтаи ҳусну ҷамоли каниз шуда буд, ба ӯ гуфт:

– Ин рӯйи зебо, ин мӯи мушқин ва нажоди олій – ҳар серо мехостӣ ба бод диҳӣ? Туро дар кохи заррин ҷой медиҳам, сари мохрӯғи шабистонам мешавӣ.

– Туро дидам ва аз ҳамаи сарафрозон худатро хостам, – посух дод духтар.

Шоҳ ба Тӯс ва Гев яктой дуто аспи хушзот ва дигар ҳадяҳои гаронбаҳо фиристод.

¹. Дурч – сандуқчаи зару зевар.

Духтарро ҳариру дебо пӯшонд, ба ёкуту пирӯзаву лочувард биёроост ва дар шабистонаш бар тахти оч нишонд.

Чун нух моҳ бар ин баромад, аз шоҳбонуи нозанин писаре чун парӣ ва ба рух монанди бути озарӣ ба дунё омад.

Падараш номи писарро Сиёвуш гузошт.

Бо фармони шоҳ ситорашиносон аз сипехри гардон толеи бачаро чустанд, ба толеаш шӯру ошӯб баромад. Падару модараш ғамгин шуданд ва аммо ба умеди лутфу меҳрубонии яздонӣ ба парвариши фарзандашон пардохтанд.

Боре Рустам аз Зобулистон ба даргоҳи шоҳ омад. Сиёвуш панҷсола шуда буд, Таҳамтан дар вай нишонаҳои паҳлавонӣ дид, аз шоҳ хоҳиш кард, ки бачаро ба тарбияти ӯ диҳад ва гуфт:

– Парасторонат ба вай ҳунарҳое, ки лозими шоҳзода аст, ёд дода наметавонанд. Ин ҳунарҳоро ба ӯ ман ёд медиҳам.

Шоҳ андешид ва донист, ки ба фарзандаш устоде беҳтарин аз Рустами Дастон нест. Пас розӣ шуд ва Сиёвушро ба ӯ супурд. Таҳамтан бачаро ба Зобулистон бурда тарбия кард. Ба вай аспаворӣ, шикор, илми шамшеру синону камон, тартиби лашкардорӣ ва лашкаркаширо ёд дод.

Ба мурури солҳо Сиёвуш дар ин ҳунарҳо чандон маҳорат пайдо кард, ки ҳеҷ яке аз паҳлавонон ва сипоҳдорон ғайр аз худӣ Рустам бо ӯ баробар шуда наметавонист. Ҷавони диловар дар худ ҳунарҳои ҷанговарино бо зиракию ҳушмандӣ ва тамкину пурандешӣ чамъ намуда буд.

Чун ба камоли рушд расид, ёди падару модар кард. Аз устодаш хоҳиш кард, ки ӯро ба Эроншаҳр барад:

Чунин гуфт бо Рустами сарфароз,
Ки омад ба дидори шоҳам ниёз.
Басе ранҷ бурдиву дил сӯхтӣ,
Ҳунарҳои шоҳонам омӯхтӣ.
Падар бояд акнун бубинад зи ман
Ҳунарҳову омӯзиши пилтан.

Рустам хоҳиши ӯро пазируфт. Худӣ ӯ низ дар ин фикр буд, ки вақти он аст, ки шоҳзода ба даргоҳи падараш баргардад, зеро омӯзишу тарбияташ ба поён омада буд.

Ба зудӣ лавозимоти сафари Сиёвушро мухайё карданд, ӯ бо ҳамроҳии Рустам ва бо мушояти сипоҳи хоса сӯйи Эроншаҳр раҳсипор гардид.

Шоҳ ва шохбону ба дидори фарзанди чандин сол надидашон, ки кӯдак рафта ҷавон омада буд, шодӣ карданд, ӯро дар канор гирифта аз сару рӯяш бӯсиданд. Падару модари хушбахт он бурзу боло, он китфу ёл, он фарру шукӯҳи писарашонро медиданд ва дар майдон ҳунархояшро тамошо мекарданд аз ифтихор сар ба фалак месоиданд, ба парварандааш Рустами Дастон офарин меҳонданд.

Шоҳ Сиёвушро ҳафт сол дар машқҳои ҷангӣ, дар шикор, дар базмҳо, дар мусоҳибати бузургон озмуд ва ҳар бор аз натиҷаи озмоишаш хушнуд мебуд.

Соли ҳаштум тоҷ бар сари Сиёвуш ниҳод, камари тилло ба миёнаш баст, тавқи заррин бар гарданааш овехт ва Кӯҳистон – кишвари канори Ҷайхунро ба ӯ бахшид.

МУСИБАТИ НАХУСТИН

Он вақт буд, ки Сиёвуш нахустин бор донист, ки дар дунё ғам ҳаст, алам ҳаст; вай аз модараш ҷудо шуд. Ӯ модарашро ниҳоят дӯст медошт, ҷаҳон барояш бо меҳри модар равшан буд, вафоти ногаҳонии ӯ ҷавонро ба мусибати пурдарде андохт. Вай ба тан ҷомаи хусравиро ҷок кард, хоки сиёҳ бар сар пошид. Рӯзону шабон навҳа мекарду менолид. Шодии тоҷдориву шаҳриёрӣ кишвари Кӯҳистон ба заҳри ғам омехта шуд. Бузургон ва номдорони даргоҳ – Тӯс, Гев, Гударз, бародараш Фаребурз мекушиданд ӯро тасаллӣ диҳанд, ки одамизод мирандааст ва ҳеҷ кас аз дасти аҷал раҳо наёфт ва фарёду фиғон суд надорад, аммо дили Сиёвуш ҳеҷ таскин намеёфт.

Лекин ҳама чиз мегузарад. Азодории пурсӯзу гудози Сиёвуш ҳам гузашт.

ИШҚИ СУДОБА

Аммо дар сари роҳи ҷавон балои дигаре камин гирифта буд. Ин бало аз модарандараш Судоба сар зад.

Судоба ҳар гоҳ, ки ӯро медид, дилаш метапид, чун ях дар дами оташ об мешуд, дасту по гум мекард. Зан ошиқ шуда буд.

Билохира шоҳбону сабру қарорро аз даст дода, назди Сиёвуш кас фиристод ва фармуд, ки пинҳонӣ ба шоҳзода бигӯяд: – «Боре агар ба шабистони падарат гузарӣ, айбе надорад».

Фиристода ин паёмро ба Сиёвуш расонид, шоҳзода ба доми гузоштаи Судоба пай бурд, барошуфт ва гуфт: – «Марди шабистон нестам, дигар маро мачӯй!».

Судоба чун аз ин посухи Сиёвуш огоҳӣ ёфт, маъюс шуд, аммо аз нияти худ даст накашид. Рӯзи дигар қариби субҳидам ба хобгоҳи Ковус хиромид, шоҳро ситоиш кард ва бо забони нарму ширин гуфт, ки шоҳдухтарон муштоқи дидори бародаранд ва меҳоханд ба ӯ муҳаббати худро изҳор кунанду бар қадамаш нисор оваранд, чӣ мешавад, ки шоҳ Сиёвушро фармояд, то ҳар замон ба шабистон барои дидани хоҳаронаш биёяд.

– Рост мегӯӣ, – розӣ шуд шоҳи ғофил. – Ту ба писарам меҳри сад модарро дорӣ. Мефармоямаш, то ба шабистон биравад.

Ӯ Сиёвушро ба наздаш хонда гуфт:

– Эӣ фарзанд, туро Офаридгор чунон офарид, ки ҳар кӣ як бор бубинад, меҳрат дар дилаш менишинад. Яздон туро нажоди пок ва сурату сирати зебо додааст, ки ҳаргиз модаре чун ту фарзанд наод. Ту дар паси пардаи ман хоҳарони ҳамхун ва чун Судоба модаре дорӣ, ки меҳраш ба ту аз модари худат камтар нест. Чӣ гуна мешавад, ки онҳо туро ҳамеша фақат аз дур бубинанд? Ба шабистонам бирава ва замоне он ҷо бимон, то пайвандҳоятро ба дидори худ шод карда бошӣ.

Сиёвуш ин гуфтори шоҳро шунида ба ӯ хира нигарист ва ба дил гузаронд, ки падараш ӯро озмуданӣ ё тавассути духтарон ва занони худ хаёлу андешаҳояшро фаҳмиданӣ бошад. Пас ба падар чунин посух дод:

Ту маро тахту тоҷ додӣ, ту чун офтобӣ, ки ба нури худ хокро арҷманд мегардонӣ. Акнун маро сӯйи хирадмандон ва доноён роҳ бинмой, падар, ойини подшоҳӣ ва сипоҳдорӣ, қавоиди ҷангу сулҳ биёмӯз. Дар шабистони шоҳ, ки фармудӣ, замоне он ҷо бимонам, ман чӣ меомӯзам? Занон кай ба дониш роҳ менамоянд? Аммо агар фармони шоҳ ин бошад, фармон мебарам, аз амри ҳумоюнӣ ҳаргиз сар наметобам.

МУЛОҚОТ БО СУДОБА

Рӯзи дигар пардадор – ниғаҳбони ҳарамии шоҳ назди Сиёвуш омада, ўро ба шабистон бурд. Шабистон бо қолинҳои гулдору пардаҳои ҳарир ороиш ёфта ва аз мушқу анбар муаттар буд. Ҳамаи аҳли шабистон ба истиқболи шоҳзода омада, ба дидораш шодӣ карданд, ба қадамаш дурру гавҳар рехтанд. Судоба чун ситораи Сухайл тобон, бар тахти баланди заррини мурассаъ ба лаълу фирӯзаву ёқут ва ороста бо дебои шоҳвор нишаста, дар пешу паҳлуаш канизони моҳлиқо ба хидмат истода буданд. Вай бархоста ба пешвози Сиёвуш хиромид ва ўро дар бағал кашида чашму рӯяшро гаштаву баргашта бӯсид.

Ин меҳри саршор ба меҳри модарӣ монанд набуд. Сиёвуш зуд аз Судоба дур шуда назди хоҳаронаш рафт ва замоне дар мусоҳабати онҳо андармон гардид. Сипас бо аҳли шабистон хайрбод карда ба кохи худ баргашт.

Ковус шаб дар шабистон аз Судоба пурсид:

– Сиёвушро дидӣ? Писандат омад?

Судоба камолоти шоҳзодаро ситуда¹ гуфт:

– Ў ҳамто надорад, ҳақиқатан арзандаи туст.

– Чашми бад кӯр бод, ба воя расидааст, – гуфт шоҳ. – Оё вақти он нест, ки чуфт бичӯяд ва кадхудо² шавад.

– Вақт аст, – посух дод Судоба. – Агар пазирад, ман ба вай аз хешони худам зан медиҳам. Хешонам, чунончи Каёрас ё Кайпашан, духтароне шоистаи ӯ доранд. Сиёвушро фарзанд мебояд, ки вориси тахту тоҷаш бошад ва аз ӯ дар ҷаҳон ёдгор бимонад.

– Орзуи ман низ ин аст, – гуфт Кайковус.

Чун пагоҳи дигар Сиёвуш назди падараш омад, падар боргоҳро аз бегонаҳо ҳолӣ карда пеши писар дилашро кушод:

– Эй сарафроз фарзанд, ман орзуи набера дорам. Аз Офаридагори меҳонам, ки ту низ чун ман падар шавӣ ва аз худ дар ҷаҳон ёдгор гузорӣ, аз пушти ту монанди худат шаҳрвара ояд, ки чунон, ки ман ба ту меномам, ту низ ба ӯ бинозӣ ва аз дидораш

¹. Ситудан – ситоиш кардан, мадҳ кардан.

². Кадхудо – ҳонадор, оиладор, соҳибхона.

шодмон шавӣ. Аз гуфтаи мубади ситорашинос ман нишони ахтаратро чунин ёфтам, ки фарзанди ту шаҳрӯри Эронзамин хоҳад шуд. Акнун ту аз хонадони бузургон зане бихоҳ. Чунончи, метавонӣ ба паси пардаи Кайпашан ё Каёрас нигоҳ кунӣ, ки духтарони моҳрӯ доранд.

Сиёвуш гуфт:

– Ман шоҳро ҳам фарзанд ва ҳам бандаам, сарафкандаи фармони ӯям, ҳар духтареро, ки шоҳам ва падарам ба ман муносиб бинад, мепазірам. – Пас илова кард, ки: – Аммо инро Судоба нашунавад. Мабод, ки ӯ чизи дигар гӯяду корро дигаргун созад. Шоҳ ғофил «аз оби зери коҳ» ба сухани охирини ӯ хандиду гуфт:

– Занро ту ба дилхоҳи худ интиҳоб мекунӣ. Аз Судоба хавотир макаш, ки вай ҳар чӣ ба ту гӯяд, аз меҳрубонӣ ва ғамхорӣ мегӯяд.

Сиёвуш аз гуфтори падараш шод шуд, аммо бо вучуди ин аз Судоба хотираш чамъ набуд; донист, ки ёдоварии шоҳ аз духтарони Кайпашану Каёрас аз гуфтори Судоба сарчашма мегирад.

МУЛОҚОТИ ДУЮМ БО СУДОБА

Саҳари дигар Судоба афсари ёкутии лаългун ба сар ниҳода бар курсии заррин нишаст ва духтарони барнои хурлиқоро, ки хоҳарзодаву бародарзодагони ҳудаш буданд, ба наздаш хонд. Онҳо омада, дар хидматаш ба ӯ истодаанд. Вай пардадорро ба кохи Сиёвуш фиристод:

– Бирав ва бигӯяш: – «Шаҳбону тӯро дидан мехоҳад, бояд, ки лутфан ба шабистон қадам ранча кунӣ».

Пардадор ба зудӣ паёми ӯро ба Сиёвуш расонд. Шоҳзода ба шабистон пояш намекашид, баҳонаи нарафтагӣ меҷуст, лекин баҳонаи боварибахше наёфт ва равон шуд.

Судоба бархоста аз ҷавон бо меҳрубонии беш аз пеш пазира шуд ва ӯро дар паҳлуи худ ба курсии дигар нишонда аз китфаш оғӯш ва диққаташро ба духтарони париваш ҷалб кард:

– Бингар, ин норасида бутони Тирозро Худованд ҳама аз шарму ноз сириштааст. Ба чехраву андомашон хуб нигоҳ кун ва бигӯ, кадоми инҳоро хуш мекунӣ?

Сиёвуш ба духтарон назари кӯтоҳе афканд, дид, ки ҳамашон аз шарму ҳаё чашмхошонро фуру андохтанд ва ҳеҷ кадом ба ӯ нигоҳ намекунад, ин ба он ва он ба ин оҳиста мегуфт, ки ба шохзодаи хуршедчехра ёрои нигаристан надорад.

Судоба духтаронро рухсати рафтан дод. Чун онҳо аз хона берун шуданд, вай ба Сиёвуш гуфт:

– Ҳар кас туро боре аз дур ҳам бубинад, ба ҷодуи ҳуснат хуш аз даст медиҳад. Ту ин паричеҳрагонро шефтаи худ кардӣ. Ба ман бигӯ, кадоме аз инҳо писанди ту омад? Киро шоистаи худ мебинӣ? Сиёвуш сар ба зер андохт ва ҷавоб надод. Ба дил гузаронд ки: – «Бе ҳамсар аз дунё гузаштанам бех, ки аз душманон зан бигирам. Қиссаи Ҳомоваронро шунидаам ва медонам қавми Судоба бо шох ва бо паҳлавонони Эрон чӣ карданд».

Ӯ ҷанги Ҳомоваронро, ки аз падараш ва аз паҳлавонони даргоҳи ӯ шунида буд, ба ёд овард. Судоба духтари шоҳи Ҳомоварон буд, замоне ки Кайковус ба Ҳомоварон лашкар кашида буд, ҷанг ба сулҳ анҷомида ва шоҳи он кишвар духтарашро ба зании Ковус дод, аммо баъд паймони худро шикаста, шоҳи Эрон ва ҷанде аз паҳлавонони ӯро ба ҳила банд карду ба зиндон андохт. Агар Рустам ба мадади онҳо намерасиду халосашон намекард, ҳама кушта мешуданд, ё ки дар банду зиндон мемурданд.

Сиёвуш аз Судобаи ҳомоваронӣ чашми неки надошт, ӯро маккора ва бадҳоҳи хонадони шоҳи Эрон медонист.

Шохзода дар ҷавоби пурсиши Судоба сукут кард, шохбону пардаи шарму ҳаёро аз рӯяш бардошту гуфт:

– Моҳ бо он ҳама тобонии худ назди хуршед хор аст. Агар ин дӯшизаҳо¹ моҳ бошанд, ман хуршедам ва дар канори туям. Касе, ки маро бо ин тоҷи ёкуту пируза бар тахти оҷ мебинад, агар ба моҳ нанигарад, чӣ аҷаб? Агар ту бо ман паймон кунӣ ва маро ба муродам расонӣ, ман яке аз ин дӯшизагони расидаро ба ту мебахшам, ки канизи ту бошад, ту бо вай ҳар вақт ва ҳар чӣ хоҳӣ, мекунӣ. Акнун ту савганд бихӯр, ки аз гуфтори ман сар намеҷӯй. Шох аз олам гузарад, ту аз вай ба ман ёдгор мемонӣ, намегузори, ки ба ман газанде расад ва маро ҳамчун ҷони худат

¹. Дӯшиза – духтар

азиз медорӣ. Инак, ман дар пеши ту истодаам, танам ва чонам аз они туст. Аз ман ҳар чӣ хоҳӣ, бихоҳ, ҳамаи коми дилатро мебарорам.

Зан инро гуфта даст бар гардани Сиёвуш ҳалқа кард:

Сараш танг бигрифтӣ як бўса дод,
Ҳамоно, ки аз шарм н-овард ёд.
Рухони Сиёвуш чу хун шуд зи шарм,
Биёрост мижгон ба хуноби гарм.

«Худоё, маро аз васвасаи дев нигоҳ дор, ман ба падарам хиёнат намекунам», – ба дилаш мегуфт Сиёвуш. Ва боз меандешид, ки: – «Агар ман ҳоло ба ин шӯхчашм сухани сард гӯям, хашмгин мешавад ва макр сохта, падарамро ҳам шӯронда, балое ба сарам меоварад. Он беҳ, ки бо забони нарм сухан гӯяму ўро аз хашму кин боздорам».

Пас гуфт:

– Ту ба хусну чамол дар ҷаҳон беҳамтоӣ, сазовори ту ҷуз шоҳ нест. Лекин барои ман духтаре, ки аз ҳешонат медиҳӣ, бас аст. Ту инро ба шоҳ бигӯ ва бингар, ки ў чӣ посух хоҳад дод. Ҳар духтареро, ки ту бароям интиҳоб кунӣ, ман розиам. Ту сари бонувонӣ ва маро ба ҷойи модар ҳастӣ.

Инро гуфта Сиёвуш бархост ва бадар рафт.

Шаб Ковус чун ба шабистон омад, Судоба ўро мужда дод ки: – «Сиёвуш омад, ман ҳамаи духтаронро ба ў нишон додам, ў аз байни онҳо фалон хешзодаи маро писандид».

Ковус аз ин дурӯғи шахбону шод шуд. Рӯзи дигар ў дари ганҷро кушода ба Судоба дурру гавҳар, дебои зарбофт, камари заррин, дастпонаву гарданбанду ангуштарӣ ва дигар чизҳои гаронбаҳо дода, фармуд ҳамаро то ҷашни арӯсии Сиёвуш нигоҳ дорад ва ба Сиёвуш бигӯяд, ки ин ҳоло як қисми ҳадяҳост ва ба вай боз дусад баробари ин чизҳо ганҷ бахшида хоҳад шуд.

Судоба ҳадяҳоро меду ҳаёлаш ҷойи дигар буд. Ба дилаш мегуфт: – «Агарчи ба баҳои чонам ҳам бошад, Сиёвушро ба фармони худ меорам, агар аз ман рӯй гардонад, ҳама чораҳоро, ки ошқору ниҳон дар олам месозанд, хоҳ бад бошад ва хоҳ нек, ба кор мебараму ба коми дилам мерасам».

МУЛОҚОТИ СЕЮМ БО СУДОБА

Ў бори сеюм Сиёвушро ба наздаш талабид. Ўро аз ганче, ки Ковус бахшида будаш, огоҳӣ дод ва муҳобот кард, ки дусад пил бояд, то ҳадяи ҳозираву ояндаи шоҳро бикашанд.

– Духтарро ба ту медиҳам, аммо ту ба хусну чамоли ман ва ба ин ҳама зебу зеварам нигоҳ кун. Чӣ баҳона дорӣ, ки аз ман рӯй гардонӣ?

Ки ман то туро дидаам, мурдаам,
Хурӯшону чӯшону озурдаам.
Ҳама рӯзи равшан набинам зи дард,
Бар онам, ки хуршед шуд лочвард.
Кунун ҳафт сол аст, то меҳри ман
Ҳама хун чаконад бад-ин чехри ман.
Яке шод кун дар ниҳонӣ маро,
Бубахшой рӯзи чавонӣ маро.

Сиёвуш хичил шуд ва чунин посух дод:

– Ман наметавонам аз барои дил динамро барбод диҳам. Ҳаргиз ба падарам хиёнат намекунам, аз роҳи хирад ва мардӣ намебароям. Охир, ту бонуи шоҳӣ, маликаӣ, магар аз ту чунин гуноҳ шоиста аст?

Судоба ҳашмгин ба по бархост:

– Ман рози диламро ба ту кушодам, акнун ту дар ҳаққи ман бад андешида, ин розро фош ва маро расво хоҳӣ кард.

Ў инро гуфта либоси танаширо дарронд, ба нохун ду рухсорашро ҳарошида ҳунолуд кард, доду фарёд бардошт. Фарёдашро аҳли шабистон шунида тозон омаданд, шӯру ғавғо бархост. Дар коҳ қиёмат барпо шуд. Ба Ковус огоҳӣ доданд. Ў саросема аз боргоҳ ба шабистон омад, Судобаро рӯйхарошидаву нолон ва кохро пургуфтугӯ дид. Судоба рӯканону мӯканон хурӯшид, ки:

Сиёвуш омада ба ман даровехт, изҳори ишқ кард, хост ба номусам таҷовуз кунад, чанг зада пероҳанамро дарронд.

Шоҳ пурандеш шуд, ба дилаш гуфт, ки: – «Агар ин рост бошад, Сиёвушро бояд сар бурид. Э вой, ин чӣ шармандагист. Хирадмандон чӣ хоҳанд гуфт? »

Фармуд, то занону духтарони ҳарамаш берун шуданд, ӯ Судоба ва Сиёвушро пеш хонд. Орому ботамкин ба Сиёвуш гуфт:

– Чӣ рӯй дод? Ҳамаро ба ман рост бигӯй.

Сиёвуш ҳақиқатро, чунон ки гузашт, баён кард.

– Дурӯғ мегӯяд! – дод зад Судоба, – ӯ аз ҳамаи аҳли шабистонат танҳо маро ҳавас кард ва тани маро хост. Ман ӯро аз ҳадаи ту огоҳ кардам ва гуфтам, ки худам низ чандин ҳадаи гаронбаҳо ба он зам карда духтарро ба вай медиҳам, аммо вай гуфт: – «Ба ҳадаву ганҷ кор надорам ва духтарро намеҳоҳам, худатро меҳоҳаму бас». Дарафтиду хост маро ба худ таслим кунад, таслим нашудам, вай пероҳан бар танам чок кард, мӯямро канд, рӯямро харошид. Ман обистан ҳастам, дар қадам аз ту кӯдак дорам, метарсам, ки аз дарафтодани ин беномус ба кӯдакам осеб расида бошад, аз ин ҳаёл ҷаҳон пеши чашмам торик аст.

Шоҳ дар шубҳа монд, надонист кадоми онҳо рост мегӯяд. Қарор дод, ки дар баровардани ҳукм шитоб накунад ва неқ бисанҷад. Аз Судоба бӯйи атру мушк меомад, Ковус саропои Сиёвушро бӯид, вале дар ӯ бӯй наёфт: аз суда шудани ӯ ба Судоба нишоне набуд. Ба зан ҳашм гирифт, ба дилаш гуфт, ки сазои ӯ бо шамшери тез пора-пора кардан аст. Аммо аз падари Судоба андеша кард. Шоҳи Ҳомоварон ба хунҳоҳии духтараш хоҳад омад, фитнаю ошӯб хоҳад бархост. Боз чанд мулоҳизаи дигар ҳам буд; аввало, дар он ҷангом ки Ковус дар зиндони Ҳомоварон буд, Судоба ӯро на фақат тарк накард, балки рӯзу шаб ба парасториаш истод ва шарики дарду ранҷаш буд, Ковус ин некии занро фаромӯш намекунад; сониян, шоҳ ин зани нозанинашро аз тайи дил дӯст медошт, то ҷое ки ҳозир буд аз ҳар гуна гуноҳи ӯ даргузарад; сеюм, аз Судоба кӯдаки хурдсол дошт; ғами хурдсолонро хурд наметавон шумурд. Писарашро вай бегуноҳ ёфт. Бошарафӣ ва мардонагии Сиёвуш ба вай аён буд.

– Ту аз ин кор ғамгин мабош, – гуфт ӯ ба Сиёвуш, – ин рӯй-додро ба фаромӯши биспор ва ба касе магӯй.

МАКРИ СУДОБА

Шоҳбону ба мағлубияти худ тан надод. Бо дили аламзадаву пуркин дар он кори зишт дарахти наве аз макр биншонд.

Дар байни канизони ӯ зане буд берӯй ва чорагар, ки обистан буд ва аз гаронии бори шикамаш азоб мекашид. Судоба чораи корашро аз ӯ ҷуст. Нахуст савгандаш дод, ки рози бонуро то абад аз ҳама кас пинҳон хоҳад дошт. Сипас фармуд дору нӯшида бачаашро партояд, то ба василаи кӯдаки партобшудаи ӯ гиреҳе, ки бону дар он дармондааст, кушода шавад, вагарна бону назди шоҳ беобрӯ ва балки аз ҷонаш ҷудо хоҳад шуд. Ба занак зари бисёр ваъда кард. Ё, Судоба, ба шоҳ хоҳад гуфт, ки кӯдаки мурда аз вай аст. Занак гуфт: – «Ман канизии ту, сарафкандаи фармони туям».

Шабонгоҳ ба занак доруе нӯшонда буд, ки ду кӯдаки тавъам аз ӯ афканда шуд.

Судоба кӯдакони мурдари дар ташт андохт, модари бадбахти онҳоро пинҳон ва худаш дар бистар афтида фарёду фиғон оғоз кард. Аҳли шабистон ҳама ба хобгоҳи ӯ давиданд ва ду кӯдаки мурдари дар ташт дида ҳамчунин доду фарёд бардоштанд. Аз доду фарёди онҳо Ковус аз хоб бедор шуда сабаб пурсид, рӯйдодари ба ӯ гуфтанд. Ғамгин шуд ва ҳеҷ нагуфт, фақат наздики саҳар назди Судоба даромада, ўро дар бистар ва шабистонро ошуфта дид. Кӯдакони мурда ҳамоно дар ташт буданд.

Судоба гирёну нолон гуфт:

– Нигоҳ кун, ҳақиқат чун офтоб равшан аст. Ба ту гуфтам, Сиёвуш бо ман чӣ кард, ту бовар накардӣ ва ба гуфтори дурӯғи ӯ фирефта шудӣ. Ё ба ман даровехта бачаҳоямро дар шикамам кушт.

Ковус бо ҳоли парешону дили бадгумон бадар рафт.

ТАҲҚИҚИ КОРИ КҶДАКОН

Он чи шоҳ дар шабистонаш дид ва шунид, гумони ўро дар ҳақиқи Судоба баргараф накард. Андешид, ки чӣ бояд кард, ҳақиқати кӯдакони мурдари чӣ гуна бояд донист.

Қарор дод, ки ба ситорашиносон муроҷиат намояд.

Аз саросари мамлакат ситорашиносони номиро ба даргоҳ даъват кард. Чун гирд омаданд, ба онҳо мурдаи кӯдаконро нишон дод ва фармуд, ки: – «Ба дониш дарёбед, инҳо аз пушти мананд ё на».

Ситорашиносон кушоиши ин муамморо аз зичҳо¹ ва аз сипеҳр чустанд ва як ҳафтaro дар сари ин шугл ба поён оварда гуфтанд, ки: – «Май дар чом огандаи захр аст, ҳар ду кӯдак аз каси дигаранд, на аз шоҳ ва шоҳбону».

Инчунин ба фоли ситорашиносӣ нишонаҳои он зани нопок – модари кӯдаконро ҳам дарёфта ба шоҳ маълум карданд.

Ковус ба навкаронаш фармон дод, ки шаҳрро кофтуков ва он зани бадкирдорро аз рӯйи нишонаҳояш пайдо карда оваранд. Аммо дар паи занак дур рафтан лозим наёмад, вай аз кохи Судоба ёфт шуд. Ёро кашон-кашон назди шоҳ оварданд.

Шоҳ ёро ба нағзӣ пурсиш кард ва ба шарти рост гуфтани иқрор шудан ваъдаи чандин некиҳо дод. Аммо занак иқрор намешуд. Фармуд, ки ёро берун бурда ба ҳар воситае, ки бошад, ба иқрори гуноҳ маҷбур кунанд, вале кину шиканча судманд нашуд, занак ба сухани аввалааш истод:

– Хабар надорам, бегуноҳам.

Он гоҳ Ковус Судобаро пеш хонда бо ситорашиносон гуфтаи худро такрор карданд, ки ҳар ду кӯдак аз зани дигаранд.

Судоба эътироз кард ва ба шоҳ гуфт:

– Забони инҳоро Сиёвуш бастааст, аз тарси ӯ ҳақиқатро пинҳон медоранд. Ман низ ба он чавонпахлавон, ки ба илова сад ҳазор лашкари номвар зери фармони ӯст, ёрои муқобилат кардан надорам, то чи расад ба ин ситорашиносони бепаноҳ, ки агар ба чуз он ки ӯ фармудааст, сухан гӯянд, рӯзашонро табоҳ хоҳад кард. Ту бо ин пайванди чонам ҳастӣ, ҳалоки маро меҳоҳӣ ва ғами фарзандони хурдсолатро намехӯрӣ. Агар ин корро чунин сахл мегирифта бошӣ, ман дар он дунё ба ту даъвогарам.

Ковус аз ин гуфтори ӯ дилреш шуд ва зану шавҳар бо ҳам гиристанд.

Судоба шоҳро дар ҳаёлу андеша гузошта берун рафт.

¹. Зичҳо – чадвали нучумӣ (астрономӣ).

Ковус ба гуфтори ситорашиносон ҳам эътимоди қавӣ надошт, мутараддид буд, гумону шубҳа дилашро дарднок меҳарошид. Бар он шуд, ки ин корро то охир таҳқиқ кунад, то ҳақиқати амр ба кулӣ ошкор ва ҳар гуна шубҳа бартараф гардад.

Вай мубадонро талабида аз онҳо маслиҳат пурсид.

Мубадон ҳар гуна андешаҳо ронданд ва саранҷом маслиҳат бар он диданд, ки аз он ду яке – ё Судоба ва ё Сиёвуш аз оташ гузаранд.

Барои он ки ҳақиқат ошкор шавад, бояд сангро бар сабӯ зад, – гуфтанд ба Ковус. – Ба фармони Яздон, оташ бегуноҳро намесӯзонад. Шаҳрёр аз шоҳбону ва шоҳзода пурандеша гаштааст, ки ин ба дили шаҳрёр зиён мерасонад. Ў бояд худро аз ҳама гуна гумону шубҳа бираҳонад. Зану фарзанд агарчи азизанд, саломатии шоҳ аз он азизтар аст.

Шоҳ занаш ва писарашро талабида, ба онҳо маслиҳати мубадонро эълон кард.

– Ман ростӣ суханро гуфтам, ба исботи суханам ду кӯдаки мурдатаваллудамро ба шоҳ нишон додам, азоби ман ҳамин бас аст. Сиёвушро аз оташ гузарон, ки бадкирдор аст.

Шоҳ ба Сиёвуш нигарист.

– Барои он ки аз ин нанг хоҳ зинда ва хоҳ мурда халос шавам, ҳозирам аз дӯзах аз кӯҳи оташ гузарам, – гуфт Сиёвуш.

ГУЗАШТАНИ СИЁВУШ БАР ОТАШ

Ковус мисли ин ки худааш аз оташ мегузашта бошад, ниҳоят ғамгин ва парешонҳол буд; охир, мумкин аст, ки фарзанди азизаш дар оташ бисӯзад, аммо вай акнун барои халосӣ аз гумону шубҳаи ҷонкоҳ чораи дигар намедид.

Бо фармони ӯ сад корвони уштур аз дашт ҳезум кашонд. Ҳамаи Эроншаҳр ва лашкар ба тамошо баромаданд. Ду ғарами азими ҳезум чун ду кӯҳи баланд қад барафрӯхт, ки аз ду фарсанг намудор буд. Ба болои ҳезум нафти сиёҳ рехтанд ва дусад марди оташафрӯз ба вай алов сар доданд. Аз фаввораи дуди ғализ ҳаво тира гашт ва сипас алангаи оташ забона кашида, дашт бирён шуд ва замин гудохт.

Сиёвуш чомаи сафед пӯшид ва бар он чома чун кафан кофур пошид, кулаххӯди заррин бар сар ниҳод ва аспи сиёҳи тезтакро савор шуда бо чеҳраи хандон назди падар омаду пиёда шуда ба вай таъзим кард. Дар чашмони Ковус ашк ҳалқа мезад ва ӯ аз шарм ба замин менигарист. Мардумон ва сипоҳ мегиристанд

– Ғамгин мабош, падар, – гуфт Сиёвуш, – гардиши рӯзгор чунин аст. Ҳоло шарманда манам, ки мавриди бадгумонии падар шудаам. Умедворам, ки оташ бегуноҳии маро собит хоҳад кард.

Судоба ба боми қаср баромада аз дур менигарист ва ба дилаш мегуфт, ки эй кош он кӯҳи оташ Сиёвушро зудтар ба коми худ кашаду сӯзонда хокистар кунад.

Сиёвуш ба даруни оташ асп ронд ва зуд дар байни аланга нопадид гашт. Халқ ва сипоҳ дар ғояти ҳаяҷон ва ашк аз дидаҳо резон оқибати корро нигарон буданд; шоҳзода аз оташ мегузарад ё на? Ӯ гузашт. Чун самандар аз алангаи оташ баромад. Лабонаш хандон, чеҳрааш аз тоби оташ чун гули сурхи садбарг шукуфон буд:

Чу з-он кӯҳи оташ ба ҳомун гузашт,
Хурӯшидан омад зи шаҳру зи дашт.
Саворони лашкар барангехтанд,
Ҳама дашт пешаш дирам рехтанд.
Яке шодмонӣ буд андар ҷаҳон,
Миёни меҳону миёни кеҳон,
Ҳамедод мужда якеро дигар,
Ки бахшуд бар бегунаҳ додгар.

Судоба ду дасти аламу яъс¹ бар сар мезад ва аз тарс меларзид.

Аз чашмони Ковус ашки шодӣ мешорид. Ӯ фарзандро оғӯш карда аз сару рӯяш мебӯсиду ба гумони бадаш, ки аз ӯ дошт узр меҳост.

Ӯ ба Судоба хашм гирифт. Дар боргоҳ ӯро ба наздаш талабид, зан ба ранги паридаву тани аз тарс ларзон ҳозир гашт.

¹. **Яъс** – маъюсӣ, ғамгинӣ, ноумедӣ.

– Эй бадсиришт, – хитоб кард шоҳ, – ту бисёр бадӣ кардӣ ва дили маро фаровон биёзурдӣ, фарзанди бегуноҳамро дар оташ андохтӣ! Акнун хоҳ тавба кунӣ ва хоҳ накунӣ, суд надорад. Ту бояд бимириӣ, подоши бадият чуз овехтан нест.

– Эй шаҳрёр, – гириста гуфт Судоба, – овоз маро, бикуш, ман розиам, лекин аз ман бар дилат кина магир. Сиёвуш аз он сабаб дар оташ насӯхт, ки худро пеши занаки чодугар чоду кунонда буд.

– Ҳанӯз ҳам найранг мекунӣ? – бонг зад Ковус. – Маккора! Макри ту дигар ба ман дарнамегирад.

Вай аз бузургони даргоҳаш пурсид:

– Сазои ин бадкирдор чист?

Бузургон гуфтанд:

– Куштан.

Шоҳ ба ҷаллод фармон дод:

– Ёро бибар ва ба дор овоз!

Ҷаллод Судобаро бурданӣ шуда буд, ки ҳамаи аҳли шабистони шоҳ доду фарёд бардоштанд. Дили Ковус пурдард ва руҳаш зард гашт.

Сиёвуш ба худ андешид, ки: – «Шоҳ фармонашро дар сари қаҳру ғазаб дод, аммо баъд мумкин аст пушаймон шаваду маро сабабгори кушта шудани Судоба донад». Пас ба шоҳ гуфт:

– Падар, ба ин кор дилатро ранча мадор, ман гуноҳи ёро аз ту металабам. Шояд ки панд гираду беҳ шавад.

Шоҳ шафоати писарашро пазируфт ва гуноҳи занашро бахшид.

Замоне бар ин гузашт, шоҳ боз ба Судоба дилгарм гашт ва меҳраш чунон афзуд, ки як дам ёро набинад, пазмон мешуд.

Аммо Судоба боз кам-кам аз Сиёвуш бадгӯйӣ оғоз кард, ба гӯши Ковус меҳонд, ки шафоати Сиёвуш бар ва дар он ҳангом ки шоҳ фармони овехтани ёро дода буд, беғараз набуд; шоҳзода ҷӯи меҳри ўст.

Ковус боз аз шоҳзода бадгумон шуд.

ЛАШКАР КАШИДАНИ СИЁВУШ

Дар ҳамин вақт буд, ки ба шоҳ хабари ба ҷанг омадани Афросиёб расид. Шоҳи Тӯрон аз нав паймони сулҳро вайрон карда, бо сад ҳазор лашкар ба сарҳадди Эрон омада буд.

Ковус сахт ба хавотир афтод ва ҷӯи баҳодуре шуд, ки ҳам-бози лашкаркаше чун Афросиёб бошад ва ба сипоҳи ӯ сардорӣ намуда, роҳро бар истилогарон бубандад.

Ин корро Сиёвуш ба уҳда гирифтани шуд:

Бишуд бо камар пеши Ковусшоҳ,
Бад-ӯ гуфт: – «Ман дорам ин пойгоҳ,
Ки бо шоҳи Тӯрон бичӯям набард,
Сари сарварон андарорам ба гард».

Шоҳзода аз игвогари Судоба ва бадгумонии падар ба ҷон расида буд ва намедонист ба кучо гурезад. Ҷанг барояш гурезгоҳи дилхоҳ омад.

Ковус ҳарчанд диловари писарашро медонист, вале чун ӯ ханӯз ҷангнодида ва бетачриба буд, ба додани сипаҳсолорӣ ба ӯ майл надошт, лекин ба исрори шоҳзода гузашт карда, ӯро сарлашкар таъин намуд ва аммо тарбиягараи Рустамро ба ӯ баргумошт.

Сарлашқари ҷавон ва Таҳамтан ба иловаи лашкаре, ки зери силоҳ буд, боз аз далерони Порс, Зобулистон, Балучистон, Гелон дувоздаҳ ҳазор савор ва ҳамин микдор пиёдаи яккачин гирд оварданд.

Лашкар сӯи сарҳад ба ҳаракат омад. Шоҳ ва шоҳзода ҳангоми видоҳ яқдигарро оғӯш карда гиристанд.

Дилхошон гувоҳи меод, ки ин дидори охири аст ва падару писар ҳамешагӣ бо ҳам видоҳ мекунанд. Баъд Сиёвуш ба сари оромгоҳи модараш рафт, қабрашро оғӯш карда гирифт ва бо турбати азизи ӯ видоҳ кард.

Сипаҳсолори ҷавон ва Таҳамтан лашкарро аз дашти Ҳирот ва Наврӯд гузаронда ба наздики Балх оварданд.

Аз он сӯ Гарсеваз, бародари Афросиёб ва паҳлавон Бормон лашкар кашиданд.

Чанг дар наздики дарвозаи Балх сар шуд. Дар се рӯз ду мухорибаи шадид ба амал омад. Сиёвуш қалби сипоҳи душманро рахна ва Рустам майсараи тӯрониёнро торумор карданд. Гарсевазу Бормон бо бақияи лашкари шикастхӯрдашон ба он тарафи Ҷайхун гурухтанд. Сиёвуш Балхро ишғол кард.

Вай ба шоҳ Ковус фатҳнома навишт: – «Ба бахти шаҳрёр шоду пирӯз ба Балх расидам, бо душман се рӯз чангидам, рӯзи чаҳорум пирӯзӣ ёфтам. Гарсевазу Бормон бо тезии тири аз камон часта сӯйи Тирмиз гурухтанд. Афросиёб дар Суғд аст, агар шаҳрёр фармон диҳад, сипоҳро аз Ҷайхун гузаронда, дар он сӯ корзор мекунам».

Ковус аз хабари пирӯзии Сиёвуш шод шуд ва аммо ўро аз гузаронидани лашкар ба соҳили рост ва рафтани ба Суғд манъ кард, дар посухи фатҳномаи Сиёвуш навишт, ки: – «Лашкаратро пароканда макун ва ба чанг чустан шитоб манамой; худӣ Афросиёб ба чанги ту хоҳад омад ва чун ба ин тарафи Ҷайхун гузашт, ту ўро ғаркаи хун хоҳӣ кард».

Аз он ҷониб Афросиёб аз шикасти лашкараш дар чанги Балх огоҳ шуда, чун оташ барафрӯхт. Ба Гарсеваз ҷунон нигарист, ки гӯё меҳост бо теги нигоҳаш синаи ўро бишкофад. Наъраи пурхашме қашида, бародарашро аз пеши худ ронд.

ОШТӢ ХОСТАНИ АФРОСИЁБ

Шаб ҳоби Афросиёб ноором буд. Чун посе аз шаб гузашт, ў ногоҳ фарёде қашида, чун каси табирифта ларзону ҳаросон бедор шуд. Парастандагонаш низ аз фарёди ў бедор шуданд, дар ҳар сӯ ғалоғула бархост, Гарсеваз ба зудӣ ҳозир шуда, бародарашро аз бистар ғелида ва дар замин ҳобида ёфт. Ўро бардошта дар бистараш ҳобонд, ҳол пурсид:

– Ҳоло, – гуфт Афросиёб, – аз ман ҳеҷ чиз мапурс, то ҳуши худро гирд оварам.

Замоне гузашт, то ў ҳушёр шуд ва барҳоста бар курсӣ нишасту лаб ба суҳан боз кард:

– Ҳобе, ки ман дидам, ҳеҷ кас набинад. Биёбоне дидам пур аз морон, замин пур аз гард, осмон пур аз уқобон. Ба канори биёбон дар саропарда нишаста будам, ногоҳ гирдбоде бархост, дирафшам ғалтид, аз ҳар сӯ рӯди хун равон гашт, саропарда

сарнагун шуд. Аз ҷониби Эрон сипоҳе чун боди дамон омад, дар нӯги найзаи ҳар як савор як сари бурида. Саворони сиёҳпӯш бар тахти ман тохта маро аз вай ғалтонданд ва дасту поямро бастанд. Касе аз хешу пайвандҳоям дар наздам набуд. Маро кашон-кашон пеши Ковус бурданд, ӯ ба тахти баланд қарор гирифта ба наздаш кӯдаке, ду рухсораш чун ду моҳи рахшон, нишаста буд, кӯдак чун раъди ғуррон ба сӯям чаҳиду бо тег аз миёнам бурида маро ду ним кард. Аз дард фарёд кашидаму бедор шудам.

Ғарсеваз хоби шоҳро ба таври худ ба некӣ таъбир намуда, кӯшиш кард ӯро тасаллӣ диҳад, аммо боз ба мубадон ва ситорашиносон мурочиат кардани ӯро лозим донист.

Афросиёб мубадонро ба даргоҳ хонд. Сараввал ба онҳо таъкид кард, ки он чиро ки ҳоло аз ӯ хоҳанд шунид, ба касе нагӯянд ва агар гӯянд, ҳамаашонро сар аз тан ҷудо хоҳад кард. Пас хобашро накл кард. Донотарини мубадон накли ӯро шунида тарсид ва гуфт:

– Таъбири хоби шоҳро ёрои гуфтан надорем, магар шоҳ паймон кунад, ки сухани рости моро шунида ғазаб нахоҳад кард ва ба ҷони мо зинҳор хоҳад дод.

Афросиёб паймон кард. Он гоҳ мубади пурдониш чунин гуфт:

– Таъбири хоби подшоҳ ин аст, ки агар вай бо Сиёвуш бичангад, чанг ба вай бадбахтӣ меоварад ва агар Сиёвуш ба дасти подшоҳ кушта шавад, ба кинҳоҳии ӯ чаҳон пушошӯб, Тӯронзамин хароб мегардад ва подшоҳ агарчи мурғ шавад парад ҳам, ба ҷое намерасад ва гирифтор мешавад.

Афросиёб ин суханони талхро шунида ғамгин шуд ва дар андеша фуру рафт. Мубадон ӯро дар ҳамин ҳол гузошта даргоҳашро тарк карданд.

Рӯзи дигар пагоҳӣ вай дар боргоҳаш аз бузургон ва сарони лашкар анҷуман ораста, ба онҳо чунин гуфт:

– Ман дар замона фақат чанг мебинаму бас. Чӣ бисёр номдорон ба дасти ман табоҳ шуданд, чӣ бисёр шахристонҳо гӯристон ва гулистонҳо хористон гаштанд. Агар подшоҳ бедодгар бошад, ҳамаи некиҳо маҳв мешаванд, оҳу дар дашт сари вақт бача намеорад ва шоҳин ҷўчаи кӯр мезояд, шир дар пистони ҷонварҳо ва оби чашмаҳо меҳушканд, ростӣ аз қачӣ

гурезон мешавад, аз ҳар сӯ костӣ падида меояд. Ман аз бадию чангу хунрезӣ сер шудам, акнун меҳоҳам ба роҳи эзидӣ¹ равам, дониш бичӯям, додгустарӣ кунам, ба ҷои ғаму ранҷ шодӣ оварам, то ки ҷаҳон замоне биёсяд. Ба ман чӣ намерасад? Ду баҳра² ҷаҳонро дар зерӣ пой дорам, ҷаҳонӣ шояд ва амирон ҳар сол ба ҳазинаи ман бочу хирочи фаровон меоваранд. Акнун агар шумо бо ман ҳамраҳӣ шавед, ман ба Сиёвушу Рустам паём мефиристам, дари ошӣ мекунам.

Ҳамаи бузургон нияти шояд писандиданд ва офаринаш хонданд.

Он гоҳ Афросиё ба Гарсеваз фармон дод, ки барои музокираи сулҳ ба лашкароҳи Сиёвуш равон шавад. Бо вай ба Сиёвуш ва Рустам сад уштур мол, аспони тоӣ ва дусад ғулому каниз ба ҳадя фиристод.

ГАРСЕВАЗ ДАР НАЗДИ СИЁВУШ

Бародари шояд бо ҳадяҳо ва бо дусад савор сӯи Ҷайхун ба роҳ афтод ва бо киштиҳо аз дарё гузашта ба Балх расид.

Дар боргоҳ Сиёвушро аз дур дида, бо рӯи пур аз шарм ва дили бимнок замин бӯсид. Шояддода ӯро дар пояи тахт нишонда аз саломатии шояди Тӯрон пурсон шуд. Бо иҷозати ӯ Гарсеваз ҳадяҳо пешкаш кард. Корвони пурбор ба сарой даромадан гирифт:

Зи дарвозаи шаҳр то боргоҳ
Дидам буду аспу ғулому сипоҳ,
Қас андоза нашнохт онро, ки ҷанд
Зи динору аз тоҷи тахти баланд.

Гарсеваз аз сулҳ сухан оғоз кард. Сиёвуш ва Рустам ғуфтори ӯро ҳомӯшона гӯш карданд. Ҷун сухани ӯ ба поён омад, Таҳамтан гуфт:

– Дар ошӣ ҷустани Афросиё андеша мебарояд. Як ҳафта ба шодӣ бошед, то мо ин корро бисанҷем ва посух диҳем.

¹. Эзид – дар забони қадимаи эронӣ номи Худо буд.

². Ду баҳра – аз се ду ҳисса.

Он гоҳ Гарсевазро ба сарое, ки барояш ораста ва пазандаву фаррошу пешхидматҳо дар вай таъйин шуда буданд, гуселонида, Сиёвуш ва Рустам паи машварат ба хилват нишастанд.

Ҳар ду аз ин гуна бо шитобу чадал омадани фиристодаи шоҳи Тӯрон гумони бад бурданд, ки мабодо ҳилае бошад, Рустам ба ҳар ҷониб дастаҳои сипоҳ фиристод ва дигар чораҳои эҳтиётро дид. Дуяшон то саҳар бедор нишаста машварат карданд.

Сиёвуш ба Рустам гуфт:

– Чаро Афросиёб якбора ҷӯеи оштии шудааст? Барои чӣ? Ба гумонам, ин шакар омехтаи заҳр аст. Ў бо ин ҳадяҳо ва гуфтугӯи сулҳ ақли маро дуздида, худ дар зери гилем табл мекӯбад. Бигузор, вай аз ҳешон ва наздикони худ сад касро назди мо гаравгон бифиристад. Ин сад касро ту номгӯй бикун. Сипас аз ин кор ба шоҳаншоҳ огоҳӣ медиҳем, то чӣ фармояд; магар ба оштии қардан розӣ шавад.

Рустам ин фикри Сиёвушро маъқул ёфт.

Чун саҳар Гарсеваз ба салом омад, Сиёвуш шартӣ худро ба вай эълон қард ва гуфт, ки сад нафар гаравгонро Рустам номгӯй хоҳад қард. Сипаҳсолор боз шартӣ дуоҷро пешниҳод қард, ки сипоҳи Афросиёб пешақӣ ҳамаи шаҳрҳои дар Эрон-замин ишғол қардашро ҳолӣ қарда, ба Тӯрон баргардад. Пас аз иҷрои ин ду шарт Сиёвуш ба шоҳаншоҳ Ковус нома навишта, барои паймони оштии иҷозати ўро дархост хоҳад қард.

Гарсеваз дарҳол як нафар одами худро бар аспи тезтак нишонда, назди Афросиёб равона қард, то шартҳои Сиёвушро ба ў маълум намояд.

Фиристода шартҳои Сиёвушро ба Афросиёб арз дошт ва номгӯии сад нафар гаравгонро, ки ҳама ҳешони наздики тӯроншоҳ – саркорон ва сипоҳдорони номӣ буданду он номгӯиро Рустам тартиб дода буд, пешниҳод қард. Афросиёб ҳайрон шуд, ба танг омад, ба худ печид. Ба дил андешид, ки агар ин сад нафар саркорон ва сарони сипоҳи ў назди Сиёвуш гаравгон бимонанду мабодо қор ҳам ба оштии наанҷомад, ў дар ҷанг шикаст меҳӯрад ва агар ў аз фиристодани гаравгон сар бипечад, оштии хоستانаш дурӯғ мебарояд. Аммо чора нест, шартро бояд қабул қард.

Гаравгонҳо ба қароргоҳи Сиёвуш фиристода шуданд. Сипоҳи тӯронӣён шаҳрҳои дар Эронзамин забт кардаашро ҳолӣ қард. Он гоҳ Рустам ба Сиёвуш гуфт, ки акнун Гарсеваз ба ватанаш баргардад ҳам мешавад.

Фиристодаи Афросиёбро хилъату ҳадяҳои фаровон дода, бар аспи зарринситом¹ нишонда гуселониданд.

РАФТАНИ РУСТАМ БА НАЗДИ КОВУС

Акнун ҳарчи зудтар шоҳаншоҳро аз вазъият огоҳ қарда, барои бастанӣ паймони сулҳ бо шоҳи Тӯрон иҷозати ўро дархост намудан лозим буд. Сиёвуш нависандаро дар наздаш нишонда ба номи Ковус нома нависонд:

– «Афросиёб чун донист, ки қораш душвор ва бахташ хор гашт, чӯёи оштӣ шуд. Бародараш Гарсеваз бо ҳадяҳои фаровон ва ғулому қанзони хубрӯ назди ман омад. Шоҳи Тӯрон аз шоҳаншоҳ зинҳор меҳаҳад. Гуфтааст, ки мулкаш барояш басандааст ва ў аз қинаву ҷанг дил шуста, дигар ба Эронзамин қадам намегузорад. Ман бо Таҳамтан аз ҳешони ў сад қасро гаравгон хостем, фиристод. Шартӣ дигарӣ маро низ пазируфта, шаҳрҳоеро, ки дар Эронзамин забт қарда буд, ҳолӣ қард».

Пас шоҳзода андешид, ки бо ин нома ба назди шоҳ киро фириштад? Фиристода бояд бо Ковуси тундмизоч созгор ва суҳанаш гузаро бошад. Рустам хостгори рафтан шуд:

Чунин гуфт бо ў гавӣ пилтан,
К-аз ин дар кӣ ёрад қушодан суҳан?
Ҳамон аст Ковус, к-аз пеш буд,
Зи тезӣ нақоҳад, бихоҳад фузуд.
Магар ман шавам назди шоҳи ҷаҳон,
Қунам ошқоро бар ў-бар ниҳон.
Бибуррам замин, гар ту фармон диҳӣ,
Зи рафтан набинам ҳама ҷуз беҳӣ.

¹. Аспӣ зарринситом – аспӣ зину лаҷомаш тиллоӣ.

Сиёвуш пазируфт ва Рустам бо нома ва бо дирафшу сипох сӯйи Эроншаҳр шуд.

Шоҳ ба дидори Таҳамтан ва ба паёме, ки вай аз шоҳзода, аз паҳлавонони лашкар, аз оғозу анҷоми ҷанг оварда буд, шод гардид. Аммо номаи Сиёвушро хонда табъаш хира шуд; ба сулҳ розӣ шудани писарашро напосандид.

– Гирам, ки Сиёвуш ҷавон аст ва гарму сарди рӯзгор наҷашида, лекин ту, ки марди ҷаҳондида ва ҳар гуна неку бад озмудай! Магар ҷигунагии Афросиёбро намедонӣ? Чӣ бадихое, ки ӯ ба мо накард! Чӣ басо маро аз оромӣ хӯро хоб маҳрум кард! Ба ҷанги ӯ мебоист худам мерафтам. Шумо ба ҳамон ҳадяҳои мурдарег¹ ӯ дил бохтед, ба он молу сарват, ки Афросиёб ба ситам аз мардумон ситонидааст, фирефта шудед. Хешонашро ба ғаравгон фирестод? Афросиёб андешаи хешу таборро намекунад, онҳо дар ҷашмаш ба қадри оби ҷӯй қадр надоранд. Ту ва Сиёвуш хирадро ба кор набастаед, лекин ман ҷангро давом медиҳам. Назди Сиёвуш як марди бо донишу ҳунарро мефиристам ва мефармоям, ки аз ҳадяҳои Афросиёб ба чизе даст назада, ҳамаро ба оташ супорад, он сад ғаравгонро ба ман фиридад, то ман ҳамаашонро бикушам, зуд ба Тӯрон-замин лашкар кашад, сипоҳаш чун гург ба рама даромада, ҳамаро бидарад, ғорат кунад ва оташ занад. Он гоҳ Афросиёб қарору оромро аз даст дода ба ҷанг хоҳад омад.

Рустам аз ин суҳбатони Ковус дилтанг шуд ва гуфт:

– Эй шаҳрёр, ту ба ин кор ғамгин мабош, нахуст аз ман суҳан бишнавад ва он гоҳ ҳар чӣ хоҳӣ, бикун, ки соҳибхитёрӣ. Ту ба Сиёвуш фармуда будӣ, ки шитоб накунад ва ба он тарафи рӯд лашкар нагузаронад, то худӣ Афросиёб ба ҷанг ояд. Аммо Афросиёб ба ҷанг наёмада, дари оштиро боз кард. Бо касе, ки оштӣ меҷӯяд, ҷангидан шоиста нест. Дигар ин ки паймон шикастан аз сарлашкар писандида намебошад. Ту ҳама чиз дорӣ, тахту тоҷ, ҳазинаву дафина дорӣ, дар Эронзамин осоишу амонӣ барқарор мешавад, боз чӣ? Душманат аз ту зинҳор меҷаҳад, ту беҳуда ҷанг маҷӯӣ ва дили равшанатро тира макун. Аммо агар ба давом додани ҷанг маҷбур шавем, ман гуноҳро ба худ мегирам, то ки Сиёвуш ба паймоншиканӣ нагин

¹. **Мурдарег** – мероси аз мурдагон монда.

нашавад, – ман баъдан аз Зобул ба Тӯрон сипоҳ меронаму бо гурзи хорошикан тобиши офтобро ба Афросиёб тира мегардонам. Ту бо Сиёвуш шоду хуррам бар тахти заррин биншин. Бидон, ки Сиёвуш ба ҳеҷ вачҳ паймони худро нахоҳад шикаст ва агар ту маҷбураш кунӣ, ўро ба шўру ошўб меандозӣ. Бахти фарзандатро сиёҳ макун.

Аммо ин гуфтори Рустам шоҳи ситезкори суханношунавро на фақат нарма накард, балки беш аз пеш ба хашм овард. Ў Таҳамтанро гунаҳгор кард, ки:

– Ин савдору ту ба сари Сиёвуш андохтаӣ, ту беҳи кинаро аз дили ў баркандаӣ! Ту осоиши тану чони худро чустай, на афрўзиши тоҷу тахти маро! Ба ҷойи ту ман акнун Тўсро мефистам. Сиёвуш агар аз фармони ман сар бипечад, лашкаро ба Тўси диловар супорад. Ман мукофоти худсарии ўро хоҳам дод. Аз ин баъд ман туро ёри худ намехонам ва намехоҳам, ки ту барои ман корзор кунӣ.

Рустам озурдахотир гашт ва бо овози баланд:

– Агар Тўс аз Рустам ҷангитар бошад, бифрист ўро! – гуфт ва хашмгину оташин бадар рафт.

Ў бо сипоҳи худ ба Зобулистон рў ниҳод.

Шоҳ Тўсро пеш хонда фармон дод, ки зуд бо лашкар сўйи Хуросон ба роҳ афтад.

ПОСУХИ НОМАИ СИЁВУШ

Баъд вай нависандаро талабида ба вай посухи номаи Сиёвушро имло кард. Посухи Ковус аз офарини Худованд ва дуои чони фарзанд шурўъ шуда, бо чунин суханони талхи пурхашм хотима меёфт:

«Магар нашунидаӣ, ки Афросиёб, ки дар ҷанг пирўз шуда буд, ба сари Эрон чиҳо овард? Ту беҳуда раҳми ўро махўр ва обрўйи маро нарезон. Агар аз ҷарҳи гардон ба сарат бало нахоҳӣ, аз ҷавонӣ сар ба фиребу найранг манех. Хешони Афросиёбро, ки гаравгон гирифтаӣ, дасту по баста ба даргоҳи ман бифрист. Ту бо канизони хубрўй ба бозӣ омехтӣ ва аз ҷанг гурехтӣ, ҳол он ки мебоист бахти худро аз дами шамшер мечустӣ, зеро шоҳ ба кишваркушоӣ обрў меёбад. Ту кина бичўй ва ҷангро бисоз, лашкар ба он сўйи Ҷайхун бикаш, ҳоби

Афросиёбро гурезон, ки зудтар ба чанги ту ояд, аммо агар ба душман меҳр дошта бошӣ ва нахоҳӣ, ки вай туро паймоншикан хонад, сипоҳро ба Тӯс биспор ва худ баргард, ки марди нангу номус ва разму набард нестӣ»...

Чун фиристодаи Ковус номаро ба Сиёвуш расонд, Сиёвуш онро хонда саҳт ғамгин шуд. Вакте фиристода муомилаи шоҳро бо Рустам ва ба Зобул рафтани паҳлавонро нақл кард, ғам бар ғами шоҳзода афзуд. Ба худ мегуфт, ки: – «Сад марди тӯронии шоҳнаҷод ва номдорро чӣ гуна ба куштан мефиристам? Хуни ин бегуноҳон ба гардани ман мемонад, ба Яздон чӣ узр меғӯям? Ҳам агар ба душмани оштихоҳ теғ кашам, Худованд ин кори зиштро аз ман нахоҳад писандид, мардумон бар мани аҳдшикан лаънат хоҳанд хонд. Аммо агар лашкарро ба Тӯс супораму ба даргоҳи шоҳ баргардам, аз шоҳ низ бадӣ хоҳам дид. Судоба аз нав дандони душманиро бар ман тез хоҳад кард. Аз ҳар сӯ, аз чапу рост, аз пасу пеш фақат бадӣ мебинаму бас. Чӣ бояд кард? Эӣ кош модарам маро намезод, ё чӣ хуш буд, агар дар ҷанг шаҳид мешудам».

Дар дили шоҳзода фармони падар бо қарзи вичдон мубориза мекард. Саранҷом қарзи вичдон ғалаба кард. Сиёвуш аз сарони лашкар Баҳроми Гударз ва Зангаи Шоваронро, ки дӯстони наздикаш буданд, ба хилват хонда онҳоро бо мазмуни номаи шоҳ шинос карду рози худро дар миён гузошт ва гуфт:

– Ман меравам ва дар ҷаҳон ғӯшае меёбаму худро дар он пинҳон мекунам, то Ковус аз ман ному нишоне наёбад.

Ба Зангаи Шоварон фармуд:

– Ту ин сад марди гаравгонро бо худ бигиру ба даргоҳи Афросиёб бирав, ҳадяҳои Афросиёбро ҳам бардор ва ҳамаро ба ӯ бисупор. Моро чӣ пеш омад, ба ӯ бигӯй.

Ба Баҳроми Гударз гуфт:

– Лашкар ва ин кишвар, ин саропарда ва тахту кулоҳро ба ту супурдам. Тӯс, ки омад, ҳамаро ба ӯ медиҳӣ.

Занга ва Баҳром андуҳгин шуданд. Баҳром ба шоҳзода гуфт:

– Ин кори ту маслиҳат нест. Ба шоҳ нома навис ва Рустамро аз ӯ талаб бикун. Узр бихоҳ, ки аз падар узр хостан

нанг нест. Ба ӯ хоста¹ бифиристу дилашро шод, чони тори-кашро равшан бикун. Агар боз фармон диҳад, ки бичангед, – чора нест, мечангем ва мегӯем, ки фармон аз шоҳаншоҳ аст, гуноҳи ту нест.

Аммо Сиёвуш маслиҳти дӯстонашро нагирифт ва гуфт, ки фармони шоҳ агарчи муқаддас аст, лекин фармони Худованд аз он муқаддасттар.

Занга ва Баҳромро чуз аз фармонбарӣ чора набуд.

Сиёвуш ба номи Афросиёб нома навишта баёни ҳол кард ва хоҳиш намуд ба вай роҳ диҳад, ки аз хоки Тӯрон гузарад, зеро ӯ меҳоҳад ба ягон кишвари дигар паноҳ барад.

Зангаи Шоварон ин номаро гирифта, бо тӯрониёни гаравӣ, бо хоста ва ғулому канизҳо роҳи Суғдро пеш гирифт.

МАШВАРАТИ АФРОСИЁБ БО БУЗУРГОН

Корвони Зангаро номдорони даргоҳи тӯроншоҳ пешвоз гирифта, ҳудашро ба назди Афросиёб бурданд.

Шоҳи Тӯрон ӯро киромӣ дошта, дар паҳлӯяш нишонд ва суханашро шунид. Занга он чиро, ки ба Сиёвуш пеш омада буд, нақл кард ва номаи Сиёвушро ба ӯ дод.

Афросиёб аз он нома ҳайрон монд. Зангаро ба ҷойгоҳе, ки барояш таҳия карда буданд, гуселонида, дарбориён ва сарони сипоҳашро ба даргоҳ талабид, онҳо зуд ҳозир шуданд; шоҳ ғамгин ва парешонхотир, номаи Сиёвушро ба онҳо хонд ва он чиро ки аз Занга шунид, нақл кард, маслиҳат андохт, ки ҷӣ бояд кард ва чун Сиёвуш иҷозати аз Тӯронзамин гузаштан мепурсад, ба ӯ ҷӣ ҷавоб бояд дод. Хар кас хар ҷӣ гуфт, хирадманд Пирони солхӯрда чунин суханҳо ронд:

– Шаҳрёр аз мо донотар ва ба мардию некукорӣ машҳури ҷаҳон аст, ӯ молу сарват, ғуломон ва канизонро набояд аз Сиёвуш бозгирад. Ман шунидам, ки шоҳзода бузургвор мардест ва на танҳо ба болову дидор, балки ба хираду фарҳанг, тамкин ва шоистагӣ низ дар байни бузургон камназир аст; ӯ аз барои халосии чони сад номвари тӯронӣ ба падараш барошӯфта ва аз тахту тоҷ даргузаштааст, агар вай ба масал, ғайр аз

¹. **Хоста** – мол, чиз, сарват.

ин дигар ҳеч некукорӣ ва фазилате ҳам намедошт, бо ҳамин як рафтораш дар кишвари мо сазовори мақоми меҳтарист. Хирадмандӣ намешавад агар бигузorem, ки он номвар дар кишвари мо намонаду ҷои дигар равад. Дигар ин ки Ковус пир шудааст, шоханшоҳӣ ба писараш мемонад. Шаҳрёр бо андешаи баланди худ ба шохзода чун падар ба фарзанд яке номаи меҳромез нависад ва барояш дар кишвари худ ҷойгоҳи сазоворе таҳия кунад, сипас ба расму ойин яке аз духтаронашро ба ӯ бидиҳад. Баъдан, агар Сиёвуш ба Эрон баргардад ҳам, боз сипосгузори шаҳрёр хоҳад буд. Шояд ба шарофати ин кор ду кишвари ҳамсоя аз ҷангу ҷидол биёсоянд ва бо ҳам дӯст шаванд.

Афросиёб суҳанони Пиронро писандид ва ба ӯ гуфт:

– Ин суҳанҳо дилпазиранд. Аз меҳон чун ту марди боҳиради корозмудае нест, лекин масале ҳаст, ки бачаи шерро ҳар қадар парвариш кунӣ, чун дандон баровард, парварандаашро медарад.

Пирон гуфт:

– Аммо кас агар аз падар қачдиلى ва бадхӯйӣ наомӯхта бошад, қачдилу бадхӯй намешавад.

Афросиёб сукут кард ва сукуташ аломати ризо буд.

НОМАИ АФРОСИЁБ БА СИЁВУШ

«Шунидам паём аз қарон то қарон
Зи бедордил Зангаи Шоварон.
Ғамӣ шуд дилам з-он, ки шоҳи ҷаҳон
Чунин тира шуд бо ту андар ниҳон.
Маро худ ба меҳри ту омад ниёз,
Ҳама шаҳри Тӯрон барандат намоз¹.
Ту фарзанд бошию ман чун падар,
Падар пеши фарзанд баста камар.
Чунон дон, ки Ковус бар ту ба меҳр,
Бар ин гуна нақшод як рӯз ҷеҳр.
Қучо ман қушоям дилу ганҷу даст,
Супорам ба ту ҷойгоҳи нишаст.

¹. **Намоз бурдан** – таъзим ва эҳтиром ба ҷо овардан.

Бидорам-т беранч фарзандвор,
Ба гетӣ ту монӣ зи ман ёдгор.
Сипоҳу зару ганҷу шаҳр онӣ туст,
Ба рафтан баҳона набояд-т чуст.
Чу рой оядат ошӣ бо падар,
Бисозам туро тоҷу тахту камар.
Намонад туро бо падар ҷанг дер,
Кухан шуд, магар гардад аз ҷанг сер.
Туро монад Эронӣ ганҷу сипоҳ,
Зи кишвар ба кишвар ба шоҳӣ кулоҳ,
Пазируфтам аз пок Яздон, ки ман
Бикӯшам ба хубӣ ба ҷону ба тан».

Чу нома ба муҳр андаровард шоҳ,
Бифармуд, то Зангаи некроҳ
Ба зудӣ ба рафтан бибандад камар,
Басе хилъат орошт бо симу зар.
Чу наздики тахти Сиёвуш расид,
Бигуфт, он чи гуфтанду диду шунид.
Сиёвуш ба як рӯй аз он шод гашт,
Ба як рӯй пурдарду фарёд гашт,
Ки душман ҳаме дӯст боист кард,
Зи оташ кучо бардамад боди сард?
Зи душман наёяд ба ҷуз душманӣ
Ба фарҷом, ҳарҷанд некӯ кунӣ.

СИЁВУШ ДАР ТҶҶРОНЗАМИН

Шоҳзода номаи Афросиёбро хонда, лашкарашро бо пилону аспон ва аслиҳаву ҳазина ба Баҳром супурд.

Бо дили пурдарду дидаи гирён ба падараш нома навишт, ки ман аз бозе, ки худро шинохтам, аз бадӣ ва қачиҳо дурӣ ҷустам, диламро бо нури хиради падарам ва шоҳам равшан кардам, лекин шабистони шоҳ дарду балои ман шуд, маро ҳатто ба гузаштан аз кӯҳи оташ водошт. Аз он нангу хорӣ гурезон ба ҷанг омадам. Чун ду кишвари ҳамсоя аз осоишу амонӣ навид

ёфтанду шод гаштанд, шоҳ бар он шуд, ки бо теги хунин беҳи ин шодӣ ва ин навидро барканад. Намедонам чархи гардон дар ин меҳру кина чӣ рози нухуфта дорад. Агар ман дар гирдобӣ ғам афтадам, Яздони пок дили шоҳро як дам аз шодӣ раҳо накунад.

Сиёвуш пеши сипоҳ ба рафтани худ чунин баҳона овард, ки Пирон бо чӣ пайғоме аз чониби Афросиёб омада, аз Ҷайхун гузаштааст ва ӯ, Сиёвуш, бояд он фиристодаро пешвоз гирифта пайғомашро шунавад. Сипас видеоъ карда, бо сесад савори хоса ба роҳ афтод.

Баҳор даромада буд, чун аз рӯд гузашта ба Тирмиз омад, шаҳрро чун арӯс ораста ва пур аз рангу бӯй дид. Аз он ҷо то шаҳри Чоч, ки мерафт, дар саросари роҳаш деҳаҳо, киштзорҳо, боғу бўстонҳо ҳама сабзу хуррам ва гулпӯш буданд. Ӯ дар наздикии Чоч ба Қочорбошӣ фуруд омад ва чанде дар он ҷо таваккуф кард.

Дар ин миёна хабар расид, ки Тӯс ба Балх омад ва дар он ҷо зиёд наистода бо лашкар ба Эрон баргашт; шоҳ аз рафтани Сиёвуш ба Турон огоҳ шуда, ғамгину парешонхотир, аз ҷанг даст кашида ва ба Тӯс фармони бозгаштан додааст.

Сиёвуш аз Қочорбошӣ яке аз мулозимони худро ба даргоҳи Афросиёб фиристода, ӯро аз омадани худ огоҳ кард. Бо фармони Афросиёб вазири ӯ Пирон дар сари ҳазор нафар аз бузургон ва сарони сипоҳ бо ҳадяҳои фаровон ба пазирии шоҳзода омад. Шоҳзода ду манзил ба роҳ рафта, Пиронро истиқбол кард. Вазир бо вай аз номи шоҳи худ хайра макдам гуфт ва ҳадяҳоро пешкаш кард. Ӯ шоҳзодаи ҷавонро беш аз он ки шунида буду тасаввур мекард, хушдидор ёфт, пирамард ҳаргиз ҷавонеро ба ин салобат ва ба ин бурзу болои фаррух надида буд, – аз ҷашмони дурахшанда ва чехраи мардонаи шоҳзода хушу хиради волои¹ ӯ хувайдо буд, меҳраш дар дили Пирон нишаст, вазир дар ҳаққи вай бо ғояти меҳрубонӣ шартӣ меҳмоннавозиро бачо овард. Гарм пурсу пос кард ва гуфт, ки агар шоҳзода пазирад, вай, Пирон, ҳамеша дар хидмати ӯ хоҳад буд.

¹. **Воло** – баланд.

Бо ҳам ба Қочорбошӣ равон шуданд. Дар деҳаҳои сари роҳ зану мард, пиру ҷавон бо дафӯ дойра ва ҷангу рубоб баромада, Сиёвушро табрик мекарданд ва ба роҳаш гул мепошиданд. Онҳо аз хотима ёфтани ҷанг шодон буданд. Халқ дар шахси Сиёвуш марди бошарафиро медид, ки барои хотима додан ба ин ҷанги хонумонсӯз ҳатто бо падараш пархош карда ва аз тахту тоҷ даргузаштааст. Дар ҷаҳми халқ вай қаҳрамони даврон буд.

Аммо Сиёвуш аз он ҳама эҳтиромат ва табрикот шод набуд, ҳар дам аз Пирон рӯй гардонида оби ҷашмашро пок мекард. Ў ёди ватан мекард, ки онро шояд ҳамешагӣ тарк карда буд, ёди тарбиятгараши ва дӯсташ Рустамро, ёди ёрони азизаш Баҳром, Занга, Гев, Шопурро мекард, ки дар Балх бо ҷаҳми гирён монда буданд. Бо вучуди пазироии гарм ва меҳрубонии тӯрониён худро дар ин сарзамин бегона ва ғариб ҳис мекард. Кӣ медонад, балки вай ояндаи пурфӯҷиаш худро ҳис мекард... Пирони хушманд ба эҳсосот ва ҳаёлотӣ меҳмонаш пай бурда ба ӯ гуфт:

– Эй сарафроз, ҳаёлотӣ ғамангезро аз хоҳири муборак бадар кун. Коре, ки ту кардӣ, ба шарофату шуҳрат ва бузургиат меафзояд. Ту дар кишвари мо арҷманд хоҳӣ буд ва фароҳури бузургиат мақоми баланд хоҳӣ ёфт.

– Агар, – гуфт Сиёвуш, – ту дар ин кишвар мондани маро неку донӣ ва бо ман паймони дӯстӣ бандӣ, ба меҳру вафоӣ ту мемонам, вагарна ба кишвари дигаре паноҳ барам.

– Дар ин бора ҳеҷ маяндеш, – посух дод Пирон, – дил аз меҳри Афросиёб магардон, ки ҳарчанд номаш дар ҷаҳон ба бадӣ овоза шудааст, лекин марди худотарсест ва ҳушу ройи баланд дорад, беҳуда ба роҳи бадӣ наметозад. Ман бо вай ҳам ҳеш, ҳам сипоҳдор ва ҳам роҳнамояш ҳастам, ҷоҳи баланд ва ганҷу сипоҳи фаровон дорам, ҳар ҷӣ дорам, фидои ту бод, аз дилу ҷон парастӣшат мекунам ва намегузорам, ки ба ту газанде расад.

Аз ин суҳанон хоҳири Сиёвуш як қадар осуда гардид.

ДАР БОРГОҲИ АФРОСИЁБ

Пирон ўро ба шаҳри Ганг – пойтахти Афросиёб бурд. Шоҳи Тўрон аз камтар касе чунин пазирой карда буд, ки аз Сиёвуш кард, – вай ба истикболи шоҳзода ва лашкаркаши чавони эронӣ ҳатто аз боргоҳаш пиёда ба кӯй баромад ва ўро дар канораш гирифта, аз сару чашмаш бӯсид, пас чунин гуфт:

– Акнун бадӣ дар чаҳон хуфта ва некӣ бедор, чангу ошӯб тамом, меш ва паланг бо ҳам ба обхӯра меоянд. Аз замони Тур то ин дам Тўрону Эрон бо ҳам дар чангу ҷидол буданд, акнун ҳар ду кишвар аз ҷанг сер шуданд. Ба шарофати ту замона ором мегирад.

Ў яке аз коҳҳои худро ба Сиёвуш дод. Коҳ бисёр бошукӯҳ, бо тахти заррин ва зарбофту дебои чинӣ ораста буд, шоҳзода дар вай ба зиндагӣ сар кард. Афросиёб ба вай боз гуломону канизон, аспони хушзоти зарринситом бахшид, сарлашкарон ҳар яке ба ӯ чизҳои гаронбаҳо, бадраҳои зару гавҳар нисор карданд. Пирон ўро чун падар меҳрубон ва ҳамдаму ҳамнишинаш буд.

Рӯзо машқи тирандозӣ, найзобозӣ, чавгонбозӣ мекарданд ё ба шикор мерафтанд. Шогирди Рустам бо ҳунарвариҳои худ дар ин машқу бозиҳои ҷангӣ Афросиёб ва сипоҳиёни ўро ба ҳайрат меандоخت. Шабҳо аксар ба зиёфату базму боданӯши мегузаштанд. Сиёвуш ҳамдаму ҳамроҳи доимии Афросиёб буд. Шоҳи Тўрон ба дидори ҳеҷ кас он қадар шод намешуд, ки ба дидори Сиёвуш мешуд, дар хушҳолӣ ҳам, дар хафагӣ ҳам бо Сиёвуш мебуд ва ба ӯ рози дил мегуфт; дигар ба суҳбати надимони хоси худ аз қабилӣ Гарсеваз ва Ҷаҳн ҳам чандон майл намекард. Бад-ин вачҳ онҳо, хусусан Гарсеваз аз Сиёвуш рашк мебурданд.

ЗАНГИРӢ

Рӯзе Пирон ва Сиёвуш бо ҳам нишаста суҳбат мекарданд. Пирон суханро ба сари зангирии шоҳзода овард. Гуфт: Меҳрубонӣ ва дилбастагии Афросиёб ба Сиёвуш чунон аст, ки ӯ шоҳзодаро ба ҷойи фарзанд медонад ва бешак баъд аз сари худ подшоҳиро ба ӯ мегузорад; аз тарафи дигар Сиёвуш вориси падараш Кайковус аст, аммо шоҳи ояндаи Эрону Тўрон ҳоло

танҳост, на бародару хоҳар дорад ва на зан; ӯ чун шохи гулест дар канори чаман афтода. Чун вай акнун аз ватани худаш дур афтодааст, бояд аз ватани наваш, ки Тӯрон аст, зан интиҳоб кунад. Бингарад ва бибинад, ки сазовори ӯ кист? Шоҳ се духтари моҳрӯй дорад, дигар се духтари зебо дар шабистони Гарсевазанд, ки нажодашон ба Фаридун мекашад. Худи Пирон ҳам чаҳор духтари хурдсол дорад, калониашон Ҷарира аст, ки агар шоҳзода ихтиёр кунад, канизи ӯ хоҳад шуд.

– Сипос мегузорам, – посух дод Сиёвуш. – Маро фарзанди худ бидон. Аз духтаронат Ҷарираро лоики худ медонам. Ба хонадони ту пайвандам, беҳтар аст. Ту миннат бар ман ниҳодӣ, подоши некии туро то охири умрам адо карда наметавонам.

Пирон аз пеши Сиёвуш баромада ба назди занаш Гулшаҳр шитофт ва ба ӯ гуфт:

– Ба бахти Сиёвуш арӯсии Ҷарираро бисоз. Шодӣ кун, ки набераи Кайкубод домоди мо мешавад.

Ба зудӣ чашни арӯсӣ сар шуд. Гулшаҳр духтарашро чун баҳори хуррам ораста назди Сиёвуш бурд ва дар паҳлуи ӯ тахти заррини гавҳарнигор нишонд.

Сиёвуш ба Ҷарира рӯз ба рӯз меҳраш меафзуд, бо вай шод ва хуррам буд.

ИЗДИВОҶ БО ФАРАНГИС

Замоне бар ин гузашт. Пирон хост, ки домодаш домоди подшоҳ ҳам шавад. Рӯзе ӯ Сиёвушро ба издивоҷ бо шоҳдӯхтар Фарангис ташвиқ намуда, ин бор ҳам аз меҳр ва иродати Афросиёб нисбат ба шоҳзода суҳан оғоз кард:

Шабу рӯз равшанравонаш туй,
Дили ҷону ҳушу тавонаш туй.
Чу бо ӯ ту пайвастаи хун шавӣ,
Аз ин поя ҳар дам ба афзун шавӣ.
Агарчанд фарзанди ман пеши туст,
Маро ғам зи баҳри каму беши туст.
Агарчи Ҷарираст пероста,
Аз ин анҷуман мар туро хоста,

Валекин туро он сазовортар,
Ки аз домани шоҳ чӯйи гуҳар.
Фарангис беҳтар зи хубони ӯй,
Набинӣ ба гетӣ чунон рӯю мӯй.
Ҳунарҳову дониш зи андоза беш,
Хирадро парастор дорад ба пеш.
Зи Афросиёб ар бихоҳӣ, равост,
Чунон бут ба Кашмиру Кобул кучост!

Сиёвуш замоне андешиду ба Пирон чунин посух дод:

– Агар ман аз ин баъд Эронро, рӯйи падарамро, парварандаам ва дӯсти бебаҳоям Рустамро, ёрони арҷмандам Бахроми Гударз, Зангаи Шоварон, Гев, Шопурро намедида бошам, бигуздор дар Тӯронзамин реша давонам. Агар амри Яздон ин бошад, аз амри Яздон гурез нест.

Шоҳзода гумон кард, ки издивоҷашро бо Фарангис шояд худи шоҳ, хонадони шоҳ хоста бошанд, дар ин ҳол агар вай Фарангисро рад кунад, шоҳ ва хонадонаш инро албатта таҳқиरे ба шаъни худ хоҳанд донист. Алҳазар аз чунин ҳол, ки оқибаташ барои ӯ чӯз балою офат нахоҳад буд.

Вай охи сарде кашид ва дар чашмонаш ашки ҳасрат ҳалқа зад. Сипас боз гуфт:

– Аммо ман Ҷарираро дӯст медорам, ҳамаи меҳру муҳаббатам, бо ӯст, намехостам, ки ба сари ӯ палонҷ оварам, агарчи палонҷаш духтари шоҳ ҳам бошад.

Пирон такроран гуфт, ки пайвастанӣ Сиёвуш бо хонадони шоҳ барои ояндаи ӯ, фузунӣ ҷоҳу ҷалол ва дурахшонӣ фарру шукӯҳи ӯ зарур аст.

Ӯ бо ризояти Сиёвуш ба боргоҳи Афросиёб рафт. Замоне назди шоҳ хомӯш истод, намедонист суҳанро аз чӣ сар кунад. Афросиёб пурсид:

– Чӣ андеша кардӣ, хирадманд? Магар аз ман талаб дорӣ? Ҳар чӣ хоҳӣ, сипоҳу силоҳ, тахту кулоҳ хоҳӣ, бихоҳ, медиҳамат.

– Шаҳрёрро, ҷаҳон аз ту бениёз мабод, – посух дод Пирон – Ман ба бахти ту ганҷ ҳам дорам, сипоҳу силоҳ ҳам дорам, аз ҳеҷ чиз камӣ надорам. Меҳоҳам ба роз¹ аз Сиёвуш ба ту паём расонам. Ӯ хоҳиш кард: – «Аз забони ман ба подшоҳ бигӯ: маро

¹. Ба роз – сирри махфӣ

чун падар дар канорат парваридӣ, бахти ман шодӣ бор овард, акнун тамано дорам, ки маро ба хешии худ сарафроз кунӣ. Ту дар паси парда лоиқи бахти ман духтаре дорӣ. Муроди ман Фарангис аст. Агар маро ба худ муносиб бинад, шод мешавам».

Афросиёб гуфт:

– Дар ин бора ман бо модараш гуфтугӯ карда будам, он хушманд қабул накард, ба ман гуфт: – «Ту бачаи шери нарро мепарварӣ, вай неру¹, ки ёфт ва чангол, ки баровард, нахуст ба парварандааш чанг мезанад». Чанде пеш ситорашиносон ҳам ба ман аз тафаъули² толеъ гуфта буданд, ки подшоҳии ман, кишварам ва авлодам ба дасти набераам табоҳ мешавад. Пас чаро ман бо дасти худам дарахте нишонам, ки мевааш захр ва баргаш ҳанзал³ хоҳад буд? Ў маро ба ҷои бародар аст, ман ӯро дар ин ҷо то он вақте ки ба Эрон бозгаштан ихтиёр кунад, нигоҳ медорам ва агар рафтани шуд, сафарашро орошта карда назди падараш мефиристонам.

– Эй шаҳрёр, – гуфт Пирон, – ту аз оянда хавотир макаш, дилатро ранҷа мадор, фарзанди Сиёвуш хирадманд, бедордил ва некукор хоҳад буд. Ба гуфтори ситорашиносон эътибор макун, ки дурӯғ бисёр мегӯянд, кори Сиёвушро бисоз. Набераат шаҳрёри Эрону Тӯрон хоҳад шуд ва ба ҳар ду кишвар амонию осудагӣ хоҳад овард.

Афросиёб андешиду гуфт:

– Ройи⁴ ту ба бад намебарад, ман ройи туро намегардонам. Бирав, ҳар ҷӣ хоҳӣ ба хубӣ бисоз.

Солори пир бегоҳӣ ба кохи Сиёвуш рафт, ба вай аз ризояти Афросиёб мужда дод. Шаб дуяшон хурраму дилшод ништа бода нӯшиданд.

Рӯзи дигар Пирон бо ҳамроҳии занаш Гулшаҳр шоҳзодаро ба меҳмониҳои Фарангис бурданд. Сиёвуш аз шарм ба рӯйи падарарӯсу модарарӯсаш нигоҳ кардан наметавонист; охир кӣ дидааст, ки падару модари зани зинда домоди худро ба хостгории арӯси нав баранд? Онҳо ба Фарангис шаст уштур

¹. Неру – қувват.

². Тафаъули толеъ – фол дидан.

³. Ханзал – кадуи биёбонии талх.

⁴. Рой – хоҳиш, андеша.

хоста, канизон ва ғуломони зарринкулох, сад табак мушку заъфарон, сад хазор динор тилло тухфа бурда, арӯсиашро муборакбод карданд.

Афросиёб ба расму ойини кишвар духтарашро ба никоҳи Сиёвуш даровард. Тӯю тамошо як ҳафта давом кард.

Ба як ҳафта мурғону моҳӣ нахуфт,
Наёмад сари як тан андар нухуфт.
Замин боғ гашт аз карон то карон
Зи шодиву овози ромишгарон.

КИШВАР ДОДАН БА СИЁВУШ. ШАҲРСОЗӢ

Афросиёб дар шарқи мамлакаташ вилоятеро то дарёи Чин ба Сиёвуш дода, ўро дар он сарзамин подшоҳ кард. Фармуд подшоҳи ҷавон кишвари худро бигардад, бибинад ва аз шаҳрҳои он ҳар шаҳреро, ки писандаш ояд, пойтахт кунад.

Сиёвуш бо ҳамроҳии дӯшташ, падарарӯсу падархондаш, мушовири хирадмандаш Пирон ва бо сипоҳу силоҳу ганҷ ба роҳ афтод. Аз паси ў Фарангис ва Ҷарираро бо парасторону канизон дар тахтҳои равон нишонда мебурданд.

Кишвари подшоҳи нав аз як сар то сари дигараш сад фарсанг буд. Сиёвуш ба як ҷойи хушобу ҳавое расид, ки як тарафаш баҳр, як тарафаш кӯҳ, тарафи сеюмаш дашти кушод ва фароҳе буд. Дар кӯҳ ва дашт нахчир фаровон буд. Дилкушо маъвое буд, дарахтони бисёр ва обҳои равон дошт. Сиёвуш ба Пирон гуфт:

– Ман дар ин ҷо макони фаррухе месозам. Шаҳристоне бино мекунам, коҳҳо ва боғу бўстонҳои хуррам бунёд мениҳам.

– Эй бахтиёр, – гуфт Пирон, – дарахти бузургиатро ба бор меоварӣ. Ганчи ман аз онӣ туст. Шаҳре месозем, ки аз шукӯҳу азаматаш мардумони рӯйи олам дар ҳайрат мемонанд.

Ҳам ба зудӣ аз гуфтор ба кирдор гузаштанд. Аз ҳар ҷо гилкорон, сангтарошон, наққошон ва меъморон гирд оварда шуданд. Бунёди шаҳри нав оғоз ёфт. Сиёвуш дар он кор фаровон ранҷҳо бурд.

Саранҷом шаҳристоне ба вучуд омад, ки бо девори баланди сангин ихота шуда буд ва коҳҳои зебо, майдонҳои фароҳ,

ҷўйборҳо, гармобаҳо, боғу гулзорҳои босафо дошт. Сиёвуш номи шаҳри навбунёдро Гангдиг гузошт.

Аммо вай бо оилааш ва сипоҳу дарбориёнаш нав акнун ба шодӣ дар он шаҳр ба зиндагӣ сар карда буд, ки аз он ҷо кўчидан лозим омад.

Тақдир Гангдижи зеборо ба пойтахти шоҳи ҷавон нана-вишта будааст, Афросиёб ўро табдили макон кардан фармуд ва ба ў нома навишт, ки: – «Аз бозе ки ту рафтӣ, ман шод нестам, аз дурии ту пайваста ғамгинам, бароят дар наздикии худам ҷои дигаре ёфтам, ки писанди ту хоҳад буд». Сиёвуш бо фармони тўроншоҳ раҳти сафар баста ба вилояти наве, ки шоҳ барояш таъйин карда буд, кўчид.

Ў боз ба бинокорӣ ҳиммат баст ва басо ранҷ бурд, то дар он вилояти нав ҳам шаҳре бас аъло ва бошукўҳтар аз Гангдиг бунёд кард. Бо фармони ў наққошони моҳир дар кохи подшоҳӣ бар девори боргоҳ ду нақши калони рангин нигоштанд; дар як нақши шоҳ Ковус, дар нақши дуҷум Афросиёб бо шавкату ҳашамат бар тахт нишаста, дар ду паҳлуи Ковус Рустами Дастон, Золи Зар, Гударз ва паҳлавонони дигар, бари тахти Афросиёб номдорони даргоҳаш Пирон, Гарсеваз ва дигарон истода буданд. Дар Шаҳристон пас аз кохи шоҳ, барҳавотарин ва зеботарини коҳҳо аз онҳо Фарангис буд:

Биёрост шаҳре ба сони биҳишт,
Ба ҳомун гулу сунбулу лола кишт.
Ба Эрону Тўрон бари ростон,
Шуд он шаҳри хуррам яке достон.
Ба ҳар гўшае гунбаде сохта,
Сарашро ба абр-андар афрохта.
Нишаста сароянда ромишгарон,
Ҳама ҷо ситода гавону¹ сарон.

Номи ин шаҳри нав Сиёвушгирд гузошта шуд.

¹. **Гавон** – паҳлавонон.

ОМАДАНИ ГАРСЕВАЗ НАЗДИ СИЁВУШ

Афросиёб шукӯху зебоии пойтахти Сиёвушро шунида, бародараш Гарсевазро фармуд, ки ба он шахр биравад ва бубинад чӣ чоест, оё рост аст он чӣ дар бораи он мегӯянд.

Гарсеваз бо ҳазор савор ва бо ҳадяҳо барои Сиёвушу Фарангис ба пойтахти шоҳи ҷавон омад.

Сиёвуш ўро дар шахр гардонда ҳамаи кўю гузару маҳаллаҳои онро як-як нишон дод. Меҳмон Сиёвушгирдро аз шунидаш ҳам зеботар ёфт.

Чун ба кохи подшоҳӣ баргаштанд, саворе тозон омад ва мужда дод, ки Ҷарира писар зоид.

Падари хушбахт ба савор чандин бадра¹ дираму динор муждагонӣ дод. Ҳама шодикунон Сиёвушро муборакбод гуфтанд. Гарсеваз ҳам зоҳиран ўро табрик гуфт, аммо ботинан нохушнуд буд, аз ин ки нахустфарзандро духтари Пирон зоидааст, на шохдӯхтар Фарангис.

Сиёвуш бо ҳамроҳии Гарсеваз ба кохи Фарангис рафта, ба вай ҳам аз писар ёфтани Ҷарира мужда зад, Фарангис ба шавҳараш муборакбод гӯён худро хушҳол нишон додани мешуд, лекин дилашро ҳасаду алам мефишурд.

Гарсеваз, ки дер боз оташи рашку бахилӣ аз Сиёвуш дар дилаш каҳдуд мекард, акнун он оташ ба забона задан даромад. Ў ба худ мегуфт, ки: – «Сиёвуш худ подшоҳ аст, пойтахт дорад, ганҷ ва сипоҳ дорад, акнун ворисаш ҳам ҳаст; пас аз чанде вай ҳеч касро ба кас нахоҳад шумурд ва аз Афросиёб фармон нахоҳад бурд».

БОЗИҲОИ ЧАНГӢ

Дар натиҷаи ҷавгонбозӣ ва найзабозӣ, ки Сиёвуш барои меҳмононаш барпо кард, Гарсеваз ўро боз бештар бад дид. Сараввал Сиёвуш ва Гарсеваз бо ҳам савора дар майдон гӯй заданд. Гарсеваз гӯй андохт. Сиёвуш яке ҷавгон зада буд, ки гӯй ба фазои баланд ҷаҳида нопадид гашт, кас надонист кучо ғалтид, гӯё осмон онро ба қаъраш фуру кашид. Ба ҳарифи

¹. Бадра – ҳамён.

хайрону аламзада хоки майдон монду бас. Бозии дуяшон бо хамин як зарби Сиёвуш тамои шуд. Сиёвуш майдонро ба сипохиёни Гарсеваз ва саворони хуаш, ҳамон ҷангисаворони эронӣ, ки ҳамроҳи вай аз Балх омада буданд, вогузошта канор рафт. Саворони ӯ ба тундӣ гӯро аз тӯронӣ даррабуданд. Ин хол як алами Гарсевазро ду кард.

Сипас навбати найзабозӣ расид. Бозигарон ба сипарҳои гузошташуда зӯбин – найзаҳои кӯтоҳ мезаданд. Сиёвуш ва меҳмони олиҷоҳи ӯ дар як канор бар тахтҳои заррин нишаста бозиро тамошо мекарданд. Савор, агар неруманд ва ҳунарвар бошад, сипарро найза зада сӯроҳ мекард. Гарсеваз Сиёвушро ба найзасанӣ ташвиқ кард:

– Шаҳрро, нажоду насаби ту ҳар қадар олӣ бошад, ҳунарат низ ҳамон қадар олист. Сазовор аст, ки боре ба туркон ҳунари найзакӯбиятро нишон диҳӣ.

Сиёвуш дар Зобул назди устодаш Рустам ин ҳунари худро ҳам ба камол расонда буд. Аспашро оварданд, ӯ барҳост ва савор шуд. Панҷ сипарро қабат ба қабат ба ҳам баста дар майдон гузоштанд. Сиёвуш найзаи шоҳворро, ки ёдгории падараш буда, дар ҷанги Мозандарон ҷигари басо душманон ва шеру палангонро шикӯфта буд, ба даст гирифта инон печиду чун пили маст ба майдон даромад. Найзаро чунон зад, ки нӯги он ҳамаи панҷ сипарро сӯроҳ карда аз он сӯ баромад. Сипарҳо чун кабоб дар сих бар найзаи ӯ ҳалқа шуданд.

Сипас, Гарсеваз низ савор шуда ба майдон даромад ва найза андохт, найзааш аз ду сипар гузашта дар сеюмаш дармонд.

Сиёвуш боз ҷаҳор сипари сафолин ва ду ҷавшан хост, ҳар шашро ба ҳам баста дар майдон ниҳоданд, ӯ аз камони рустамона паси ҳам даҳ тири ҳаданг андохт, ҳар даҳ тир аз сафолу ҷавшанҳо гузар кард. Ҳуш аз сари сипохиёни тамошогар париду ҳар кас номи Яздонро вирди забон овард.

Гарсеваз бисёр меҳост, ки лоақал дар як бозӣ аз Сиёвуш сабақат барад, бинобар ин вайро ба кашмакаши савора даъват кард. Дар ин ҳунар камтар касе аз саворони тӯронӣ бо вай баробар меомад.

– Агар, – гуфт, – ман туро аз зин бардошта ба замин занам, эътироф кун, ки аз ту зӯртарам ва агар ту маро аз зин ғалтонӣ, ман то абад аз паҳлавонию ҷанговарӣ даст мекашам.

– Чунин мағӯй, – посух дод ба ӯ Сиёвуш. – ту меҳтарӣ, зоти олимақомӣ, бо ту кашмакеш кардани ман шоиста нест, ба чунин набард бо ман аз тӯрониён каси дигарро номзад кун.

– Чӣ зарар дорад, ин бозист, аз бозӣ обрӯи кас намекоҳад, – гуфт Гарсеваз.

– На, набарди ду тан дар майдон, гарчанде чехраҳо хандон ҳам бошанд, ҷанги пурхашму кин аст, – гуфт Сиёвуш, – ту бародари подшоҳӣ, ки аспаш мохро зерӣ наъл меоварад ва ман фармонбари туям, маро чунин набард бо ту раво нест. Аз ёронат яке марди ҷангисаворро бихон. Аммо агар майли ту ба набарди ман аст, пас охир ман ҳам номи паҳлавонӣ дорам ва кӯшиш хоҳам кард, ки ба ту зафар ёбам, то назди подшоҳ шармсор нашавам.

Гуфтори Сиёвуш ба бародари шоҳ хуш омад ва ӯ хандиду сӯйи сипоҳаш бонг зад, ки:

– Эй гарданкашон, аз шумо кӣ бо Сиёвуш набард карда ном баровардан мекоҳад?

Ҳама хомӯш буданд, он гоҳ Гурӯйи Зирех ном ҷанговар пеш баромада гуфт: – «Манам шоистаи набарди ӯ». Сиёвуш аз гуфтори худписандонаи он ҷанговари одӣ чехрааш хира ва ҷабинаш пурчин гашт. Гарсеваз ба ӯ гуфт:

– Аз гурдони лашкар касе ҳамтои Гурӯй нест.

– Аз ту гузашт, набарди бузургон хор шуд, – гуфт Сиёвуш. – Акнун аз сипоҳи ту лоақал ду мард ба майдон барояд.

Дар сипоҳи туркон Дамур ном гурде аз зӯртарин паҳлавони Тӯрон буд, вай сухани Сиёвушро шунида, зуд пеш омад. Сиёвуш бо дуи онҳо набард кард. Нахуст Гурӯйи Зирехро ба камарбандаш ҷанг зада, тоб дода аз пушти зин гирифта ба майдон афканд, сипас ба Дамур дарафтида, бо як даст аз гарданаш ва бо дасти дигар аз миёнаш гирифта бардошту ба замин зад. Дар ин дам агар устодаш Рустами Дастон набарди ўро медид, дасташро мебӯсид. Аз лашкар нидоҳои ҳайрату офарин баланд шуд. Сиёвуш ба ин равиш аз ҳар ду ҳариф фориғ шуда, хандон ба паҳлуи Гарсеваз омаду дасти ўро фушурд ва ба тахт нишаст. Гарсеваз тофта шуд, ғамгин шуд, рухсораш зард гашт.

Аммо ӯ кӯшиш мекард, ки ин кайфияти худро ошкор накунад. Дуяшон ба кох баргаштанд.

Гарсеваз як ҳафта меҳмони Сиёвуш буд, рӯзи ҳаштум ба роҳи бозгашт рӯ ниҳод. Сиёвуш ба меҳмони олиҷоҳи худ ҳадяҳои фаровон дод ва инчунин бо вай номае шомили сидқу ихлосу некхоҳӣ ба Афросиёб фиристод.

Дар роҳ Гарсеваз ба ҳамроҳонаш мегуфт:

– Моро аз Эрон бад омад. Подшоҳ марди эрониро мепарварад, ки моро шарманда кард. Ду шеро жаёни мо чун Гурӯй ва Дамур аз ҷанголи он нопокдил хору забун гаштанд. Ҳайронам, ки чаро подшоҳ ӯро ин қадар бо меҳр менавозад.

ИҶВОГАРӢ

Гарсеваз ба даргоҳи Афросиёб расида, номаи Сиёвушро ба ӯ супурд ва ҳар чӣ дар Сиёвушгирд дида буд, нақл кард. Шох номаро хонда бисёр шод шуд. Гарсеваз ҳарчанд дилаш пур аз кину дард буд, лекин шодии шоҳро дида, дар мулоқоти аввал аз бадгӯй дар ҳаққи Сиёвуш худдорӣ кард. Аммо шаб ҳама шаб аз алам ба худ мепечиду хобаш намебурд.

Пагоҳӣ боз назди Афросиёб омад ва ба ӯ ду ба ду нишаста сари гуфтугӯро боз карду чунин суҳанони фитнаангез ронд:

– Шаҳрёр, ман ойину рафтори Сиёвушро дигаргун дидам. Ба наздаш пинҳонӣ фиристодаи Кайковус омад, инчунин аз Руму Чин ҳам ба вай паём расидааст. Ў мисли он ки Тур аз Манучехру Эраҷ ба дил кина гирифта буд, ниҳонӣ ба ту кина меварзад. Охир, шоҳони Эрону Тӯрон ҳар як аз гавҳари дигар ва бо ҳам чун обу оташанд. Ўро ба худ ёр гирифтани ту монанди он аст, ки кас бодро нахуфта ба хона оварад. Ман бадном ва зиштқирдор мебудам, магар ин розро аз ту пинҳон медоштам.

Дарду ғаме ба дили Афросиёб роҳ ёфт. Ба Гарсеваз гуфт:

– Медонам, ки ту ин суҳанонро аз дилсӯзӣ мегӯӣ. Меҳри бародариат чунбиду туро раҳнамун шуд. Ба ман се рӯз муҳлат бидеҳ, то дар ин боб андеша биронам ва сипас сарриштаи корро бичӯям.

Гарсеваз се рӯз худро нишон надод ва чун рӯзи чаҳорум ба даргоҳ омад, Афросиёб ба ӯ гуфт:

– Ба ту ҳамаи рози диламро мекушоям, ту жарф¹ бингар ва маслиҳат бидеҳ, чӣ кор бояд кард. Ман дар асари ҳамон хоби ҳавлноқ, ки дида будам, аз ҷанги Сиёвуш даст кашидам. Сиёвуш низ аз роҳи сулҳу сафо пеш омад. Чун барои халосии хешони ман ҳатто аз тоҷ даргузашт, хиради ӯ тор гашт ва ҳуши ман пуд. Омад, аз фармонам сар натофт, ман ҳам некӣ кардам, ба ӯ духтар додам ва бо пайванди хунӣ ба худ пайвастамаш. Бо Эрон тарки душманӣ кардам. Пас аз ин қадар некию меҳрубонӣ, агар ман ҳоло ба ӯ бадӣ кунам, дар ҷаҳон гуфтугӯй бисёр хоҳад бархост. Баҳонаи бадӣ кардан надорам; агар аз ман ба вай андаке бадӣ расад, бузургон бар ман забони таъну маломат боз хоҳанд кард. Ковус ҳам ба кинаи фарзандаш қиём хоҳад кард. Шери ҳашмгин на аз шамшер метарсад ва на аз оташ, агар ба бачааш захме расад, марғзоре табоҳ мекунад. Бар бегуноҳ шӯридани моро Офаридгор наменписандад. Ман чорае намебинам, ҷуз ин ки ӯро ба даргоҳ оварда нигоҳ дорам ва баъдан назди падараш бифиристам. Ӯ вориси падараш, ки шуд, аз даъвои тоҷу тахт дар Туронзамин дармегузарад.

– Эй шаҳрёр, ту ин корро саҳл магир, – эрод расонд Гарсеваз. – Агар Сиёвуш ба Эрон равад, кишвари мо дучори хатари бузурге мегардад. Ҳар гоҳ ки хешат сирру асрори туро дониста аз ту бегона шуд, балои ҷони ту мешавад.

Афросиёб сухани бародарашро маъқул дониста, аз гуфтори худ пушаймон шуд. Ба Гарсеваз чунин посух дод:

– Рост. На дар сари ин кор некӣ аст ва на дар поёнаш. Сабр кунему бибинем, ки кушоиши ин гиреҳ аз ҷархи гардон чӣ гуна хоҳад омад. Ба ҳар кор диранг аз шитоб беҳтар аст. Магар ӯро ба даргоҳ даъват кунаму аз гуфтораш рози дилашро бичӯям. Агар аз ӯ қачӣ ошкор шавад, ночор шитоб хоҳем кард. Он гоҳ касе маломат нахоҳад кард, зеро мукофоти бадӣ ҷуз бадӣ нест.

Гарсеваз ба ин гуфтори шоҳ низ эрод гирифт, зеро метарсид, ки агар Сиёвуш биёяду бо шоҳ дар гуфтугӯ шавад, бухтони вай ошкор хоҳад шуд.

– Эй шоҳи бинодил, – гуфт ӯ, – Сиёвуш бо он шавкату ҳашамате, ки дорад, ба даргоҳи ту бе сипоҳ намеояд ва чун бо сипоҳ омад, хуршеду моҳро ба ту тира мегардонад. Акнун

¹. Жарф – чуқур

Сиёвуш он гуна нест, ки дида будӣ, ӯ сар ба осмон барафрохтааст. Фарангис ҳам акнун аз ҷаҳон бениёз гашта ва дигаргун менамояд. Лашкариёни ту шоҳи ҷавонеро ҳамчун Сиёвуш бо он чеҳраи тобону ҳуши расову дасти фарох бинанд, ҳама ба вай рӯ меоваранду туро дигар ба шоҳӣ намехоҳанд, ту мисли ҷӯпони берама хоҳӣ монд, Сиёвуш дар само ва ту дар самак¹ хоҳед буд. Дигар ин ки ту ӯро аз он шаҳри ободу кишвари фаррухбунёдаш чӣ гуна берун меоварӣ, ки биё дар банди ман бош ва ба хорию бандагӣ тан бидеҳ? Шер бо пил намезияд ва дарё бо оташ намесозад.

Агар баччаи шери нохӯрдашир,
Бипӯшад касе дар миёни ҳарир,
Дихад нӯш ӯро зи шаҳду шакар,
Ҳамеша варо парваронад ба бар,
Ба гавҳар шавад боз чун шуд бузург,
Натарсад зи оҳанги пили сутург.

Гарсевази фитначӯ бо ин гуфтораш хотири Афросиёбро мушавваш карда, ӯро ба андешаҳои ғамнок андохт. Бо вучуди ин шоҳ дар ҳукм баровардан шитоб накард. Пирӯзӣ ба мардумони сангин даст медиҳад. Сари бодӣ ситуда² нест. Марди сабуксор воло нест, агарчи сар ба фалак сояд.

Аз он баъд Гарсеваз ҳар замон назди Афросиёб омада ҳар гуна рангомезӣ мекарду ӯро бармеангехт. Саранҷом он бадандеш мағзи шоҳро заҳролуд ва дилашро пурдарду кин сохт.

САФАРИ ДУЮМИ ГАРСЕВАЗ

Рӯзе шоҳ ба Гарсеваз гуфт:

– Ту ба даргоҳи Сиёвуш бирав, паём ва дуруди маро ба ӯ ва Фарангис бирасон, ба Сиёвуш аз забони ман чунин бигӯ: – «Бо Фарангис бархезу биё, ки маро ба дидори ту, ба пурхунар ҷони бедори ту ниёз аст. Дар кӯҳсори мо ҳам нахчир ҳаст, ҷомҳои

¹. **Самак** – моҳӣ, ин ҷо зери замин, тағи баҳру дарё дар назар аст.

². **Ситуда** – писандида, лоиқи таъриф.

забарчад ва шароби ноб ҳаст, то чанде бо ҳам гузорему шод бошем».

Гарсеваз бо дили пуркиनावу сари пур аз роз ба Сиёвушгирд равон шуд. Чун расид, ба Сиёвуш суханони шоҳро бозгуфт, лекин ба дили худ мегуфт, ки: – «Эй кош, ў баҳонае овараду ба даргоҳи шоҳ наравад». Аммо Сиёвуш хоҳиши Афросиёбро зуд пазируфт:

– Ман ба рафтан ҳозирам. Ҳамроҳи ту меравам. Аммо ту ду-се рӯз аз хастагии роҳ биосой, бо ҳам бода нӯшему ғубори дил бизудоем, ки дар ин панҷрӯза дунёи пурташвишу ғавғо дам ғанимат аст.

Гарсевози кинахоҳ ба дил печид ва андешид, ки: – «Ман бояд чорае бисозам, то вай аз шоҳ бадгумон шавад». Пас замоне ба рӯи Сиёвуш нигоҳ карда хомӯш монд ва аз чашмонаш чанд қатра ашк фуру резонд. Сиёвуш ба нармаи пурсид:

– Чӣ шуд, бародар? Оё ғаме дар дил дорӣ нагуфтани? Агар мабодо аз шоҳ ба ту озоре расида бошад, инак, ман ҳамроҳат меравам ва бо вай пархош мекунам, ки ба чӣ вачҳ туро озор медиҳад. Ва агар душмане падид омадааст, ғам махӯр, ки ман инак, ёри туям ва бо душманат мечангам. Ё магар дурӯғтӯе аз ту назди шоҳ бадгӯӣ карда обрӯятро резонду болотар аз ту чой гирифт? Розӣ дилатро бигӯ, ман чора месозам. Меравamu дар ҳаққи ту ҳар гуна кудуратро аз дили шоҳ бадар мекунам:

Гарсеваз гуфт:

– Эй дӯст, маро бо шоҳ кудурате дар миён нест ва ман аз душмане ҳам ба ранҷ нестам. Дар дилам аз сиришти неку бади одамиён андеша бархост. Ту медонӣ, ки бадӣ нахуст аз Тур омад. Баҳонаи ба Эраҷ кина варзидани ўро ҳам шунидаӣ. Аз душмании Манучехру Афросиёб Эрону Тўрон хароб шуд. Афросиёб марди камхирад ва бадхўест. Ту ханўз ўро дуруст намениносӣ. Ағрерасро ба ёд ор; бо ин ки ҳар ду бародарони ҳамтан буданд, Афросиёб ўро бе гуноҳ кушт. Боз бисёр номдорони бегуноҳ ба дасти ў табоҳ шуданд. Аз ин сухан мақсудам қисмати туст; ман ғами туро мехўрам. Ту, аз бозе ки ба Тўрон омадӣ, ба ҳеҷ кас бадӣ накардӣ, ростӣ ва одамиятро пеша кардӣ. Акнун Аҳримани фитначӯ дили шоҳро ба ту бад кардааст. Боис чист, намедонам, лекин Афросиёб аз ту саҳт кинавар аст. Медонӣ, ки ман дӯсти ту, неххоҳи туям, набояд фардо гумон барӣ, ки ман воқифи кинаи шоҳ будам ва туро аз хатар огоҳ накардам.

Сиёвуш бовар накард ва гуфт:

– Эй меҳтари некдил, хавотир макаш, Чаҳонофарин ёри ман аст ва шоҳ бо ман меҳрубон:

Гар озор будиш дар дил зи ман,
Сарам барнаяфрохтӣ з-анчуман.
Надодӣ ба ман кишвару тоҷу гоҳ,
Бару буму¹ фарзанду ганҷу сипоҳ.
Кунун бо ту оям ба даргоҳи ӯй,
Дурахшон кунам тирагун моҳи ӯй.
Ҳар он ҷо, ки равшан шавад ростӣ,
Фурӯғи дурӯғ оварад костӣ.
Намоям диламро бар Афросиёб –
Дурахшонтар аз бар сипеҳр офтоб.

Аммо Гарсевази бадхоҳ исрор кард, ки:

– Эй паҳлавон, ту ба зоҳири Афросиёб фирефта машав, ки ботини ӯ дигар аст. Фалаки қачрафтор бозихои ачиб дорад. Ҳар гоҳ ки қазо тунд шуду чин ба абру кашид, ҳатто доноён ва хирадмандон ҳам аз ҷанбари вай роҳи халосӣ намеёбанд. Ту бо ин ҳама донишу хираду ҳуш, агар ғафлат кунӣ, дер мемонӣ. Бояд пеши роҳи бадбахиро бибандӣ. Ҳар он чи Афросиёб барои ту кард, ҳама ҳилаву афсун буд: меҳост, ки ту мағрур шавӣ ва аз сари мағрурӣ ба ӯ густох шавӣ, то бо ин баҳона вай, бе он ки аз мардумон маломате шунавад, туро барандозад. Ошқори вай он буд ва ниҳонаш ин. Хешии ту бо вай аз Ағрерас бештар нест. Аз ин шаҳрёрӣ тирадили хунҳор ба ҷони худат эмин бош.

Маккор чунин ба гӯши Сиёвуш афсун меҳонд ва ба оби дида мижгон тар мекард, то он ки парешонӣ бар хотири шоҳи ҷавон роҳ ёфт. Ӯ замоне ба андеша рафту гуфт:

– Ҳарчанд менигарам, ҳудро сазовори кинаи шоҳ намебинам. Чи ба гуфтор ва чи ба кирдор баҳонае барои кинҳоянӣ ӯ надодаам. Ҳар балое ҳам ба сарам ояд, аз фармони шоҳ сар намебечам, ҳамроҳи ту бе сипоҳ меравам. Ку бубинам, сабаби озурдагии вай аз ман чӣ бошад?

Азми Сиёвуш ин буд, аммо Гарсеваз тавонист азми ӯро гардонад. Боз хеле афсун хонд, ки мард бояд аз мавҷи дарё

¹. Бару бум – сарзамин, кишвар.

эмин набошад ё дидаву дониста пой дар оташ наниҳад. Гуфт, ки Сиёвуш бо ин шитоб бахти бедорашро ба хоб меоварад; агар вай маслиҳати дӯсти ғамхорааш Гарсевазро бигирад, дӯсташ кӯшиш хоҳад кард, ки ба оташи ғазаби шоҳ оби сард занад. Сиёвуш бояд ба Афросиёб нома навишта ба нарафтани худ ба даргоҳи ӯ бахонае оварад. Масалан, бемории Фарангис. Зан – бемор ва шавҳари ғамгин бастаи болини ӯст. Баҳонаи нағз. Гарсеваз мебарад ва агар дар он ҷо кинаи Афросиёбро аз дили ӯ берун карда тавонад, пайке назди Сиёвуш мефиристад ва агар натавонад, боз ҳам тавассути пайк ба вай огоҳӣ медиҳад, ки Сиёвуш бе таъхиру диранг чораи начоти худро бибинад. Аз ин ҷо то кишварҳои ҳамсоя дур нест: то Чин фақат саду бист фарсанг роҳ аст, то Эронзамин – чихил фарсанг. Дар он тарафҳо ҳама дӯстдори Сиёвуш, ҳама ёру ёвари ӯянд. Дар Эрон падараш орзуманди дидори ӯ, чашми ёру дӯст ба роҳаш чор аст ва лашкар ҳама ба фармони вай.

Шоҳи ҷавон ба ғафлат дар ин доми фиреб дармонд.

Ӯ нависандаро пеш хонда номае ба номи Афросиёб имло кард:

«Ту дили худро ба меҳру вафо ораста, маро бо Фарангис ба назди худ хостай. Фарангис ин замон бемори ночунбон аст ва ман баста дар сари болини ӯ. Тану ҷонам фидои подшоҳам бод, дилам дар иштиёқи дидорат тапон ва равонам ба ёди гуфторат фурузон аст, ҳамин ки ҳоли Фарангис беҳтар шуд, ба хидматат мешитобам».

Гарсеваз бо ин нома шитобон ба роҳ афтод.

Сиёвуш ларз-ларзон бо ранги pariда ба шабистони худ даромад. Фарангис панҷмоҳа обистан буд. Хавотир кашида аз шавҳарааш ҳол пурсид:

– Чӣ рӯй дод?

Сиёвуш он чиро, ки аз Гарсеваз шунида буд, нақл кард ва гуфт:

– Дар Тӯрон рӯзи ман сиёҳ шуд. Хайронам ва намедонам чӣ кор кунам? Агар гуфтори амакат рост бошад, аз дасти падарат дар ҳар ду дунё ҷон ба саломат намебарам.

Фарангис, ки бераҳмӣ аз хунхории падарашро медонист, дасти ҳасрат ба сар зад, бо нохунҳои ҳиноӣ бар рӯйи чун гули арғувонаш ханҷол кашид, фиғон кард:

Пур аз хун шуд он сунбули мушкбӯй,
Дилаш шуд пуроташ, пур аз об рӯй.
Ҳама канд мӯю ҳама рехт об
Зи гуфтору кирдори Афросиёб.

Ба шавҳар гуфт:

– Акнун чӣ кор мекунӣ? Ба Эрон равӣ, дар банди Ковус меафти, ки аз ту дар ғазаб аст; Рустам дур, ба Чин рафтан нанг. Дар ҷаҳон кӣ туро паноҳ медиҳад? Паноҳат акнун ба Худованд асту бас.

– Гарсеваз дӯст ва хайрхоҳи ман аст, – бо умедворӣ гуфт Сиёвуш, – ваъда дод, ки кинаро аз дили шоҳ мебарорад ва муждаи бахшоиши ўро ба ман мерасонад, шояд муваффақ шавад.

ГАРСЕВАЗ ДАР БОРҶОҲИ АФРОСИЁБ

Гарсеваз бо аспи тақовар роҳи саҳту дароз ва пурнишебу фарозро беист дар се рӯз тай карда, рӯзи ҷаҳорум ба даргоҳи Афросиёб ҳозир шуд. Басо ранҷбурдаву шитобзада буд, шоҳ ўро дар ин ҳол дида пурсид:

– Чӣ хабар? Чаро бо шитоб баргаштӣ?

Гарсеваз, ҷон пургуноҳ ва забон пурдурӯғ, ҷунин посух дод:

– Кас дар ҷое, ки рӯзаш тира шуд, набояд дер истад. Сиёвуш на ба ман нигоҳ кард, на аз ман суҳан шунид ва на номаи туро хонд. Маро дар сояи тахташ ба зону нишонд. Аз Эрон пайваста номаҳо мегирад, шаҳраш ба рӯйи мо баста, аз Руму Чин сипоҳе сӯйи ў равон аст. Агар ту ба кори ў диранг кунӣ, бод ба каф мемонӣ:

Агар дер созӣ ту, ҷанг оварад,
Ду кишвар ба мардӣ ба ҷанг оварад.
В-агар сӯйи Эрон биронад сипоҳ,
Кӣ ёрад шудан сӯйи ў кинахоҳ?
Туро кардам оғаҳ зи кирдори ўй,
Набояд, ки печӣ ту аз кори ўй.

АФРОСИЁБ БА ЧАНГ МЕРАВАД

Захр кор кард. Афросиёб дигаргун шуд. Боди душманин куҳан бар сараш вазид. Аз хашм ба Гарсеваз посух надода фармуд, ки карнайҳоро бидаманд ва табли чангро кӯбанд.

Бо сипоҳе чангҷӯй аз пойтахташ берун рафт.

Пайки Гарсеваз ба назди Сиёвуш омада, аз забони ӯ чунин гуфт: – «Гуфтори ман ба Афросиёб судманд наҷфтод, оташ шуъла гирифт, акнун ту чораи халосии чони худ бичӯй. Бингар, сипоҳи худро ба кадом сӯ метавонӣ бикашӣ».

Сиёвуш сӯйи Ганг – пойтахти Афросиёб талоя фиристонд, талоя наздики сахар баргашта хабар овард, ки лашкари шоҳи Тӯрон аз дур падидор гашт.

Сиёвуш зуд сипоҳи худро ба по хезонд ва омодаи муҳориба шуд. Аммо Фарангис ба ӯ зорӣ кард, ки:

– Эмин мабош ва сари худро ба тарафе бигир!

Ҳар тавре ки бошад, ту бояд зинда бимонӣ!

Аммо дили Сиёвуш гувоҳи меод, ки ӯ зинда наместонад. Хост ба Фарангис васият кунад. Ҳар ду нишастанд, Сиёвуш чунин суҳанҳо бар забон ронд:

– Азизам, зиндагонии ман ба сар омад. Пас аз ҷаҳор моҳ ту нахустин фарзандамонро ба ҷаҳон меоварӣ. Дилам меғӯяд, ки ӯ писар хоҳад буд. Номашро Кайхусрав гузор. Ӯ шаҳрӯри бузург ва тавоное хоҳад шуд ва хуни маро аз душманонам хоҳад ситонд. Ман ба ноҳақ кушта мешавам, лекин ба кини ман аз Эрон лашкари гароне меояд, замоне пурушӯб мегардад. Рустам ба Раҳши худ замин месипарад ва теги интиқом бармекашад. Он гоҳ вой ба холи Тӯрону тӯронӣ! Дареғо, ки Афросиёби камхирад оқибати корашро намеандешад. Ҳамсари бовафоям, нозанинам, ман рафтаниам, меҳоҳам бо ту видӯе кунам.

Фарангис навҳа андохт, рӯю мӯй канд. Дуяшон бо дидаҳои хунбор якдигарро саҳт дар оғӯш гирифта, алвидӯе гуфтанд.

Ба Сиёвуш шабранги бодпояшро оварданд. Ӯ даст бар сару ёли асп молида ба гӯшаш роз ва орзуҳои нӣхонии худро мегуфт: – «Ман аз ҷаҳон меравам, лекин ту бимон. Ҳасрати ҷудоиямонро маҳӯр: Кайхусрави ман меояд, тӯро савор мешавад, дуятон хуни маро аз кушандагонам меситонед. Замин бикӯб ва бо наъли пӯлодинат кишварро аз душманон бирӯб».

КУШТА ШУДАНИ СИЁВУШ

Ў бо як дастаи сипоҳи эронии худ ба роҳ афтод, меҳост ба марзи Эрон гузарад, лекин ним фарсанг ҳам нарафта ба Афросиёб бархӯрд.

Саворони тӯроншоҳ зуд аз ҳар ҷониб сари роҳхоро гирифта шамшер бараҳна карданд.

Эронӣён омодаи ҷанг шуданд, лекин Сиёвуш онҳоро аз ҷангидан боздошт ва гуфт, ки ӯ ҳаргиз ба валинеъмати худ тег нахоҳад кашид:

Ба гавҳар бар он рӯз нанг оварам,
Ки ман пеши шаҳ ҳадя ҷанг оварам.
Ба мардӣ маро зӯру оҳанг нест,
Ки бо Кирдгори ҷаҳон ҷанг нест.

Афросиёб гуфтори ӯро шунида овоз дод:

– Пас чаро бо сипоҳи ҷангчӯй омадӣ? Қасди ҷони ман дорӣ ва меҳоҳӣ байни ду кишвар ҷангу ҷидол хезонӣ? Чаро?

Пеш аз он ки Сиёвуш ба шоҳ посух диҳад, Гарсеваз ниқоб аз рӯй барканду бонг зад, ки:

– Ба пешвози шоҳ омадӣ? Магар ба пешвоз бо камону зиреху шамшер меоянд? Бо суханони риёкорона киро меҳоҳӣ фиреб диҳӣ?

Сиёвуш фақат акнун донист, ки ба доми макри ӯ ғалтида будааст. Гуфт:

– Эй нокаси зиштқирдор! Маро ту гумроҳ кардӣ! Магар нагуфтӣ, ки шоҳ аз ман озурда шудааст?! Бо игвогарии ту хуни ҳазорон мардуми бегуноҳ рехта мешавад! Аммо бидон, ки ту он чӣ киштӣ, медаравӣ, саранҷом ба мукофоти амали зишти худ мерасӣ.

Сипас ба Афросиёб рӯ оварда хитоб кард:

– Шаҳрёр, тезӣ макун. Хуни маро рехтан бозӣ нест. Ба дурӯғи Гарсевази бадқирдор фирефта машав ва худро, кишварат ва давлататро дар хатар маяндоз.

Гарсеваз барошuftу ба шоҳ гуфт:

– Эй шаҳрёр, чӣ ҷойи guftу шунид? Бо душман бо забони тег guftугӯ мекунамд.

Ин guftори ӯ шоҳро тез кард. Ў ба саворони худ фармон дод, ки ҳуҷум оваранд ва ҳамаи сипоҳи Сиёвушро ба дами тег супоранд. Онҳо якбора аз ҷаҳор тараф бо камонҳои кашидаву

шамшерҳои барахна ба сари бахтбаргаштагон рехтанд. Дар як дам сипоҳи ҳазораи Сиёвуш, ҳама мардони размовари номдор, ки бо фармони сардори худ аз муқобилат худдорӣ мекарданд, кушта шуданд. Дашт аз хуни бегуноҳон лолагун гашт. Аммо аз сипоҳиёни Афросиёб ҳеҷ яке ба Сиёвуш чуръати даст ёзидан накард. Шохзодаи хуш аз сар паридаву дил аз ҷой частаро Гурӯй ва Дамур, – ҳамон ду паҳлавони ҷангисавор, ки чанде пеш дар набардбозӣ аз вай ба як тарзи нангин мағлуб шуда буданд, бо ҳамроҳии шарикони худ даст бар пушт баста ва ба гарданаш полаҳанг зада, ба пешгоҳи Афросиёб кашиданд. Бо фармони шоҳ лашкараш аз паси ӯ бандии пиёдаро кашон-кашон сӯи Сиёвушгирд ба роҳ афтоданд.

Чун ба он ҷо расиданд, Афросиёб фармон дод, ки шохзодаро ба дашт бароварда сарашро бибуранд. Сиёвуш дар арзи роҳ ва дар ин ҷо ҳарчанд мегуфт, ки ӯ қурбони иғвогарист ва исрор мекард, ки шоҳ сухани охиринаи ӯро шунавад, лекин Гарсеваз бо гуфтори макқоронаи худ шохро аз шунидани сухани ӯ бозмедошт. Сипоҳиёни Афросиёб, гайр аз Гурӯй ва Дамур, бо вучуди берахмию хунрезии худ, аз куштани шохзодаи бегуноҳ ибто мекарданд ва аз шоҳ пурсиданд, ки: «Шаҳрёр, охир аз шохзода чӣ гуноҳ дидӣ? Ё ба ту чӣ бадӣ кард? Чаро ба мо намегӯӣ?» Лекин дар ин ҷо боз Гарсевази бадандеш ба миёна даромад. Рӯи бешармашро турш карда ба шох гуфт:

– Эй шаҳрёр, ту чаро ба гуфтори ин мардуми хомандеш гӯш медиҳӣ? Сипоҳи Сиёвушро куштӣ, бидон ки акнун агар худаашро зинда гузорӣ, ӯ ба кинхоҳӣ аз Руму Чин лашкаро оварда, рӯзгори туро табоҳ мегардонад! Агар ту ба ҷони вай зинҳор диҳӣ, ман назди ту намеистам, мерамаму дар ҷое гӯша мегирам.

Гурӯй ва Дамур ба пойи Афросиёб афтода талаби Гарсевазро ҳаводорӣ карданд.

Дар ҳамин вақт Фарангис бо мӯи парешону рӯи харошида хуншор, побарахна, миён ба зуннори хунин баста, дар он ҷо ҳозир шуд. Хурӯшон пеши падар омада тани зор ба замин афканду ҳок бар сар рехт ва дод зад, ки:

– Эй падар, чаро рӯзи духтаратро сиёҳ мекунӣ? Аз Худо битарс, сари тоҷдори бегуноҳро мабур. Сиёвуш барои ту тарки ватан кард, аз тоҷу тахт даргузашт, падарашро озурд. Бо иғвои Гарсевази нокас худро ангуштнамои ҷаҳониён магардон! Шох

Ковус ҳам зинда, Золи Дастон ва Рустами пилтан зиндаанд, аз кинҳоии онон бияндеш!

Пас вай ба Сиёвуш рӯ оварда навҳа андохт:

– Эй диловар, эй сарвар, эй шерзоди сарафроз! Ба паноҳи Афросиёб омадӣ, ўро падар пиндоштӣ ва акнун дастбаста ба хоки мазаллат афканда шудӣ. Лаънат ба Гарсеваз, лаънат ба Дамуру Гурӯйи бадгавҳар! Ҳар кас, ки дасти бадӣ ба ту ёзид, дасташ бурида бод! Эй кош чашмони ман кӯр мешуданду чунин хори туро намедидам!

Нолаҳои сӯзони Фарангис дили сангини падарашро ҳам об карданд. Аммо Афросиёб сир бой надод. Охир, ӯ подшоҳ буд, ҳукмдор буд, намехост сустии худро нишон диҳад. Агар Сиёвуш душман аст, зани вай ҳам дӯст нест, ҳарчанд духтари худааш бошад. Чин бар абру ба Фарангис гуфт:

– Ба хонаат баргард! Ту чӣ донӣ, ки дар ин кор раъйи ман чист?

Фармуд то навкаронаш Фарангисро кашон-кашон ба кох бурда, дар як хонаи торик андохтанд ва дари хонаро маҳкам карданд.

Он гоҳ Гарсеваз ба Гурӯй ва Дамур имо кард, онҳо саре такон доданду назди Сиёвуш омаданд ва ўро аз ришаш гирифта сӯи дашт кашиданд.

Пилсам бародари Пирон аз қафои ӯ гирёну нолон мерафт. Сиёвуш ба вай овоз дод, ки:

– Ҳой, Пилсам, дуруди маро ба Пирон бирасон. Чаро ӯ дар Хутан ин қадар дер монд? Дареғо, ки ӯ дар ин маърака ҳозир нест, вагарна маро ҳалос мекард. Гуфта буд, ки агар ман дучори бадӣ шавам, бо сад ҳазор савори шамшерзану зиреҳ-пӯши худ ба мадад мерасад.

Гурӯй ва Дамур асири худро дар дашт ба чое, ки чанде пеш Сиёвуш ва Гарсеваз бо ҳам чавгонбозӣ ва найзани карда буданд, бурданд ва ўро хобонда ташти зарринро зери гулӯяш ниҳоданд. Гурӯй бо ханчари тез сари ўро бурид.

Чое, ки хуни ўро аз ташт¹ ба хок рехтанд, яке гиёҳи сурх рӯид, он гиёҳро имрӯз ҳам хуни Сиёвуш меноманд... Шаҳрёр

¹. Ташт – лаган.

ДАР СИТОИШИ ХИРАД ВА ДОНИШ

Хирад афсари шахрёрон бувад,
Хирад зевари номдорон бувад.
Хирад зиндаи ҷовидонӣ шинос,
Хирад мояи зиндагонӣ шинос.
Хирад раҳнамою хирад дилкушой,
Хирад даст гирад ба ҳар ду сарой.
Аз ӯ шодмонию з-ӯ мардумист,
Аз ӯят фузунӣю з-ӯ камист.
Хирад тираву марди равшанравон,
Набошад ҳаме шодмон як замон.
Чӣ гуфт он хунарманд марди хирад,
Ки доно зи гуфтори ӯ бар хӯрад:
Касе к-ӯ хирадро надорад зи пеш,
Дилаш гардад аз кардаи хеш реш,
Хушивор девона хонад варо,
Ҳамон хеш бегона донад варо.
Нахуст офариниш хирадро шинос,
Ниғаҳбони ҷон асту ҳам он се пос,¹
Се поси ту гӯш асту ҷашму забон,
К-аз ин се расад неку бад бегумон.
Ҳамеша хирадро ту дастур дор,
Бад-ӯ ҷонат аз носазо дур дор.

Ба гуфтори донандагон роҳ ҷӯй,
Ба гетӣ бипӯю ба ҳар кас бигӯй:
Тавоно бувад ҳар кӣ доно бувад,
Зи дониш дили пир барно бувад.
Ниғаҳ кун, саранҷоми худро бибин,
Чу коре биёбӣ, беҳӣ баргузин,
Ба ранҷ-андар оӣ танатро, равост,
Ки худ ранҷ бурдан ба дониш сазост.
Зи ҳар донише чун сухан бишнавь,
Аз омӯхтан як замон нағнавӣ.²
Чу дидор ёбӣ ба шохи сухун,
Бидонӣ, ки дониш наёяд ба бун.¹

¹. Пос – посбон.

² Ғанавидан (ғунудан) – хобидан.

ШИКОЯТИ ФИРДАВСӢ АЗ ПИРИИ ХУД

Чу омад ба наздики сар теғи шаст,
Мадеҳ май, ки аз сол шуд мард маст:
Ба чойи инонам асо дод сол,
Пароканда шуд молу баргашт ҳол,
Ҳамон дидбон бар сари кӯҳсор
Набинад ҳаме лашкари бешумор².
Гироянда ду тезноии наванд
Ҳамон шасти бадхоҳ кардаш ба банд.³
Сароянда з-овоз баргашт сер,
Ҳамаш лаҳни булбул, ҳам овои шер.
Чу бардоштам чои панҷоҳу ҳашт,
Нагирам ба чуз ёди тобуту дашт.
Дарег он гулу мушку хушоби сӣ,
Ҳамон теғи буррандаи порсӣ.
Нагардад ҳаме гирди насрин⁴ тазарв,
Гули норван хоҳаду шохи сарв.

Ҳаме хоҳам аз довари Кирдгор,
Ки чандон амон ёбам аз рӯзгор,
К-аз ин номвар номаи бостон,
Бимонам ба гетӣ яке дoston,
Ки ҳар кас, ки андар сухан дод дод,
Зи ман чуз ба некӣ наорад ба ёд.

¹ Наёяд ба бун – бетаг, беохир.

² Киноя аз хира шудани чашм.

³ Киноя аз вазнин шудани ҳар ду гӯш.

⁴ Насрин – (гули насрин) киноя аз сафедии мӯй.

МУНДАРИҶА

1. Каюмарс ва авлоди ӯ.....	3
2. Достони Фаридун ва писарони ӯ.....	29
3. Достони Симурғ ва Зол.....	48
4. Достони Зол ва Рӯдоба.....	53
5. Зодани Рустам аз модар.....	80
6. Ҷанг. Вафоти Манучеҳр. Нӯзар.....	85
7. Кушта шудани шоҳ Нӯзар.....	92
8. Қиссаи шоҳ Ковус ва ҷанги Мозандарон.....	96
9. Ҳафт хони Рустам.....	109
10. Кори Кайковус дар Барбаристон ва дигар дostonҳо.....	124
11. Рустами Достон.....	137
12. Достони Рустам ва Сухроб.....	145
13. Достони Сиёвуш.....	179

ДОСТОНҲОИ ШОҲНОМА

Муҳаррир
Мусахҳех
Муҳаррири
техникӣ
Тарроҳ

Қ.Сатторӣ
М. Сафаралиева
Қ. Саъдулоев
И. Сатторов

Ба матбаа 21.04.2016 супорида шуд.
Ба чопаш 17.08.2016 иҷозат дода шуд. Коғазӣ офсет.
Чопи офсет. Андозаи 60x84 1/16. Ҷузъи чопӣ 14,5.
Адади нашр 44400 нусха.
Супориши № 64/2016

Муассисаи нашриявии «Маориф»-и
Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон.
734024, ш. Душанбе, кӯчаи А. Дониш, 50.
Тел: 222-14-66, E-mail: najmiddin64@mail.ru

Дар ҶДММ «Ҷамшед ва К» чоп шудааст.